

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ІМ.М.С. ГРУШЕВСЬКОГО
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
ІМ.М.Т.РИЛЬСЬКОГО
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАПОРІЗЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ.Я.НОВИЦЬКОГО

Яків
Новицький

ТВОРИ
у 5 томах

Головна редакційна колегія:

Павло Сохань – головний редактор
Анатолій Бойко - заступник головного редактора
Валерій Козирев – відповідальний секретар
Валерій Смолій, Ганна Скрипник, Сергій Тимченко,
Віктор Брехуненко, Юрій Мицик, Всеволод Наулко

Запоріжжя
2009

Яків
Новицький

Том 3

Запоріжжя
2009

УДК
ББК
Н

Третій том зібрання творів видатного етнографа, фольклориста та краєзнавця Я.П. Новицького містить українські пісні записані ним упродовж 70-х років ХІХ – початку ХХ століття в Степовій Україні. Ці пісні вперше зібрані в єдине видання понад сто років поспіль, надають цільне уявлення про пісенну традицію Степового краю, його побутові, соціальні та історичні уявлення, вірування і звичаї, повсякденне життя населення земель колишніх Запорозьких Вольностей. Переважна більшість представлених в збірці пісень друкується вперше.

Редакційна колегія тому:

Анатолій Бойко

(головний редактор, доктор історичних наук),

Віктор Брехуненко

(заступник головного редактора,
доктор історичних наук)

Юрій Мицик

(доктор історичних наук)

Людмила Іваннікова

(кандидат філологічних наук)

Віктор Ткаченко

(кандидат історичних наук)

Ірина Павленко

(кандидат філологічних наук)

**Упорядники тому Людмила Іваннікова,
Ірина Павленко**

Від редакційної колегії

Постать одного з найвидатніших синів Олександрівська-Запоріжжя, людини-подвижника Якова Павловича Новицького, стараннями небайдужих людей поступово повертається із забуття. Запропонована увазі читача збірка являє собою вже третій том зібрання творів цього метра запорізької історії і фольклористики.

Фольклорний матеріал, поданий у даному томі: балади й думи, історичні й соціально-побутові пісні, приказки, замовляння тощо – збиралися Я.Новицьким на теренах колишніх Вольностей Війська Запорозького Низового, починаючи з середини 1870-х років. Де верхи, де пішки, суходолом і водою, він невтомно відвідував та обстежував найвіддаленіші куточки тогочасних Катеринославської й Таврійської губерній, плекаючи надію віднайти там дорогоцінні рештки запорозької минувшини.

У більшості випадків це йому вдавалося: довгі, тривалі бесіди з нащадками запорозьких козацьких родів раз по раз дозволяли збагатити вміст простеньких недорогих записників. Тоді перед очима пропливали постаті кошових отаманів, гайдамацьких ватажків, безіменних січовиків...

Утім, доводилося стикатися й з тим, що початковий, первинний шар запорозької поезії й усної прози мав пізніші нашарування. З одного боку, це бентежило, з іншого ж, - мало своє пояснення. Адже до регіону, впродовж кінця XVIII-го й XIX-го століть, переселилися численні вихідці з Полтавщини, Київщини, Чернігівщини, Поділля та Слобожанщини, а частково з власне російських губерній та із-за кордону. В цьому людському морі духовна культура січового періоду набувала певних трансформацій.

Те, що відбувалося в площині повсякденного життя, неодмінно знаходило своє відображення в зразках народної творчості: побутування чисельних прикордонних спільнот, обов'язкова служба чоловіків в імперському війську - не могли не привнести певних, нехай і не надто позитивних, новацій. Саме в ці часи до пісенного репертуару південноукраїнського селянства входять такі фольклорні форми, як частівки та солдатські пісні.

З сумом помічаючи розмиття, асиміляцію рідних та милих серцю традицій духовного життя, Яків Павлович, разом із цим, як справжній науковець, не нехтував ними, не відвертався від них, а навпаки, старанно й ретельно фіксував.

Саме так до фольклорних записів Я.Новицького потрапляли різноманітні за соціальним та етнічним походженням, часом створення й сюжетами твори.

Відповідно до цього, подвижницька праця з виявлення та фіксації зразків фольклорної поезії й прози, зроблена Яковом Павловичем Новицьким, надає в розпорядження науковців, та й просто всіх зацікавлених, дорогоцінні перлини української народної творчості, зокрема перлини запорозького степового краю.

Переважна більшість пісенних записів, зроблених Я.Новицьким, тривалий час зберігалася в архівних зібраннях музеїв, бібліотек і наукових інституцій України, і лише зараз отримала змогу бути опублікованою та потрапити до рук читача. То будемо її гідними поціновувачами!

Редколегія та упорядники висловлюють щирі вдячність усім, хто допомагав у роботі з підготовки цього тому. Перш за все висловлюємо вдячність усім співробітникам Інституту мистецтвознавства та фольклористики ім. М.Т.Рильського, які своєю допомогою сприяли тому, щоб цей том побачив світ. Особливу вдячність упорядники висловлюють о. Юрію Мицику, Олександрю Панкеєву, Ірині Коваль-Фучило, Вікторії Ликовій та Петру Бойку.

Редколегія

ЯКІВ НОВИЦЬКИЙ – ЗБИРАЧ, ВИДАВЕЦЬ І ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ

Яків Павлович Новицький (24.10.(6.11.)1847 – 19.05.1925) народився в козацькому краї (с. Аули Катеринославського повіту), на землі, яка дихала запорозькою славою, яка щедро наділила його своїми легендами, піснями, героїчними думами, магічними замовляннями й повір'ями, які сипалися з уст народних як дорогоцінні перлини і згодом сформували світогляд майбутнього вченого, що сам був не лише збирачем, а й носієм українського фольклору. Як згадує він в автобіографії: «на різдвяних святках ходив колядувати, а літом святкував Івана Купала»¹, – і всі ці обряди супроводжувались великою кількістю пісень – колядок, щедрівок, веснянок, петрівчаних та купальських пісень, ліричних та побутових. Не дивно, що, ставши освіченим юнаком і читаючи популярні на той час праці І.І. Срезневського, М.І. Костомарова, М.Ф. Сумцова, П.П. Чубинського, І.І. Манжури, Б.Д. Грінченка, Я.П. Новицький сам почав записувати ті фольклорні зразки, які побутовували навколо нього. Д.Ф. Чернявський у некролозі повідомляє, що «збирати етнографічний матеріал Новицький почав з кінця 60-х років минулого століття»². Але ніде більше – ні в документах, ні в друкованих статтях про Я.П. Новицького вказівок на це нема. Сам учений на своїх збірках ставить дату: 1873 рік. Не виключено, що це робив він і раніше, але записи ті не збереглися.

Як відомо, вже в 1875 р., працюючи вчителем у різних школах Олександрівського повіту (села: Іванівка, Вознесенка, Мала Михайлівка), Я.П. Новицький надіслав до Південно-Західного відділу Російського географічного товариства в Києві власні записи пісень, легенд, переказів та казок, зроблені в цих селах. За цей доробок він був прийнятий у члени товариства 23 січня 1876 р., а у виданні М.П. Драгоманова «Малорусские народные предания и рассказы» (К, 1876) було опубліковано понад 50 зразків фольклорної прози із записів Я.П. Новицького.

Зовсім інша доля спіткала збірник пісень, надісланий ним до Південно-Західного відділу РГТ. Щоб простежити її, звернемося до першоджерел.

У передмові до другого тому збірника «Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова» упорядники зазначають: «Том был приготовлен к изданию еще осенью

¹ Життєпис Якова Павловича Новицького // ІР НБУВ, ф. Х 17380, арк. 1.

² Чернявський Д.Ф. Яків Павлович Новицький // Україна. – 1926. – Кн. 1. – С. 186.

прошлого года. Но в это время в распоряжение издателей поступила огромная масса песен разного рода из рукописей М.А. Максимовича, А.В. Маркевича, Д.С. Носа, Манджуры [...], Я. Новицкого и др. Песни эти разобраны по отделам и переданы для обработки к изданию в Юго-Западный отдел ИРГО»¹. Упорядники вирішили видавати другий том частинами, щоб не затримувати вже готового збірника, отже, в 1875 р. вийшла лише перша частина. Оскільки там немає жодного запису Я.П. Новицького, то зрозуміло, що його рукописний збірник мав бути надрукований у другій частині. На жаль, ці пісні не побачили світу. Як відомо, внаслідок сумнозвісного Емського акту 1876 р., Південно-Західний відділ РГТ був ліквідований, усі його члени зазнали жорстоких переслідувань, у тому числі й Я.П. Новицький (див. нашу передмову до I тому)². Після закриття відділу частину архіву зібрали його члени, але більшість фольклорних записів загубилася.

Зовсім небагато пісень, записаних Я.П. Новицьким, видрукував пізніше М.П. Драгоманов у своїх женецьких виданнях «Нові українські пісні про громадські справи» (1881) та «Політичні пісні українського народу» (ч.1, 1883, ч. 2, 1885). Доля ж тих, що не ввійшли до збірок М. Драгоманова, невідома.

Переживши гоніння, Я.П. Новицький у 80-х роках починає розшукувати свої матеріали. Збереглася частина листування Я.П. Новицького з В. Антоновичем, Ф. Лебединцевим, О. Лоначевським, Оленою Пчілкою та О. Антеповичем, власне, листи-відповіді на його запити про рукописи, які частково надрукував В.В. Білий³. До кого ще звертався вчений, невідомо. Але вже з першого листа-відповіді Ф. Лебединцева, редактора «Киевской старины», від 14 грудня 1884 р., дізнаємося, що Я.П. Новицький розпочав свої пошуки десь у 1884 р. і вже мав деяку інформацію про свій рукопис від попереднього адресата, який і відіслав його до Ф. Лебединцева. «Присланный вами сборник действительно был мне передан профессором В. Антоновичем, но не в 1882 г., а в самом конце 1883 или начале 1884. Так как лично у меня не было ни времени, ни сил приготовить его к печати, то для этой цели я передал его Василию Петровичу Горленку,

¹ Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. – К., 1875, - Т. 2. – Ч. 1. – С. I.

² Бойко А., Бровко А., Бровко Б., Іваннікова Л. Яків Новицький – видатний дослідник і громадський діяч Запорозького краю // Яків Новицький. Твори в 5 томах. – Том 1. – С. 17-18.

³ Білий В.В. З матеріалів до історії етнографії (Листування Я.П.Новицького) // Записки історико-філологічного відділу УАН. – К., 1927. – Кн. 10. – С. 288-293.

который все собирается приступить к нему, переехав из Киева в деревню и обратно [...]. Как только Горленко возвратится [...], я немедленно возьму у него ваши бумаги и вышлю вам»¹.

Очевидно, ця обіцянка не була виконана, бо через два роки, в 1886 р., Я.П. Новицький знову звертається до колишнього члена відділу О. Антеповича, який жив у Переяславі на Полтавщині. З відповіді Антеповича від 10 липня 1886 р. можна здогадатися, що Я.П. Новицький до цього часу звертався ще раз до В.Б. Антоновича, але безрезультатно: «К сожалению, не могу ничего утешительного дать в ответ по затронутому и весьма важному для вас вопросу. Около семи лет прошло с того времени, как я оставил Киев; все материалы, хранившиеся у меня, я передал Влад. Бониф., а часть ваших переслал за границу для напечатания. Если нет ваших материалов у Влад. Бониф., то я не знаю, где они. По всей вероятности, Влад. Б. передал их кому-нибудь, но только не помнит кому [...]. Советую вам изготовить к печати имеющийся у вас материал, а если я что-нибудь разыщу, в чем сомневаюсь, то вышлю вам немедленно»².

На жаль, ці щирі намагання не увінчались успіхом. На той час Я.П. Новицький справді готував до друку фольклорний збірник і мав надіслати його в Київ, у редакцію «Киевской старины». Про це дізнаємося з листа В.Б. Антоновича від 20 березня 1884 р.: «Дело о вашем этнографическом сборнике задерживается вследствие непредвиденных усложнений: в цензурном отношении вновь произошли новые распоряжения, в силу которых всякий текст малороссийский встречается весьма неохотно и проходит в печать только в редких случаях и при соблюдении известных правил правописания. Так как правила эти неясно выражены, то и неизвестно точно, как к ним примениться. Редактор «Киевской старины» направил прошение в главное управление по делам печати с просьбою дать ему точные указания. Пока же находится в невозможности помещать какой бы то ни было малороссийский текст»³.

Про який збірник йдеться – невідомо, і як він пов'язаний із розшукуванням в кінці 80-их років рукописом – також. Можна лише припустити, що це були різні рукописи, бо листування Я.П. Новицького з В.Б. Антоновичем дає досить суперечливу інформацію.

Та Я.П. Новицький все ж не втрачає надії. Не добившись нічого від О. Антеповича, він у 1888 р. знову звертається до В. Антоновича із за-

¹ Лебединцев Ф. Лист до Я.П. Новицького // ІМФЕ. ф. 4-3, од. зб. 69, арк. 1.

² Білий В.В. З матеріалів до історії етнографії. – С. 290.

³ Антонович В.Б. Листи до Я.П. Новицького 1883-1888 та без дат // ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 66, арк. 3.

питом, бо у квітні (4.04.1888 р.) одержав ще один лист Володимира Боніфатійовича з негативною відповіддю і з адресою колишнього члена Південно-Західного відділу РГТ О. Лоначевського, що був причетний до цієї справи. Листування з О. Лоначевським також нічого не з'ясовує. Він не певний, що вціліли ці матеріали, і радить звернутися до О.П. Косач: «После закрытия «Отдела» все рукописи, составляющие собственность «Отдела», разобрались по рукам. В мои руки попало весьма немного, в т.ч. 136 песен из вашего сборника. Но это оказались самые что ни есть выборки – все исторические и обрядовые отобранные были составителями исторического сборника»¹.

Тим 136 пісням, що були відкинуті упорядниками, О. Лоначевський не надає великого значення: «К сожалению, в числе ваших доставшихся мне 136 песен едва ли можно выбрать и полтора десятка цельных неисковерканных песен: остальные все или отрывки, или конгломерат, который может разве пригодиться как дополнение к цельным вариантам»².

Можна уявити, який великий і різножанровий був збірник Я.П. Новицького, надісланий у рукопису 1875 р. до РГТ, якщо цілих 136 пісень було відкинуто як непридатних для друку. Очевидно, що фольклорист записував усі пісні, які побутували в його краї на той час. Загублений рукопис – це велика втрата для науки, тим паче, що відібрано було найбільш оригінальні зразки, не зафіксовані в інших регіонах.

У тому самому листі О. Лоначевський повідомляє: «Все, что попало ко мне, сохранено мною в наилучшем виде [...]. Тем не менее, все 136 ваших песен pošлю завтра отдельной посылкой. На каждом листочке поделаны мною заметки, которые может и вам пригодятся. Ваше предположение издать екатеринославский сборник меня порадовало; если посылаемый вам материал после напечатания окажется ненужным, то не выбрасывайте его, а перешлите мне, за что буду очень благодарен»³.

Як видно з подальшого листування, О.П. Косач повідомила, що матеріалів Я.П. Новицького в неї ніколи не було. Одночасно вона обіцяла звернутися із запитом до М.П. Драгоманова⁴.

З вищезитованого листа О. Антеповича ми дізналися про пересилання декількох пісень із записів Я.П. Новицького М.П. Драгоманову

¹ Лоначевський О.І. Листи до Я.П. Новицького, 1888 р. // ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 84, арк. 1-2.

² Білий В.В. З матеріалів до історії етнографії. – С. 239.

³ Там само. – С. 292.

⁴ Там само. – С. 292-293.

за кордон («... а часть ваших переслал за границу для напечатания ...»). Можливо, саме ці 10 історичних пісень, записаних в Олександрівському та Маріупольському повітах, були вміщені в женецьких виданнях М.П. Драгоманова. Не виключено, що саме поява цих збірників спонукала Я.П. Новицького до пошуків своїх матеріалів. Можливо, ці пісні були відібрані як кращі, таким чином, в архіві М.П. Драгоманова залишилися невикористані записи Я.П. Новицького. Про долю архіву М.П. Драгоманова розповідає В.М. Гнатюк у праці «Українська народна словесність» (1917)¹. Після смерті вченого всі його рукописи потрапили до Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка у Львові й були знищені в роки першої світової війни, як і весь фонд НТШ.

Нині ми розшукали невеличку добірку історичних пісень Я.П. Новицького (10 аркушів, 18 текстів) серед матеріалів НТШ, які збереглися і знаходяться в рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України². Між ними лише декілька таких, що ввійшли до збірників, решта недруковані досі.

У роки реакції загинув не лише цей рукопис, а й інші матеріали. Як згадує Я.П. Новицький в автобіографії, в 1877 р. під час обшуку інспектор Лободовський конфіскував у нього шість зшитків фольклорних записів – пісень, оповідань, матеріалів до словника. Повернувшись із Чернігова та одержавши дозвіл працювати у сфері освіти, Я.П. Новицький перш за все намагався розшукати і повернути свої записи. Проте Губерніальна рада не обмовилася ані словом про зшиток трьохлітніх записів³.

Що ж стосується катеринославського збірника, про який писав Новицький Лоначевському, то, очевидно, мається на увазі книга «Малорусские народные песни, преимущественно исторические» (1894), яка тоді вже готувалась. До неї, певно, ввійшли й пісні, надіслані О. Лоначевським, бо в підзаголовку зазначається: «собранные в 1874 - 1894 гг.». Я.П. Новицький планував помістити туди і фольклорну прозу, адже в періодиці на той час було надруковано багато матеріалів, записаних ним у різних слободах. Найбільше публікацій було в «Екатеринославских губернских ведомостях», і, перш за все, – величе-

¹ Гнатюк В.М. Українська народна словесність // Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. – К., 1966. – С. 47-48.

² Пісні (без мелодій) історичні, козацькі. З рукописного збірника Я.П. Новицького. 1875 р. // ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91.

³ Новицький Я.П. Біографічні матеріали // ІМФЕ, ф. 4-1, од. зб. 1, арк. 3.

зна добірка історичних пісень під загальною рубрикою «Песни козацкого века»¹.

З листа Я.П. Новицького до редактора «Киевской старины» дізнаємося, що вже в 1889 р. він мав готовий до друку значний за обсягом збірник фольклору Південної України. Очевидно, що він мав бути у двох випусках: перший – проза, другий – пісні: «Пока я предложил бы для журнала первый выпуск своего этнографического сборника (Из области народных преданий, поверий и рассказов) – «Запорожские урочища и клады». В этот сборник вошли до 80 №№ рассказов»². До листа Я. Новицький додав список народних переказів, що ввійшли до збірника. Усі вони пізніше були надруковані у виданнях «Запорожские и гайдамацкие клады» (1908) та «Об урочищах и исторических лицах Запорожья» (1909).

Основою збірника, про який ідеться, стали газетні публікації та нові фольклорні записи 80-х років. Ідею його створення подав Я. Новицькому Г.А. Залюбовський у листі від 21 червня 1887 р.: «Хорошо бы было, если бы вы собрали все ваши подобные статьи и издали особым томом [...]. Разбросанность их мешает возможности пользоваться ими как бытовым историческим материалом. Если бы не нашлось издателя на месте, то можно бы пошукать в Харькове»³.

Я.П. Новицький був дійсним членом Харківського історико-філологічного товариства. Тож величезний збірник пісень та переказів, перше місце в якому надавалося фольклорній прозі (перший розділ «Запорожские урочища и клады» був готовий до друку в 1889 р.), надіслав він 1892 р. до ХІФТ. Відповідь прислав йому О. Русов, котрий разом із М. Сумцовим очолював тоді товариство. Він запропонував Я. Новицькому надіслати свою працю до журналу «Киевская старина»⁴. Одержавши відповідь Русова, яка нічого не обіцяла, Я. Новицький звернувся за підтримкою до М. Сумцова, з яким був особисто знайомий і листувався з 1885 року. За листуванням двох учених можна простежити подальшу долю збірника.

М. Сумцов дуже зацікавився працею Я. Новицького. У листі від 24 липня він повідомляє, що цей фольклорний збірник може бути надру-

¹ Новицький Я.П. Песни козацкого века // Екатеринославские губернские ведомости. -1888. – №№ 46, 48, 53; 1889. – №№ 2, 7, 17, 21, 52, 63.

² Новицький Я.П. Редактору «Киевской старины» // НБУВ. ф. 212, № 225.

³ Залюбовський Г.А. Листи до Я.П. Новицького, 1882-1896 // ІМФЕ. ф. 4-3, од. зб. 62, арк. 3.

⁴ Русов О. Листи до Я. П. Новицького, 1892 р. // ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 87, арк. 1.

кованим у 5 томі «Сборника Харьковского историко-филологического общества»¹.

Проте справа затрималася. Минуло майже півтора року. За той час Я.П. Новицький підготував другу частину збірника історичних пісень – і надіслав її М.Ф. Сумцову. Оскільки М. Сумцов вважав набагато ціннішими записи пісень, аніж легенд та переказів, то він вирішив негайно друкувати другу частину як першу в найближчому VI томі збірника. І сам приступив до опрацювання поданого матеріалу. Крім нього, за редагування взялися О.О. Русов та О. Ветухов.

Переглянувши збірник, комісія прийняла рішення відкинути всі відомі пісні, тексти яких ідентичні з надрукованими раніше в інших виданнях, залишивши лише перший рядок з посиланнями на публікації. На думку М.Ф. Сумцова, від таких скорочень збірник мав лише виграти в плані новизни і наукової вартості. І вчений на той час не помилився, бо саме цю роботу, як найголовнішу при публікації фольклорних матеріалів, відзначив В.М. Гнатюк у рецензії на збірник².

Однак, як показав час, така позиція була не завжди виправданою. Адже природа побутування фольклору виключає можливість існування двох абсолютно однакових варіантів тексту, навіть на вузько обмеженій території, тим паче на широкому ареалі, який охоплювали збірники П. Чубинського, М. Драгоманова тощо. Згодом, коли в наступному виданні Я. Новицький відновив скорочені тексти, виявилось, що й варіанти, записані в суміжних селах, мають суттєві розбіжності! Тож прикро, що ті пісні, які в збірнику 1894 р. представлені лише першим рядком, назавжди втрачені для науковців, а їх, до речі, було чимало. Тепер, готуючи наше видання, ми не можемо відновити їх.

Але повернемося до історії видання першого пісенного збірника Я. Новицького. Редакційна колегія працювала з грудня 1893 р. по квітень 1894 р., а в травні М.Ф. Сумцов надіслав його Я.П. Новицькому для вичитування. Я.П. Новицький був страшенно незадоволений, що вилучено велику кількість пісень, що багато фонетичних помилок у текстах, а найбільше тим, що зроблено численні описки в датах фіксації пісень. Не подобалась йому і написана від редакції передмова до збірника. Обурення фольклориста свідчать не лише про його скрупу-

¹ Сумцов М.Ф. Листи до Я.П. Новицького, 1895-1913 рр. // ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 76, арк. 5.

² Гнатюк В.М. Я.П. Новицький. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине в 1874-1903 г. (Лет. Екат. ученой архивной комиссии, год 3, вып. IV, Екатеринослав, 1908 г. С. 131- 258) // ЗНТШ – Львів, 1908. – Т. 85, – Кн. 5, – С 221-223.

льозність при публікації народної творчості, а й про те, що він своїм науковим розумом випереджав своїх сучасників теоретиків фольклору – лише через 100 років наука фольклористика дійшла до тих принципів і засад, які пропонував учений, його погляди на природу й побутування фольклору знайшли розуміння аж у кінці ХХ – на початку ХХІ ст.!

Однак на той час збірник мав вигляд не гірший, аніж видання М. Драгоманова та П. Чубинського. – взірці тогочасної фольклористичної практики. У передмові подана висока оцінка наукової праці Я.П. Новицького: «Яков Павлович Новицкий как собиратель народных сказок, преданий и песен, давно уже пользуется почетной известностью [...] Настоящий сборник по величине и обилию нового материала превосходит все доселе изданное в печати Новицким. Собираатель отнесся к собранному материалу добросовестно и старательно, что выразилось в умелой записи песен и в многочисленных библиографических указаниях на сходные печатные варианты»¹.

Я. П. Новицький виявляв науковий підхід не лише до запису, а й до публікації фольклорних текстів. Він обов'язково звіряв друкований текст із рукописом і сам робив коректурні правки. Про це свідчать численні згадки в листах («Коректуру треба буде зчитувати з оригіналом, і якщо друкарка буде висилати мені для перегляду, то хай висилає послідню коректуру»)².

Одержавши 200 авторських примірників збірника «Малорусские песни, преимущественно исторические», він власноручно робив правки на сторінках книжки (28, 33, 40, 51, 54-56, 68, 70, 79, 80, 91, 93, 94 та ін.). Один такий екземпляр з екслібрисом «Библиотека Якова Павловича Новицкого» знаходяться в науковій бібліотеці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. Рукою Новицького в ньому дописані цілі куплети пісень, пропущені редактором, бібліографічні посилання, паспортні дані тощо.

Це ж саме спостерігаємо і на сторінках машинописного збірника, який Новицький готував до видання в останні роки життя: серед друкованих аркушів (ІМФЕ ф. 4-3, од. зб. 143) знаходиться чимало вклеєних сторінок зі збірника 1894 р., де рукою Новицького поправлені тексти пісень, іноді ці правки досить суттєві.

Зупинимося на детальній характеристиці цього видання. Як зазначає Я. Новицький у передмові до окремого відтиску, збірник є результатом двадцятилітнього (1874-1894 рр.) вивчення фольклору на терені

¹ Я.П. Новицкий. Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные в Екатеринославщине. – Х., 1894. – С. 1.

² Новицький Я.П. Офіційні листи, копії та чернетки листів Я.П. Новицького до різних осіб. 1913-1924 рр. // ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 129, арк. 4.

сіл Катеринославського, Олександрівського і Маріупольського повітів. Найкращі історичні пісні записані в старожитних козацьких слободах у самому серці Запорожжя – в Олександрівському повіті, над Дніпром і Великим Лугом (с. Язикова Федорівка, Григорівка, Кушугумівка, Вознесенка, Покровське, Маркусовка). Автор називає найталановитіших інформаторів – Михайла Книрика (98 років), Євдокима Шляхового (100 років), Микиту Джигіря (94 роки), Арсена Чорновола (100 років). Від цих людей Я.П. Новицький записав величезну кількість історичних пісень, переказів та легенд. Учений також підкреслює: «При записи песен мы неуклонно следовали правилу подлинником вносит то, что слышало ухо»¹.

Цікаво обґрунтовує Я.П. Новицький мету і смисл своєї збирацької діяльності, висвітлюючи одночасно процес нівелювання фольклорної традиції регіону зі зміною поколінь: «Вымирают старые люди – уносят в могилу и старую память. Явление это слишком заметно там, где 20 лет тому назад сделана первая попытка собирания народного слова, где деда-отца заменил дед-сын, дед-внук. Под влиянием иных условий жизни поэзия старины утрачивает свою живучесть. Песня историческая уступает песне солдатской: для молодого поколения первая стала скучной и непонятной. Вот почему так важно спасать от забвения все то, что носит на себе следы истории»².

Збірник «Малорусские песни, преимущественно исторические» обсягом 112 сторінок спочатку був надрукований у VI томі «Сборника Харьковского историко-филологического общества», а згодом виданий окремих відбитком у Харкові в 1894 р. Крім передмов від редакції і збирача, він має ще «Оглав», а пісенний матеріал поділений на три частини, які впорядковувала редакційна комісія. Перша частина складається власне з історичних пісень, друга вміщує балади, сирітські, бурлацькі, побутові, ліричні, жартівливі, алегоричні пісні та сатиричні вірші, третя – любовні та сімейно-побутові пісні.

Крім того, кожна частина у свою чергу поділена на окремі підрозділи за жанрами. Наприклад, у першій частині виділяються історичні пісні часів боротьби з турками, татарами і ляхами; пісні кінця XVIII і початку XIX ст., чумацькі, кріпацькі, рекрутські пісні. Але вся ця класифікація дуже нечітка. Це зауважив Ф.М. Колесса в рецензії на збірник: «Видно в угрупованні пісень певну недоладність і брак консенквенції, що сталося може не з вини Новицького, але наслідком поспіху

¹ Я.П. Новицький. Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные в Екатеринославщине. – Х., 1894. – С. 2.

² Там само.

комісії видавничої»¹. У першому підрозділі перемішані козацькі пісні з гайдамацькими, пісні про кохання розпорошені між другою і третьою частинами тощо. Справді, на той час фольклористика ще не мала чіткої системи жанрів, це простежується і в інших фольклористичних виданнях кінця ХІХ століття. І хоч класифікація Новицького була з погляду сучасного недосконала, проте В.М. Гнатюк у рецензії на збірник припускає можливість такої класифікації: «І хоч хто не ладив би ся з поданою систематикою, то мусив би признати, що й така систематика корисна, бо улегшує орієнтацію в піснях і користування ними»².

Незважаючи на окремі недоліки, збірник має велику наукову цінність. Він уміщує 189 пісень з варіантами. Частина їх раніше друкувалася в «Екатеринославских губернских ведомостях» під рубриками «Песни козацкого века» та «Из области народных преданий, поверий и рассказов». Як зауважив Ф.М. Колесса, зведення цих матеріалів в єдиний збірник, в якому вони подані в історичній послідовності, збільшує їхню вартість³. «Цій добірці судилося стати видатним і новим явищем в українській фольклористиці. Вона була першим виданням історичних пісень, пов'язаних з певною місцевістю»⁴.

Слід зазначити, що записи Я.П. Новицького зроблені дуже сумлінно: він прагнув зафіксувати всі діалектні особливості мови Подніпров'я, передати на письмі її живе звучання. Цю рису Новицького-збирача схвалив Ф.М. Колесса: «В збірці своїй старався Новицький заховати вірно властивості місцевого говору, і мова в тих піснях гарна, чиста і ядерна, а лишень зрідка подибуються легенькі впливи російського говору»⁵. Про наукове ставлення вченого до фольклору свідчить і його увага до варіантів пісень, які він ретельно фіксував у великій кількості.

Публікуючи фольклорний матеріал, Я.П. Новицький завжди вказував час і місце його запису, імена інформаторів, їх вік, соціальний стан. Під історичними піснями він подавав розгорнуті наукові коментарі, усні перекази, якими ілюстрували співаки свої пісні. Адже виконавці, які нерідко й самі були очевидцями та учасниками згадуваних подій, з глибоким розумінням ставилися до цих пісень. Покоління Новицького (молоді люди кінця ХІХ ст.) вже віддалилися від тих істори-

¹ Колесса Ф.М. «Малорусские песни» Новицкого Я.П. // Фольклористичні праці. – К., 1972. – С. 380.

² Гнатюк В.М. Я.П. Новицкий. Малорусские исторические песни... – С. 221.

³ Колесса Ф.М. «Малорусские песни...» – С. 379

⁴ Чабаненко В.А. Яків Новицький // Комсомолец Запоріжжя. – 1967. – 15 грудня.

⁵ Колесса Ф.М. «Малорусские песни...» – С. 380.

чних реалій, які ще близькі і зрозумілі були 100-літнім виконавцям пісень і дум, і це спонукало їх до широкого розкриття теми, яка нерідко була сконцентрована в малодинамічних текстах, через більш динамічні легенди й перекази (це ми спостерігаємо на прикладі пісень про Саву Чалого, про Палія і Мазепу, про турецько-татарські напади). Така панорамність висвітлення тієї чи іншої теми взагалі характерна для інформаторів Я.П. Новицького. Нині ж, коли втрачена вже взагалі історична пам'ять, для сучасного слухача і читача вона має особливо важливе значення.

Цю неординарну рису фольклорних записів Я. Новицького у свій час відмітив і рецензент Ф.М. Колесса: «Таке пояснення народних пісень самим же народом треба вважати дуже корисним, бо воно кидає не раз характерне світло на пісні і доводить ясно, що народ думає про дані події, усуваючи всілякі фальшиві і тенденційні коментарі учених»¹.

Крім цього, майже до всіх пісень вказано допоміжну літературу, наведено численні паралелі з іншими збірниками. Майже всі бібліографічні довідки робив сам Я.П. Новицький. Саме ця робота знайшла найважливішу оцінку в рецензії В.М. Гнатюка, адже вона свідчить про глибоку обізнаність автора з науковою літературою.

«Малорусские песни, преимущественно исторические» - це перше в історії української фольклористики видання історичних пісень, записаних на Подніпров'ї протягом двох десятиліть, яке віддзеркалює картину побутування пісенного фольклору на історичній території Запорозжя. Це не лише цікаві варіанти відомих раніше пісень, але й зовсім нові, досі не зафіксовані в жодному збірнику, зокрема пісні гайдамацькі, також деякі козацькі: «Ці матеріали цінні не тільки як пам'ятки народної поетичної творчості, а й як пам'ятки української народно-розмовної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст.» – писав видатний мовознавець В.А. Чабаненко².

Збірник цей приніс велику славу Я.П. Новицькому. Жодне з пізніших видань історичних пісень не обходилося без посилань на нього.

На книгу звернули увагу такі видатні сучасники-фольклористи, як В.М. Гнатюк та Ф.М. Колесса. У своїх рецензіях вони дали чітку характеристику збірника, його об'єктивну оцінку, зробили певний текстовий аналіз пісень. Зокрема Ф.М. Колесса писав: «Збірник Новицького, призбираний совісно протягом двадцяти літ, становить чималу вагність для науки як через багатство і новизну матеріалу, як також з

¹ Там само. – С. 381.

² Чабаненко В.А. Шукач фольклорно-етнографічних скарбів // Народна творчість та етнографія. – 1965. – №6 – С. 81.

огляду на єдність територіальну і мовну та свіжість традиції народної, що так і проглядає з кожної стрічки пісень історичних»¹.

Тепло відгукнувся про нього й Г.А. Залюбовський у листі до Я.П. Новицького від 10 липня 1894 р.: «Давненько получил от вас малорусские песни вами собранные; давненько собираюсь подякувать за них, та все не було зайвого часу. Спасибі вам за присилку їх мені, а ще більше спасибі за те, що ви пустили їх на світ Божий. От якби кожен з нас хоч потроху робив би так, як ви – досі б народна наша словесність стала багатиркою»².

На жаль, відгуків у пресі на це видання було дуже мало. Не помітила його й російська наука. Власне, рецензії В. Гнатюка та Ф. Колесси – це єдині друковані відгуки на працю Новицького.

Як уже зазначалось, Я.П. Новицький був дуже незадоволений своїм збірником, тож згодом він узявся до впорядкування нового – «Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине в 1874-1903 годах», який уперше був надрукований у IV випуску «Летописи Екатеринославской ученой архивной комиссии» за 1907 р., а згодом окремих відбитком. Як висловлювався секретар комісії В.О. Біднов у листі до Я.П. Новицького від 16 вересня 1907 р.: «ваше собрание песен придает сборнику (мається на увазі «Летопись» - Л.І.) такое достоинство, что не стыдно посылать его куда угодно»³.

Листування Я. П. Новицького з В.О. Бідновим, який робив коректуру збірника, дає цікаві факти про історію його створення. Готуючи нову книгу, фольклорист із попередньої відібрав пісні власне історичні, козацькі, гайдамацькі та кріпацькі і впорядкував їх згідно з хронологією історичних подій: боротьба з татарами, поляками і турками; руйнування Січі й подальша доля Запорозжя; запорозькі вірші, сатира, алегорія; кріпацькі пісні. Це вже чіткіша класифікація порівняно з попередньою, однак і вона недосконала. Крім того, Я.П. Новицький вирішив подати без купюр усі тексти записаних ним пісень, з усіма наявними варіантами, додавши до них історичні коментарі та бібліографічні посилання. Зрозуміло, що за 10 років записи Я.П. Новицького значно поповнилися новими оригінальними творами, отже, вони і склали чималу збірку.

Надіславши рукопис до архівної комісії, Я.П. Новицький домовився з А.С. Синявським, що сам буде виконувати останню коректуру. За

¹ Колесса Ф.М. «Малорусские песни...» – С. 382.

² Залюбовський Г.А. Листи до Новицького Я.П. // ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 62, арк. 8.

³ Біднов В.О. Листи до Новицького Я.П. 1907-1909 рр. // ІМФЕ ф. 4-3, од. зб. 94, арк. 1.

попередню роботу над збірником взявся В.О. Біднов. Друкарня губерньського земства безкоштовно приступила до друкування IV тому «Літопису» в червні 1907 р., яке тривало аж до кінця року. За цей час Я.П. Новицький написав передмову до збірника, яка вже не встигла потрапити до IV тому й була опублікована окремо в V томі під назвою «Несколько предварительных замечаний к помещенному в IV вып. «Летописи» сборнику «Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине»¹.

В.О. Біднов клопотався перед друкарнею, щоб збірник Я.П. Новицького було видано окремим відбитком. Я.П. Новицький довірив йому і коректуру. До кінця травня 1908 р. книга була готова. В окремому відбитку була вміщена і згадана передмова, а сам збірник, як і в межах літопису, мав 127 сторінок.

У передмові Я.П. Новицький висловлює деякі спостереження стосовно побутування історичного фольклору на Катеринославщині, робить аналіз окремих образів і мотивів пісень з погляду історика. З передмови видно, що світогляд збирача, його погляди на народну творчість не змінилися. Незмінна також і географія його записів. «Исторические песни, как и думы, так же близки к забвению, – пише Я.П. Новицький, – их поют старики, но вовсе не интересуется ими молодежь. Вот почему при записях мы дорожим не только полными песнями, но и фрагментами их»².

Справді, це дає інформацію про функціонування жанру, ареали його поширення, життя в просторі й часі, поступове зникнення одних історичних пісень і заміну їх іншими або взагалі новотворами. Для вивчення фольклорного процесу на Півдні України ця інформація неоціненна.

З передмови також дізнаємося, що Я.П. Новицький уважно ставився не тільки до запису пісень, але й до вибору їх виконавців: «Ровно 30 лет в кругу этих носителей исторической поэзии, в кругу заправских спивак, кашеваров, нюхарей и курильщиков нам пришлось коротать дни и ночи! В настоящее время все эти деды сошли в могилу, но память свежа, и сколько приятных воспоминаний оставило общение с ними, сколько запечатлено поэтических картин! Днем под тенью верб и скал, ночью под звездным небом у пылающего костра, окруженного седыми с смуглыми лицами дедами – вот обстановка, при которой ве-

¹ Див. Летопись... Т. V. – 1908. – С. 99-107.

² Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине в 1874-1903 гг. – Катеринослав, 1908. – С. IX.

лись наші беседи и записи»¹. Новицький зробив багато фотографій талановитих носіїв фольклору.

Збірник уміщує 60 пісень та одну старовинну віршу. Нових пісень небагато, всього 11 текстів, та ще до 11 додано нові варіанти. Не розширились і бібліографічні вказівки, хоча за цей час вийшло багато фольклорних збірників, які, з усього видно, були недоступні жителям провінційних міст. Згадується лише видання Б.Д. Грінченка. Учений зауважив, що зробити науковий апарат до збірника перешкодила зайнятість по службі. Дивним здається і те, що ні в передмові, ні в коментарях Я.П. Новицький ніде не посилається на свою попередню збірку. Взагалі, така риса характерна для Новицького-видавця: в різних виданнях одні й ті ж тексти розміщувалися в різному порядку, що на перший погляд створювало враження новизни збірника, але при уважній звірці виявлялося, що матеріал повторюваний по кілька разів, лише впорядкований по-іншому. Це, до речі, значно утруднювало роботу над упорядкуванням II та III томів нашого видання.

Саме це перший помітив В.М. Гнатюк, що змусило його відгукнутися про нову збірку досить критично і гостро. Зіставивши пісні, надруковані в обох збірниках, він довів, що це не є нове видання, що воно має недосконалий науковий апарат, висловив сумніви в доцільності передруку вдруге попередньо виданих фольклорних матеріалів без вагомості на те причини².

І все ж при впорядкуванні нашого тому ми за основу взяли саме збірник 1908 р., а не попередній. І ось чому. По-перше, як уже зазначалося вище, в цьому збірнику Я. Новицький зробив більш струнку систему жанрів. По-друге, враховані всі коректурні правки, внесені фольклористом до текстів, надрукованих 1894 р., кожна пісня тут вичищена так, що впорядковуючи наступні збірники, Я.П. Новицький вклеював матеріал з видання 1908 року цілими блоками і зовсім не робив нових виправлень. А по-третє, і це найголовніше, – що тут подано весь записаний матеріал з варіантами повністю, без скорочень, відновлено більшість тих пісень, які подавалися М.Ф. Сумцовим одним рядком з посиланням на попередні збірники Чубинського, Драгоманова й інших. У цьому виданні повністю виявилася воля Новицького-збирача і Новицького-дослідника, який з благоговінням ставився до кожного тексту, як до національно-культурного пам'ятника. І час показав, що вчений не помилився!

¹ Там само. С. III.

² Гнатюк В.М. Я.П. Новицький, Малорусские исторические песни... // ЗНТШ. – Т. 85. – Кн. 5. – С. 223.

Щоправда, не всі сучасники засуджували видавничий стиль Я.П. Новицького – розуміння знаходив він у середовищі найближчих соратників, дослідників запорозької старовини, зокрема Д.Ф. Чернявський через майже 20 років у некролозі на Я.П. Новицького писав, що ця збірка викликала прихильну увагу українських істориків та етнографів. «Вага її полягає в тому, що вона містить в собі багато цікавих пісень про різних історичних діячів і події, які відбувалися переважно на Запоріжжі і на Україні. Серед тих пісень є такі, що їх записав вперше тільки Новицький, або які мають взагалі мало варіантів»¹.

Тепло відгукнувся на це видання і голова Катеринославської архівної комісії А.С. Синявський: «Исторические песни, собранные в Екатеринославщине с 1874 по 1903 год – многолетний почтенный труд Я.П. Новицкого, составляет в трудах нашей «Летописи» ценный научный материал, который мог бы составить украшение солиднейшего научного этнографического сборника»².

В останні роки життя Я. П. Новицький підготував до друку всі зібрані ним пісні. Новий збірник – «Малорусские народные песни, собранные в Екатеринославщине в 1875-1915 годах» – мав бути надрукований в XI випуску «Летописи» за 1916 рік. На жаль, «Літопис» на X томі припинив своє існування, а збірник залишився в рукописно-машинописному вигляді і зберігається нині у двох варіантах у Наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України (ф. 4-3, од. зб. 143, 144). До нього ввійшли пісні, що представляють увесь спектр пісенного фольклору Катеринославщини: колискові і забавлянки, колядки й щедрівки, зовсім мало веснянок, петрівчаних, русальних і купальських, невеличка добірка жнивних, косарських, гребовецьких та полільницьких пісень, соціально-побутові пісні (козацькі, гайдамацькі, рекрутські, солдатські, кріпацькі, бурлацькі, наймитські) та родинно-побутові (пісні про кохання, про жіночу долю, п'яницькі, жартівливі пісні тощо), а також балади та історичні пісні. Записані Я.П. Новицьким такі рідкісні жанри, як «великодні колядки» – пісні в усьому подібні до дитячих колядок з різницею в тім, що виконувалися на Великдень – очевидно тут був поширений обряд волочіння чи христування, який виконували маленькі хлопчики.

Як уже зазначалося, збірник існує у двох варіантах у двох одиницях зберігання. Основна частина пісень (колискові, колядки і щедрівки, родинно-побутові пісні) зберігаються в машинопису і розпорошені

¹ Чернявський Д.Ф. Яків Павлович Новицький // Україна. – 1926. – Кн. 1. – С. 188-189.

² Синявський А.С. Первое десятилетие существования Екатеринославской ученой архивной комиссии // Летопись Т. 10. – Екатеринослав, 1915. – С. 9.

в різному порядку в обох папках. При впорядкуванні нашого тому була проведена ретельна звірка обох одиниць зберігання, виявлено всі повторювані тексти (про це вказується в коментарях до кожної пісні). Але мають ці одиниці зберігання й відмінності. Наприклад, до одиниці зберігання 144, яка, здається, була остаточним варіантом збірника, увійшли переважно дитячий та календарно-обрядовий фольклор, ліричні пісні (соціально та родинно-побутові), балади. Усі нові пісні, які не друкувалися в попередньо виданих збірниках, подано Новицьким у машинопису в російській орфографії. При підготовці їх до друку в нашому виданні довелося провести метаграфію цих текстів. Але очевидно, що Я.П. Новицький уже вчитав їх, бо на деяких сторінках чорним чорнилом були внесені правки, також часто дописані посилання на літературу. Тож при передачі цих текстів українським правописом були нами враховані не лише правки Я.П. Новицького, а й ті суперечливі моменти, яких Новицький не виправив. Поміж машинописними сторінками упорядник вклеював тексти, які друкувалися в збірнику 1894 р. – як правило, ліричні пісні та балади. Але більшість цих текстів також мають виправлення, які ми врахували.

Одиниця зберігання 144 особлива тим, що в ній уміщено, крім ліричних (за винятком тих, які друкувались у 1894 р.), великий блок історичних пісень. Основну частину цієї одиниці становить уклеєний збірник 1908 р. Але цінність її ось у чому: більшість історичних та козацьких пісень, що друкувались у збірнику 1908 р., Я.П. Новицький заново переписав українською мовою. Отже, ми тут маємо рукопис майже всього збірника 1908 р., що дозволило нам провести звірку друкованих раніше і переписаних текстів і виявити, що особливих розбіжностей вони не мають, за винятком кріпацьких пісень, які довелося подавати все ж таки за рукописом, вказуючи на першу й другу їх публікацію (див. коментарі та примітки до текстів).

У цій же одиниці зберігання (144) чимало виявлено рукописів пісень тих, які в од. зб. 143 подані в машинопису. Невідомо, чи сам Я.П. Новицький передруковував ці тексти, чи користувався послугами друкарки, але і там знаходимо чимало розбіжностей між автографом і машинописом. У зв'язку з цим усі наявні в рукопису тексти подаємо за автографом, тим паче, що він завжди писався українським правописом, що допомогло вирішити всі проблемні місця передачі російських літер українськими (е – як ьо або йо тощо). Траплялись і несподівані ситуації, коли виявлялося, що певні слова звучали на Запорозжжі зовсім не так як у Центральній Україні («довжиньою», «шириньою») – це знахідка для діалектологів.

Траплялось і так, що машинопис повністю ідентифікувався з рукописом, але по ньому Я.П. Новицький знову наносив правки, – тоді ці правки враховувалися як остаточні.

І є ще одне дивне явище, пов'язане з текстами, записаними Я. Новицьким. Іноді траплялось так, що один і той самий текст, записаний у той самий день від того самого оповідача, знаходимо в різних місцях зі значними відмінностями, буквально як два різних варіанти. Що це, й чому так трапилось? Пояснити важко. Хіба що одним: Я.П. Новицький був не лише збирачем і дослідником, а й талановитим носієм пісенного фольклору свого краю; не виключено, що він знав напам'ять усі ці пісні, пам'ятав дату, місце запису і виконавця (для історика це цілком характерна річ), і записував більшість пісень з пам'яті, а не зі своїх чернеток. Якщо це припущення правильне, тоді зрозуміло, звідки така численність різних редакцій багатьох текстів (з роками в пам'яті текст видозмінюється, редагується, вдосконалюється). Цим можна пояснити властиву для Новицького різну подачу прізвищ носіїв фольклору – наприклад «Катерина Козлиха», вона ж «Козлиха-Грапиха», вона ж «баба Грапиха» або «баба Грабська», вона ж «Екатерина Грапская» і «Екатерина Графская» тощо. Цим самим легко пояснюється і відсутність рукописів, з яких друкувалися більшість пісень. Але це все лише припущення.

Відрізняються ці дві одиниці зберігання ще й тим, що Я.П. Новицький намагався створити ще одну класифікацію пісенних жанрів, яка зазнала змін від первісного до остаточного варіанту збірника. У попередньому варіанті (од. зб. 144) кожен жанр обгорнутий складеним упоперек листком паперу, на якому червоним олівцем написана його назва. Папочки складені в такому порядку: «колыбельные»; «любовные»; «семейные»; «чары, отравы»; «сиротские, бурлацкие, бездольные»; «пьяницкие, своеволие, разгульные»; «крепацкие»; «шутливые»; «жнивні пісні»; «рекрутські» «чумацькі» «гайдамацтво, козацкая голота и скитальческая жизнь»; «тяжелое переживание народа и историческая роль козачества»; «песни, связанные с падением Запорожской Сечи»; «Запорожская вирша, жарт, аллегория»; «колядки и щедровки»; «без системы».

У кінцевому варіанті (од. зб. 143) подано «Оглавление», де назва кожного жанру представлена як назва окремого розділу: «Колыбельные»; «Любовные»; «Семейно-бытовые»; «Разгульные»; «Крепацкие и песни рабочих»; «Шутливые»; «Рекрутские»; «Чумацкие»; «Гайдамацкие, разбойницкие»; «Исторические»; «Колядки, щедривки, посыпальные». Планувалась і передмова до цього збірника, але вона, очевидно, не була написана.

Декілька текстів пісень, записаних у російській транскрипції, знаходимо в од. зб. 164 – це колискові, дитячі ігри (дрібушечки) та одна кріпацька пісня «Була Польща, була Польща» – вони також представлені в нашому виданні. Сюди ж увійшли й пісні, що зберігаються у фонді Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка (ІМФЕ ф. 29 -3 од. зб. 91). Це автографи, написані українською мовою різними правописами (драгоманівкою – й передано через j; e, я, ю – через je, ja, ju; кулішівкою та ін.). Самі автографи й позначки на кожному аркуші «Из рукописного сборника народного учителя Я.П. Новицкого» засвідчують, що це – найперші, у свій час загублені, записи пісень Я. П. Новицького, зроблені в 70-х роках ХІХ ст.

Перевидання записаних Я.П. Новицьким пісень безперечно стане видатним явищем в українській фольклористиці, адже ці записи не тільки не втратили своєї актуальності, але й з часом зробилися ще ціннішими, й експедиції останніх років, що проводяться в регіоні, підтверджують це.

Людмила Іваннікова, кандидат філологічних наук, науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України

ІСТОРИЧНА ПІСЕННІСТЬ НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ В ЗАПИСАХ Я.П. НОВИЦЬКОГО

Унікальна пісенність Запорозжя привабила увагу збирачів та дослідників кінця XVIII – першої половини XIX ст., що відбилося спершу в російській періодиці¹, а потім в альманасі І. Срезневського “Запорожская старина”², збірках М. Максимовича та А. Метлинського³ та ін. Систематичне збирання та видання фольклору Нижньої Наддніпрянщини розпочинається в другій половині XIX ст. Воно пов’язане, в першу чергу, з іменами Г. Залюбовського, І. Манжури, Я. Новицького, Д. Яворницького. Саме вони зафіксували та зберегли для нащадків значну частину запорозької культурної спадщини. Вагомість їх праці стає очевидною на тлі фольклористичних здобутків у регіоні радянської доби, коли друкувалися лише поодинокі записи, часто псевдофольклорного характеру.

Першою регіональною пісенною збіркою Нижньої Наддніпрянщини стала книга “Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах”⁴, частина якої із доповненням новими матеріалами передрукована у 1908 р.⁵ До збірок введено не всі зібрані Я. Новицьким історичні пісні, оскільки раніше він надіслав їх для другого тому “Исторических песен малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова”. Ці записи частково зникли, а деякі були використані в женецьких роботах М. Драгоманова з відповідни-

¹ Новиков Н.И. Полное собрание российских песен. – М., 1789. – С. 167; Новые ежемесячные сочинения. – 1792, ноябрь. – С.23 – 24; Песенник. – 1796. – № 182; Избранный песенник. – 1798. – № 91; Всеобщий новоизбранный песенник всех лучших российских авторов, содержащий в себе песни, арии и хоры, малороссийские, анакреонтические и прочие, положенные на голоса по новейшему вкусу на 13 отделений. – М., 1805. – С. 13; Новейший всеобщий песенник, составленный Афанасием Катилиным. – М., 1810. – С. 319; Новейший всеобщий полный песенник в шести частях. – СПб., 1819. – С. 172 та ін.

² Срезневский И. Запорожская старина. – Ч. 1. – Харьков, 1833. – 132 с.; Ч. 2. – 1834 – 168 с.; Ч. 3. – 1838. – 166с.

³ Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем. – М., 1834. – 180с.; Народные южнорусские песни. Издание Амвросия Метлинского. – К., 1854. – 472 с.

⁴ Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – 112 с.

⁵ Новицкий Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1875 – 1903 г. – Катеринослав, 1908. – 127 с.

ми посиланнями на місце запису та прізвище кореспондента¹. Те, що було використано М. Драгомановим, Я. Новицький не передруковував, хоч повторив власні публікації історичних пісень у катеринославській періодиці 1888 – 1889 років.

Записуючи довгий час фольклор колишньої козацької землі, Я. Новицький у першу чергу звернувся до друку історичних жанрів як прози, так і пісенності, що відбилося не лише у змісті його публікацій, але й у назвах книг, які акцентують увагу саме на історизмі зібраного матеріалу. Він не залишив жодного твору з теорії фольклору, але неодноразово висловлював свої думки про історичні пісні: поряд з переказами вони розглядалися як відтворення духу та правди епохи: “Оповідання та пісні для історії такі ж документальні дані. Правда, тут ви не завжди відшукаєте хронологію, потрібно вміння розібратися. Однак те саме оповідання, та ж сама пісня яскравіше висвітлюють історію, ілюструють факти у таких іноді деталях, в яких не висвітлить вам жодний архівний документ”². Його роздуми про пісенний епос відтворені в “Передмові” до видання 1908 р.: “У пам’ятках живого поетичного слова малоросійський народ залишив нам дорогоцінний матеріал, що доповнює літопис. У думі та пісні, як у дзеркалі, ми бачимо відображення його душі та думок, його історії, його геройських подвигів”³. Власне, йдеться про специфіку народної історичної пам’яті.

Оскільки до часу першого видання Я. Новицьким пісень уже існувала його власна програма збирання етнографічного матеріалу, надрукована в “Катеринославських губенських відомостях” за 1887 р. № 28, у збірці виконано всі задекларовані щодо збирання фольклору вимоги: записуються пісні безпосередньо під час виконання (іноді зустрічаються записи “проговорених”, надиктованих текстів), фіксується все так, “як чуло вухо”⁴, без редагування, обов’язково занотовуються всі почуті варіанти та де, коли і від кого зроблено запис з можливою вказівкою на вік.

¹ Нові українські пісні про громадські справи (1764 – 1880) М. Драгоманова. – Женева, 1881. – С. 99 – 100, 101, 103 та ін.; Драгоманов М. Політичні пісні українського народу XVIII – XI ст. з увагами. – Ч. 1, р.1 – Женева, 1883. – С. 108 – 109.

² Новицький Я. Запорожжя в пам’ятниках устного народного творчества. – Степь. – 1886. – № 6. – С. 67.

³ Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1875 – 1903 г. – Катеринослав, 1908. – С. 7.

⁴ Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 1.

Характерна особливість пісенних видань Я. Новицького в тому, що значне місце в них займають прозові тексти, як фольклорні, так і наукові, хоч і до сьогодні традиційним для фольклористики є розгляд окремих жанрів або групи жанрів у межах певного фольклорного роду, що цілком закономірно, але він не дає змоги виявити спільне і розбіжне у характері та способах вияву народних модусів мислення, у формах відтворення та/або інтерпретації історії у різних за формальними ознаками, але близьких за характером світобачення та змістом творах. Оскільки часто у виконанні однієї людини зустрічається історична пісня та переказ про певну подію або особу, де прозовий твір стає своєрідною формою коментування, часто прозові вставки перемежують виконання пісенного твору, ніби відновлюючи певні втрачені моменти, але водночас від різних осіб фіксуються як прозові, так і пісенні твори, що взаємно доповнюються та складають єдиний поліжанровий цикл.

Фольклорні матеріали, записані Я. Новицьким, постійно актуалізують звернення до проблеми співвідношення переказу та історичних пісень, оскільки характерною рисою його видання став супровід історичної пісні відповідним переказом. Синтез прозового та пісенного текстів – явище, з яким часто доводиться зустрічатися під час спілкування з носіями культурної спадщини: вони намагаються пояснити, прокоментувати все, що може здатися малозрозумілим. Історична пісня, як правило, корелює із переказом у результаті ідентичного або максимально подібного ставлення до дійсності, характеру історизму, зображення героя та часопростору. Звертає на себе увагу той факт, що в переказах та історичних піснях, які побутують в одному регіоні, можуть бути подібні сюжети та характеристики (наприклад, про руйнування Січі), хоч поряд є мотиви, притаманні виключно народній прозі. Наприклад, в історичних піснях не зустрічаються топонімічні мотиви, розгорнута “біографія” героя (історична пісня обмежується розповіддю про його участь у певній події, подає один епізод. Навіть сукупність історичних пісень не складається у цикл творів про життя та діяльність героя. У різних текстах переказів відбиваються різні грані “біографії” Палія, Сірка, Калнишевського та ін.). Загалом мотивний та сюжетний фонд переказів багатший, ніж в історичних піснях, що можна пояснити як способом збереження та трансляції різного типу фольклорних наративних текстів, так і умовами їх виникнення.

Для творення переказу важлива подія, що відбилася в народній пам’яті. Інформація про неї зберігається у “згорнутому” до семантичного ядра вигляді і в процесі трансляції кожного разу витворюється новий текст, відкритий для будь-яких нововведень. Народна проза, як правило, активно відбиває бачення минулого, уявлення про нього по-

коління-транслятора, а не учасників та свідків події. За різних обставин і залежно від характеру аудиторії, що сприймає, та обізнаності і талановитості оповідача твір звучить по-різному, як і неоднаковий рівень заглиблення в тему при різних обставинах та типах комунікації. Оскільки в процесі трансмісії текст історичної пісні запам'ятовується майже повністю (завдяки ритмічній організації та формі виконання), то й рівень пізнішого “домислення” події або біографії героя значно нижче, ніж у переказі, водночас і можливість проникнення первинно чужих сюжетних ходів та мотивів також обмежена. Історична пісня твориться як безпосередня реакція на подію у тексті, який не згортається, а побутує у більш-менш стабільному (звичайно, у порівнянні із прозовим фольклорним твором) вигляді, а отже, й осмислення події або діяльності героя нащадками у самостійні тексти не розгортається, тому й мотиви, що продукуються нащадками, в історичні пісні майже не потрапляють, а пісенний текст про минуле потребує коментування.

Я. Новицький розумів, що на відміну від прозових наративних жанрів, де інтерпретаційне начало виявляється як у процесі творення, так і під час засвоєння і виконання, в історичних піснях воно виявляється переважно в процесі творення і значно менше (або менш виражено) в процесі сприйняття та відтворення. Структурно та ритмічно закріплена інформація, якщо і допускає варіації в її сприйнятті (а це безумовно, оскільки сприйняття будь-якого тексту культури залежить від рівня знань учасників та культурного контексту комунікативної події – виконання фольклорного твору) та інтерпретації, але вербальні інтерпретації та варіювання у порівнянні із прозовими текстами незначні.

У процесі виконання оповідач – знавець того, про що не знають слухачі, тому рівень його культурної компетенції, принаймні під час оповіді, сприймається як вищий, яким можна поділитися. Спілкуючись з “дідами”, від яких переважно зроблені записи, Я.П. Новицький швидко завойовував повагу, але деякий час ставлення до нього було як до пана, що цікавиться старовиною. Він, із погляду “дідів”, належав не лише до іншої соціальної верстви, але й до іншої культури, отже, йому багато що потрібно було пояснювати, коментувати, створювати той контекст, в якому зрозумілішим і більш значущим ставав зміст пісні. Переказ мав значення супроводжуючого і пояснюючого матеріалу, в якому відбивався дух епохи та/або поглиблювався характер героїв. Це зумовило і примітки збирача, що до деяких пісень він “додав пояснюючі зміст перекази”¹. Наводячи коментарі виконавців, Я. Новицький

¹ Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 30.

значав: “передача змісту пісні”¹, “переказ, що пояснює пісню”², “переказ, що доповнює варіанти”³, “пояснення співака”⁴ тощо. Такі примітки з’являлися найчастіше у випадках, коли переказ і пісенний твір записані від однієї особи.

Цікаво, що “перегуків”, випадків хронологічного, тематичного збігу переказів та історичних пісень у записах Я. Новицького того часу було значно більше, але в пісенній збірці відібрані лише ті прозові наративи, які відновлюють забуті фрагменти пісні (наприклад, варіанти пісні про Саву Чалого) або розширюють змістовне поле пісенного твору. Загалом же тематичний збіг та єдність героїв історичних пісень і переказів – характерне для українського фольклору явище, про що свідчать тематичні збірки різних регіонів⁵. У цих виданнях витримується чіткий жанровий принцип розміщення матеріалу, і тому пісні та перекази про одного й того героя, зафіксовані від однієї особи, розміщені в різних розділах, хоч можливим було розміщення матеріалу, яким скористався Я. Новицький.

Збирацький досвід та наукова традиція часу примусили Я. Новицького створити власний контекст, необхідний для читачів збірки: він розширює та прояснює зміст фольклорних творів за рахунок посилань на наукові праці та розвідки, власних коментарів та пояснень, оскільки знайомство з історією має скласти підґрунтя для розуміння глибини та поетичних особливостей історичної пісні і компенсувати прогалини в історичному знанні читачів.

Одна з характерних рис аналізованої збірки – вказівки на попередні видання (М. Максимовича, А. Метлинського, М. Костомарова, М. Драгоманова та В. Антоновича, П. Чубинського тощо) й окремі публікації фольклорних творів. Наявність такої примітки свідчить про поширеність або локалізацію твору (варіанту). Відсутність посилань на попередні публікації – знак того, що твір друкується вперше. Якщо ж зафіксована Я. Новицьким пісня або варіант були широковідомими, за ініціативою редакційної комісії, до складу якої входили О. Русов,

¹ Там само. – С.5.

² Там само. – С. 26.

³ Там само. – С. 28.

⁴ Там само. – С. 30.

⁵ Наприклад: Народ про Кармалюка. Збірка фольклорних текстів / Упор., вст. стаття і прим. В.І.Тищенко. – К.: Видаництво Академії наук Української РСР, 1961. – 276с.; Народ про Довбуша: збірник фольклорних творів / Упор., вст. стаття та прим. В.І.Тищенко. Відп. ред. І.П. Березовський. – К: “Наукова думка”, 1965. – 304 с.

О. Ветухов та М. Сумцов, друкувалися лише перші рядки або частина (фрагмент), що була оригіальною і не дублювалася.

Збірка відкривалася короткою передмовою “Від збирача”, де Я. Новицький відзначив зміну жанрів, що відбувалася в нього на очах, та значне звуження, якщо не відмирання народної історичної пісенності.

У 1907 році в четвертому випуску “Летописи Екатеринославской ученой архивной комиссии” вийшла друга пісенна збірка Я. Новицького “Малороссийские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г.”. Передрук її з’явився у 1908 році. Оскільки в цьому виданні увагу було зосереджено саме на історичних піснях, зміст відрізнявся від попередньої, в першу чергу, відмовою від пісень побутових, чумацьких, деяких козацьких та жартівливих. Відсутні тут явно запозичені російські історичні пісні (“Вор Засорьин”, “Лопухин”) та ті, що могли бути спільним надбанням українців і росіян, оскільки українці були в складі російської регулярної армії (“Платов”, “Олександр I та Наполеон”). Ці твори в рецензії Ф. Колесси на першу збірку Я. Новицького були визначені як чужерідні: “Не згадуємо пісень про Платова, Олександра I, Наполеона, смерть Олександра I, що зложені каліченою російською мовою. Вони представляють близьку аналогію до деяких галицьких пісень, особливо рекрутських, що склалися під впливом польської мови і міського життя”¹. М. Драгоманов, коментуючи російськомовні пісні, надіслані йому І. Манжурою та Я. Новицьким, зробив висновок, що зі спотворенням мови фольклорних творів пов’язане псування моралі: “...як тільки українська мова в пісні спотворена, як зараз в пісню пролазить і невільницький дух, і розпуста”². Можливо, під час вкладання другої збірки Я. Новицький врахував ці зауваження, хоч народні переклади іншомовних, особливо російських пісень у поліетнічному регіоні зустрічаються й до сьогодні.

Композиція другої збірки стала чіткішою, оскільки належала вже самому Я. Новицькому, а не видавцям, які уклали збірку в короткий термін залежно від надходження матеріалів. У виданні 1894 року не витримана хронологічна класифікація: в розділ пісень гайдамацьких і розбійницьких входять твори про Кармелюка, а завершують розділ пісні про руйнування Січі, що є явним алогізмом, який можна пояснити лише браком часу у видавців. Перший рецензент збірки досить тактовно натякнув на необхідність розвести пісні про розбій та народних ме-

¹ Колесса Ф. Малорусские песни, собранные Я.П.Новицким // Колесса Ф. Фольклористичні праці. Підг. до друку В.А.Юзвенка. Ред. О.І. Дей. – К: “Наукова думка”, 1990. – С. 380.

² Нові українські пісні про громадські справи (1764 – 1880) М. Драгоманова. – Женева, 1881. – С. 99 – С. 114.

сників і виокремити твори про останні роки життя Запорожжя, які “становлять про себе неначе відрубну цілісність і характеризують ясно живі симпатії народу українського до Січі Запорізької”¹.

У збірці 1908 р. виправлені композиційні недоліки попереднього видання, матеріал згруповано за тематично-хронологічним принципом з витриманою історичною послідовністю подій, що лягли в основу пісенних творів. За межами хронологічної класифікації третій розділ – “Запорожские вирши. Сатира. Аллегория” та “Приложение”. Оскільки твори, що до них входили, були оригінальними явищами культури, репрезентованої саме на досліджуваній території, Я. Новицький не зміг від них відмовитися.

Уже в першій частині пісенного видання 1894 р. зроблено спробу розмежувати власне історичні пісні та твори інших пісенних жанрів з вираженими історичними конотаціями. Виділення в окремі розділи рекрутських, чумацьких, гайдамацьких та інших пісень, які були органічними в підбірці творів “переважно історичних” і не увійшли до кола творів виключно історичних, засвідчує постійні роздуми над питаннями класифікації історико-пісенного матеріалу.

Розташування матеріалу як у виданих, так і в підготованих до друку збірниках дає підстави стверджувати, що для Я. Новицького історичні пісні – це фольклорні синкретичні (словесно-музичні) пісенні наративи, які відбивають народно-історичне усвідомлення минулого, певних його етапів або окремих подій, мають чітку ритмічну організацію та можуть виконуватися як соло, так і хором. (У записах Я. Новицького багато поміток про колективне виконання історичних пісень, особливо на традиційно запорозькій Хортиці). Значна кількість пісенних творів орієнтована на вираз думок та почуттів. Незважаючи на те, що ліричний герой є представником певного соціуму, а відтак і певної епохи, це соціально-побутові або станові ліричні пісні, що відрізняються від історичних узагальненістю хронотопу та героєм – носієм не лише дії, а й рефлексії. Саме історичні та станові пісні переважно й складають другу фольклорно-пісенну збірку Я. Новицького.

У першій збірці переважають твори про певну історичну подію або особу. У другій – твори, що несуть згадку про певну епоху, а герой уособлює особливості поведінки певної історичної доби. Такий підхід, характерний для фольклористики того часу і певною мірою зараз при укладанні збірок історичних пісень, дозволив Я. Новицькому надрукувати поряд пісні-узагальнення (“Сторожовий козак”, “Козацька служ-

¹ Колесса Ф. Малорусские песни, собранные Я.П.Новицким // Колесса Ф. Фольклористичні праці. Підг. до друку В.А.Юзвенка. Ред. О.І. Дей. – К: “Наукова думка”, 1990. – С. 380.

ба”, “Українка – турецька полонянка”) з сюжетами, характерними для цілої епохи, пісні-узагальнення про події певної доби (“Втеча народу з правобережної України в лівобережну”), балади про інцест, ледь зафарбовані історичними мотивами (“Брат і сестра”), історичні балади (“Сава Чалий”), пісні про історичних діячів (“Тетьман Богданко Ружинський”, “Палій і Мазепа”), героїв козацтва (“Пісня про Нечая”, “Ой Морозе, Морозенку”) та гайдамаччини (“Залізник і Гнида”). Окремі розділи складаються з пісень, пов’язаних з часами падіння Січі і долею Запорозжя та про кріпацтво і його скасування.

Розподіл матеріалу свідчить про те, як Я. Новицький уявляв розвиток історичної пісенності таким чином: пісні-узагальнення про біди від турецько-татарських загарбників та боротьбу з ними, пісні про видатних запорожців та героїзм козацтва, пісні про гайдамаччину, останні роки Січі та її руйнування, кріпацькі пісні). Серед історичних пісень часів Запорозжя зустрічаються два загальнопоширені типи: з узагальненою формою відтворення дійсності та з відтворенням конкретних (звичайно, “конкретних” із врахуванням специфічних особливостей народної історичної пам’яті та характеру функціонування пісні) подій. Перша група практично не піддається більш-менш достовірному історичному датуванню, оскільки в ній відсутні конкретно-історичні реалії, відтворені події типові для цілої історичної доби. Твори другої групи мають зв’язок з подією через топонімічне та хронологічне маркування або через ім’я конкретної історичної особи. Різновидом цього типу можна вважати пісні, марковані лише іменем, яке не завжди зустрічається в літописах або інших історичних джерелах, отже, хронологізація подій у таких піснях не завжди надійна. У другій збірці майже немає рекрутських та солдатських пісень, які були досить розповсюдженими, про що свідчать записи самого Я. Новицького та І. Манжури, надіслані М. Драгоманову.

Характерною ознакою збірки Я. Новицького 1908 року є те, що кріпацькі пісні подано як явище пізніше, ніж пісні про руйнування Січі, що відповідало особливостям регіональної історії. У збірці відзначений також локальний характер та поступове відмирання цих пісень, незважаючи на те, що кріпацтво було скасоване не так давно. В історичній свідомості населення краю воно не закріпилося, і в записах збирачів ХХ сторіччя пісні такого змісту не зафіксовані.

У порівнянні з першою збіркою збільшився обсяг історичної пісенності як за рахунок варіантів, вилучених редакційною комісією, так і введення нових записів. Нові твори зафіксовані від А. Кухненка (“Козак вибивається з неволі”, “Козак на Дністрі”, “Переселення запорожців за Дунай”), від П. Соколихи (“Насіяли, наорали”), Н. Бутуза (Бон-

даренка) (“Перебий ніс”, “Про розорення Січі”, “Втеча запорожців в Турцію”), Д. Биковського (“Запорожці в польській неволі”, “Сава Чалий”, “Козацька голота і багачі-дуки”, “Розорення Січі”).

У передмовах до обох збірок Я. Новицький зазначив, що краще збереглися історичні пісні на місцях традиційних поселень запорожців та їх нащадків, на «запорозьких пепелищах», чим і зумовлений вибір населених пунктів для етнографічної та фольклористичної роботи. Запис творів у селах, заснованих внаслідок переселення в регіон росіян, німців, болгар, не проводився, оскільки основна увага приділялася місцевій фольклорній традиції.

Як свідчить перелік селищ, частина пісенного матеріалу походить з територій колишніх Запорозьких Січей, де майже одночасно з Я. Новицьким занотовував історичний, етнографічний та фольклорний матеріал Д. Яворницький. Працюючи з різними носіями народної спадщини, ці діячі української науки зробили різні записи. У Капулівці від М. Явтушенка Я. Новицький занотував один із варіантів пісні про переміщення запорожців у Турцію, в Покровському від Ф. Бутуза пісні про Перебийноса, розорення Січі, варіант твору про втечу запорожців у Турцію. Д. Яворницькому вдалося занотувати в Капулівці від Івана Сокура практично реліктову вже на той час пісню (а згодом від Ф. Довгуна та Ф. Трихвиленка – її варіант) – “Гей, та то ж не грім в степу гуркотає”¹, а в Покровському “Та ой як крикнув же та козак Сірко”². У записах Я. Новицького пісні про Сірка відсутні, хоч у тому ж Покровському від Жмутя, в Нікополі від Ф. Потурая та Д. Биковського він записав перекази та легенди про цю видатну особу. Поширеність наративів свідчила про можливе існування пісень, зафіксувати які не вдалося, можливо, тому, що основну увагу Я. Новицький приділяв обстеженню території, з якою була пов’язана його службова діяльність, – Олександрівську та Олександрівському повіту.

Автентично-реліктовими в записах Я. Новицького є пісні про смерть кошового, що перегукується з думою про смерть Івана Безродного, Бездольного, розкриває стосунки кошового та джури, безсімейність січовиків, містить характерний для Запорожжя топос:

Ой у лузі Базавлуці
Росте верба похильная,

¹ Эварницкий Д.М. По следам запорожцев. – СПб., 1898. – С. 311; Эварницкий Д.И. Малорусские народные песни, собранные в 1878 – 1905 гг. – Екатеринослав, 1906. – С. 65.

² Эварницкий Д.И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа. – Ч.2. – СПб., 1888. – С. 77; Эварницкий Д.И. Иван Дмитриевич Сирко, славный кошевой атаман войска запорожских низовых казаков. – СПб., 1894. – С. 147.

або в іншому варіанті:

Ой у лузі у темному,
Та над морем над глибоким,
Та стоїть верба похильная...¹;

невідома в інших записах пісня про козацького ватажка Коржа, “Хвалилися запорожці Очаків дістати”, оригінальні пісні та варіанти пісень про руйнування Січі.

Пісні про зруйнування Січі були широковідомими в Україні. М. Драгоманов зазначав: “... жаль про руїну Січі розійшовся на всю Україну, як це видно з того, що ми самі маємо більш 70 пісень, записаних в різних країнах від Дунаю до Дону. Навіть в Галиччині”². Незважаючи на поширеність, у першій пісенній збірці Я. Новицького було не лише вперше вміщено твори з регіону, де відбувалися події і пам’ять про них зберіглася краще, ніж будь-де (серед попередніх видань фольклору Нижньої Наддніпрянщини, включаючи записи І. Манжури, подібних текстів не було), але й подано найбільшу їх підбірку, яка правдиво відтворювала різні етапи руйнування Січі та подальшої долі запорожців. Окремі варіанти записаних у досліджуваному регіоні пісень про падіння Запорозжя свідчать, що складалися вони під час розгортання подій, коли їх результати ще не стали загальновідомими. Саме тому твори містять різну інтерпретацію події та, що дуже важливо, її наслідків. У них відбилася невизначеність майбутнього та поступове його окреслення залежно від того, де формувався той чи інший варіант. Пісня окреслила потенційні можливості творення майбутнього. У різних “первинних” варіантах – спроба передбачення розвитку подій, що свідчить про момент непередбачуваності навіть найближчого майбутнього. Характерна особливість варіантів творів про руйнування Січі, зафіксованих на теренах колишнього Запорозжя, – винесення в постпозицію мотиву можливого опору, тоді як в інших місцевостях найчастіше він має серединне положення. Завершення твору заклик до бою свідчить про можливе прогнозування перемоги або славної загибелі у боротьбі.

У записаній від І. Машталяра в Кушугумі пісні про зруйнування Січі (це – частина розгорнутого твору, яку можна класифікувати як варіант за ступенем збереження, але симптоматичне побутування саме такого варіанту) звучить заклик до опору, підкреслюється непокоря долі, традиційна волелюбність та войовничість козацтва:

¹ Новицкий Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1875 – 1903 г. – Катеринослав, 1908. – С. 12.

² Нові українські пісні про громадські справи (1764 – 1880) М. Драгоманова. – Женева, 1881. – С. 24

Ой прислухайтесь, хлопці,
Славні запорожці,
Щось у хмарі гуде!
Ой щось на нас, хлопці,
Славні запорожці,
За пригодонька буде.
Ой заступайте, хлопці,
Славні запорожці,
Плече повз плече,
Не даймо, хлопці,
Славні запорожці.
Москалеві Січі¹,

що в інших варіантах “знімається” або пом’якшується серединним положенням заклику до опору. Характерна риса цього варіанту – злиття суб’єкта та об’єкта твору, виконання від особи одного з героїв, членів запорозької спільноти.

В останньому пісенному циклі Запорожжя – у творах про його руйнування – відбувається часткове руйнування фольклорного стереотипу запорожця. У деяких творах з’являються мотиви приниженості та покори. Запорожець, що плаче, не може захистити навіть самого себе – це вже зовсім інший історичний та культурний тип, мало узгоджений із звичним історико-пісенним образом запорожця.

Виокремивши у виданні 1908 р. пісні про руйнування Січі та подальшу долю запорожців, Я. Новицький не включив тексти, що в попередньому виданні були за № 43 та 44. Їх відсутність була помічена і прокоментована дослідницею фольклористичної спадщини Я. Новицького Л. Іванніковою². Ту, що була подана за № 44, Л. Іваннікова інтерпретує як твір про бідкування запорожців на будівництві каналів (“канав”). З цим можна погодитися лише частково, оскільки цей запис є контамінацією пісень різних періодів. Щодо варіантів пісні № 43 – “Літа, літа сизокрилий орел по широких долинах”, то дослідниця аргументовано доводить, що це твір про розправу Петра Олексійовича над запорожцями – “мазепинцями”.

У збірці 1894 р. цю пісню помилково, спираючись на коментар співака, віднесено до часів скасування Січі Катериною, але “60-річний дід Степан Крохмаль” з Балабина не сказав, про яке саме розорення йдеться: “...казали діди, що як звоювали запорожців, то звеліли їх по-

¹ Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1875 – 1903 г. – Катеринослав, 1908. – С. 84.

² Іваннікова Л. Пісні про зруйнування Січі в записах Якова Новицького // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 3. – С. 56 – 57.

парувати – тобто, позакувати їх в залізо...”¹. Зміст пісні дає прямі вказівки на події 1709 р.:

Літа, літа сизокрилий орел по широких долинах,
Засилає наш государ письма на всіх Українах:
Ой живіть, живіть, мої українці, - не бійтесь нікого,
Звоював я шведа, ще й запорожця много...².

Точність, скрупульозність у записах матеріалу сприяли тому, що Я. Новицький зафіксував наявність поряд з автентичним фольклором пісень, запозичених з інших регіонів, та пояснив це як результат масової колонізації запорозьких земель і переселення сюди вихідців із різних місцевостей. Наприклад, А. Саєнкова, що проживала в Покровському, походила з Кобеляцького повіту на Полтавщині, чим пояснюється її коментар до пісні “Ой на горі слобода”, зафіксованої, до речі, лише від неї. За словами співачки, цю історичну пісню (в її варіанті наближену до сімейно-побутових пісень про вдову) виконували як колискову³. Місцем народження та формування цієї жінки мотивована наявність в її репертуарі пісні “Втеча бурлак за Дунай”, яка в репертуарі інших виконавців у регіоні не фіксувалася, та трансформування топонімів у творі про зруйнування Січі: “Ой під городом, та під Ялосоветом”.

Результатом переселення було побутування в Кушугумі пісні “Турбаївська катастрофа”, записаної у 1892 р. від “баби Катерини Графської, 72 літ”⁴. В обох виданнях пісня коментується як “цікава, оригінальна”. Побутування пісні на території Нижньої Наддніпряниці пояснюється тим, що в 1794 р. до Кушугуму було переселено частину мешканців села Турбаї Київського намісництва⁵ – учасників та свідків повстання. Трансформація “турбаївці” в спотворено-незрозуміле “трубоїди” – результат віддаленості від події у просторі та часі.

Загалом формування “мішаного” контингенту в одному населеному пункті призводило до функціонування в ньому різних регіональних

¹ Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 48.

² Там само.

³ Там само. – С. 3.

⁴ Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 41; Новицкий Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1875 – 1903 г. – Катеринослав, 1908. – С. 113.

⁵ История городов и сёл Украинской ССР. Запорожская область / ред. Петрыкин В.И., Васильченко К.Б. и др. – К.: Главная редакция Украинской советской энциклопедии, 1981. – С. 331.

фольклорних традицій. У тому ж Кушугумі Я. Новицьким зафіксовано твори, що мають яскраво виявлені риси запорозької традиції: пісня про отамана Коржа записана лише в Кушугумі від М. Джигіря та Язиково від Т. Ковбаси. Це твір про запорожців у неволі, який за межами Запорозжя не фіксувався, оскільки образ полоненого запорожця не відповідав стереотипові, який склався у масовій свідомості.

Таким чином, видані записи Я. Новицького об'єктивно свідчать, що репертуар навіть "старожитніх" сіл може бути неоднорідним, оскільки крім "сидюків" та їх нащадків тут селилися люди з різних місцевостей, тому поряд зі старими запорозькими піснями тут виконувалися пісні інших регіонів.

Записи Я. Новицького відтворюють трансформацію загальновідомих, поширених на теренах усієї України пісень під впливом автентичної запорозької традиції.

Наприклад, специфічним для Нижньої Наддніпрянщини був мотив характерництва, чарівної невразливості запорожців. За повір'ями та легендами, характерника неможливо було вбити звичайною зброєю. Я. Новицький зазначав: "... за переказами народа, Перебийніс володів непереборною силою характера (за виданням 1894 р. – характерника), його не брала куля, він не потопав у воді, не горів у вогні, не боявся чорта в болоті"¹, звідси існування варіантів про незвичайну смерть героя:

Ой став джура, ой став малий од камзола гудзика рвати

Ой став джура, ой став малий, карабини заряджати,

Ой став джура, ой став малий в Перебийніса вціляти².

Іван Машталяр вважав за потрібне прокоментувати: "Джура убив Перебийноса срібним кудзиком, бо інча куля його не брала"³. Потрібно зазначити, що у варіантах пісень про Нечая і Перебийноса, зафіксованих Я. Новицьким, смерть героїв закономірна, оскільки вони порушили віковічні закони запорозької спільноти: не пити під час походів та не мати справи з жінками. Тому смерті від руки ворога – смерті героїчної, що уславлює, в деяких варіантах виявляється замало. У нижньонаддніпрянських варіантах джура – не зрадник, а носій фатуму, долі, що карає за порушення січових законів, даючи в той же час козакові славно загинути, але вже вдруге, від руки ворога. У варіанті пісні про Перебийноса, записаному від О. Орла, з'являється і типовий нижньонаддніпрянський пейзаж:

¹ Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1875 – 1903 г. – Катеринослав, 1908. – С. 40.

² Там само. – С. 38.

³ Там само. – С. 38.

Ой понад лугами, понад берегами похилилися лози...¹.

Місцевого забарвлення, регіонального колориту набуває і загально-відома пісня про Саву Чалого. В аналізованій збірці відзначена автентичність або принаймі довгий час побутування твору на даній території. Старий Андрій Халепа у 1885 році розказував: “Про Саву єсть пісня, тіко я її гаразд не складу, а покійній дід, бува, часто співа і розказує про його...”². Характерною рисою місцевого варіанту є те, що Гнат і Кравчина – не гайдамаки, а запорожці-січовики, що за завданням запорозької ради розправляються з ренегатом. Мотив гайдамаччини максимально “притушений”, оскільки все справедливе і героїчне має йти з Запорожжя. “Спогад” про те, що герої – гайдамаки іноді з’являється, але не акцентується, тому гайдамаки – запорожці. У місцевих варіантах цього твору розвинений мотив характерництва, що йде або від колишнього кошового – старого Чалого³ або від виконавців січового ви-року⁴.

У записях Я. Новицького взагалі невелика кількість творів про гайдамаччину. Власне, це пісні про Лебеденка та Залізняка і Гниду. Побутування другого з названих творів у регіоні можна пояснити біографічним зв’язком Залізняка з Запорожжям, що відбилося практично у всіх відомих варіантах пісень про нього:

Славний козак Максим Залізник,
Славний з Запорожжя.
Як виїде на Вкраїну,
Як повная рожа...⁵.

Збірка Я. Новицького містить унікальні записи пісень, надрукованих під спільною назвою “Українці на земляних роботах”. За його спостереженнями, ці твори – поетична рецепція участі козацтва у примусових роботах на будівництві царицинської лінії між Волгою та Доном (1716 рік), Ладозького каналу (1721–1722 р.), Української лінії між Дніпром та Донцем (30-ті роки ХІІІ ст.)⁶. Дві такі пісні були зафіксовані від дівчат, герої їх – “молоді салдати” та “молоді гусари”⁷, і лише одна – від Корнія Дорогобіда з Новомиколаївки, герої якої – “козаче-

¹ Там само. – С. 36.

² Там само. – С. 71.

³ Там само. – С. 65.

⁴ Новицкий Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1875 – 1903 г. – Катеринослав, 1908. – С. 73.

⁵ Там само. – С. 75.

⁶ Там само. – С. 50 – 51.

⁷ Там само. – С. 49.

ньки”¹. Звичайно, заміна “козаченьків” “салдатами” та “гусарами” – явище пізнє, але в даному випадку закономірне, оскільки експресивне забарвлення та характер героя в цих творах суттєво відрізняються від звичних, поширених пісень про козаків, які не знали почуття розпачу, безсилля та журби. Козаки, які можуть сказати про себе:

...В далекий край та й позаганяли,
Не дають нам ні їсти, ні пити,
Заставляють роботу робити:
Сиру землю на рови копати,-
Ой тут же нам, братці, померати...²,

зовсім не схожі на “лицарів волі”, які підкоряються лише рішенням власної січової ради та наказам обраної радою старшини. Журба від незмірної підневольної праці – почуття кріпака, туга за рідною землею, від якої насильно відірвали, та почуття самотності у великому колективі – традиційна риса солдатської пісні. Звідси і трансформація героя зі збереженням традиційної поетики³. Якщо в жіночому виконанні цього твору переважає експресивне ставлення до світу, що ліризує пісню, то в чоловічому посилюється соціальний аспект, що споріднює її з іншими історичними піснями регіону. Розвиткові в регіоні солдатських та рекрутських пісень сприяло те, що в козацьких творах часто був колективний герой або герой, що втілював типові риси козака – військової людини. Отже, тут можлива була заміна, витіснення одного соціоніму іншим. Але оскільки сам принцип героя, що уособлює колектив, був уже розроблений й укорінився в традиції, то розвиток творів, що спиралися, водночас, на традиції української козацької та російської солдатської пісенності, полегшувався.

Загалом характерною ознакою пісенних збірок Я. Новицького є велика кількість записів від жінок. У першій збірці з жіночого репертуару надруковано переважно ліричні пісні та балади, тому в другій збірці не згадуються такі виконавиці, як Вишневська, Онищенко (Смолівна), Біянковська та ін. Серед виконавців історичних пісень переважають чоловіки, але є записи і від жінок, у результаті чого пісня поступово фемінізувалася: увага з дії та діяча переміщалася на почуття, зникали деталі, що характеризували подію та місцевість, збагачувалася зорова образність. Твір поступово з історичного перетворювався на ліричний. Зараз виконавицями пісень, в тому числі й історичних, є переважно жінки. Саме вони, носійки родинної пам’яті, зберегли, трансформова-

¹ Там само. – С. 50.

² Там само. – С. 49.

³ Новицкий Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1875 – 1903 г. – Катеринослав, 1908. – С. 49 – 50.

вши згідно зі специфікою своїх уявлень про світ та історію, частину запорозької духовної спадщини. Процес поступового переходу історичних та станових пісень до жіночого репертуару і був зафіксований Я. Новицьким.

У передмовах до обох пісенних збірок висловлена думка, що разом із “дідами” відійде й історична пам’ять: “... з вимиранням старих людей йде в могилу й стара пам’ять”, “Історичні пісні, як і думи, також близькі до забуття. Їх співають старі, але зовсім не цікавиться ними молодь”¹. У той же час далеко не всі записи Я. Новицький робив від літніх людей. Серед його кореспондентів були Захарько Вовк – 22 роки, Семен Ткаченко-Палій – 45 років, Агафія Графська – 17 років та інші молоді співаки та співачки. Наявність молодих виконавців свідчила про те, що прогнозування загибелі історичної пісенності було дещо передчасним, тому справедливим було зауваження Ф. Колесси, що в збірці 1894 р. відчувається “свіжість традиції народної”².

Спостереження над історико-пісенними збірками Я. Новицького свідчать, що в них зафіксовані специфічні риси історичної пісенності на теренах історичного Запорожжя. Особливості ці виявилися в такому:

1. Наявність практично всіх відомих жанрових різновидів історичної пісенності та довге побутування її на теренах колишнього Запорожжя.

2. Відтворення в історичних піснях основних етапів розвитку Запорожжя та посткозацьких часів, але головна увага і переважна кількість творів та варіантів присвячена козацтву, яке ідеалізується і діяльність якого розглядається як “золотий вік” української історії.

3. Значна поширеність саме запорозького героїчного репертуару, який зберігся більше і краще, ніж пісенність наступних періодів, і побутував на межі XIX та XX століть переважно в чоловічому виконанні.

4. Побутування пісень інших регіонів, що локалізувалися в певних місцевостях колишніх Запорозьких Вольностей у результаті специфічних особливостей колонізації краю. Поступова трансформація та ліризація запозичених творів негероїчного характеру.

5. Трансформація запозичених історичних пісень під впливом автентичної для досліджуваної території поетичної традиції: зміна топосу, тропіки, оцінка героїв та подій з точки зору запорозького етосу.

6. Зміна емоційної насиченості в історичних та соціально-побутових піснях післякозацького періоду. Протиставлення козащини

¹ Там само. – С. 11.

² Колесса Ф. Малорусские песни, собранные Я.П.Новицким // Колесса Ф. Фольклористичні праці. Підг. до друку В.А.Юзвенка. Ред. О.І. Дей. – К: “Наукова думка”, 1990. – С. 381.

та солдатчини як славного вільного минулого та безславного, підневольного сучасного.

7. Відносна непроникливість регіонального репертуару для пісень гайдамацького циклу, відбір лише того, що стосується або могло стосуватися Запорозжя, а тому – заміна топосу, імен та подій, взаємозамінність героїв: гайдамаки – запорожці.

8. Локальність і великою мірою запозиченість пісень про кріпацтво та швидке відмирання творів цієї хронологічної та тематичної групи (на відміну від пісень про козацтво, частина яких, звісно, в дещо трансформованому вигляді, дожила до нашого часу).

9. Поступовий перехід історичної пісенності в жіночий репертуар та її ліризація. Суттєва відмінність поезики та змістовних акцентів в історичних піснях, що виконувалися чоловіками та жінками.

10. Особливо тепле ставлення до історії краю, розуміння її унікальності, протиставлення героїчного минулого та буденного, жалюгідного сучасного, збереження усталених словосполучень “славні хлопці-запорожці”, “славне Запорожжя”, “степ широкий, край веселий” як знаку ідеалізації – кохання та вічної народної пам’яті, відтвореної в піснях.

Ірина Павленко, кандидат філологічних наук,
доцент Запорізького національного університету

КОЛИСКОВІ ПІСНІ ТА ЗАБАВЛЯНКИ

1

Гойда, гойда,
Умер старий Пойда,
А Пойдиха осталась,
З дітьми лиха набралась.
А, а, а!

с. Аулы Екатерин. у., 1876 г.

2

Ой ну люлі, люлі,
Налинули гулі,
С попової клуні,
Та сіли на люлі,
Стали думать і гадать,
Чим Павочку годувать:
Чи кашкою, чи медком,
Чи солодким яблучком?

*Нянька Пелагея Самарская, 14 л.,
д. Краснокутовка Ал., у., 1889 г.*

3

Ой ну люлі, люлі,
Налетіли гулі,
Та сіли на люлі,
Сіли на воротях,
В червоніх чоботях,
Ворітечка скрип, скрип,
Мале дітя спить, спить.
Цитьте, гулі, не гудіть,
Мале дітя не будіть,
Бо діятко маленьке,
Воно спати раденьке;
А діятко буде спать,
Та не буде плакать.
А, а, а!

*Нянька Марийка Литвинова,
д. Нескучное Мариуп. у., 1887 г.*

4

Ой ну люлі, люлечки,
Шовковії вервечки,
Мальовані бильця,
Пішли до Кирильця,
Шо Кирило робе?
Він пісьмечка пише,
Дитину колише,
Він пісьмечка написав,
Дитину заколихав.
Е, е, е!

Она же.

5

Ой ну люлі, люлечки,
Шовковії вервечки,
Мальовані бильця,
Пішли до Кирильця,
А Кирилко не гуля,
Та листоньки пише,
Сидить Маня молода,
Павлушу колише.
А, а, а!

*Палагея Самарская, 14 л.,
д. Краснокутовка Ал. у.*

6

Ой ну люлі, люлечки,
Займи мої телички,
На попову толоку,
Там травиці по боки.
Трава шумить, коник біжить,
Під коником козак лежить,
Поцюканий, порубаний,
От соничка погорів,
От вітерку почорнів.
А, а, а!

*Марийка Литвинова,
д. Нескучное Мариуп. у., 1887*

7

Ой ти коте, коте наш,
Чи вмієш ти отченаш?
Ой я вмію отченаш,

Та ще й лучше від вас,
Бо я в попа зімувавсь,
Й отшенашу научався.
А, а, а!

*Палажка Касьяненко,
Покровское Ал. у., 1885 г.*

8

Ой ну люлі, коточок,
Виїв бабин медочок,
Заховався в куточок,
Видно лапки шматочок.
Баба кота ганяла,
Медок однімала,
Галюсі давала.
Ой їж, Галю, медочок,
Шо одняла в коточка.
А, а! А, а! А, а!

*Фекла Лисова, 13 л.,
Кушугумовка Ал. у., 9 декабря 1887 г.*

9

Ой ти коте, коточок,
Заховався в куточок,
Тіко видно хвосточок,
Хвосточоком махає,
Діточок лякає.
Е, е, е!

*Палажка Касьяненко,
Покровское, 1885 г.*

10

Ой ти коте, котино,
Куда їдеш? – По сіно,
– Візьми мене с собою,
Буду тобі слугою,
Буду коней пасти,
Буду й завертати,
Маруську гойдати.
Е, е, е!

Она же, 1885 г.

11

Ой ти коту сірий,
Та вимети сіни,
А ти, коту рябку,
Та вимети хатку,
Коту волохатий,
Біжи кругом хати,
Та піймай ти мишку,
Укинь у колиску,
Мишка буде піщать,
А дитятко буде спать.

Она же, 1885 г.

12

Ой ну люлі, котів два,
Сіресенькі обидва,
Ой ти коте рябку,
Та вимети хатку,
Ой ти коте сірий,
Та вимети сіні;
Коте волохатий,
Не ходи біля хати,
А йди, коте, в хатку
Качати дитятко,
Бо у нас дитя маленьке,
Воно спати раденьке.

*Марийка Литвинова,
Нескучное Мариуп. у., 1887 г.*

13

Ой ну люлі, котів два,
Сіресенькі обидва,
Ой ти котку мурий,
Якби такий і другий,
А ти, котку сірий,
Та вимети сіни;
А ти, котку рябку,
Та вимети хатку.
Коте волохатий,
Не ходи по хаті,
Не буди дитяти,
Бо у нас дитя маленьке,
Воно спати раденьке,

А я буду колихать,
А Костюша буде спать.
А, а, а! А, а, а! А, а, а! А, а, а!

*Ульяна Графская, 17 л.,
Кушугумовка, 9 января 1880 г.*

14

Ой ти коте, котку,
Не лізь на колодку,
Бо забьєш головку,
То буде боліти,
Нічим завертіти.
Купи, мати, шовку,
Завертіть головку,
Й хустину шовкову,
Й шапочку боброву.
Одна була хустина
Та й ту діти вкрали,
На куски подрали,
Кукол наробили
Павочку¹ підманили².

Палажка Самарская, 14 л., 1889 г.

15

Було у баби котів два,
Сірі, білі обидва,
Та піймали мишку,
Поклали в колиску
Стала мишка мускотати,
А Івашко став спати.
А, а, а!

*Мальч. Назарий Мусейка,
с, Воскресенка Алекс. у., 26 декабря 1913 г.*

16

Ой ти коте, котку,
Не лізь на колодку,
Бо забьєш головку,
Та буде боліти,
Нічим завертіти,

¹ Павочка – Павлуша.

² Підманили – значить забавили. (Нянька).

Одна була хустина,
Та й ту вкрала Пистина,
На кукли подрала,
Кукол наробила,
Дітей подражнила,
Діти пішли до попа,
Попа нема дома –
Самі попенята,
Скубуть кошеньята.
А, а, а!

*Мальчик Антон Калюжний,
с. Воскресенка Алекс. у., 28 декабря 1913 г.*

17

Ой ну коте, котку,
Не лізь на колодку,
Бо забьєш головку,
Головка буде боліть,
Нічим буде завертіть,
Одна була хустина,
Та й ту в воду впустила,
Подруженьки прали,
Хустину піймали,
На кукли порвали,
Кукол наробили,
Діток подражнили.
Ой ну баю, баю,
Дитятко качаю,
Дитятко белькоче,
Воно спати хоче,
Воно раде та й не спить,
Дайте дубчик, буду бить,
А щоб спало, щастя мало,
А щоб росло, не боліло
І матері не нудило.
А, а, а!

*Хлопець Петр Рудницький,
с. Воскресенка Ал. у., 29 дек. 1913 г.*

18

Ой ну люлі, коточок,
Украва у баби клубочок ,

Заховався в куточок,
Тіко видно хвосточок,
А бабуся піймала,
Та хвосточка врубала:
– Не вчись, коту, красти,
Та вчися робити,
Черевички шити,
На базарь носити;
Черевички продавать,
Та пряники куповать,
І Костюшу годувать.

*Ульяна Графская, 17 л.,
д. Кушугумовка Ал. у., 6 января 1880 г.*

19

Ой ну люлі, коточок,
Украва у баби клубочок.
Та поніс до Галі,
Положив на лаві.
Стала Галя котка бить:
- Не вчись, котку, так робить,
Вчися заробляти,
Діток годувати,
А у нас діток,
Повен куток,
Тому скибку,
Тому шматок,
А, а, а!

*Екатерина Маказаненко,
д. Николаевка Ал. у., 19 декабря 1913 г.*

20

Ой ти коте, коточок,
Украва у баби клубочок,
Та поніс до Галі,
Положив на лаві,
Стала Галя кота бить:
- Не вчись, коте, так робить,
Не вчись, коте, красти,
А вчися робити,
Черевички шити,
Хоч не дорогії,

По два золотії;
Хоч не нам, так панам,
Так отецькім синам,
Шоб босі, голі не ходили,
Шоб їх люди не судили.

*Хлопчик Петро Рудницький,
с. Воскресенка Александр. у., 29 декабря 1913 г.*

21

Піди, кицю, по водицю,
Та не вступи у криницю.
Пшла киця по водицю,
Та й упала у криницю.
Пшов котик ратувать,
За ушечки витягать,
Тягнув кицю за вухо,
Та й витягнув на сухо;
- Ой будь, киця, здорова,
Та поїдем по дрова;
Ой будь, киця, весела,
Поїдемо на села,
Хліба добувати,
Дітей годувати,
А у нас діток,
Повен куток,
Тому кусок,
Тому шматок,
Тому цілу паляницю.
А, а, а!

*Девочка Пелагея Маказаненко,
д. Николаевка Ал. у., 19 декабря 1913 г.*

22

Ой ну люлі, дитя, спати,
Поки прийде с поля мати
Та й принесе три квіточки:
Одна квітка сонлива,
Друга квітка дрімлива,
Третя квітка щаслива,
Шоб дитятко спало,
Собі щастя мало,

Та шоб росло, не боліло,
І серденько не щеміло.

*Записал от бабушки школьник Петр Рудницкий,
с. Воскресенка Александр. у., 29 декабря 1913 г.*

23

Ой ти коту сірий,
Вимети нам сіни,
А ти, коту рябку,
Та скопай нам грядку,
Ми посієм квіточок,
Забавляти діточок;
Коту волохатий,
Та не ходи кругом хати,
Не буди дітяти,
У нас дітя маленьке,
Воно спати раденьке,
Раде спати та й не спить,
Треба його дубцем бить,
Як не дубцем – різочкою,
Шоб не плакав слізочкою,
Ой спи, дитя, до полудня,
Поки прийде мати с поля,
Та принесе три квіточки:
Одну квітку сонливаю,
Другу квітку дрімливаю,
Третю квітку щасливаю!
А, а, а!

*Хлопчик Петро Авдиенко,
с. Воскресенка Ал. у., 23 декабря 1913 г.*

24

Ой на горі слобода.
А там жила удова,
З маленькіми діточками,
Вмивалася слізоньками.
Де взялися татари,
Стидкі, бридкі, погані,
Взяли вдову зарубали,
А діток собі забрали.

*Агафья Саенко, 52 л.,
с. Покровское Александр. у., 23 июня 1888 г.*

Ср.: Чубинский. Труды экспед. в Ю-З край, IV, 28; Максимович Сборник укр. песен I, 97 - 99.

Пояснение рассказчицы. «Цю пісню покойна наша мати, було, співа як колише дітей. Як плаче дитина, вона було ляка: «Цить, - он страшні татари ідуть, вони тебе візьмуть». Або: «Цить, - он старий бубун іде з бандурою, він тебе візьме в торбу». Бубуном у нас в Соколках, Кобилякск. повіту, звали діда, шо грав на бандурі».

25

Забавлять дитину, щоб не плакала

Цить, не плач,
Спечемо калач,
Медом помажем,
Тобі покажем,
А сами з'їмо!
Треба казати с протягом, - дитиня засміється
і перестане плакати.

*Александра Савченко,
Тарасовка Ек. у., 1913 г.*

26

Полсказки, приказка

От тобі казка,
А міні бубликів вязка;
Тобі казка до кінця, -
Мені рюмочка винця,
Тобі циганська дитина, -
Мені грошей торбина.

с. Андреевка Александровск. у., Екатер. губ. 16 март. 1885

КОЛЯДКИ, ЩЕДРІВКИ І ПОСИПАЛЬНІ ПІСНІ

(Для малих дітей)

27

Колядочка, колядниця,
Добра з маком паляниця,
А суха не така,
Дайте, дядьку, пятака.

*Дивчата Явдоха и Палажка Самарские,
Краснокутовка Ал. у., 1889 г.*

Ср.: Чубинский. Труды экспед. в Ю-З край, IV, 28; Максимович Сборник укр. песен I, 97 - 99.

Пояснение рассказчицы. «Цю пісню покойна наша мати, було, співа як колише дітей. Як плаче дитина, вона було ляка: «Цить, - он страшні татари ідуть, вони тебе візьмуть». Або: «Цить, - он старий бубун іде з бандурою, він тебе візьме в торбу». Бубуном у нас в Соколках, Кобилякск. повіту, звали діда, шо грав на бандурі».

25

Забавлять дитину, щоб не плакала

Цить, не плач,
Спечемо калач,
Медом помажем,
Тобі покажем,
А сами з'їмо!
Треба казати с протягом, - дитиня засміється
і перестане плакати.

*Александра Савченко,
Тарасовка Ек. у., 1913 г.*

26

Полсказки, приказка

От тобі казка,
А міні бубликів вязка;
Тобі казка до кінця, -
Мені рюмочка винця,
Тобі циганська дитина, -
Мені грошей торбина.

с. Андреевка Александровск. у., Екатер. губ. 16 март. 1885

КОЛЯДКИ, ЩЕДРІВКИ І ПОСИПАЛЬНІ ПІСНІ

(Для малих дітей)

27

Колядочка, колядниця,
Добра з маком паляниця,
А суха не така,
Дайте, дядьку, пятака.

*Дивчата Явдоха и Палажка Самарские,
Краснокутовка Ал. у., 1889 г.*

28

Колядин – дин,
Я у батька один,
Мене не питайте,
Та ковбаси дайте,
І кусок кишки –
Іззім у затишку,
Ще й кусок кров'янки, -
Закопаю в ямку.

*Хлопець Петро Гузенко, с. Воскресенка,
27 грудня 1913 г.*

29

Коляд, коляд, колядниця,
Добра з медом паляниця,
А без меду не така,
Дайте, дядьку, пятака,
Як не дасте пятака,
Візьму вола за рога,
А кобилку за гривку,
Та поведу на могилку,
А з могилки на тічок,
Дайте, дядьку, пятачок,
Куплю собі козушок.

*Александра Савченко,
с. Тарасівка Ек. у., 30 груд. 1912 г.*

30

А у пана, пана,
Три стога жита,
Четвертий гречки –
На варенички,
А п'ятий вівса,
І колядка вся!

*Данило Фень, Андріївка
Ал. у., 1885 г.*

31

А у дядька, дядька
Дядина гладка,
Сидить вона на припічку,
В червоному очіпочку,

Не хоче вставать,
Ковбаси давать.

*Александра Савченко, 22 л.,
Тарасовка Ек. у., 23 ноября 1915 г.*

32

А у дядька, дядька
Дядина гладка,
Як хату мете –
Ногами плете,
Як діжу місить, –
То й сопляк вісить.

*Дивчинка Федосья Деркачивна,
с. Воскресенка Ал. у., 21 дек. 1913 г.*

33

Сидить дід на стільці,
Вбувається в постільці,
А дядина мордується,
Шо в чоботи не вбується,
А в ботики не хочеться,
Бо вустілки волочаться.

*Афанасий Свитлышный, 40 л.,
Вознесенка Алекс. у., 25 декабря 1878 г.*

34

Чи дома-дома дядько Хома?
Сидить же він в кінці столу,
А на йому шуба – люба,
А на шубі – поясочок,
На поясочку – калиточка,
А в калиточці – сім селезеньків,
Сьому – тому – по селезеньку,
А нам, братці – по періжечку,
А старім бабам – по паляниці,
Шоб плодились телиці,
Ще й чорні ягниці!

*Александра Савченко, 20 лет,
с. Тарасовка Ек. у., 3 дек. 1913 г.*

35

Горобчик летить,
Хвостиком вертить,

А ти діду, дбай,
Копіічку дай,
Копієчка не така, –
Дай пятака,
Як не даси пятака,
Візьму вола за рога,
А кобилку за чупринку,
Та поведу на могилку.
А з могилки на майдан,
Кому схочу, то й продам.

*Хлопець Степан Штанкович,
с. Воскресенка Ал. у., 23 дек. 1913 г.*

36

А у нашого пана
Золоті ворота!
Ой рай, рай,
Ой рай, розвийся,
Христос народився,
В цьому дому!
А за тими воротами,
Стояло три стовпа!
Ой рай, рай...
А на первiм стовпi
Ясний місяць сходе!
Ой рай, рай...
То ж не місяць,
То дому хазяїн!
Ой рай, рай...
А на другiм стовпi
Ясне сонце сходе!
Ой рай, рай...
То ж не сонце,
То дому хазяйка!
Ой рай, рай...
А на третьому стовпi
Ясні зірки сходять!
Ой рай, рай...
То ж не зірки, –
То панові дітки
Ой рай, рай,

Ой раю, розвийся,
Христос народився,
В цьому дому.

*Хлопець Кирилло Новиченко, д. Горки
Павлоградського уезда, 27 дек. 1913 г.*

37

Що у цього хазяїна та на його дворі
Рай розвився, ой рай розвився,
Христос народився в його дому!
Жито родило, золотее стебло, жемчужнее зерно,
Жемчужнее зерно, срібний колос;
Золотее стебло – то сам хазяїн,
Жемчужне зерно – то жена його,
Срібний колос – то ж діти його
Ми ж тебе, хазяїну, та й не понижаєм!
С святим Рожеством поздоровляєм!
Рай розвився, ой рай розвився,
Христос народився в його дому!

*Дівочка Пелагея Маказаненко, д. Николаевка
Алекс. у., 19 декабря 1913 г.*

38

Що у цього хазяїна та на його дворі
Рай розвився, ой рай розвився,
Христос народився в його дому!¹
Жито родило, золотее стебло, жемчужное зерно,
Жемчужное зерно, срібний колос;
Золотее стебло – то сам хазяїн,
Жемчужнее зерно – то хазяйка його,
Срібний колос – то ж діти його.
Ми ж вас, хазяїне, та й не забуваєм,
С святим Рожеством поздоровляєм!

*Пелагея Маказаненко, д. Николаевка Ал. у.,
19 декабря 1913 г.*

39

А у нашого пана пані молодая,
Ой рай розвився,
Христос народився

¹ Этот двухстишный припев повторяется после каждой строчки колядки.

В цьому дому!¹
Паня молодая, світлонька новая,
А у тій світлонці та стоять три столи.
А на первім столі – білі калачі,
А на другім столі – та вино-зелено,
А на третім столі – та медок-солодок!
Шо білі калачі – для хазяюшки харчі,
А вино-зелено – для хазяїна його,
А медок-солодок – для хазяйських діток!
Ми тебе, пане, не забуваєм,
З Рожеством поздоровляєм!

*Василь Евстаф. Билоус, с. Вознесенка
Алекс. у., 22 сент. 1913 г.*

40

Що у цього пана та на його дворі
Ой світила, ой світила,
Ясная зоря, у Бога Царя²!
Та на його дворі скамья застлана,
А на тій скам'ї три кубкі стоять,
Шо первий кубок – то сам хазяїн,
Шо другий кубок – то жена його,
Шо третій кубок – то дітки його.

*Клавдия Матвиенкова, 12 л., д. Николаевка
Алекс. у., 18 дек. 1913 г.*

41

Пану господарю, та застилай столи,
Ой радуйся, Боже, просвіщайся, земле,
Син Божий народився³.
Клади калачі із ярої пшениці,
Та будуть у тебе аж три святителі:
Шо первий святитель – пресвятий Ілья,
А другий святитель – пресвятий Васілій,
А третій святитель – прісвятее Рожество!
А святее Рожество нам радость принесло!

*Екатерина Маказаненко, 13 л.,
Николаевка Ал. у., 19 декабря 1913 г.*

¹ Припев после каждого стиха.

² После каждого стиха припев повторяется.

³ Припев повторяется после всякой строки колядки.

42

Ой гула, гула
Крутая гора,
Святий вечер!
Дівка Оленка
Вино стерегла,
Святий вечер!
Вино стерегла, –
Кріпко заснула,
Святий вечер!
Як налетіли
Райскії пташки,
Святий вечер!
Та подзьобали
Зелене вино,
Святий вечер!
Як проснулася
Дівка Оленка,
Святий вечер!
- Ой гиля, гиля,
Райскії пташки,
Святий вечер!
Ой не дзьобайте
Ви цеє вино,
Святий вечер!
Нам цього вина
Багато треба,
Святий вечер!
Брата женити,
Сестру давати,
Святий вечер!
Ще я, молода,
Зарученая,
Святий вечер!

*Палажка Самарская, 14 л. Краснокутовка Ал. у.,
25 декабря 1889 г.*

43

Ой рясна, красна в лузі калина,
Ой дай, Боже, святий вечер!
А ше красніша у Івана дочка Катерина,
Ой дай, Боже, святий вечер!

У Івана дочка, дівка Катерина,
Ой дай, Боже, святий вечер!
По двору ходе, як соничко сходе,
Ой дай, Боже, святий вечер!
А в сіни зайшла, – як зоря зійшла,
Ой дай, Боже, святий вечер!
У світлоньку ввійшла – нарядилася,
Ой дай, Боже, святий вечер!
У церковку пішла, поклонилася!
Ой дай, Боже, святий вечер!
Там попи стояли та книги читали,
Ой дай, Боже, святий вечер!
Книги читали, їй все питали,
Ой дай, Боже, святий вечер!
- Ой чи ти царівна, чи ти королівна?
Ой дай, Боже, святий вечер!
- Я й не царівна, я й не королівна!
Ой дай, Боже, святий вечер!
Я Івана дочка, дочка Катерина,
Ой дай, Боже, святий вечер!

Олександра Савченко, 20 л., Тарасовка Ек. у.,

44

Чи дома-дома, бідная вдова?
Славен еси, славен еси,
Славен Господь Бог на небесі!¹
Немає дома – пішла до Бога,
Бога молити, долі просити.
Удово, вдово, іди додому,
Застилай столи, клади калачі,
Будуть у тебе разом три гості.
Первий же гость – темний місяць;
Другий же гость – ясне сонечко;
Третій же гость – дрібен дощик.
Що місяць каже: – Я зійду, зійду пізно звечера.
Возрадується весь мир хрещений,
Щука-риба у морі, козак в дорозі.
Що сонце каже: – Як я ізійду рано в неділю,
Возрадується весь мир хрещений,
Щука-риба у морі, дівка у полі,

¹ Припев после каждого стиха.

Шо дощик каже:– Як я упаду тричі у маю,
Возрадується весь мир хрещений,
Та вроді земля жито, пшеницю,
Жито, пшеницю, всяку пашницю.
Пану господарю,
С празником поздоровляю,
З Ісусом Христом,
С святим Рожеством!
Дайте надохід, хоть коротенький,
Та ситенький!

*Марья Графская, 17 л., д. Кушугумовка Алекс. у.,
8 января 1881 г.*

45

Нова рада стала,
Як на небі хмара,
Над вертепом звізда ясна
Весь світ осіяла!
Де Христос родився,
От Діви воплотився,
Там чоловік – Дитя Боже
У яслах сповився!
Перед тим Дитятком,
Чабанець з ягнятком,
На коліна припадає,
Царя Христа восхваляє!
Ой ти Царю наш, Царю,
Прийми од нас дару,
Пошли, Боже, літа многі,
Цього дому господарю!
Шоб і хліб родився,
Шоб і скот плодився,
Шоб наш пан хазяїн
Нічим не журился!

*Василь Билоус, 30 л.,
Вознесенка Ал. у., 30 ноября 1913 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, III, 330, № 59

46

Новее літо, новее літо, нова новина,
Спородила Діва Марія Ісуса Христа.
Спородивші Ісуса Христа, в яслах сповила,

З неба зійшла ясна зоря, Христа согріла.
А сповивши, Діва Марія лягла спочивать,
Прилетіли три янгола з неба, Христа доглядать.
Як заспівали три янголи, з неба летюче,
Темної ночі зо звіздою Христа славлюче.
Як зачула Діва Марія, – ужахнулася,
Не жахайся, Діва Марія, це ангельський глас,
Прийми Дитя народженне на руки прі нас.
В Божому раю, в Божому раю, сади зацвіли,
А к святому Рождеству Христову сніги випали.
Молітеся, христіянє, Богу, шо Рожества діждались.
Будьте здорові с святим вечером!

*Василий Билоус,
с. Вознесенка Ал. у., 3 декабрия 1913 г.*

47

Новее літо, новее літо,
Нова новина,
Спородила Діва Марія
Ісуса Христа
Спородише, лягла спочивать,
Прилетіли три янголи
Христа доглядать.
Як почувла Діва Марія, –
Ужахнулася,
Не жахайся, Діва Марія,
Це янгольській глас,
Прийми, прийми Дитя роженное
На руки при нас.
В Божому раю, в Божому рою,
Сади зацвіли,
А к святому Рождеству
Ріки протекли.

*Колядныкы – Явдоха и Палажка, дивчата из Слободки,
предм. г. Александровска, 25 декабрия 1885 г.*

В другом варианте после последних слов: «К святому Рождеству
рікі протекли» колядка заканчивается:

А к святому Рожеству
Сади росцвіли.
Не так цвіли,
Не так процвітали,

Як інієм припали,
Молітеся, христіяне, Богу,
Шо Рожества діждали.

*Дивчына Александра Савченко, из с. Тарасовкы,
Екатерин. у., 25 дек. 1913 г.*

48

Ой дивное народженіе Божого Сина,
Його днесь спородила Діва Марія,
Спородила Суса Христа, ясно сповила,
Ясна зоря з неба Хреста согріла.
Ніхто ж цього не дознався – Божая тайна,
Дозналися два янгола, з неба летюче,
Темної ночі зо звіздою Христа глядуче,
Як узнала Діва Марія – сполохнулася.
Не полохайсь, Діва Марія, – це янгольский глас,
Прийми Дитя народженне на руки прі нас.
Ой як духнув Господь духом – сніги ростали,
А к святому Рожеству сади зацвіли,
А к святому Великодню ріки потекли,
А к святій неділеньці сади зацвіли.
Та зацвіло райське древо – зеленії віти,
Возрадувались старі люди і малії діти.
Поклоняйтесь цьому Царю народженному,
На сім світі много літ жити украшенному.
Пане господарю,
С празником поздоровляю,
З Ісусом Христом,
З святим Рожеством!
Будьте здорові з святим вечером!
Дайте надохід:
Хоть коротенький,
Та ситенький!

*Марья Графская, 17 л.,
д. Кушугумовка Алекс. у., 8 января 1881 г.*

49

А в Києві на Лимані чоловіча рада
Там Марія воду брала, Сина родила.
Як Сус Христос народився,
У сім год явився.
Молітеся, христіяни, та Цареві-Богу,

Молітеся, припадайте до Його порогу.
Та згадайте, християне, своє життя:
На цім світі добре жити – малеє життя,
На тім світі худо жити – та й віку нема.
А цей же світ, як маків цвіт, – Божая роса,
Вітер віє, росу жене – увесь світ мене.
А к святому Рожеству сніги упадуть,
А к святому Воскресенню ріки розільють;
Розівьється всяке древо і всякі цвіти,
Зрадуються старі люди, ще й малі діти.

*Вера Шевцивна-Быцюринна, 55 л.,
Александровск, 23 ноября 1915 г.*

50

Ой у пана Ільї, та на його дворі,
Там горять огні негасимі,
Печуть рибку осятринку,
Богородиці на родинку,
Богородиця Сина родила,
Всіх святіх поскликкала,
На лавці їх садовила.
Стали думать і гадать,
Яке Йому мення дать.
Дали мення святого Петра, –
Богородиця не злюбила,
Усіх святіх посмутила,
Боже наш!
Дали мення святого Ілїї, –
Богородиця не злюбила,
Усіх святіх посмутила,
Боже наш!
Дали мення Ісуса Хріста, –
Богородиця возлюбила,
Усіх святіх звеселила,
Боже наш!

*Дмитрий Бойченко, 13 л.,
д. Николаевка Ал. у., 19 декабря 1913 г.*

51

А у пана Ільї,
Та на його дворі,
Там горять огні негасимі,

Печуть рибку осятринку,
Богородиці на родинку,
Богородиця Сина родила,
Всіх святих зазивала,
На лавку їх посажала,
Стали думать і гадать,
Яке Йому мення дать.
Дали Йому мення,
Пресвятого Петра, –
Богородиця не любила,
Всіх святих посмутила,
Боже наш!
Дали Йому мення,
Пресвятого Ілії, –
Богородиця не любила,
Всіх святих посмутила,
Боже наш!
Дали Йому мення
Ісуса Христа, –
Богородиця любила,
Всіх святих звеселила,
Боже наш!

*Дмитрий Бойченко, д. Николаевка Ал. у.,
19 дек. 1913 г.*

52

Ішов Христос дорогою,
Зустрів дівку із водою.
– Ой дай, дівко, води пити,
Сухі уста промочити.
– Ой це вода нечистая,
В ній купалась Причистая.
– А ти, дівко, не справдива,
Аж два сина спородила,
У цій воді потопила.
А та дівка злякалася,
Христу в ноги кланялася.
– Ой ти, дівко, не лякайся,
Іди в церкву сповідайся.
Поки дівка в церкву ввійшла, –
По коліна в землю ввійшла,
Поки дівку сповідали,

То на неї земля впала.
Ой кликнули Петра-Павла,
– Дайте ключі от пекла і рая!
Будем пекло отперати,
Грішні душі випускати,
Тільки тую не пустити,
Шо в неділю рано їла,
А в п'ятницю пісню піла,
А в суботу пораненько,
Прогнівала отця-неньку.

*Хлопець Иван Гулый с. Воскресенка Ал. у.,
28 декабря 1913 г.*

53

Йшла Марія лужком-бережком.
Амінь, амінь, аллілуя,
Лужком-бережком¹.
Зустріли її аж три жидовина,
Стали питати, розпитувати:
– Ой де ж Ти ідеш, Діво Марія?
– Ой Я йду, іду на Сіянську гору.
На Сіянській горі церковка стоїть,
А в тій церковці три гроба лежить:
В першому гробу – Сам Христос лежить,
В другому гробу – Іван Христитель,
В третьому гробу – Діва Марія.
Над Сусом Христом – книжки читають,
Над Христителем – свічі палають,
Над Марією – квітки розцвілились.
Ой розцвілися – аж під небеса.
Усі небеса ростворилися,
Усі святії поклонилися!

*Александра Савченко, 20 л.,
с. Тарасовка Ек. у., 25 декабря 1913 г.*

54

Йшла Марія лужком-бережком,
Амінь, амінь, аллілуя,
Лужком-бережком!
Та й зустріла та три жидовні:

¹ Такої же припев после кожного стиха.

– Чи ви, жидови, Христа мучили?
– Ой не ми ж, не ми, то ж наші діди!
Ішла Марія на Святу Гору,
На Святій Горі – кряжі кряжують,
Кряжі кряжують, – церкву будують,
А в тій церкві – три гроба стоїть,
А в пернім гробі – Сус Христос лежить,
А в другім гробі – Іван Христитель,
А в третім гробі – Діва Марія,
Над Сусом Хрістом – книги читають,
Над Хрестителем – свічі палають,
Над Марією – цвіти росцвілись,
А із тих цвітів та вилетів птах,
Та полетів він аж під небеса,
Усі небеса ростворилися,
Та всі святії поклонилися!
Пане господарю,
С празником поздоровляю,
С Сусом Хрістом,
З новим Божеством!

*Дивчата Уляна и Маруся Графские из д. Кушугумовки
Ал. у., 25 декабря 1881 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, III, 343, № 74, 353, № 82.

55

А у четвер пізнесенько
Збіралася вся жидова,
Вона раду радила жидівськую,
Як Суса Христа на муку брати,
На хрест Його распинати,
Руки й ноги гвоздём прибивати,
Терновий вінок на голову накладати,
Терновий вінок наложили,
І в гроб Його положили,
Склепом Його засклепили,
Ще й каменем накотили
І свічі посвітили,
Кругом сторожу постановили.
Вся сторожа та й заснула,
Прийшла к Йому Божа Мати,
Стала плакати, ридати.

– Не плач, Мати, не журися,
Я не навіки помераю,
За всіх православніх муки приймаю.
Третього дня воскресаю.

*Александра Савченко, Тарасовка Ек. у.,
25 декабря 1913 г.*

56

А в неділю рано-пораненько
Собіралась вся жидова,
Вона раду радила жидівськую,
Як Суса Христа на муку брали,
На хрест Його розпинали,
Руки й ноги гвоздём прибивали,
Терновий вінок на голову клали,
Терновий вінок наклали
І в гроб Його положили,
Склепом Його заклепили,
Ще й каменем накотили
І свічі посвітили,
Кругом сторожу постановили.
Вся сторожа та й заснула,
Прийшла к Йому Божа Мати,
Стала плакати, ридати.
– Не плач, Мати, не журися,
Я не навіки помераю,
За всіх православніх муки приймаю,
Третього дня воскресаю.

*Александра Савченко, Тарасовка. Ек. у.,
25 декабря 1913 г.*

57

А сьому дому як у раю,
Туди збіралися пани-генерали,
Як Суса Христа на муки брали
І на хрест Його розпинали,
Гвіздками руки й ноги прибивали,
Ще й оливою очі заливали,
І шипшиною підперезали,
Терновий вінець надівали,
І в гроб Його положили,
Ще й каменем заложили,

Стороженьку постановили.
Як прийшла к Йому Діва Марія,
Діва Марія – Божая Мати,
Стала плакати, і ридати,
І до гроба припадати:
– Ой Сину Мій, ой Боже Мій,
За кого ж Ти муки приймаєш?
Прийняв муки, прийняв рани,
За православні християни!

*Пелагея Бицурина, 14 л.,
Александровск, 30 декабря 1912 г.*

58

Ой на горі, на распутті,
Там збирались пани-генерали,
Вони собі совіт мали,
Як на муку Хріста брали,
На хрест Його розпинали,
Гвіздками руки й ноги прибивали,
Терновий вінець накладали,
Поз древо кров спускали.
Прийшла к Йому Божа Мати:
– Ой Сину ж Мій, ой Боже ж Мій,
Чого Ти слова не промовиш,
Чом Ти Моїх слів не ускорбиш?
– Мати ж Моя, Діво Марія,
Я ж не навіки помераю,
За православніх християн страсті приймаю:
Прийняв муки, прийняв рани,
За православні християни.

Приговорка:
Пане господарю,
С празником поздворяю!
З Ісусом Христом,
З новим Божеством!

*Ульяна Графская. 17 л.,
Кушугумовка Ал. у., 8 января 1881 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, III, 366, № 90.

59 А

Щедрик-ведрик,
Дайте вареник,

Грудочку кашки,
Кільце ковбаски,
А ще мало –
Дайте сало,
А ще донесу –
Дайте ковбасу!
А ще кишку –
Іззім в затишку!

Данило Фень, Андреевка Ал. у. 31 дек. 1885 г.

60 Б

Щедрик-ведрик
Дайте вареник,
Грудочку кашки,
Кільце ковбаски,
Мати казала,
Шоб дали сала,
Батько сварився,
Шоб не барився,
Короткі свитки,
Померзнуть литки,
Добрий вечер!
Давайте дохід,
Бо затягнем хату на лід!

*Хлопці Степан Тоцкий и Антон Калюжный,
с. Воскресенка Ал. у., 30 декабря 1913 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, III, 477, № 55.

61

Щедрик-ведрик,
Дайте вареник,
Грудочку кашки,
Кильце ковбаски,
А ще мало –
Дайте сало.
А ще донесу –
Дайте ковбасу,
А ще кишку –
Іззім в затишку.
А батько сваривсь,
Шоб я не баривсь,

Мати казала,
Шоб дали сала.

*Хлопец Антон Калюжний, с. Воскресенка
Ал. у., 28 дек. 1913 г.*

62

Щедрівочка щедрувала.
До віконця припадала:
– Чи ти, тітко, наварила,
Чи ти, тітко, напекла?
Принеси нам до вікна!
Тітка млинців напекла.
Та понесла до вікна.
Собі пальці попекла.

*Александра Савченко, 2 декабрия 1912 г.,
с. Тарасовка Екатер. у.*

63

Ой на річці, на Ордані,
Там Причиста ризи прала,
Свого Сина сповивала,
На ялині колихала,
А де взялися аж три анголи,
Узяли Христа на небеса,
Усі небеса ростворилися,
Усі святії поклонилися.

*Хлопец Петро Гузенко, с. Воскресенка Ал. у.,
27 декабрия 1913 г.*

Ср.: Чубинский. III, 442. № 7. А.

64

Миланки ходили,
Васильки носили,
Василечку, татку,
Пусти мене в хатку,
Бо я жито жала,
Золотий хрест держала,
Золотую кадильницю,
Срібну тарільницю.
Молітеся, люди,
До вас Христос буде,
Богу свічу ставте,

А нам періг дайте,
Та ще й не ламайте,
А цілий давайте,

Хлопец Данило Фень, Андреевка, 31 дек. 1885 г.

65

А у цього пана, та у його дворі
Щедрий вечер, добрий вечер,
Добрім людям на весь вечер¹!
Стояло древо тонке та високе,
Тонке та високе, листями шіроке,
А під тим деревом коник вороненький,
А на тому коні Коля² молоденький,
Коника сідлає, с конем розмовляє,
С конем розмовляє, з двору виїзжає.
А у його ненька, та сильно старенька,
Ой як виряжала, його научала:
– Не їдь ти, синку, в чужу сторононьку,
В чужу сторононьку та й на войноньку.
Та й не поспішайся та поперед війська,
Та й не оставайся та і позад війська.
Коля молоденькій не послухав неньки,
Та поперед війська сильно конем грає,
А позад війська мечеком махає.
Як углядів його та турецький царь:
– Якби я знав, чий то син воює, –
То я б же за його і царівну отдав,
Половину царства і ще й государства...
Коля молоденький царю відповідає:
– Шо твоя царівна та мені не рівна,
Та шо твоє царство, та мені не панство.
Щедрий вечер, добрий вечер,
Добрім людям на весь вечер.
Приговорка щедрильников:
Дай, Боже, вечер добрий,
А нам надохід довгий.

*Ульяна Графская, 17 л.
Кушугумовка Ал. у., 8 января 1881 г.*

¹ Припев после каждого стиха.

² В песню вносят имя хозяйского сына.

А у нашого пана та на його дворі.
 Щедрий вечер, добрий вечер!
 Добрим людям на весь вечер¹.
 Там стояло древо тонке та високе.
 Тонке та високе, листями широке,
 А під тим деревом коник вороненький,
 А на тому коні Іван² молоденький,
 Коника сідлає – с конем розмовляє,
 С конем розмовляє – з двору виїзжає:
 Ой поїдем, коню, в чужу сторононьку
 Турка воювати – військо ратувати.
 А у його ненька та сильно старенька.
 Ой як виряжала, його научала:
 – Ой їдь ти, синку, в чужу сторононьку³,
 В чужу сторононьку та й на войноньку,
 Та не поспішайся та поперед війська,
 Та й не оставайся та і позад війська.
 Іван молоденький не послухав неньки,
 Та поперед війська сильно конем грає.
 А позад війська мечеком махає.
 Ой як угледів його та турецький царь:
 – Якби я знав, чий то син воює, –
 То я б же за його царівну віддав, –
 Половину царства та ще й государства...
 Іван молоденький царю отвічає:
 Шо твоя царівна та мені не рівна;
 Шо твоє царство та мені не панство.
 Приговорка:
 Дай, Боже, вечер добрий,
 А нам надохід довгий!

*Ульяна Графская, 17 л.,
 д. Кушугумовка Ал. у., 8 января 1881 г.*

Ср.: Антонович и Драгоманов. Исторические песни малорусского народа, I, 25, Г.

¹ Припев после каждого стиха.

² В щедрилку вносят имя хозяйского сына.

³ В варианте, записанном в с. Вознесенке от Вас. Белоуса, мать обращается к сыну: Ой їдь, синку, та й не барися,
 Та й додомоньку скоренько вернися.

67

Шо у нашого пана береза стояла.
Щедрий вечер, добрий вечер¹!
Береза стояла, зелена, кудрява,
Дівка Танюша² кору колупала,
Та й носила кору до золотаря:
– Золотарику, ти мій братіку,
Та скуй мені та перстеничок,
Ще й віночок, ще й поясочок;
Шоб в перстенику женихалася,
А в віночку та й вінчалася,
А в поясочку за столом сиділа.
Щедрий вечер, добрий вечер!

*Екатерина Маказаненко, 14 л., д. Николаевка Алекс. у.,
23 декабрю 1913 г.*

68

Ой на горі та на камняній.
Щедрий вечер, добрий вечер³
Там Марія сад садила,
Сад садила й поливала,
Поливала й промовляла:
– Рости, сад, вище мене,
Вище мене, краще мене,
Шо яблочко на покушання,
А цвіточок у віночок,
А листочок на покрашання.

*Татьяна Матвиєнко, 13 л., Николаевка Ал. у.,
19 дек. 1913 г.*

69

Ой сів Христос та вечеряти.
Щедрий вечер, добрий вечер,
Добрім людям на весь вечер⁴!
А шо вечеряти – та рибу-щуку,
Рибу-щуку, ще й білі калачі.
Ще й білі калачі – з ярої пшениці.
Прийшла к Йому Божая Мати.

¹ Припев повторяється после кожного стиха.

² Вставляється имя хозяйской дочери.

³ Повторяється после каждого стиха.

⁴ Припев повторяється после каждого стиха.

– Ой сідай, Мати, з нами вечеряти.
– Та спасибі, Синку, та за вечеринку.
Ой дай, Синку, ключі золотії,
Та й отперти рай і пекло,
Та й поотпускати праведні душі,
А три душі та й не випускати:
Шо одна душа в неділеньку рано заспівала,
Шо другая – неньку налаяла,
Шо третя у п'ятінку рано поснідала!

*Александра Савченко. 22 л.,
с. Тарасовка Екатер. у., 30 декабрия 1912 г.*

70

Як сів Христос та вечеряти.
Щедрий вечер, добрий вечер,
Добрим людям на весь вечер¹!
Та прийшла к Йому та Божая Мати.
– Ой сідай, Мамо, та вечеряти!
– Ой спасибі, Сину, та й за цю вечерю,
Дай мені, Синку, та од раю ключі.
Одімкнути рай і пекло,
Та випустити праведні душі.
А однії душі та й не випускати,
Бо та душа сильно погрішила:
Отця-неньку та й прогнівала,
У неділю рано та й поснідала,
У п'ятницю рано пісні співала,
Старшому брату «брешиш» сказала,
Старшій сестрі – дулі давала!

*Василий Евстафиев. Билоус,
с. Вознесенка Алекс. у., 21 сент. 1912 г.*

71

Ой сів Хрестос та вечеряти.
Щедрий вечер! добрий вечер!
Добрим людям на весь вечер!
Та прийшла к йому та Божая Мати.
Щедрий вечер! и. т. д.
– Ой сідай, Мати, та вечеряти.
Щедрий вечер!
Та рибу-щуку ще й білі калачі.

¹ Припев повторяється после каждого стиха.

Щедрий вечер!
Та білі калачі з ярої пшениці.
Щедрий вечер!
– Ой спасибі, Сину, та за вечеринку.
Щедрий вечер!
Ой дай, Синку, золотії ключі.
Щедрий вечер!
Одімкнути рай і пекло.
Щедрий вечер!
Отпустити праведнії душі.
Щедрий вечер!
Тіко однії душі та й не випускати.
Щедрий вечер!
Бо тая душа сильно согрішила.
Щедрий вечер!
Отця-неньку та й налаяла.
Щедрий вечер!
Вона не налаяла, тіко подумала.
Щедрий вечер!
У п'ятнінку рано проспівала.
Щедрий вечер!
А в неділеньку рано поснідала.
Щедрий вечер! Добрий вечер!
Добрим людям на весь вечер!

Палажка Самарская, 14 л.,

Краснокутовка Ал. у., 31 декабря 1889 г.

Ср.: Кулиш. Записки о Южн. Руси, 11, 242; Чубинский. Труды, III, 444, № 8, А.

72

На новое літо
Посіяно жито!
Многая, многая літа!
Многая літа! многая літа!
Як нам Бог погоде,
То жито уроде!
Многая літа!..
Будем жито жать,
В снопики вязать!
Многая літа!..
Будем класти в копи,
Та вдаримо в гопи!

Многая літа!..
Хазяїну много літ,
Хазяющі не боліть!
Многая літа!..
На здоров'є тому,
Хто у домі цьому!
Многая літа!..

*Хлопчик Кирилл Новиченко,
д. Горки Павлоградск. у., 27 дек. 1913 г.*

73

А в полі, полі Сам Господь ходив,
Діва Марія ризи носила,
Ризи носила, Бога просила:
– Уроди, Боже, жито, пшеницю,
Жито, пшеницю – всяку пашницю.
Ходив Ілія аж до Василя,
А у Василя зерновий пучок,
Наліво махне – житичко росте,
Направо махне – пшениця росте,
У полі зерно, а в хаті добро.

*Хлопчик Петро Рудницький, с. Воскресенка
Александр. у., 26 декабря 1913 г.*

74

Шо в полі, полі
Сам Господь ходив,
Діва Марія їсти носила,
Їсти носила, – Бога просила:
– Зароди, Боже, жито, пшеницю,
Жито, пшеницю – всяку пашницю,
Пошли урожай, щоб мир не страждав!
Направо махне – пшениця росте,
Наліво махне – там жито росте.
Сію, вію, повіваю,
З Новим годом поздоровляю!
З Васільками!

Хлопец Иван Гульй, там же, 29 декабря 1913 г.

75

А в полі, полі Сам Господь ходе,
Діва Марія обідать носе,

Обідать носе, Бога просе:
– Зароди, Боже, жито, пшеницю,
Жито, пшеницю – всяку пашницю.
Де пава ходе – там жито роде
Де пава хвостом – там жито кустом:
Вслед за этим припев:
На щастя, на здоров'є, на новеє літо,
Уроди, Боже, жито, пшеницю і всяку пашницю,
Сію, вію, повіваю, вас с празником поздоровляю,
З Новим годом і з Васильками!

*Параска Слобожанская, 17 л.,
с. Свистуново Ал. у., 1 января 1883 г.*

ВЕЛИКОДНІ ПІСНІ

76

Я маленький хлопчик,
Ізлізу на стовбчик,
У дудочку граю,
Христа забавляю,
Вас с празником поздоровляю!
А ви, люди, знайте,
По крашанці дайте.

*Дивчина Палажка Касьяненко,
Покровское Ал. у. 1884 г.*

77

Я малий похолок,
Родився в вівторок,
А в середу рано
Мене в школу дано.
Читаю, читаю,
Нічого не знаю,
Знаю аз та буки,
Даєте копійку в руки.

Она же.

78

Я маленький хлопчик,
Ізліз на стовбчик,
У дудочку граю,
Христа забавляю,

Обідать носе, Бога просе:
– Зароди, Боже, жито, пшеницю,
Жито, пшеницю – всяку пашницю.
Де пава ходе – там жито роде
Де пава хвостом – там жито кустом:
Вслед за этим припев:
На щастя, на здоровье, на новее літо,
Уроди, Боже, жито, пшеницю і всяку пашницю,
Сію, вію, повіваю, вас с празником поздоровляю,
З Новим годом і з Васильками!

*Параска Слобожанская, 17 л.,
с. Свистуново Ал. у., 1 января 1883 г.*

ВЕЛИКОДНІ ПІСНІ

76

Я маленький хлопчик,
Ізлізу на стовбчик,
У дудочку граю,
Христа забавляю,
Вас с празником поздоровляю!
А ви, люди, знайте,
По крашанці дайте.

*Дивчина Палажка Касьяненко,
Покровское Ал. у. 1884 г.*

77

Я малий похолок,
Родився в вівторок,
А в середу рано
Мене в школу дано.
Читаю, читаю,
Нічого не знаю,
Знаю аз та буки,
Даєте копійку в руки.

Она же.

78

Я маленький хлопчик,
Ізліз на стовбчик,
У дудочку граю,
Христа забавляю,

Послала мати по цибулю,
А я не купив,
Та так ухватив,
Чоловік нагнав,
Чуба обирвав,
А я іду, плачу,
Стежечки не бачу,
Двері відченяю,
Сльози утираю
Вас с празником поздоровляю!

*Афанасій Свительшний, 40 л.,
с. Вознесенка Ал. у., 25 декабря 1878 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, III, 434, № 73.

ПСАЛЬМА

79

Ой Боже мій милостивий,
Чим я свою душу спасу?
Чи псалмами, чи псалтирями,
Чи тайними милостинями?
Як вийду я на гору високу,
Та гляну в безодню глибоку,
Горять огні негасимії,
Течуть річки все пекельнії,
Ідуть душі все спасеннії.
А за ними ангели Гавриїл, Михаїл:
– Чого, душі, забарилися?
– Райські двері затворилися,
А пекельні відчинилися.
Усі душі посмутилися .

*Записано от странствующего лирника
Михаила Безродного, с. Ольгинское Мариуп. у., 6 мая 1877 г.*

ВЕСНЯНКА

80

Король по вгороду ходе.
Король дівок вибірає.
Король, приступи близенько,
Король, поклонись низенько,

Послала мати по цибулю,
А я не купив,
Та так ухватив,
Чоловік нагнав,
Чуба обирвав,
А я іду, плачу,
Стежечки не бачу,
Двері відченяю,
Сльози утираю
Вас с празником поздоровляю!

*Афанасій Свितлышний, 40 л.,
с. Вознесенка Ал. у., 25 декабря 1878 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, III, 434, № 73.

ПСАЛЬМА

79

Ой Боже мій милостивий,
Чим я свою душу спасу?
Чи псалмами, чи псалтирями,
Чи тайними милостинями?
Як вийду я на гору високу,
Та гляну в безодню глибоку,
Горять огні негасимії,
Течуть річки все пекельнії,
Ідуть душі все спасеннії.
А за ними ангели Гавриїл, Михаїл:
– Чого, душі, забарилися?
– Райські двері затворилися,
А пекельні відчинилися.
Усі душі посмутилися .

*Записано от странствующего лирника
Михаила Безродного, с. Ольгинское Мариуп. у., 6 мая 1877 г.*

ВЕСНЯНКА

80

Король по вгороду ходе.
Король дівок вибірає.
Король, приступи близенько,
Король, поклонись низенько,

Послала мати по цибулю,
А я не купив,
Та так ухватив,
Чоловік нагнав,
Чуба обирвав,
А я іду, плачу,
Стежечки не бачу,
Двері відченяю,
Сльози утираю
Вас с празником поздоровляю!

*Афанасій Свительшний, 40 л.,
с. Вознесенка Ал. у., 25 декабря 1878 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, III, 434, № 73.

ПСАЛЬМА

79

Ой Боже мій милостивий,
Чим я свою душу спасу?
Чи псалмами, чи псалтирями,
Чи тайними милостинями?
Як вийду я на гору високу,
Та гляну в безодню глибоку,
Горять огні негасимії,
Течуть річки все пекельнії,
Ідуть душі все спасеннії.
А за ними ангели Гавриїл, Михаїл:
– Чого, душі, забарилися?
– Райські двері затворилися,
А пекельні відчинилися.
Усі душі посмутилися .

*Записано от странствующего лирника
Михаила Безродного, с. Ольгинское Мариуп. у., 6 мая 1877 г.*

ВЕСНЯНКА

80

Король по вгороду ходе.
Король дівок вибірає.
Король, приступи близенько,
Король, поклонись низенько,

Король, кого вірно любешь?
Король, того поцілуєшь.

*С. Григорьевка (Кинська) Александр. у. Екатер. губ.,
март 1885. Записана от дивчат.*

РУСАЛЬНІ

81 А

Дрибу, дрибу, дрибушечки,
Наївшися галушечки,
Гиля, гиля до води,
Наївшися лободи.

Покровское, Александр. у.

82 Б

Дрибу, дрибу, дрибушечки
[Носив] в Петра галушечки.
Петрові дочки вигнали бичка
За ворітечка,
Бичок не пасеться,
Мичка не прядеться,
Став бичок пастись.
Стала мичка прядьтись.

*Андреевка на Днепре Александровского у. Екатеринославской
губернии от Харитины Чуча, 1887, февр. 18.*

Во время песни двое детей берутся за руки, ноги ставят близко к ногам, руки растягивают. Таким образом, ощутившись в наклонном положении, кружатся, и топчут ногами, и поют.

83

Їхав козак битим шляхом,
Зустрів дівку-семелітку.
– Здоров, здоров, вдовина дочко,
Одгадай же загадочку:
Одгадаєш – моя будеш,
Не одгадаєш – дурна будеш.
А шо світить круту гору?
А шо біжить без прогону?
А шо росте без коріння?
А шо грає – голос має?
А що плаче – сльози траче?
А шо вьється коло деревця?

Король, кого вірно любешь?
Король, того поцілуєшь.

*С. Григорьевка (Кинська) Александр. у. Екатер. губ.,
март 1885. Записана от дивчат.*

РУСАЛЬНІ

81 А

Дрибу, дрибу, дрибушечки,
Наївшися галушечки,
Гиля, гиля до води,
Наївшися лободи.

Покровское, Александр. у.

82 Б

Дрибу, дрибу, дрибушечки
[Носив] в Петра галушечки.
Петрові дочки вигнали бичка
За ворітечка,
Бичок не пасеться,
Мичка не прядеться,
Став бичок пастись.
Стала мичка прядьтись.

*Андреевка на Днепре Александровского у. Екатеринославской
губернии от Харитины Чуча, 1887, февр. 18.*

Во время песни двое детей берутся за руки, ноги ставят близко к ногам, руки растягивают. Таким образом, ощутившись в наклонном положении, кружатся, и топчут ногами, и поют.

83

Їхав козак битим шляхом,
Зустрів дівку-семелітку.
– Здоров, здоров, вдовина дочко,
Одгадай же загадочку:
Одгадаєш – моя будеш,
Не одгадаєш – дурна будеш.
А шо світить круту гору?
А шо біжить без прогону?
А шо росте без коріння?
А шо грає – голос має?
А що плаче – сльози траче?
А шо вьється коло деревця?

А що сушить коло серця?
– Хіба б же я дурна була,
Шоб я цього не дгадала:
Місяць світе круту гору,
Вода біжить без прогону,
Камень росте без коріння,
Скрипка грає – голос має,
Сокіл плаче – сльози траче,
Хміль вьється коло древця,
Любов сушить коло серця.

*Ульяна Графская, 17 л, Кушугумовка Ал. у.,
8 января 1881 г.*

ПЕТРІВЧАНІ ТА КУПАЛЬСЬКІ ПІСНІ

84

Купалочка, Петрівочка,
На бережку сушилася,
Дівка Маринка хвалилася:
– Шо у мене ненька не рідненька
Шо у мене коса до пояса;
Шо у мене личко білесеньке,
Шо у мене брівки чорнесенькі,
Шо у мене очі каресенькі,
Шо у мене слово вірнесеньке!

*Дивчина Марія Литвиненко, 17 л.,
д. Нескучная Мариуп. у. Екат. губ.*

85

Купався Іван
Та в воду упав.
А на Йвана хліб сажала,
А на Петра вибирала.

Співають на Івана Купала, як стрибають через огонь. Дівчата плетуть вінки і квічаються. Як потушать огонь, то ві[н]кі умочать у воду і кидають на капусту, шоб великі голови були. Іноді та така виросте голова, шо ну!

*Дивчина Оксана Забарна,
д. Кушугумовка, 1887 г.*

А що сушить коло серця?
– Хіба б же я дурна була,
Шоб я цього не дгадала:
Місяць світе круту гору,
Вода біжить без прогону,
Камень росте без коріння,
Скрипка грає – голос має,
Сокіл плаче – сльози траче,
Хміль вьється коло древця,
Любов сушить коло серця.

*Ульяна Графская, 17 л, Кушугумовка Ал. у.,
8 января 1881 г.*

ПЕТРІВЧАНІ ТА КУПАЛЬСЬКІ ПІСНІ

84

Купалочка, Петрівочка,
На бережку сушилася,
Дівка Маринка хвалилася:
– Шо у мене ненька не рідненька
Шо у мене коса до пояса;
Шо у мене личко білесеньке,
Шо у мене брівки чорнесенькі,
Шо у мене очі каресенькі,
Шо у мене слово вірнесеньке!

*Дивчина Марія Литвиненко, 17 л.,
д. Нескучная Мариуп. у. Екат. губ.*

85

Купався Іван
Та в воду упав.
А на Йвана хліб сажала,
А на Петра вибирала.

Співають на Івана Купала, як стрибають через огонь. Дівчата плетуть вінки і квічаються. Як потушать огонь, то ві[н]кі умочать у воду і кидають на капусту, шоб великі голови були. Іноді та така виросте голова, шо ну!

*Дивчина Оксана Забарна,
д. Кушугумовка, 1887 г.*

**ЖНИВАРСЬКІ, КОСАРСЬКІ,
ГРЕБОВЕЦЬКІ ТА ПОЛІЛЬНИЦЬКІ ПІСНІ**

86

Уже сонце на тину,
Я додому полину,
Полинула б я –
Неволя моя.
Якби моя воля,
Я б сиділа дома,
В садочку під вербою,
Над холодною водою¹.

Параска Калимова, с. Санжаровка Ал. у., 3 мая 1885 г.

87

(Гребці косарям)

Ой косарі, косарі,
Кусають вас комарі,
Кусають і нас,
Та все через вас.
А на нашій повозці,
Самі чорнобровці²,
А на вашім возі
Чорти голомозі³.

Дед Никита Джигирь, Кушугумовка Ал. у., 29 ноября 1887 г.

88

**Гребці гребцям
(Одна слобода другій)**

Наші гребці як гребці,
Балабенці як старці,
У чорній одежі,
Бо бісові лежні,
Чорні як цигани,
Стидкі, препогані.

*Оксана Забарна, 17 л. Кушугумовка Ал. у.,
3 ноября 1888 г.*

¹ Співають, як полять, або громадають. *Певица*.

² Дівчата і молодіці.

³ Хлопці і чоловіки.

89

Гребці пану-хазяїну

Ой дай, Боже, дощ,
Аби не мороз,
На панове сіно,
Шоб попiлом сіло,
А нам шоб не душно,
Додому не скушно.
Ой дай, Боже, дощ,
Аби не мороз,
Шоб зверху прилило,
А зісподу пригнило...

Співають, було, панам люди в гребовицю.

*Палажка Килимова, с. Санжаровка,
1 мая 1886 г., Ал. у.*

90

Пану-хазяїну

Наші пани пугачі,
Держать челядь до ночі,
Чужі соловейки –
Пускають раненько;
Пускають удень
Молодiх людей.

Вера Шевцова, Александровск, 1887 г.

91

У чужого пана
Їдять калачі,
А у нашого чухи...
Ще й хлiб у печі;
Поки стане, подумає,
Та поки намнеться,
То так і минеться.

Вера Шевцова, Александровск, 1887 г.

92

Перед вечером

Уже сонце котиться,
Нам додому хочеться,
Хочеться давно,

А ми не йдемо (2)
Приказу ждемо.
Поки пан прикаже,
Пару коней запряже,
Сідай поганяй –
Боже, помагай;
Сідай та й біжи, –
Боже, поможи.
Отчентяй, пане, ворота, –
Їде твоя робота,
Велика й мала.
До твого двора.
У нашого пана їдять калачі,
А у вашого чухи... і хліб у печі.

*Дивчина Вера Шевцивна, 18 л.,
Александровск, 21 окт. 1885 г.*

93

Одчиняй, пане, погріби,
Бо вже сіна нагребли.
Одчиняй, пане, ворота,
Бо їде твоя робота,
Чи рад же ти їй,
Роботі своїй?
Одчиняй, пане, хату,
Давай гребцям плату,
Одчиняй комірку
Та давай горілку,
А як не даси,
Більше не проси,
Бо не підемо
Й не поїдемо.

*Палажка Оньщенкова (Смоливна), 17 л.,
с. Веселое Мелитоп. у., 12 мая 885 г.*

94

Приказчику

(Приспівують, як побачуть, що їде приказчик)

Шо ж то їде – віз, віз.
А на возі біс, біс!
І коняка ворона,
І чортяка поганя;

І коняка вороняка,
Поганя чортяка!

*Палажка Килимова, с. Санжаровка
Алекс. у., 3 мая 1885 г.*

95

А у нашого приказчика
Рябая кобила,
Рябая кобила, –
Жінка чорнобрива.
У нашого приказчика
Нема штанів ні клаптика,
Ой нема, нема,
Сама очкурня,
Сама очкурня,
Та й та погнила;
Очкур увірвавсь,
Приказчик...

*Параска Диденкова, 46 л., с. Григорьевка
Ал. у., 6 ноябрю 1876 г.*

96

А у нашого приказчика рябий лошачок,
Бодай тому приказчику сімсот болячок!
От куреня до куреня ряба жаба лізла,
Бодай тому приказчику голова облізла!

*Дивчина Александра Савченко, с. Тарасовка
Екатерин. у., 25 ноябрю 1913 г.*

97

Десятнику

Наш десятник нешкреба,
Нам такого не треба,
Нам треба хлопця, –
Десятника молодця, –
Не такого шолудивця.

*Дивчата Явдоха и Палажка Самарские,
д. Краснокутовка Ал. у., 3 авг. 1888 г.*

98

А у нашого десятника
Синя поясина,
Через плече з носа тече,

Через губу слина.
А у чужого десятника обідать пора.
А у нашого, проклятого,
Ще й думки нема.

*Дивчата-поливальниці, с Григорьевка
на р. Конке Алекс. у., 12 мая 1885 г.*

99

**Кухарю или стряпухе
(Перед вечерей)**

Уже сонце в очерет,
Нам хочеться вечерять,
Бодай наварило, –
Живіт як барило;
Бодай напекло, –
Живіт як відро.

*Палажка Онищенкова, 17 л.,
с. Веселое Мелитопольск. у., 12 мая 1885 г.*

100

Ой здорова, тетеря,
Чи готова вечеря?
А як не готова, –
Було б сидіть дома,
Я як готовенька, –
Давай веселенько.

*Палажка Клименкова, с. Санжаровка
Ал. у., 3 мая 1885 г.*

101

Парням другого села

Балабенські парубки, –
Сказать правду – дураки,
Кушугумівські парубки –
Сказать правду, козаки.
Пішли балабенці на луга,
Та піймали комаря,
Стали суди судити,
Як комаря ділити:
Якимові – легушки,
Шо у матері подушки,
А Йванові ребра шмат,

Шо зостарівсь й не жонат,
А Зінькові печінка,
У хату с пречілка,
Михайлові хвостище,
Куди іде та й

*Партия хлопцев-косарей,
д. Кушугумовка Алек. у., 1885 г.*

102

Полильники полильникам

У нас польці, як польці,
А у попа як старці,
Ходять по селу,
Прсять кісілю,
Ніхто не дає,
Стида завдає.
По цім боці головаті,
По тім боці череваті;
По цім боці куги,
По тім боці к...

*Вера Шевцивна, 18 л.,
Александровск, 21 окт. 1885 г.*

103

А у нас польці, як польці,
А у Шапаря¹ як старці.
Ой Бог йому дав,
Шо таких набрав,
У чорній одежі,
Бо чортові лежні.

*Дивчата-полинницы,
с. Аули, Екатер. у., 1889 г.*

104

Ой чиї то полінники,
Кажуть люди, бездільники,
Сапи поламали,
Та й спать полягали.
Ой ви хлопці безштаньки,
Заспівайте веснянки,

¹ Прозвище поется по выбору рабочих. «А ну заспіваємо Шапареві». «А ну – Свірникові, Бейгулу».

Зіму пролежали,
Штанів не предбали.

*Орышка Похильна, 17 л., Розумовка
Екатерн. у. 14 нояб́ря 1887 г.*

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ ПІСНІ

КОЗАЦЬКІ ПІСНІ

105 А

Мать гонит сына из дому

Гомін, гомін по діброві,
Туман поле покриває,
Мати сина виряжає,
– Иди, синку, пріч од мене,
Нехай тебе туркі уб'ють,
Нехай тебе огні спалять,
Нехай тебе звірі з'їдять,
Нехай тебе води втоплять.
– Мене, мати, турки знають.
Вони мене не зарубають,
Вони мені коня дадуть;
Мене, мати, огні знають, –
Як я іду – потухають;
Мене, мати, звірі знають,
Як я іду – убігають;
Мене, мати, води знають,
Як я іду – то втихають.
Гомін, гомін по діброві,
Туман поле покриває,
Мати сина завертає:
– Вернись синку, додомоньку,
Змию, счешу головоньку,
Постелю тобі постеленьку.
– Змиють, мати, дрібні дощі,
А рощешуть густі терни,
В чистім полі травиченька, –
То то ж моя й постіленька.

*Федор Михайлович Кнырик.
Языково Екатеринославского уезда, 29 нояб́ря 1888 г.*

Зіму пролежали,
Штанів не предбали.

*Орышка Похильна, 17 л., Розумовка
Екатерн. у. 14 нояб́ря 1887 г.*

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ ПІСНІ

КОЗАЦЬКІ ПІСНІ

105 А

Мать гонит сына из дому

Гомін, гомін по діброві,
Туман поле покриває,
Мати сина виряжає,
– Иди, синку, пріч од мене,
Нехай тебе туркі уб'ють,
Нехай тебе огні спалять,
Нехай тебе звірі з'їдять,
Нехай тебе води втоплять.
– Мене, мати, турки знають.
Вони мене не зарубають,
Вони мені коня дадуть;
Мене, мати, огні знають, –
Як я іду – потухають;
Мене, мати, звірі знають,
Як я іду – убігають;
Мене, мати, води знають,
Як я іду – то втихають.
Гомін, гомін по діброві,
Туман поле покриває,
Мати сина завертає:
– Вернись синку, додомоньку,
Змию, счешу головоньку,
Постелю тобі постеленьку.
– Змиють, мати, дрібні дощі,
А рощешуть густі терни,
В чистім полі травиченька, –
То то ж моя й постіленька.

*Федор Михайлович Кнырик.
Языково Екатеринославского уезда, 29 нояб́ря 1888 г.*

106 Б

Туман поле покриває,
Мати сина виряжає.
– Та іди синку прічь від мене,
Через тебе буча у мене!
– Ой я дома та й не буду,
Єсть у мене три сестриці,
Три сестриці жалібниці,
Шо найстарша – коня веде,
Середульша – сідло несе,
Наіменьшая – гирько плаче.
Не плач, сестро, не журися,
Та додомоньку вернися;
Та набери піску жменю,
Посій його на каменю,
Вставай, сестро, ранесенько,
Поливай пісок частесенько,
Ой як, сестро, пісок зійде, –
Тоді брат твій з війська прийде. –
Нема дощу, – нема сходу,
Нема брата із походу.

*Агафья Несторовна Графская, 17 л.,
Кушугумовка Александровского уезда, 15 сентября 1891 г.*

Ср.: Максимович. Украинския народ. песни 1834 г. стр.137; Чубинский. V, 890, 937 вар. 9–й, 976. вар. 67; Закревский. Старосвет. бандур. I, 94; Баллина. Украинские песни, стр. 39. „Кіев. Стар.“, 1882, IV, 492; Головацкий, I 174, 173, 97; Сумцов в Этнограф. Обзор.1893, кн. I.

Сторожевой козак

107 А

Девушка будит козака и указывает в поле орду

Ой гай мати, та не гай мене,
В далеку дорогу виряжай мене.
Тепер нічка та темненькая,
В степу дорога та далекая.
Їхав полем, їхав другим,
Став на третє повертати,
Став сон його обнімати.
Преп'яв коня до билиночки,
Схилив головоньку до могилочки,
Прийшла к йому молода дівчинонька,

Та вирвала билиночку,
Та вмочила в водиченьку,
Та вдарила по личеньку.
– Встань, козаче, пробудися,
В чисте поле подивися:
Ой уже ж орда наступає,
Хоче вона коня взяти,
Тебе, молодого, зарубати,
Після коня та кінь буде,
Тебе, молодого, повік не буде.
– Мабуть мене вірно любиш,
Що до коня рано будиш?
– Якби тебе не любила,
То я б тебе не будила.

*Дед Авксентий Орел, 65 л., Кушугумовка
Александровского уезда, 6 апреля 1888 г.*

108 Б

Чогось спитьсья, дрімається,
Кінь вороний спіткається.
Пустю коня у долиночку,
Ляжу засну на часиночку.
Не спав козак годиночки,
Прийшла к йому дівчиночка
Та вирвала три травиченьки,
Та вмочила в криниченьку,
В холодную водиченьку,
Та сприснула на личенько.
– Устань, серце-козаченьку,
Бо уже орда наступає:
Хоче тебе зарубати,
Коня твого собі взяти;
Візьме коня вороного, –
Тебе уб'є молодого,
Візьме коня ще й подушечку,
Тебе уб'є, мого душечку;
Візьме коня ще й сіделечко,
Тебе уб'є, моє сердечко;
Візьме коня ще й нагаєчку,
Тебе уб'є, мій коханчику.

*Захарько Вовк, 22 л., Григорьевка на р. Конке,
Александровского уезда, 14 марта 1888 г.*

Конец песни, видимо, последней редакции; ее и теперь поют девушки в поднепровских селах.

Сравн.: Антонович и Драгоманов. Истор. песни, I, 139 – 145; Чубинский. Труды, V, 94, 837, 1196; Мордовцев. Малорусск. литер. сборн., стр. 242; Баллина. Укр. песни 73; Записки Юго-Западн. Отд. И. р. Г. О., 11, 548.

К менее полному варианту той же песни, записанному от 88-летнего старца в д. Кушугумовке, мы имеем следующее, полное интереса, пояснение.

Колись були великі набіги. Оце, шо по степу могили, – тут, було, все стоять верхові козаки і виглядають орду. Як тіко побачуть здалека куряв¹, або звір біжить відкіль, – ото вже і знай, шо орда недалеко. Козаки тоді і дають знать в слободи або кошовому. Вночі, було, припаде козак до землі та й слуха. Як стугонить² земля, – то ото суне орда. Тоді запорожці розкладають на могилах огнища³ а самі на коней та й скакають до свого стану. Поки добіжать, то кошовий уже і на коні грає, уже і бубни (літаври) гудуть. Як козаків велика сила, то орду, було, не пускають в слободу, а стрічають її в степу: де нагибають⁴ – там її і виколють...

109

Ой їхав козак
Та через байрак,
Байрак похилився,
Козак зажурився,
А за ним, за ним
Отець й матуся:
– Не їдь, сину, вернися!
– Ой не вернуся, моя мати:
В мене кінь вороний,
Я й сам молодий,
Піду воювати.
Ой чорна грива
Перси покрила
Коню вороному, –
Взяли ляхи в неволеньку
Козака молодого.

¹ Столб пыли.

² Слышен глухой гул, топот.

³ Костры.

⁴ Настигнуть.

– Беріть, ляхи, – каже мати, –
Сукна і жупани,
Ще й коня вороного
Та не беріть в неволеньку
Козака молодого!
Забрали ляхи сукна й жупани,
Ше й коня вороного,
Взяли, взяли в неволеньку
Козака молодого.
Взяли його та повезли
Горами й долинами,
Зняли йому головоньку
Між трьома могилами.

*Записано от старика Немнихи
с. Благодатное Мариупольск. уезда Екатеринославской губернии.*

110

Козацкая служба (турок и туркenea)

Не журь мене, моя мати,
Бо я журбу і сам знаю,
Три дні з коня не вставаю,
З стремен ніжок не виймаю.
Під кручею, під скелею,
Сидить турок з туркенею,
Та все ж теє сукно кроє.
Кому ж теє сукно придостанеться:
Чи сотничку, чи полковничку,
А чи тому козакові,
Шо шабелька при бокові?

*Евфросинья Лисовая, 15 лет.,
дер. Кушугумовка Александровского уезда, 18 октября 1887 г.*

Сравн.: Антоновича и Драгоманова, Историч. песни т. I, стр. 262,
“Поездка в Крым” с 23 строки до конца; Чубинский. Труды этногра-
фич.-статистич. экспед. в Западно-Русский край, т. 5, стр. 947.

111

Выезд козака

**Отец, мать просят вернуться. Сын надеется на коня и уезжает. Встреча с
поляками в лесу. Козак попадает в неволю. Смерть между тремя могилами.**

Ой зачув козак,
Зачув молодий,

Худу славо́ньку на себе,
Він коня сідла,
З двору виїзжа,
Їде на Україну.
А за ним, за ним
Отець, матуся:
– Не їдь, синку, – вернися!
– Ой не вернуся,
Отець, матуся,
Поїду на Україну,
У мене кинь вороний,
Сам я молодий,
То я й там не загину.
Золота грива
Перси покрила
Конику вороному,
Біле личенько,
Чорнії брови
Козаку молодому.
Ой їхав козак
Через гай–байрак,
Став коня напувати.
А за ним, а за ним
Превражі ляхі:
Хотять козака взяти.
– Ой беріть гаман,
Беріть з грошима,
Ще й коня вороного,
Тіко не беріть у неволеньку
Козака молодого.
Ой взяли, взяли
Гаман з грошима,
Ще й коня вороного,
Ой взяли, взяли у неволеньку
Козака молодого.
Повели горами,
Ще й долинами,
Та зняли, зняли
Та головоньку
Між трьома могилами.

*Екатерина Петровна Новицкая.
Аулы Екатеринославского уезда, 1871 год.*

112 А

Казацкая голота и богачи-дуки

Пренебрежительное отношение богача к голоті.– Атаман – заступник голоты.– Расправа с богачем

Ой хмариться, туманиться, – став дощ накрапать.
– Благослови, отамане, намет напинать!
Котрі дуки-багатіі, – ті в наметі сіли,
Котрі бідні сіромахи – тіі не посміли,
Взяли квартиру, другу з жарту, – та на дощі сіли.
Іде отаман від куреня, – стало йому жаль,
Скинув с себе голубий каптан, та й намет нап'яв.
– Дай же, Боже, отамане, щоб вік вікував,
Шо над нами, сіромами, ти намет нап'яв.
Вийшов богач, вийшов дукач, – насміхається:
– Ой за шо та голотонька напивається?...
Ой як гукнув пан отаман та на свою силу:
– Візьміть дуку за чуб, за руку, та провадьте в шию!
Один веде за чуприну, другий дула б'є;
– Не йди туди, вражий сину, де голота п'є!
Пішов багач, пішов дукач, не оглядався,
Кого стріне, – заказує, щоб не насміхався.

*Дмитрий Степанович Быковский, 73 лет,
м. Никополь Екатеринославского уезда, 11 июля 1894 г.*

Сравни: Метлинский. Народныя южно-русския песни, 449; Костомаров. История козачества, «Русск. Мысль», 1880 г., август, стр. 12; Чубинский. Труды 5, 995; Эварницкий, Запорожье, 2, 221.

113 Б

Оказанный богачем прием

Люба-мила беседонька, де голота п'є,
А ще лучче, а ще краще, де отаман є.
Ой хмариться-туманиться, став дощ накрапать,
Гей, пора нам, хлопці, славні молодці, намет напинать.
Напьяли намет, намет червоний, голубії стіни,
Котрі дуки, все багаті, під наметом сіли,
Котрі бідні, ще й безсчастні, ті й не посміли,
Взяли квартиру, другу з жарту – та й на дощі сіли.
Прийшов до їх отаман їх, та й жалувать став,
Скинув з себе голубий каптан та й намет напьяв.
Тепер, хлопці, добрі молодці, будемо й ми п'ить,
А хто буде насміхаться, – то будемо бить...

Прийшов багач, прийшов дукач – насміхається:
– За віщо ця вража голота напивається?
Ой як крикнув пан отаман та на свою силу:
– Ой беріть, беріть превражого дуку та штовхайте в шию!..
Один бере за чуприну, другий в шию б'є:
Ой не ходи, скурвий сину, де голота п'є...
Ходе шинкарь по багачах – все долги справляє,
А голота заробляє – заклад викупляє.

*Деды – Трофим Ковбаса и Федор Книрик,
с. Языково (Федоровка) Екатеринославского уезда, 4 августа 1887 г.*

Ср.: Метлинский, Южно-русс. песни, стр. 449; Чубинский. Труды, V, 955-56.; Лысенко, IV, № 6; Драгоманов, Полит. песни украинск. народа, I, 9, 10.

114 В

Ой хмариться, туманиться, дрібен дощик іде,
Веселая беседонька, де голота п'є.
Ой хмариться, туманиться, став дощ накрапать,
Гей, пора нам, хлопці, добрі молодці, намет напинать.
Нап'яли намет, намет червоний, голубії стіни,
Котрі дуки, все богатії, у наметі сіли,
Котрії бідні, та ще й бесчастнії, ті й не посміли,
Взяли квартиру, другу з жарту, та й на дощі сіли.
Прийшов до їх отаман їх, та й жалувать став.
Скинув з себе голубий каптан та й намет нап'яв.
Тепер, хлопці, добрі молодці, будемо й ми п'ять,
А хто буде насміхаться, – то будемо бить.
Прийшов багач, прийшов дукач, – насміхається:
– За віщо ця несчастлива голота напивається?
Обізвався пан отаман голоті з намета:
– Візьміть дуку за чуб, за руку, та виведіть геть!
Один взяв за руку, другий за чуприну, третій дула б'є!
– Не йди, багач, превражий дукач, де голота п'є!
Бідна голота розгорювала та й загуляла,
А як не стане – розгорюєм, та вп'ять будем п'ять,
А хто буде насміхаться, – того будем бить.

*Дед Мартын Власович Кравец-Зайка, 78 л.,
с. Новые Кайдаки Екатеринославского уезда, 9 мая 1887 г.*

Ср.: Новицкий. Историч. песни 1908 г. стр. 79; Метлинский. Народн. южно-русск. песни, 499; Костомаров. «Русск. Мысль», авг. 1880. стр. 12; Чубинский. Труды, V, 955; Эварницкий, Запорожье, 11, 221.

115

Ой бобре, бобре,
Чи знаєш ти річки добре?
– Ой як же їх я не знаю,
Шо я в річках проживаю.
Із востока до вершини
Сімсот річок, ще й чотирі,
Усі вони в Дніпр упали,
Дніпру правди не сказали,
Шо хвалиться Лиман морю,
Шо взяв Дніпро свою волю:
Свої гирла прочищає,
Лиман-море засипає.
Одна річка Самарочка,
Вона збоку в Дніпро впала,
Дніпру правду всю сказала:
– Добре, Дніпре, волю брати.
Шо ми даєм панувати –
Нови гирла промиваєм,
Старі піском засипаєм...
Ой Лимане, Лиманочку,
Шо по тобі походило:
А чи гуси, чи лебеді,
Чи козаки все молоді?
– Ой не гуси, не лебеді,
Козаченьки все молоді.

*Дед Олекса Хрисанфов. Якуба, 71 год,
д. Варваровка Павлоградского уезда, 14 августа 1894 г.*

116 А

Козаки и Днепр

Дурное предчувствие пугача. – Казак тоскует по братьям и спрашивает у Днепра бродов. – Жалоба Лимана. – Предание

– Ой не пугай, пугаченьку,
В зеленому байраченьку!
– Ой як мені не пугати,
Шо хочять байрак вирубати,
А мені нігде та прожити,

Нігде мені гнізда звити,
Малих діток виглядіти.
Та й запугав пугаченько
В зеленому байраченьку...
Горе мені на чужині,
Що не вкупі брати мої:
Що один в Січі отаманом,
Другий в Польші ще й ватагом,
Третій дейна, дейниченько,
Проїзжає кониченьком,
А стиха ж він проїзжає,
Дніпра батьком називає.
– Ой ти Дніпре, ой ти батьку,
Кажі ж мені всю правдоньку:
А де броди глибокії,
А де броди міленькії?
– А де кручі високії, –
То там броди глибокії,
А де кручі низенькії, –
То там броди міленькії...
З устья моря до вершини
Сімсот річок, ще й чотирі,
Та всі вони в Дніпр упали,
Дніпру правди не сказали;
Одна річка – Кайнарочка –
Збоку вона в Дніпр упала,
Дніпру правду розказала:
– Жалується Лиман морю,
Що Дніпр робе свою волю,
Свої гирла¹ прочищає,
Його тоні² засипає.

Пояснение певна: За запорожців багато водилось пугачів: були вони по всіх байраках, була їх сила на Дніпрі по скелях, а ще більше в Великому Лузі. За год перед тим, кажуть, як зруйновано Запорожжя, пугачі кричали день і ніч. Вони чули козацьку погибель, чули і свою, бо як пішла земля в розділ та стали рубать ліс, то і пугачам міста не стало... В цій пісні козак розмовляє с пугачем і обидва сумують.

*Дед Никита Джигирь, 88 л.,
д. Кушугумовка Александровского уезда, 29 декабря 1887 г.*

¹ Протоки.

² Рыбачьи плавки, где забрасывают сети.

Казак, не пользуючийся славою, тоскує по братьям. – Обращение к Днепру указать броды и перевозы. – Ответ Днепра, – чем он славен. –
Жалоба Лимана

Ой не сам я йду слободою:
 Ведуть мене громадою,
 Називають бурлакою,
 Мого брата розбишакою,
 А мого коня пробіякою.
 Горе ж мені на чужині,
 Шо не вмісті брати мої:
 Шо один в Січі отаманом,
 А другий десь ще й ватагом.
 Сам я, молод, понад Дніпром хожу,
 Дев'ятеро коней вожу,
 На десятому, вороному, роз'їзжаю,
 Дніпра братом називаю.
 – Скажи, Дніпре, скажи, брате,
 Скажи мені усю правду:
 Скажи броды бурлацькїї.
 Ще й перевози козацькїї?
 З устья моря до вершини,
 Сім сот річок ще й чотирі,
 Та всі вони в Дніп упали,
 Дніпра правды не питали;
 Одна річка Сінявочка
 Дніпра правды все питала,
 Рідним батьком називала.
 – Ой ти Дніпре, – чим ти ясен,
 Чим ти ясен, чим ти красен:
 Чи своєю довжинею,
 Глибинею, ширинею,
 Чи крутими берегами,
 Чи жовтими все пісками,
 А чи темними лугами?
 Ой ясен я козаками,
 Козаками й бурлаками,
 Бурлаками й рибалками:
 Вони ж мене звеселяють,
 Вони з мене добич мають.
 Жалується Лиман морю,

Шо Дніпр узяв свою волю;
Свої гирла прочищає,
Лиман-море засипає.

*Дед Василій Ганчаренко-Панасенко,
с. Вознесенка Александровского уезда, 1875 г.*

118

Днепр. Казак спрашиває у батька-Днепра правды.

Разговор сокола с орлом. Одинокий козак тоскує за братами и спрашиває у Днепра бродов и перевозов. Речка Синявочка спрашиває у Днепра правды. Жалоба Лимана на Днепр.

Первыя 15 строк тождественны с песн. у Чубинского V 946, № 22

Я сам, молод, понад Дніпром хожу,
Дев'ятеро коней вожу,
На десятому роз'їзжаю,
Дніпра батьком називаю.
– Ой ти Дніпре, рідний батьку,
Скажи мені всю правдоньку:
Скажи мені броди свої,
Броди свої песчані¹,
А переправи козацькії?!
З устья моря до вершини, –
Сімсот річок ще й чотирі,
Та всі ж вони в Дніпр упали,
Дніпра правди не питали.
Одна річка Синявочка,
Та і тая в Дніпр упала,
Дніпра правди розпитала:
– Ой ти, Дніпре, рідний брате,
Скажи мені всю правдоньку,
Чим ти силен, чим ти красен?
– Ой силен я все річками,
Та крутими бережками,
Жовтенькіми пісочками;
Ой красен я козаками,
Молодими рибалками,
Вони мене звеселяють,
Вони з мене добич мають.
Жалується Лиман морю
Шо Дніпр узяв свою волю,

¹ По другим неполным вариантам “Самарськіи”, “Савраскіи”.

Шо свої річки прочищає,
Лиман–море засипає.

*Яков Леонтъев. Шут, 65 л. из с. Вознесенки
Ал. у. Остр. Хортица, в курене на бакше. 4 августа 1885 г.*

119

Казак и Днестр

На ту же тему

Горе мені на чужині,
Шо не вмісті брати мої: (2)
Шо одін гайном –
Понад Дністром, (2)
Другий гайном, –
В Січі отаманом, (2)
Третій гайном,–
Дейнегою. (2)
Понад Дністром іде
Дев'ятеро коней веде,
На десятому роз'їзжає,
Дністра братом називає.
– Ой ти, Дністре, мій братіку,
Скажи мені всю правдоньку:
Де ж я тебе перебреду,
Сірих коней переведу?
– Ой іди, гайно, понад Дністром,
А там будуть густі терни,
Густі терни, часті броди, –
Ой там живуть мої брати,
Мої брати Шаврастії,
А перевози бурлацькії.
То там же ти перебредеш,
Сірих коней переведеш,
Тоді мене братом назвеш.

*О-в Хортица на Днепре, Екатеринославского уезда.,
31 августа, 1903 г., записано от Антона Кухненка, 70 л., зашедшего
из с. Григоровки Попельнастовской вол. Верхнеднепровского уезда.*

120

Козак выбивается из неволи

На пути просит кукушку указать дорогу

Ой у полі козак блудить,
Під собою коня нудить,
Приблудився він до гаю,

Аж до тихого Дунаю.
Ой став коня напувати,
Стала йому зозуля кувати.
– Зозуленько, моя ненько,
Закуй мені жалібненько
Та покажи шлях-дорогу,
Куда їхати до роду.
Ой до роду, до родини,
Ще й до вірної дружини.
Зозуленька закувала,
Шлях-дороженьку вказала,
Показала шлях-дорогу,
Ще й до роду-родини,
До вірної дружини,
Ой до вірної дружини,
До маленької дитини.

*О-в Хортица на Днєпре, Екатеринославской губ., 31 авг. 1903 г.,
Записано от Антона Кухненка, 70 лет, зашедшего из с. Григоровки
Верхнеднепровского уезда.*

Другой вариант, записанный от старухи в Александровском уезде, в селе Покровском, заканчивается:

Вкажи мені ту дорогу,
Куди їхати до роду,
Ой до роду, родиноньки,
До отця, рідної неньки.

Агафья Саенкова, 52 л., 23 июня 1888 г.

121

Козак вспоминает молодость и тоскует о настоящем

Ой літа, літа та соколонько
Та по своїх високостях;
Плаче козак, ще й ридає
А по своїх молодостях.
А шо молодості не гордості,
На серденьку туги много,
Чи всім людям журба, печаль,
А чи тільки мені одному?
Та коли б мені коник сивий,
Або мені жупан синій,
Був я б в Січі отаманом

Над своїми козаками.
Гей ви хлопці молодії,
Єсть у вас коні воронії,
Єсть у вас сідла дорогії,
І вуздочки золотії,
Сідайте самі молодії:
Будем турка воювати,
Кругом землю одбирати;
Одберемо степи й луки
Та з обома лиманами,
Бо тепер нігде нам прожити
Все за вражими панамі...

*Аксентій Федорович Орел, 60 л.,
Кушугумовка Александровский уезд, 28 декабря 1885 г.*

122

Гибель турецького корабля. – Пожар в степи

Чорна хмара наступає,
Дрібен дощик накрапає,
Синє море доповняє
І турецькій караблук затопляє.
Витопило війська сорок тисяч,
Сорок тисяч ще й чотирі.
Йшли козаченьки з України,
Вели вони коні воронії,
Пов'язали до ялини,
Стали спочивати край могили
Та зробили губки із рожини.
Викрисали огню с-під пружини
І пустили пожар по долині.
І комиш-травка погоріла,
Солов'їне гніздо запалили,
Старого соловейка ошмалили,
Солов'їні дітки погоріли.
Полетів соловей до зузулі.
– Зозуленько, наша господиня,
Ой пропали ж мої діти,
Ой пропав я, нігде дітись!
– Хіба тобі, соловійку, не казала,
Щоб не мостив гніздечка край лужечка,
Помости гніздечко в чистім полі,
На високім дереві, на туполі,

Ніхто того древа не зрубає,
Ніхто соловейка не піймає.

*Анифат Сидоров. Дейна, 50 л.,
с. Вознесенка Александровского уезда, 30 ноября 1887 г.*

123

Смерть козака

Із-за гори сніжок летить,
А в долині козак лежить,
На могилу головою,
Очі вкриті муравою,
А рученьки китайкою.
Шо у ногах коник скаче,
А в головах ворон кряче.
Ой ти коню вороненький,
Не скач же ти перед мною.
Скач доріжкой стовбовою,
До отецького дворця,
До прекрасного крильця.
Несе батько вівса, сіна,
Мати пита: – Де дів сина?
– Не плач, мати, не журися,
Бо вже твій син оженився,
Узяв жінку-коханочку, –
В чистім полі земляночку,
Туда вітер не завіє
І соничко не загіє;
Нема вікон у тій хаті –
Не загляне рідна мати;
Нема вікон, ні дверець, –
Не загляне і отець.

*Степанида Сергиенко, 17 л.,
д. Синегубовка Александровского уезда, 5 мая 1909 г.*

Ср.: Закревський. Старосвитск. бандуриста, I, II и 52; Мордовцов.
Литерат. сборн. стр. 239, (Запис. Костомаров); Максимович. Укр. на-
род. песни, стр. 150-154; Чубинский. Труды, V, 941.

124

**Козак умирает под явором. Плач вдовы. Козак умирает под явором
и жалеет, что некому похоронить**

Шумить, гуде дїбрівонька,
Плаче, туже удівонька,

Туже, плаче, ще й ридає,
На діброву поглядає.
У діброві явір стоїть,
Під явором козак лежить,
В правій руці коня держить,
А лівою росу бере
Та до свого серця кладе.
Серце моє, живучеє,
Ліце моє красючеє,
Пора серцю померать,
Та нікому поховать.
Поховають добрі люди,
Як у мене за що буде.

*26 сентября 1887. с. Андреевка Александровского уезда,
Екатеринославской губернии. Записана от Ивана Васильевича Штепы.*

125

Козак умирает от ран

Посылает коня известить родных (1908).

Козак умирает от ран и посылает коня известить родных.

(Смешаны две песни 1 - 6 и от 7 до конца) (1894).

Ой ремезе, ремезочку,
Не мости гнізда над Десною,
Десна – весна – вода перебуває,
Вона твоїх діток витопляє;
Помости гніздечко в степу при долині,
В зеленій діброві на дубині,
Де козак лежить,
Кінь вороний стоїть,
Сиру землю б'є, вибиває,
Землі цілющої,
Води живущої досягає,
Помазати рани порубані,
Порубані, постріляні;
Шо порубані –
То ті кровью зійшли,
Шо постріляні –
Ті до серденька дійшли.
Ой біжи ж ти, коню.
Коню вороненький,
До мого отця,
До рідної неньки;

Та не хвались, коню,
Шо я с турком бився,
Та похвались коню,
Шо я оженився:
Узяв собі жінку – паняночку,
В чистім полі земляночку,
Узяв жінку – дружиночку, –
В чистім полі могилочку.

Федор Михаил. Кнырик.

Языково Екатеринославского уезда. 29 ноября 1888 г.

126

(Переделка великорусской песни на тот же мотив)

Ой козаченько гуляв,
Свого коня попасав, (2)
Комиш травушку рвав,
На огонюшку клав, (2)
Свої рани больні,
Пересматрював. (2)
Ой ви рани мої,
Ой ви больні, (2)
Ой ви кров'ю зійшли,
Ви до сердца дійшли. (2)
Ой став козак померать,
Став до коня промовлять:
Ой ти коню, ти мій, (2)
Одірви ж ти, мой конь,
А шовковий приков. (2)
Ой біжи ж, ти мой конь,
А дорожкою одной
А до батенька рдного. (2)
Передай же, мій конь,
Отцю й неньці поклон, (2)
А жені молодой
На речах розкажи: (2)
Шо оженився твой муж
У чужій у землі,
У чужій стороні. (2)
Оженила його –
Гостра шабелька, (2)
Обручила його –
Бистра кулюшка; (2)

103

Ой то ж його та родня –
Шо новенька труна; (2)
Ой то ж його та жена –
Шо сирая земля; (2)
Ото ж його отець, –
Шо на головці вінець.

*Тит Саенко, 55 лет, Краснокутовка
Александровского уезда, 30 января 1888 года.*

127

Кровавая битва козаков с турками

Лебедь рассказывает орлу о кровавой битве в Измайлове. – Орел летит на добычу, клюет казацкую руку и слышит просьбу – известить родных (1894). Орел клюет руку умирающего казака и слышит просьбу известить родных (1908).

Ой по морю, морю Синему,
Плавле лебедь з лебедкою,
З маленькіми лебедятами.
Десь це взявся сизокрилий орел,
І почав лебедку побивати.
Стала лебедка орла прохати:
Не бий мене, сизокрилий орле,
Скажу тобі всю щірюю правду.
Що в городі в Измайлові
Бьється турок с козаками,
Летять бомби тесовії,
Шумлять пулі свинцовії.
Лежать тіла убитії,
Течуть річки кров'янії.
Полетів орел – не довго й барився,
Летить орел – уже й поживився,
Несе руку білу, козацькою.
Вилетів орел на високу могилу,
Почав орел ту руку клювати,
Стала рука орлу промовляти:
– Не клюй мене, сизокрилий орле,
Годі тобі вже клювати,
А дай моему отцю, неньці знати:
Якби отець, ненька знали,
Вони б щосуботи обіди справляли,
Вони б щонеділі молебні наймали,

Вони б мене поховали,
Вони б мене й поминали...

*Федор Михайлов. Кнырик.
Языкова Екатеринославского уезда. 29 ноября 1888 г.*

128

**Умирающий казак просит орла
не выклевывать глаз, пока жив**

Ой ще козак, ой ще не вмер,
Тіко смерти бажає,
А над ним сидить сизокрилий орел,
Та очі з лоба виймає.
Ой орле-брате, орле-брате,
Ой брате, брате-побратиме,
Ой не виймай мені очей з лоба
А поки я ще не згинув.

*Баба Секлета Проценкова,
Кушугумовка Александровского уезда, 29 декабря 1887 г.*

129

**Орел ищет казака-сокола.
Гуси и лебеди объявляют его убитым.**

Та не пиль з поля запиляється,
То туман з моря піднімається.
Піднімаються гусочки сірії,
А лебеді, все биліі,
Сполохнулися, – назад завернулися.
Назустріч летить сизокрилий орел.
– Стойте, гусочки, не лякайтеся,
Я не бить вас хочу – розпитаймося:
Чи не бачили ви ясного сокола?
- Хоч і бачили – він убитий лежить,
Його рученьки – на чотирі штученьки,
Його ніженьки – край доріженьки.

*Демид Медведский, с. Ольгинское
Мариупольского уезда, январь 1875 г.*

130

Сокіл та орел розмовляють про вбитого козака. Плач рідні

Ой там за яром
Вилітав орел,
А за ним сокол:

– Постой, не тікай,
Я не буду бити,
Будем говорити.
Ой де ж ти літав,
Що ти видав?
– Що там за ярмом
Козака убито,
Не схоронито,
Що кріз ребрушки –
Травка поросла,
Коло серденька –
Завивається,
Ніхто до його
Не признається.
Де не взялося
А три ласточки,
Три паняночки.
Перва ласточка –
Рідна матінка,
Друга ласточка –
Рідна сестриця,
Третя ласточка –
Жена молода.
Де мати плаче –
Там річка тече,
Де сестриця –
Там криниця,
Де мила ридала –
Травка повьяла.
*Авдотья Быкова, 40 л. из Малой-Михайловки
Александровского уезда, 22 ноября 1888 г.*

131

Смерть кошевого

**Кошевой атаман умирает под знаменем. – Джура (слуга) плачет
и спрашивает, кому он вручает богатство**

Ой у Лузі у темному, (2)
Та над морем над глибоким, (2)
Та стоїть верба похильная, (2)
А під вербою знамен стоїть, (2)
Під знаменом козак лежить, (2)
В головоньках – свіча горить, (2)

А в ніженьках – джура сидить,(2)
Слізно плаче, ще й ридає, (2)
Отамана все питає: (2)
– Та отамане, пан кошевий, (2)
Ой уже ж ти помераєш, (2)
Та кому добро уручаєш?
– Ой уручаю добро своє (2)
Отаману Журавому, (2)
І тобі, джуро, молодому. (2)

*Грыцько Шуть, 72 л., Степан Власенко 80 л.
Вознесенка Александровского уезда, 8 августа 1885 г.*

Сравн.: Метлинский. Народн. Южно-русск. песни, стр. 442, 443;
Максимович. Украинския народн. песни, 1834 г., стр. 152.

КРІПАЦЬКІ ПІСНІ

132

Русская панщина - после польской

Ой була Польша, була Польша, та стала Вкраїна,
Не одбуде син за батька, а батько за сина.
Ой жили люди, жили люди, та жили з бідочкою,
Та іде мати на панщину разом із дочкою.
Приїхали ми до лану, – помилуй нас, Боже,
И ти свята Неділенька – Велика Госпоже!
Підійшли ми та під постать, та стали обідать,
Оглядемоь позад себе – пан Поханьскій¹ іде.
Ой став же він людей лаять, – отаманів бити:
– Ой чого ж ви, до сі пори, снопів не носили?
– Ой того ж ми не носили, шо росяна нива,
Побила б нас, та через вас, лихая година.
В Неділеньку пораненько та всі дзвони дзвонять,
Десятники з отаманом на панщину гонять.
А виходе пан-владика та все нарікає,
„Чого ж тебе, громадонько, до церкви немає?”
– Ой та як же, пан-владико, до церкви ходити,
А що гонять у підворок снопів молотити:
Озимини півтора копи, пшениці – по копі,
Треба добре увиваться хоть якому хлопі.
Змолотити, перевіять і в інбарь зносити,

¹ Інчі співають – Поганьскій. – Певец.

А в ніженьках – джура сидить,(2)
Слізно плаче, ще й ридає, (2)
Отамана все питає: (2)
– Та отамане, пан кошевий, (2)
Ой уже ж ти помераєш, (2)
Та кому добро уручаєш?
– Ой уручаю добро своє (2)
Отаману Журавому, (2)
І тобі, джуро, молодому. (2)

*Грыцько Шуть, 72 л., Степан Власенко 80 л.
Вознесенка Александровского уезда, 8 августа 1885 г.*

Сравн.: Метлинский. Народн. Южно-русск. песни, стр. 442, 443;
Максимович. Украинския народн. песни, 1834 г., стр. 152.

КРІПАЦЬКІ ПІСНІ

132

Русская панщина - после польской

Ой була Польша, була Польша, та стала Вкраїна,
Не одбуде син за батька, а батько за сина.
Ой жили люди, жили люди, та жили з бідочкою,
Та іде мати на панщину разом із дочкою.
Приїхали ми до лану, – помилуй нас, Боже,
И ти свята Неділенька – Велика Госпоже!
Підійшли ми та під постать, та стали обідать,
Оглядемоь позад себе – пан Поханьскій¹ іде.
Ой став же він людей лаять, – отаманів бити:
– Ой чого ж ви, до сі пори, снопів не носили?
– Ой того ж ми не носили, шо росяна нива,
Побила б нас, та через вас, лихая година.
В Неділеньку пораненько та всі дзвони дзвонять,
Десятники з отаманом на панщину гонять.
А виходе пан-владика та все нарікає,
„Чого ж тебе, громадонько, до церкви немає?”
– Ой та як же, пан-владико, до церкви ходити,
А що гонять у підворок снопів молотити:
Озимини півтора копи, пшениці – по копі,
Треба добре увиваться хоть якому хлопі.
Змолотити, перевіяють і в інбарь зносити,

¹ Інчі співають – Поганьскій. – Певец.

Ще й зарані повечерять й на сторожу вийти.
Ой ходімо, пане-брате, – жид усипе квартиру,
Вип'єм з жалю по стакану та підем на варту...,
Добрі пани, добрі пани, добре й наробили,
Де були степи, діброви, – то все поділили.
Ой де були степи добрі, – отари ходять,
А де гори та долини, там хліба не родять.
Добрі пани, добрі пани, добрі й до роботи,
Як виженуть в понеділок, – робим до суботи.
Добрі пани, добрі пани, добре вони й діють,
Шо весь тиждень у подвірку, а в Неділю – віють.
Ой ідома, пане-брате, ідома, ідома,
Нема сіна ні копиці ні в полі, ні дома...
Ой ідома, пане-брате, – ідома, ідома,
Нема хліба ні снопа, ні в полі, ні дома...
Ой косив я, пане-брате, понеділок й вівторок,
Та здалося, пане-брате, що косив днів сорок.
Ой косив я, пане-брате, та сіно зелене,
А прислав пан плавневого, – забрали й без мене...

*Никита Джигирь, 88 л., д. Кушугумовка
Александровскаго уезда, 5 декабря 1887 года.*

Сравн.: Костомаров. «Русск. мысль», – июнь, 1880, стр. 60, 61; Основа. 1862, II, 98, 99.

Пояснение певна: Тяжка була панщина за лядських панів, не лучша вона була і за наших. До волі робив я панщину більше сорока літ, тільки під кінець не було так скрутно, як розказували люди, було за грапа Литта¹. Цей пан і не бачив своєї землі, жив по столицях, а прикажчиків держав із ляхів. За панського уряду перебуло цих ляхів до пропасти. Довго прикажчикував тут пан Листовський; по його прозвіщу і тепер єсть слобода Листівка. Був лях із собак собака. Ото що в пісні співають про панщину – чиста правда. Робили і в будні, і в неділю, робили день і ніч. Було на степу роблять, а дітей оставляють дома голодніх. Ото, було, жинка до світа наварить дітям їсти і оставе самих хазяїнувать. Звісно, діти – повстають, покидають двері то собаки або свині все повиїдають і запоганять хату. Вернеться мати з панщини пізно додому, а діти

¹ Граф Литта, в чине камергера, был женат на племяннице кн. Потемкина, графине Екатерине [Максимовне] Скавронской, обладавшей 60000 десят. земли. В1840 г. Литто умер бездетным и [имение] перешло гр. Канкрину, бывшему Министру финансов.

Я. Н.

уже сплять на дворі, де яке впало, голодне. Грудніх дітей, хоть які було тріщать морози, брали матері з собою. Ото, було, молодиця прив'яже дитину спереду, та з нею і мішки носе, і на току перегріба, і біля ворока пораяється. Або як родить дитину, то більше не дають хворать, як три дні: на четвертий уже на панщину гонять. Роблять, було, на току, а як хто опізнеться, то на воротях зустрічають прикажчики і кладуть під розки... Не розбірали ні старих, ні малих, ні хворіх. В день стіко не роби – не в щот – уночі треба ще і на сторожу виходить на тік, або до вінбарів.

Як випаде було днів два-три в неділю робити на себе, то робимо, було, як прокляті день і ніч. Хліб, шо сіяли для себе, рідко сами косили або жали: більше отдавали вольним людям убирати з третьої частини, бо за панщиною ніколи було і думать про своє. Корму було мало для скоту: ото мужик накосе собі сіна, де йому укажуть, а прикажчик і звелить забрать в якономію... За Листовського всі панські слободи¹ зробили бунт і мужики були б убили його, так виховався і утік, клятий. Після грапа Лита земля досталась грапу Канкрину. При цьому уже люди обжились, а деякі і забагатіли, бо в прикажчики ляхів не приймав, стали управлять якономами німці, люди розсудливіші.

За цього грапа і за його синів стало уже не те: три дні робили панові, а три собі. Сіна, дров, дерева на постройку було дасть стільки треба. Не було запрета літом і зимою пасти скот і коней в плавнях, а також ловити рибу, де хто схоче і стіко схоче в озерах.

Джигирь.

133

Помещичьи атамань и приказчики

В неділеньку пораненько усі дзвони дзвонять,
Пріказчики з отаманом снопів носить гонять.
Ой годі ж вам печі топить,
Ідїть в поле снопів носить!
Ой отаман с приказчиком огні заливають,
А всіх дочок з матерями в поле посилають.
Осталися малі діти, та їсточки просять,
А матері із батьками та снопики носять.
Ще снопиків не зносили, – обідати сіли,
Коли глянуть позад себе, – аж пріказчик іде.

¹ Нынешние села: Царицын-Кут, Веселая, Юльевка, Григорьевка, Краснокутовка, Кушугумовка и Листовка.

Ой покиньмо обідати, та підем носити,
Бо як прийде приказчик – буде він нас бити.

*Федор Михайлов. Книрик, с. Язиково
Екатерин. у., 30 ноября 1888 г.*

Ср.: «Киевск. Старина», 1882 г., II, 358, общ. Ив.Ив. Манжура.

Пояснение певца: “Так було у пана Язикова, у графа Коскули, Ушакова и инчих”.

134

Молодая дівчинонька, чого з лица спала?
– Така тепер, козаченьку, панщина настала!
Що в неділеньку раненько усі дзвони дзвонять,
Молодії отамани по улицям ходять.
– Ой годі вам, добрі люди, до церкви ходити,
Беріть ціпи та лопати, та йдіть молотити.
Змолотили стіг пшениці. – везуть продавати,
Молодому отаману жупани справляти...
Ой справили два жупани, треті шаравари,
Тепер же ми, пани-братці, навіки пропали,
Задолжався пан Письменській сорок тисяч грошей,
Та построїв пан Письменській хороми хороші.
Та за тії та хороми, взяли у нас корови,
А за тії східці позаймали й вівці.
А у тіх же та хоромах побиті кілочки,
Дожилися до кінця, – не буде й сорочки.

*Дед Филипп Емельянович Грох-Гордиенко, 58 л.
д. Александрополь Павлоград. у., 27 июля 1894 г.*

Пояснение: Цю пісню склали люди в слободі Хорошій, за першого її пана Письменського. У Письменського, кажуть, робили панщину в будні і празники, так що не було часу людям ні помолитися в церкві, ні одговоритися. Пан Письменській закрутився в долгах і слобода Хороша з людьми і землею перейшла князю Щербатову. За цього князя панщину робили три дні в неділю, а останні дні робили на себе. Землі мужикам якономія не жаліла: давали вдоволь. Держав і Щербатов отаманів, тільки не для того, щоб загадувать на панщину, а для того, щоб по неділям і празникам зганять людей в церкву.

Разказчик: Песня эта, по словам Гордиенка, сложена в с. Хорошем Павлоградского уезда, некогда принадлежавшем помещику Письменскому. У Письменского, говорят, не только работали в праздничные

дни, но даже редкие из крестьян имели возможность отговориться. От Письменского, много задолжавшагося, имение перешло князю Щербатову, имевшему совершенно противоположное отношение к крестьянину и барщине. По словам певца, князь Щербатов имел атаманов не для того, чтобы „загадывать на панщину, но чтобы по праздникам „сгоняли людей в церков”.

135

То же в сел. Недержино

Наступила чорна хмара,
А другая синя,
Не одбуде син за батька,
А батько за сина.
Ой поїхав батько орать,
А син волочити,
Його дочка, коханочка,
Тютюну садити.
А другая за матерью
На лан жита жати.
Жали, жали те житечко,
Тай сіли обідать,
Оглянулась стара мати,
Аж пан Антін їде,
До лану він доїзжає
І пліт розпускає.
– Ой чого ж вас, Недерженці,
По троє немає?
– Ой як же нам, пан отаман,
По троє ходити,
Покинула малі діти,
Нікому глядіти.
А у пана отамана
Сивая кобила,
Ой побила Недерженців
Лихая година.
А у пані Ласовети
Червона спідниця,
Тоді йдемо ми с панщини,
Як зійде зірниця!

*Баба Палажка Соколыха, 67 лет,
д. Варваровка Павлоградского уезда, 15 августа 1894 г.*

В песне упоминается имя бывшего, за крепостного права, управляющего князя Голицына, - Антона Креслина и жены его Елисаветы, прославившихся жестокостью в сел. Недержино, официально – Доброволье.

136

Життя наше, життя наше,
Життя наше гіркеє,
Шо у нас пани молодії,
Нерозсудливії...
На роботу гонять рано,
Хліба-соли дають мало,
До роботи прижимають,
А про їжу не питають.
Прийде времня-празничок,
Нам хочеться погулять,
Попросимось – не велять.
Ой збирайтеся, хлопьята –
Полягають пани спать,
Тоді підем погулять.
Ой недовго ми гуляли –
От вечерньої пори
До світової зорі.
Приходимо раночком,
Лежать різочки пучечком,
Не дають нам оправдаться –
Зараз велять роздягаться;
Не дають нам ще й божитись, –
А велять мерші «лажиться».
Оглянемось ми назад, –
Тіко дрізочки летять,
Кроваві річки біжать.

*Дед Федор Мих. Кнырик, д. Языково
Екатерин. у., 30 ноября 1888 г.*

137

В неділеньку рано-пораненько
Наймав женців Коваленко,
Ой всі женці виборнії, –
Дівчата та хлопці молодії.
Та повів женців на долину,
Та на ту пшеницю озиму.
Ой жніть, женці, розжинайтесь,

На чорну хмару оглядайтесь,
А я ж піду пообідаю,
Ще й сімейство одвідаю...
Не за великий час – за малу годину
Несуть Коваленка в домовині...
Оце ж його та Бог покарав,
Шо в неділеньку женців наймав;
Оце ж його Господь побив,
Шо в неділеньку серпи зубив.

*Баба Катерина Козлиха-Грабская,
д. Кушутумовка Ал. у., 21 августа 1894 г.*

Ср.: Антонович и Драгоманов. Историч. песни I, 79, 80; Чубинский. Труды, III, 226. В первом сборнике находим объяснение, что Коваленко погиб от неожиданного набега татарской орды во время летних полевых работ. По толкованию народа, “Коваленко был наказан за то, что не почитал праздников”.

Я. Н.

138

Ой летіла зозуленька через пусті села,
Чогось наша громадонька смутна, не весела,
Ой летіла зозуленька, та й стала кувати:
– “Зачекайте мужики, шось маю казати,
Шось маю казати, ще й говорити,
Не будете, мужики, панщини робити”.
Ой летіла зозуленька, – в очереті впала,
А в місяці февралі панщина пропала.
Ой тікала панцинонька, аж гори тряслися,
А за нею якономи: „Панцино, вернися!”
„Не вернуса, не вернуса, – було б не гнівити,
У вівторок разів сорок задаром не бити.
Не вернуса, не вернуса, – було б шанувати,
Було б бідних мужиків так не катувати...”
Пішли наші паничі у мар’яша грати,
Сюди, туди по кешеням – нема чого дати!..
Пішли наші паничі штосіво рубати,
А за ними стара пані штосі підбінати.
Пішла наша стара пані от штоса до штоса,
Погубила черевички, йде до дому боса.
Пішла наша стара пані пшениченьки жати,
А за нею паничі колоски збінати...

Були пани, були пани – тепер шарлатани,
А тепера шарлатани, – жидівські підданні.
Ой місяцю, місяченьку, – не світи нікому,
Тільки царю Олександрю, як іде до дому.
Ой місяцю, місяченьку, і ти, зоре ясна!
Тепер же нам засвіти, як панщина згасла!
Тепер же нам заробити, та й на Боже дати,
Що не ходять гайдамаки попід наші хати...

Из ходящей рукописи, 1884 г.

РЕКРУТСЬКІ ТА СОЛДАТСЬКІ ПІСНІ

139

Поза ярмом, ярмом
Пшениченька ланом,
А шо тую пшениченьку
Дівчінонька жала,
Вона тому парню
Всю правду сказала:
Оце ж тобі, парню
Три дороги різно:
Шо перва дорожка –
Близька до прийому,
Шо друга дорожка –
До Синього моря,
Шо третя дорожка –
Орел воду носе. –
Орел воду носе,
Парень пана просе:
Пусти мене, пане,
С прийому до дому,
Не вручив дівчини,
Не вручив нікому;
А хоть і урочу –
Сам за нею скучу:
Вона заговоре –
Як у дзвін задзвоне,
Вона засміється – Дунай разільється.

Агафья Графская, 17 лет.

Д. Кушугумовка Ал. у., 12 сентября 1891 года.

Були пани, були пани – тепер шарлатани,
А тепера шарлатани, – жидівські підданні.
Ой місяцю, місяченьку, – не світи нікому,
Тільки царю Олександрю, як іде до дому.
Ой місяцю, місяченьку, і ти, зоре ясна!
Тепер же нам засвіти, як панщина згасла!
Тепер же нам заробити, та й на Боже дати,
Що не ходять гайдамаки попід наші хати...

Из ходящей рукописи, 1884 г.

РЕКРУТСЬКІ ТА СОЛДАТСЬКІ ПІСНІ

139

Поза ярмом, ярмом
Пшениченька ланом,
А шо тую пшениченьку
Дівчінонька жала,
Вона тому парню
Всю правду сказала:
Оце ж тобі, парню
Три дороги різно:
Шо перва дорожка –
Близька до прийому,
Шо друга дорожка –
До Синього моря,
Шо третя дорожка –
Орел воду носе. –
Орел воду носе,
Парень пана просе:
Пусти мене, пане,
С прийому до дому,
Не вручив дівчини,
Не вручив нікому;
А хоть і урочу –
Сам за нею скучу:
Вона заговоре –
Як у дзвін задзвоне,
Вона засміється – Дунай разільється.

Агафья Графская, 17 лет.

Д. Кушугумовка Ал. у., 12 сентября 1891 года.

140

Шо вчора з вечера
Зійшов місяць, ще й зоря,
Прийшов соцький до двора.
Громадоньку зобіра,
Некрутиків вибіра.
Та вибрали некрутця
Сиротину молодця,
Та повезли некрутця
Аж до панського дворця.
Вийшла пані, вийшов пан:
– Здрастуй, сирота кохан!
– Ой здрастуйте ви, пани,
Ви пріскурвії сини! (2)
Нащо сироту взяли, (2)
Чом не брали богача?
Богач гроші постача,
А сирота отвіча..

*Записана от партии рекрут,
Конские Раздоры Александр. у. Ноябрь 1879 г.*

141

Ой зачула парня доля,
Що не бути парню дома,
А будь йому у неволі,
У некрутському наборі. (2)
У залізах, у закові,
Молодому козакові.
Скоро парень догадався,
По вулицям не шатався,
До дівчини заховався.
Ой дівчино, моє серце,
Сховай мене під ряденце;
Ой дівчино, моя душко,
Сховай мене під подушку;
Ой дівчино, моя галко,
Сховай мене, коли жалко.
Дівчинонька заховала,
Та нікому не сказала.
Сусідоньки як узнали
Отаману доказали,
І громадоньку зібрали,

Кругом хату обступили,
Дівці двері разломили,
І некрутика вловили,
І вловили, закували,
Назад рученьки зв'язали,
Посадили у задочок,
Сами сіли в передочок.
І коників поганяють,
На некрута поглядають;
Шоб коників не втомити,
Некрутика не впустити.
Як привезли до прійому,
Там сказали шо „лоб йому“!
– Ой кудрі мої чорнявії,
Вас матуся викохала,
А дівчина завивала,
До серденька прігоргала.

*Партія слобожан-рекрут.
Александровск, 19 ноября 1887 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, т. V, стр. 988. 1834 г.; Баллина. Українські пісні, стр. 59; Максимович. 1834 г., стр. 159.

142

Вийду я на могилу, Та гляну я на долину,
А в тій долині
Сади зеленії,
Помеж тіми садами, –
Доріжки лежали,
Помеж тіми доріжками –
Все кузні стояли,
А у тіх же у кузницях
Ковалі кували.
Вони кують і гартують –
Все біле залізо,
Вони кують і гартують,
Кайдани готують.
Чи на вора, чи на злодія
А чи на разбойничка,
Чи на того сиротину,
Вдовину дитину?
Трошки погодивше,

Ведуть уловивше,
Назад рученьки зв'язали,
А ніженьки іскували.
– І сюди гляну,
І туди гляну, –
Ніхто не заплаче,
Тіко плаче і ридає
Шо ненька старенька,
Вона плаче і ридає
І сусідів проклинає:
– Ви сусіди, ви близькії,
Шо ви сеє давно знали,
А мені не сказали,
Тіко ви тоді сказали,
Як у руки взяли.
Назад рученьки зв'язали,
Ніженьки скували; –
Та повели перед пани –
Кайдани опали,
Ударили, вражі пани
Об поли руками.
Десь у тебе, козаченьку,
Отець, мати жива,
Бога просять, а шоб тобі
Хортуна служила.
– Ой служила, хортунонька,
Моєму отцеві,
А тепер нехай послуже
І мені молодцеві.

*6 декабря 1887 г., д. Кушугумовка
Александр. уезда. Записана от Авксентия Орла.*

143

Козак орлика питається,
Ой чім поле украшається.
Чи горами, чи долинами,
Чи високіми могілами?
Через гору шлях - дороженька лежить,
Широкая приубитая,
Чорним шовком перевитая,
Слізоньками приулита.
Туди ніхто не проходе, не пройде,

Тіко ішов новобранний набор,
Попереду охвецер молодий...
*3 юня 1886 г., с. Письмачевка Екатеринослав. у.,
записана от Анны Уласов. Шевченко.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, 975.

144

Не жаль мені ні на кого,
Як на неньку старенькую, –
Шо вона мене не ожинила,
Та на службу спорядила.
Не жаль мені ні на кого,
Як на братіка рідного, –
Шо купив коня вороного,
Та під мене молодого.
Не жаль мені ні на кого,
Як на сестрицю рідную, –
Шо вона мене виряжала,
І солдатиком назвала.
Не жаль мені ні на кого,
Як на сусідів близьких, –
Шо вони знали, як набор брали,
А мені правди не сказали.
Не жаль мені ні на кого,
Як на коня вороного, –
Шо заніс мою головоньку
У чужий край-стороньку.

*Аксинья Максимова Кнырычка, 50 л.
Федоровка (Языкова) Екатер. у., 29 ноября 1888.*

145

Через гору шлях-дороженька,
Не широка, тільки вбитая,
Чорним шовком перевитая,
Слізоньками приулитая,
Туда ніхто не проїде, не пройде,
Тіко пройшов новобранний набор,
Попереду охвецер молодой,
На конику вихиляється,
У білий лист придивляється,
Шо написано, намальовано,
Трьох братіків найменовано.

Шо старшому – не приходиться,
Середульший – не охотиться,
Шо у старшого дитина мала,
У середульшого – жінка молода.
Шо найменший убірається,
З отцем-ненькою прощається:
– Прощай, прощай, отець-ненька моя,
Чи я в тебе не дитина була,
Шо ти мене у салдати нарекла?
Чи я ж у тебе не робітничок був,
Шо ти мене як отдав, та й забув?
– Ой синочку, мій одинчику,
Срібний перстень на мизинчику...
– Це ж той, мати, шо я з дівчини зняв,
Та й той, мати, барабанщику дав,
Шоб жалібніше барабан вибивав.

*Александра Чепелевская,
ст. Синельниково Павлоградск. у., 1887 г.*

146

Ой ти зіма, ти зіма,
Ти холодная була,
Засіяла, замила
Решетовські ворота:
Не проїхать, не пройти,
Ні коника провести.
Я як схочу – то й пройду
І коника проведу.
А до того до двора
Лежить стежка-дорожка,
Сидять пани за столом,
Вони пють і їдять,
Собі раду радять, –
Кого в салдати віддать.
А де п'ять – там не брать,
Де чотири – не велять,
А де три – тім не йти,
А де два – там нема.
А у вдови один син,
Та й той пішов під аршин,
І аршина не дійшов,
У салдатушки пішов,

– Не плач, сестро, не ридай,
Каріх очей не втрачай,
Тоді лучше заплачиш,
Як у полку побачиш,
Ой у полку, у полку,
В червоному колпаку,
Ще й шабелька при боку.
Як вийдемо на майдан,
Та вдаримо в барабан.
Били, били вибивали,
Нас, молодіх, визивали,
Головушки причесали,
І кудрюшки завивали,
З генералами гуляли,
Сорок пушок заряджали,
Костринь¹ город розстріляли,
Костринь-город не по волі,
Сорок пушок не доволі.

*Павел Назаренко, 30 л.,
с. Вознесенка Александр. у., 2 октябрю 1875 г.*

147

У зеленому гаю,
Там пташки співають,
Десь мойого маленького
На войну волают.
Сідлай, Яся², коня, –
Вже ж кінь осідланий:
– На кого ж мене покидаєш,
Мій Ясю коханий?
– Покидаю тебе
А с тим, шо на небі,
А я за год, за два
Приїду до тебе.
Уже сім год іде,
Як война ся точе,
Я за своїм Ясем
Виплакала очі.

¹ Кострин – город Пруссии (Kiistrin), под которым происходила большая битва русских с пруссаками в 1758 г.

² Яся – Иван по-польски – говорит певец.

Ой вийду я на гору,
Там жовніри їдуть,
Там мого Яся
Коника ведуть.
Чорним жалобом
Коника покрито, –
Уже ж мого Яся
На війні убито,
Ой убито, вбито,
Затягнуто в жито,
Червоною китайкою
Личенько накрито.

*С. Ольгинское, списано из уст поляка Маевского,
Мариупольск. уезд.*

148

Із-під гаю, право, с-під Дунаю,
С-під ракітова куста
Вилітала й ранняя пташечка,
Не велика й не мала.
Виступала славна варміюшка
Іс-под Білого царя.
Попереду іде, марширує,
Знаць, найомщик, парінь молодой
Веде свою славно варміюшку
До нового трахтиря.
– Драстуй, драстуй, ти новий трахтирщик,
Ше й шинкарька молода.
Усип меду, усип пива,
Ше й зеленого вина.
Почастую свою варміюшку,
Шоб веселая була.
Ой шоб вона турка звоювала
Ще й ляхів забрала.
Ой шоб моя славна варміюшка
Христа получила,
Шоб медали узяла.
Ой шоб моя славна варміюшка
Похвальюная була.

*С. Ольгиское Мариупольск. уезд. Екатер. губ.
Записана от Кузьмы Марченко.*

149

С-під ліса-лісочка,
С-під ракитового зеленого кусточка
Вилітала маленька пташка,
Не велика й не мала,
Виступала сильна вармія
Іс-под Белого царя.
Попереду майор молодий,
Знаць, найомщик дорогий,
Веде свою сильну варміюшку
У царів трахтир гулять.
– Здрастуй, здрастуй, ти новий трахтирщик,
Ше й шинкарька молода!
Сип меду, сладкої горілки,
Ще й зеленого вина!
Підпоїте сильную варміюшку,
Щоб веселая була.
Щоб турка звоювала
І ляха забрала,
Шоб наша сильная варміюшка
Похвалена була.

*С. Михайловка Мариупольского уезда Екатер. губ.
Сообщил Д. Трухманов.*

150

Украинцы на земляных работах

А

Ой з-за гори виступає хмара,
То ж не хмара – молоді солдати,
Попереду – ідуть все генерали,
А позаду – все б'ють барабани,
Нас молодих та й развеселяють.
Ой чого ж ви, братці, пожурились?
От як же нам, братці, не журиться, –
Молодими в солдати забрали,
В чужий край та й позавдавали...
Не дають нам ні їсти, ні пити,
Заставляють роботу робити,
Глибокі канали копати...
Ой тут же нам, братці, померати.
Не знатеме ні батько, ні мати,
Тіко знатеме жена молодая,

122

Жена молодая, сестрица родная, –
Шабелька гострая.

*Ганна Шевченко, 15 лет.
Дер. Письмачева Екатеринослав. уезда, июнь 1887 г.*

Б

Ой з-за гори, з-за чорної хмари (2)
Виступали молоді гусари, (2)
А за ними били барабани, (2)
Не журіться, молоді гусари. (2)
Ой як же нам, братці, не журиться, (2)
Що нас молодими в салдати забрали, (2)
В далекий край – та й позаганяли; (2)
Не дають нам ні їсти, ні пити, (2)
Заставляють роботу робити: (2)
Сиру землю на рови копати – (2)
Ой тут же нам, братці, померати. (2)
Не знатеме ні отець, ні мати, (2)
Та виросте шовкова травиця, – (2)
Не знатеме ні брат, ні сестриця; (2)
Ой нагорнуть високу могилу, – (2)
Буде видно аж на Україну. (2)

Приська Лисова. Кушугумовка Александр. у. 30 ноября 1887 г.

В

Ой горе нам в світі жить,
Понад Синєм морем ходяче,
Круті гори развертаюче,
Шлях-доріженьку рівняючі,
Жовтим піском висипаюче,
Генерала дожидаюче.
Генеральській син полковничок
Понад морем прохожає,
Козаченьків розважає.
– Не журитесь ребятушки:
Славною осені дождьом,
Додомоньку жить пойдьом,
Некрутиків наберьом,
Некрутиків молодцов,
Від матушок, від отцов.

*Корней Прокофьев Дорогобед.
Ново-Николаевка Ал. у., 14 января 1886 г.*

В песне говорится о рытье канавы на чужой, далекой от Украины стороне. На языке малоросса канава одинаково означает и ров, и канал¹. Не о рытье ли Ладожского канала идет речь? В 1721 году по приказанию Петра I, как известно, Скоропадский отправил на каналную работу к Ладоге 12,000 казаков под начальством 3-х полковников. При суровых условиях, в том же году умерло 2461 человек. В следующем 1722 г. туда снова было отправлено 10,000 казаков.

Еще ранее, именно в 1716 г., украинцы впервые участвовали при устройении Царицынской линии и канала на р. Камышенке (для соединения Волги с Доном) „от стороны Кубанской орды“. В 1731–33 гг. при Данииле Апостоле употреблялись для земляных работ при сооружении „от границы татарской“ Украинской линии (от Днепра до Донца). В 1731 году их участвовало 30,000 (20 т. козаков и 10 т. крестьян); в 1732 г. на смену последних послано столько же и наконец в 1733 г. 20,000. Украинская линия, по словам Манштейна, исправлялась и отстраивалась после Минихом и была окончена в 1738 г.²

ЧУМАЦЬКІ ПІСНІ

151

Ішов чумак дорогою, думає, гадає,
Ой як зайшов до шінкарьки – мед, вино кружає;
Та оглядівсь на четвертий день – воликів немає.
Ой прийшов він до табору, та зробив тревогу:
Сідлай, хлопку, сідлай, малий коня вороного,
Та біжи, хлопку, біжи, малий, – давай панам знати,
Чи не дадуть громадоньки волів одшукати.
Та побіг хлопка, побіг малий, та й не забарився,
А черкеси, яретічни сини, за Кубань подалися.
А полягли густі трави, куди волів гнали,
Ой погнали бусурмани разнимі шляхами.
Ой разними все шляхами, густими тернами,

¹ Каналы на Днепровских порогах малороссы называют *канавами*. (прим. в тексте).

² Подробности о каналных и линейных работах интересующиеся найдут: Бантыш-Каменский. Истор. Малой России 1842 г. III, 131, 137, 140, 164, 165; Ригельман. Летописное повествование о Малой России III, 113, 115, 116, 118, 137; Летопись Самовидца. 1846 г. стр. 96, 104; Белозерский. Летописи. 1854 г., стр. 91, 92, 93; Манштейн. Записки о России 1875 г., стр. 67; Рубан. Краткая летопись Малой России. 1777 г., стр. 171, 175, 177, 195. «Киевская старина» 1884, VIII, 117; «Объяснение полковника Черняка о работах казаков на Ладожском канале», X, 357. Дополнительные сведения Д.И.Багалея.

В песне говорится о рытье канавы на чужой, далекой от Украины стороне. На языке малоросса канава одинаково означает и ров, и канал¹. Не о рытье ли Ладожского канала идет речь? В 1721 году по приказанию Петра I, как известно, Скоропадский отправил на каналную работу к Ладоге 12,000 казаков под начальством 3-х полковников. При суровых условиях, в том же году умерло 2461 человек. В следующем 1722 г. туда снова было отправлено 10,000 казаков.

Еще ранее, именно в 1716 г., украинцы впервые участвовали при устройении Царицынской линии и канала на р. Камышенке (для соединения Волги с Доном) „от стороны Кубанской орды“. В 1731–33 гг. при Данииле Апостоле употреблялись для земляных работ при сооружении „от границы татарской“ Украинской линии (от Днепра до Донца). В 1731 году их участвовало 30,000 (20 т. козаков и 10 т. крестьян); в 1732 г. на смену последних послано столько же и наконец в 1733 г. 20,000. Украинская линия, по словам Манштейна, исправлялась и отстраивалась после Минихом и была окончена в 1738 г.²

ЧУМАЦЬКІ ПІСНІ

151

Ішов чумак дорогою, думає, гадає,
Ой як зайшов до шінкарьки – мед, вино кружає;
Та оглядівсь на четвертий день – воликів немає.
Ой прийшов він до табору, та зробив тревогу:
Сідлай, хлопку, сідлай, малий коня вороного,
Та біжи, хлопку, біжи, малий, – давай панам знати,
Чи не дадуть громадоньки волів одшукати.
Та побіг хлопка, побіг малий, та й не забарився,
А черкеси, яретічни сини, за Кубань подалися.
А полягли густі трави, куди волів гнали,
Ой погнали бусурмани разнимі шляхами.
Ой разними все шляхами, густими тернами,

¹ Каналы на Днепровских порогах малороссы называют *канавами*. (прим. в тексте).

² Подробности о каналных и линейных работах интересующиеся найдут: Бантыш-Каменский. Истор. Малой России 1842 г. III, 131, 137, 140, 164, 165; Ригельман. Летописное повествование о Малой России III, 113, 115, 116, 118, 137; Летопись Самовидца. 1846 г. стр. 96, 104; Белозерский. Летописи. 1854 г., стр. 91, 92, 93; Манштейн. Записки о России 1875 г., стр. 67; Рубан. Краткая летопись Малой России. 1777 г., стр. 171, 175, 177, 195. «Киевская старина» 1884, VIII, 117; «Объяснение полковника Черняка о работах казаков на Ладожском канале», X, 357. Дополнительные сведения Д.И.Багалея.

Отеперь же, сірі воли, навіки пропали.
Іде чумақ дорогою та й сів собі к речі,
Дере поли і рукава, та латає плечі.
Чи тим тая Алтань славна, шо жовтїї піски?
На Алтань йшли по шість пар волів, а з Алтані пішки.
Чи тим так Алтань славна, шо густїї лози?
На Алтань йшли у сап'янах, а з Алтані босі.
Чи тим тая Алтань славна, шо крутїї гори?
На Алтань йшли у каптанах, а з Алтані голі.
Миргородскій капитан він розумний чоловік,
Сидить же він пісьма пише, та в Крим засилає:
Годі вам, чумаченьки, сеї соли лупати,
Приганяйте воли, запрягайте в вози, за башту тікайте.
Ой котрїї чумаченьки та сеє зачували,
Приганяли воли, запрягали в вози, за башту втікали,
Ой котрїї та чумаченьки, та сього не чували,
Та пропали воли, пропали вози і паровишники сами.
Миргородскій капитан він розумний чоловік,
Сидить же він пісьма пише, та в Перекоп засилає:
Ой годі вам, салдатики, в Перекопі стояти,
Біжіть, біжіть до річки Салгірі чумаченьків ратувати.
Та не далеко до річки Салгірі – сім сот ще й чотирі,
А лежать наші славні чумаченьки, де п'ять, де й чотирі.
Понад річкою Салгіром покопані шанці,
А стоять вози до гори ярма, та все чумацькі.

Анифатий Дейна, Вознесенка Алекс. уезда, 29 ноября 1887 г.

Срав.: Максимович. Украинские народ. песни, 1834 г. стр. 178.

152

Казав, казав Довгорук,
Шо не здійме орда рук.
Орда руки здійняла,
Чумаченьків зайняла.
Ой погнали чумаченьків
До річки Савгірі,
Лежать наші чумаченьки
Де п'ять, де чотирі.
Понад річкою Савгірью
Та турецькі хати,
Збунтувались чумаченьки
Хотіли втікати.

Ця пісня складена про погонців, котрі поставляли військові хліб, їх одинаково звали і козаками, і чумаками.

*Федор Мих. Книрик, Языково
Екатер. у., 29 ноября 1988 г.*

Сравн.: Рудченко. Чумацкия народ, песни, стр. 446; Чубинский. Труды V, 1052–1053г. Основа, 1862 г., V, 98–99.

Предание. Пісня про Довгорука – це було діло тоді, як султан хотів завоювать ляхів і прислав до Микитинського перевозу військо, щоб запорожці перевезли на той бік. Запорожці догадались, шо як звоює турок ляха, та така честь буде і їм, та й зробили по-своєму: казну і ружжя с пушками перевезли на свій бік, а турецьке військо випровадили геть к нечистій матері... Орда тоді кинулась в Крим до чумаків і вирізала їх до одного.

*Дмитрий Быковский, 78 л., Никополь
Екатер. у. 11 июня 1894 г.*

Интересно, к какому времени могут быть отнесены вариант песни и предания и о ком из Долгоруких идет речь? При Петре I кн. Василий Владимирович Долгорукий с 1708 г. управлял Украиной, участвовал в походах против турков 1711 в усмирении бунтовщиков Булавина и Некрасова в Полтавской битве. Кн. Василий Михайлович Долгорукий-Крымский под начальством Репнина, участвовал в семилетней войне, а в 77 году, начальствуя корпусом овладел Крымом, который по мирному договору 1775 года снова возвращен был Турции.

153

Ой за гаєм зелененьким
Брала дівка льон дрібненький, (2)
Бона брала, вибірала,
До личенька все рівняла.
Личко ж моє, румнянеє,
Ой кому ж ти доведєся:
Чи попові, чи дякові,
А чи тому чумакові!
Чумак дома не буває,
Нові ярма нариває, (2)
Сірі воли запрягає, (2)
У Крим по сіль поганяє, (2)
Жінку дома покідає.
Зоставайся, жінко, дома,
Рубай дрова до порога,

А соснину до ослона.
Соломою пече, варе,
Горшечками воду носе,
У сусіда солі просе:
Сусідочки, голубочки,
Дайте соли два дрібочки,
Посолити огірочки.
Сусідочки, голубочки,
Научайте свої дочки,
Шоб по ночам не ходили,
Бусурменів не любили.

*Записана от Ганны Уласов. Шевченко.
Дер. Письмачева Екатер. у., июнь 1886 г.*

154

Чумак выезжает в дорогу. – Жена догоняет и возвращает домой. – Жалуется чумак на свое „безталання“.

Ой світ, мати, ясний,
Світ, мати, прекрасний,
Ой чим я такий безсчастний?
Пішов чумак у дорогу,
За ним жінка чорнобрива:
Вози доганяє, воли випрягає,
Ще й миленьким називає.
– Вернись, милий, до дому,
Плачуть діти за тобою,
Отець, мати проклинає.
– Якби ти, жінко добра,
То ти б жила дома,
Неділеньку чтила,
П'ятінку постила,
Шоб нам хортуна служила.
Ой вийду ж я на горочку,
Та гляну я у підвалля,
Там чумаки п'ють гуляють,
Тіко моє безталання.

*Никита Джигирь, 88 лет. Кушугумовка
Александр. у., 29 декабря 1887 г.*

155

Заснув чумак, заснув козак, заснув між возами,
Прокинувся чумаченько, – аж волів немає.

Сідлай, хлопче, сідлай, малий, коня вороного,
Та біжи хлопче, біжи, малий, до города Богослова.
А в городі Богослові у всі дзвони дзвонять,
Не журися, чумаченьку, всі волики гонять.
А в городі Богослові у всі дзвони дзвонять,
Не журися, чумаченьку, всі волики гонять.
Гонять воли із-за гори, та все й круторогі,
За ними йдуть чумаченьки, та всі й чорноброві.
Гонять воли із-за гори, та все й половії,
За ними йдуть чумаченьки, та всі й молодії.
Гонять воли із-за гори, – батіжки волочать,
Оглянулись кругом себе, – аж траву толочать.
Та бодай воли живі були, у Крим ісходили,
Вони ж мене, молодого, навіки зсушили.

*Баба Катерина Козлыха-Графська,
д. Кушугумовка Ал. у., 3 сентября 1894 г.*

Ср.: Чубинский. Труды экспедиции, V, стр. 1039, W, 161 А.

156

Збіралися чумаки
В один шинок гуляти.
– А ну, братці, давати,
По два рублі складати,
По третьому приткнемо, –
Ще довше посидимо.
Шинкарочка молода,
Сип горілочку й вина,
Сип горілку на міру,
Пиши гроші на стіну;
Сип вино на відро,
Пиши гроші у одно.
Шинкарочка молода
На сто рублів вірила,
На тисячу писала, (2)
І худобу забрала.
А між ними був один,
Молодий чумацький син,
Він на щоти добре знав,
Шинкарочку лаять став:
– Ти шинкарька к-ва, б-дь,
Не повинна грабувать, –

Чумак грошей набере
Свої вози одбере.

Дид Варивода, д. Васиновка Алекс. у., 1884 г.

Ср.: Рудченко. Чумацк. народн. песни, стр. 113.

157

Ой ходив чумак сім год по Дону,
Та не було пригодоньки ніколи йому.
Як пішов чумак у Крим на базарь,
Воли його похворали, ще й сам занепав.
Занепав чумак, та й дуже лежить,
Ніхто його не питає, шо в його болить.
Прийшов до його товариш його,
Бере його за рученьку, жалує його:
– Товаришу мій, як рідний мій брат,
Скажи мені, товаришу, шо в тебе болить?
– Болить голова, та ще й не сама,
Бідна моя головонька, чужа сторона.
В чужій стороні – горенько мені,
Ніхто мене не пригорне при лихій біді.
Товаришу мій, не кидай мене,
Продай мої воли й вози, поховай мене.
Під битою дорогою, де чумаки йдуть,
Під білою березою, де горілку пьють.
Скида чумак з себе сіряк, скида ще й кожух,
К сирій землі препадає, – ледве зведе дух;
Скида чумак, скида з себе, скида ще й каптан,
– Воли ж мої половії, хто вам буде пан?
Заревли воли в новому ярмі, –
Поховали чумаченька в чужій стороні.
У Кримочку-городочку ударили в дзвін, –
Це ж по тому чумакові, шо ходив на Дін;
У Кримочку-городочку ударили в два, –
Це ж по тому чумакові, шо роду нема;
У Кримочку-городочку ударили в три
Це ж по тому чумакові, шо ходив у Крим,
У Кримочку-городочку ударили в п'ять,
Це ж по тому чумакові, шо вози риплять;
У Кримочку-городочку ударили в сім, –
Це ж по тому чумакові, шо ходив по сіль.

*Дед Машталяр и баба Грапыха,
д. Кушугумовка Алекс. у., 17 сентября 1894 года.*

В других вариантах: «А в городі у Києві», «у Самарі», «Харькові», у «Самарі», в «Богослові».

Ср.: Рудченко. Чумацк. народн. песни, 157-168; Чубинский. Труды, 370, 1053-56; Максимович. Украинск. народн. песни, 1834 г, 175.

158

Ой у полі два явора, третій зелененькій,
Померає у дорозі чумак молоденький.
Померає у дорозі, – товариша просе:
– Товаришу, вірний брате, давай отцю знати,
Нехай їдуть на гряницю чумака ховати.
Приїхали отець-ненька із Борзни, здалека,
Беруть його за рученьку, пригортають к серденьку:
– Було б тобі, наш синочок, по дорогах не ходити,
Було б тобі, наш синочок, отця-неньки не гнівить,
Було б тобі, наш синочку, отця-неньку почитати,
Не прийшлося б, наш синочку, у дорозі померати.
– Не журіться, отець-ненька, не вдавайтесь в тугу,
Поховають добрі люди, як у мене гроші будуть.
Велю собі, отець-ненька, музики наймати:
Нехай грають, вигравають, поки тіло поховають...
Нехай мене не ховають ні попи, ні дяки,
Нехай мене поховають молодії чумаки.
Попи, дяки ненаситні, за гроші побьються,
Молодії чумаки горілки напьються;
І напьються, наїдяться, пісні заспівають,
Вони ж мене, молодого, в дорозі помнянуть.

*Кузьма Лугай, 74 л., с. Вознесенка
Алекс. у., 18 августа 1894 г.*

Ср.: Рудченко, Чумацк. песни, стр. 149; Чубинский. Труд. экспед., V, 1032.

159

Ой у полі криниченька – вода прибуває.
Ой там чумак молоденький воли напуває.
– Воли ж мої половії, чому води не пьете?
Либонь мене, молодого, та до гробу везете.
Помер славний чумаченько в Києві на ринку,
Везуть того чумаченька як в'ялую рибку.
Ой летіла сива зозуленька через сад, куюче,
Заплакала миленькая, та по воду йдуче.

Ой летіла сива зозуленька, летяче, кувала, –
Вона його милесенькій всю правду сказала.
Ой летіла сива зозуленька через поле, куюче,
Заховали чумаченька та із Польші йдуче.
Ой коли б я, та сива зозуленька, та крилечка мала,
То я б тую превражую Польщу кругом облітала;
То я б свого миленького по гробу пізнала.

*Кузьма Лутай, 73 лет, с. Вознесенка
Алекс. у., 29 декабря 1884 г.*

Ср.: Руденко. Чумацк. песни, 135-140; Чубинский. V, 1043, № 170, А.

160

Ой мати сина породила,
І вірненько кохала,
Вона ж його в дороженьку
Сільно не пускала.
Ой не на те ж я, моя матінко,
Не на те вродився,
Шоб від своїх товаришів
Та й зостановився.
Приїхали до озера,
Стали сіль лупати,
Ой став же наш, чумаченько,
Важенько здихати.
– „Налупайте ви, милі братці,
На мої вози сами” ... –
Та облився, чумаченько,
Дрібніми сльозами.
Приїхали до озера, –
Стали у базарі,
А вже ж тому чумакові
Й головку зв'язали.
Ой отаману – коня даю,
Осаулу – зброю,
Щоб вигнали чотирі вози соли,
За тілом, за мною.

*Анифат Дейна-Сидоренко. Вознесенка
Александр. у., 29 ноября 1887 г.*

Смерть чумака Макара в дорозі

А

Вилетів пугач на могілу,
Ой як пугу! та й пугу!
Привертайте, славні чумаченьки,
А зімувати до лугу.
А котрії молодії, та проворнії, –
То тії превертали,
А котрії немочні-старії,
То ті в степу зімовали.
Ой заболів та чумак Макар,
А у неділенку вранці,
Ой ви чумаченьки,
Ой ви казаченьки,
Шо я вам хочу казати:
Єсть у мене вісім пар волів,
Вісім возів соли,
Велю вам, братці, продати.
Ой велю вам, милі братці,
Четире вози соли продати,
І продати і жінці гроші послати.
Ой велю вам, милі братці,
Трі парі волів,
І трі вози соли продати,
І на церков гроші отдати.
Остається одна пара волів,
Один віз ще й соли,
Велю вам, милі братці,
І ті продати,
Мене поховати.
Ой помер, помер чумак Макар,
В неділеньку вранці.
Ой шо будемо, милі братці,
Шо будемо гадати,
Ой як будемо чумака Макара ховати?
Ой вигодіть, милі братці,
Добрую годину,
Та зробіте чумаку Макару,
Та хоч з рогожі домовину.
Ой ви чумаченьки,

Ой ви козаченьки,
Ви зробіте славу,
Викопайте чумаку Макару,
А хоч сокирою яму.
Та висипте, милі братці,
Високу могилу,
А шоб видно її було
На всю Україну.
Ой в неділеньку, рано пораненько,
А в неділеньку вранці,
Поховали чумака Макара
В зеленому байраці.

*Федор Михайлов. Кнырик. Языкова
Екатер. у., 29 ноября 1888 г.*

Сравн.: Рудченко. Чумацкие народ. песни, 105 – 106, 144; Чубинский. Труды, т. V, стр. 1046, 1048, 1058; Максимович. Украинск. народ. песни, 1834 г. стр. 176.

Б

Злетів пугач на могилу, як пугу! та й пугу!
Ой привертайте, славні чумаченьки, зімовать до лугу.
Ой котрії молоді, проворні, – тії привертали,
Котрі немочні, старії – в степу зімовали.
Ой занедужав чумак Макар, – важенько здихає,
Та до своїх товаришів слізно промовляє:
– Чумаченьки, козаченьки – шо маю казати,
Єсть у мене воли й вози, велю вам продати.
Ой велю вам, милі братці, чотири воза соли продати,
І продати, гроші взяти, та жінці оддати;
Ой велю вам, милі братці, три воза соли продати,
І продати, гроші взяти, на церкву віддати.
Останнюю пару волів і віз соли продати,
І продати, гроші взяти, мене поховати,
Ой запугав пугаченько в зеленім байраці,
Помер чумак, помер Макар, в неділеньку вранці.
Ой шо будем, милі братці, шо будем гадати,
Ой як будемо чумака Макара у степу ховати?
Ой вигодіть, милі братці, добрую годину,
Та зробіть, зробіть чумаку Макару, хоть з рогожі домовину.
Ой чумаченьки, козаченькі, та зробіте славу,
Викопайте чумаку Макару хоть сокирою яму,

Та насипте, милі братці, високу могилу,
А шоб видно було її на всю Україну.
Ой в неділеньку пораненько, в неділеньку вранці,
Поховали чумака Макара в зеленім байраці.

*Дед Трофим Ковбаса, 90 л. и Федор Книрик, 62 л.,
д. Языково Екатериносл. у.,
9 мая 1889 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, т. V, 46, 1048, 1058; Максимович. Народн.
песни, 1884, 176.

162

Ой горе тій чайці,
Горе тій небозі,
Шо вивела чаєняток
При битій дорозі.
Чумаченьки ішли,
Чаєняток знайшли
І чаєчку ізігнали,
Чаєнят забрали.
А чаєчка в'ється,
Об дорогу б'ється,
Сидить чумак на важниці,
С чаєчки сміється.
– Ой ви чумаченьки,
Ой ви молоденькі,
Верніть мої чаєнята,
Діточки маленькі!
Буду воли пасти,
Буду завертати,
Верніть мої чаєнята, –
Я їх рідна мати.
– Уже ж наші воли
На зеленій паші,
Уже ж твої чаєнята
Покипіли в каші.
– Бодай же ви, чумаченьки,
У Крим не сходили,
Як ви мої чаєнята
В каші поварили.
Полетіла чайка
На зелені луки:

– Та вже ж мої чаєнята
Попалися в руки...

*Ефим Пивень, 55 л., с. Новогупаловка
Алекс. у., 1 января 1885 г.*

Сравн.: Рудченко. Чумацк. песни, стр. 88-89; Закревський. Старос-
ветск. Бандуриста, I, 37; Максимович. Укр. песни, 1834 г., 108.

БУРЛАЦЬКІ ТА НАЙМИТСЬКІ ПІСНІ

163

Бегство бурлак за Дунай

Віють вітри все буйнії,
Та ідуть дощі все дрібнії,
Та землю орошають,
Та травною урощають,
А цвітами украшають.
Там стояли все кургани,
Де бурлаченькі проїзжали.
Та степи за степами,
І луги з берегами,
Там чумаченькі проходили,
І бурлаченьків провозили,
А тепер не проходять,
І бурлак не провозять, –
Все за вражими панами.
Наші бурлаченькі догадались, –
Через Дунай-річку перебравались,
Та Дунай-річка мати,
Та не дай погібати,
Нам безсчастним сіромахам.

*Агафья Саенкова, 46 л. Покровское
Алек. у., 12 января 1886 г.*

164

Козак горюєт по родине

Летів орел по той бік моря,
Та давай з моря пити,
Горе мені, сіромасі, в чужім краю жити.
Летів крячок по той бічок моря,
Та летяче кряче,
Сидить козак, сіромаха, та сидяче плаче.
Летів крячок та по той бік моря,

– Та вже ж мої чаєнята
Попалися в руки...

*Ефим Пивень, 55 л., с. Новогупаловка
Алекс. у., 1 января 1885 г.*

Сравни.: Рудченко. Чумацк. песни, стр. 88-89; Закревський. Старос-
ветск. Бандуриста, I, 37; Максимович. Укр. песни, 1834 г., 108.

БУРЛАЦЬКІ ТА НАЙМИТСЬКІ ПІСНІ

163

Бегство бурлак за Дунай

Віють вітри все буйнії,
Та ідуть дощі все дрібнії,
Та землю орошають,
Та травною урощають,
А цвітами украшають.
Там стояли все кургани,
Де бурлаченькі проїзжали.
Та степи за степами,
І луги з берегами,
Там чумаченькі проходили,
І бурлаченьків провозили,
А тепер не проходять,
І бурлак не провозять, –
Все за вражими панами.
Наші бурлаченькі догадались, –
Через Дунай-річку перебравались,
Та Дунай-річка мати,
Та не дай погібати,
Нам безсчастним сіромахам.

*Агафья Саенкова, 46 л. Покровское
Алек. у., 12 января 1886 г.*

164

Козак горюєт по родине

Летів орел по той бік моря,
Та давай з моря пити,
Горе мені, сіромасі, в чужім краю жити.
Летів крячок по той бічок моря,
Та летяче кряче,
Сидить козак, сіромаха, та сидяче плаче.
Летів крячок та по той бік моря,

Тай сів на тичині,
Та заплакав, бідний сіромаха,
По своїй гиркій причині.
Дере поли, а плечі латає,
Та на той край поглядає,
Де родиноньку має.
Ой єсть у мене родинонька,
Та далеко від мене,
Ой як прийде пора, – время,
То не гаразд буде без мене.

*Евлампий Собакар. Ново-Гупаловка
Александр. у., 26 декабря 1885 г.*

Сравн.: Метлинский. Южно-русс. народ. песни, стр. 463; Головац., I, 38.

165

Сироты-бурлаки

Говорять пани,
Говорять ляхи,
Ще й багатіі люди:
Ой забрать бурлак,
Забрать сіромах,
Бо з їх добра не буде!
Забрали бурлак,
Забрали сіромах,
Та забили в кайдани,
Ой тепер же ми,
Миліі братці,
Та й навіки пропали.
Сідлає коня,
Зїзжає з двора,
На гриву схилився,
А за ним, за ним
Стара матінка,....
А за ним, за ним
Соцький з виборним,
Хотять козака взяти.
– Ой беріть сукна,...

*Агафья Саенкова. Покровское
Александр. у., 12 января 1886 г.*

Сравн.: Чубинский. V, стр. 973.

166

Зелений дубочок на яр похилився,
Молодий козачек, чого зажурився:
Чи воли пристали, чи з дороги збився?
– Воли не пристали, з дороги не збився,
Того зажурився – без долі вродився.
Ой піду я, піду у чистеє поле,
У чистеє поле – та й шукати долі
Не найшов я долі, – найшов жито в полі.
Ой сяду я, сяду в зеленому житі,
Чи не прийде доля та до мене жити.
Вітер повіває, – жито росхиляє,
А до мене долі на життя немає.
Ой піду я, піду до бідної вдови,
А у бідної вдови та дітей багато.
– Не журись, козаче, моїми дітками:
Ти підеш с косою, – вони з грабельками;
Ти будеш косити, – вони громадити,
Я буду варити – на степ виносити.

*Агафья Саенко, с. Покровское
Алекс. у., Ек. губ. 12 января 1886 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, 823, № 391.

167

Ішов козак з Дону,
Та й сів над водою,
Проклинає долю:
– Доле ж моя, доле,
Чом ти не така,
Як доля чужая?
Шо люди не роблять,
Та хороше ходять,
А я роблю, дбаю,
Та в себе не маю!
Обізвалась доля
Та по той бік моря:
– Козаче, бурлаче,
Дурний розум маєш,
Шо ти долю лаєш!
Шо вдень загорблюєш, –
За ніч прогайнуєш;

Музики наймаєш,
Горілку купляєш,
Все пьєш та гуляєш,
Долю проклинаєш.

*Евлампий Собакаръ, 70 л.,
Ново-Гупаловка Алекс. у., 26 декабря 1885 г.*

Ср.: Метлинский. Укр. песни, 1854 г., стр. 170; Чубинский. Труды,
V, 478; Максимович, Укр. песни, 170.

168

Колись була роскіш, воля,
Тепер стали все пани. (2)
Колись були жита та пшениці,
Тепер стали облоги; (2)
Колись були вірні товариші,
Тепер стали вороги. (2)
Все лужечки, круті бережечки
Кругом вода облила, (2)
Та вже ж мою бідну головоньку
Кругом журба обняла. (2)
Ой я ж тую роспрокляту журбу
На білу бомагу іспишу, (2)
А спісавши, та ще й прочітавши,
На тихий Дунай однесу. (2)
Плеви, плеви, распроклята журба,
Та од берега до краю, (2)
Завдай жалю та темному лугу
І моїм тяжкім ворогам. (2)
Нехай вони навтішаються
Моїм гіркім життям!

*Катерина Графская, 70 л.,
д. Кушугумовка Алекс. у., 21 января 1881 г.*

169

Шо в полі могила
З вітром говорила:
– Не вий, вітре, ти на мене,
Шоб я не чорніла.
І вітер не віє,
І сонце не гріє,
Тільки в степу при долині
Трава зеленіє.

Ой у полі річка,
Через річку кладка,
Не покидай, козаченьку,
Рідного батька.
Як батька покинеш,
То й сам згинеш,
Бистренькими річеньками
За Дунай запливеш.
Бодай тая річка
Кущером заросла, –
Вона мене, молодого,
В чужий край занесла,
Бодай тая річка
Риби не сплodiла, –
Вона мене, молодого,
Навіки втопила.
Нехай мене не ховають
Ні попи, ні дяки,
Нехай мене поховають
Молоді козаки.
Шо попи та дяки
За гроші все бьюця, –
Молоді козаченьки
Горілки напьюця.

*Мариупольський уезд. Екат. губ.,
записано в с. Благодатном от Михайла Шевчука.*

170

Летів орел через море, а летяче кряче,
Шо старенький козаченько за літами плаче.
– Сідлай хлопку, сідлай, малий, коні воронії,
Та поїдем доганяти літа молодії.
Та нагнали тії літа на калиновім мосту:
– Ой верніться, літа мої, хоч на часок в гості!
– Не вернемось, не вернемось, – не будем вертаться,
Було б тобі, козаченьку, в тугу не вдаваться.

*Дед Дмитрий Степанов. Быковский, 78 л.,
м. Никополь Екатер. у., 13 июня 1894 г.*

Ср.: Метлинский. Народн. южно-русск. песни, 105, 106, 364; Мордовцов. Малорусск. литерат. сборн., стр. 262; Чубинский. V, 83, № 174.

Пусти мене, мати,
В поле льону брати,
Буду брати, пригортати,
Доленьки шукати.
– Ой не пустю, доню,
Шоб не заблудила, –
Вже ж не найдеш долі,
Шо ти загубила.
– Пусти мене, мати,
У море купатись,
Буду, мати, поринати –
Доленьки шукати.
– Ой не пустю ж, доню,
Шоб не утонула, –
Уже твоя доля
На дно поринула.
Де я не ходила,
Де я не блудила,
Та не найшла тії долі,
Шо я загубила.
Тільки найшла море,
Глибоке, безодне,
Утопила головоньку, –
Тепер вже не зорне.
Ой полети, галко,
Де мій рідний батько,
Нехай мене одвідає,
Коли йому жалко;
Галочка літає,
Батечка шукає,
Ой десь йому не жаль мене,
Шо не одвідає.
Ой полетіть, гуси,
Де моя матуся,
Нехай мене одвідає, –
Тепер я журюся.
Гусочки літають,
Матусі шукають,
Десь матусі не жаль мене,
Шо не одвідає.

Ой полети, орле,
Де мій братік оре,
Нехай мене одвідає, –
Тепер мені горе.
Ой орел літає і т.д.
Полети ж, синиця,
Де моя сестриця,
Нехай мене одвідає,
Моя жалібниця.
Синиця літає,
Сестриці немає.
Ой десь же їй не жаль мене,
Що не одвідає.

*Дарья Марченкова, 22 л., с. Ольгинское
Мариупольского у., 6 мая 1874 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, 465.

172

Дала мати доньку
В чужу стороньку,
А як виряжала,
То доньки питала:
– А хто ж тебе, донько,
Буде жаловати?
– Пожалують, ненько,
Все добрії люди.
– Донько ж моя, донько,
Сиза голубонько,
А коли ж ти, донько,
У гості пребудеш?
– Ой тоді ж я, ненько,
Пребуду у гості,
Як поросте, ненько,
Трава на помості...
Росла, росла трава –
Стала посихати.
Ждала мати доньки –
Стала померати.
Задумала донька
Та до свого роду, –
Брата, сестру зустрічає ,

Все плаче, ридає, (2)
Про неньку питає:
– Уже, сестро, неньки
На світі немає ...

*Дед Иван Легеза, с. Новогупаловка
Ал. у., 8 мая 1885 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, стр. 742, № 333, А и Б.

ГАЙДАМАЦЬКІ ПІСНІ

173

Ой на горі-горі пшениченька яра,
А по долиноньці шовковії трави,
Там пахоли ходять, в руках коней водять,
В руках коней водять, Марусі питають:
– Марусенько, пані, а чи дома пан твій?
А як нема дома – вийди до нас сама!
Марусенька пишна за ворота вийшла,
На поріг ступає, різно промовляє:
– Не єсть ви козаки, єсть ви гайдамаки, –
Мого пана вбили, коні половили.
– Марусенько, пані, неправдонька твоя,
Ми пана не вбили, коні заплатили,
На гнилій колоді гроші полічили:
З холодної криниченьки могорич запили,
Були у нас свідки – зеленії дубки.

*Дед Никита Джигирь, 88 л.
Д., Кушугумовка Алекс. у., 29 декабря 1887 г.*

174

Ой горе, горе, безсчастливая доля,
Шо зорала Марусенька брівоньками поле,
Каренькіми оченьками та й заволочила,
Дрібненькіми слізеньками все поле змочила.
У нашої Марусеньки весь двір на помості,
Приїхало до Марусі три козаки в гості.
– Доров, доров Марусенька, а чи дома пан твій?
Як немає дома, вийди до нас сама!
Марусенька пишна на крилечко вийшла,
На порозі стала, їм добридень дала,
На добридень дала й коники пізнала:

Все плаче, ридає, (2)
Про неньку питає:
– Уже, сестро, неньки
На світі немає ...

*Дед Иван Легеза, с. Новогупаловка
Ал. у., 8 мая 1885 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, стр. 742, № 333, А и Б.

ГАЙДАМАЦЬКІ ПІСНІ

173

Ой на горі-горі пшениченька яра,
А по долиноньці шовковії трави,
Там пахоли ходять, в руках коней водять,
В руках коней водять, Марусі питають:
– Марусенько, пані, а чи дома пан твій?
А як нема дома – вийди до нас сама!
Марусенька пишна за ворота вийшла,
На поріг ступає, різно промовляє:
– Не єсть ви козаки, єсть ви гайдамаки, –
Мого пана вбили, коні половили.
– Марусенько, пані, неправдонька твоя,
Ми пана не вбили, коні заплатили,
На гнилій колоді гроші полічили:
З холодної криниченьки могорич запили,
Були у нас свідки – зеленії дубки.

*Дед Никита Джигирь, 88 л.
Д., Кушугумовка Алекс. у., 29 декабря 1887 г.*

174

Ой горе, горе, безсчастливая доля,
Шо зорала Марусенька брівоньками поле,
Каренькіми оченьками та й заволочила,
Дрібненькіми слізеньками все поле змочила.
У нашої Марусеньки весь двір на помості,
Приїхало до Марусі три козаки в гості.
– Доров, доров Марусенька, а чи дома пан твій?
Як немає дома, вийди до нас сама!
Марусенька пишна на крилечко вийшла,
На порозі стала, їм добридень дала,
На добридень дала й коники пізнала:

– Не єсть ви козаки, – єсть ви гайдамаки:
Шо ви пана вбили й коні полонили.
– Марусенько пані, неправдонька твоя:
Ми пана не вбили, – коні заплатили,
На гнилій колоді гроші полічили,
З холодної криниченьки могорич запили,
Були у нас свідки – зеленії дубки.

*Авксентій Федоров. Орел, Кушугумовка,
Алекс. у., 9 декабря 1887 г.*

В другом варианте песня начинается иначе:

Ой на горі, горі пшениченька яра,
А по долиноньці шовковії трави,
Там пахоли ходять,
В руках коней водять,
В руках коней водять,
Марусі питають:
Марусенько, пані,
А чи дома пан твій?...

Далее вариант сходен.

Никита Джигир, 88 л., там же.

Ср.: Костомаров. Богдан Хмельницкий, III, 361; Максимович. Укр. песни, 1834 г. стр. 172; Чубинский. Труды экспед., V, 243, 963; Головацкий. I, 163.

175

Левенец

Ой сніг іде і зима буде,
На тебе, левенче¹, та біда буде;
На тебе, левенче, та пани встали,
Пани встали з громадою,
Хотять в солдати отдать неправдою.
Ведуть левенця вулицею,
Та зв'язали руки сирицею,
За ним іде ненька старенька,
Сестриця рідненька,
Слізно плаче, ридає,
Свойого сина вговоряє:
– Ой сину мій, левенчику,

¹ Левенець – це хороший син, при здоров'ї, бравий. Певец.

Ой сину ж мій, одинчику!
Чи я ж тобі, сину, не казала,
Чи я тебе не навчала,
Що не рубай ліса Лебедіни.
Як нарубав – було б зволочити,
І зволочивши – було б запалити,
І спаливши – попіл змести, –
І на Дунай знести.
– Тепер мене, мати, вговоряєш,
Тепер мене, мати, навчаєш;
Чом ти мене, мати, тоді не учила,
Як украв я, мати, куцу чепелину¹, –
Ти сказала, мати, гаразд сину;
Як украв я, мати, корову рябую, –
Ти сказала, мати – украдь ще й другу;
Як украв я, мати, коня вороного, –
Ти сказала, мати, – украдь ще й другого.
А тепер, мати, мене вговоряєш,
Тепер, мати, мене навчаєш,
Сердцю моему жалю завдаєш.

*Федор Мих. Кнырик. 29 ноября 1888 г.
Языкова Екатеринославск. уезда.*

Срав.: Максимович. Украинск. народ. песни, 1834 г. стр. 148; Чубинский. Труды экспедиции, V. 882 (446-я), 988 (77).

176

Янчур

Ой сніг іде (2) і зима буде,
А на тебе, левенце² та біда буде; (2)
Ой в Києві (2) та всі дзвони дзвонять,
Вже Янчура німці ловлять; (2)
Ой в Києві (2) вже й передзвонили,
Вже Янчура німці уловили, (2)
Та ведуть (2) його вулицею,
Ізв'язали руки сирицею³ (2)
Та вивели (2) в чисте поле,

¹ Чепелина – ніж купецький.

² Козак-гультапака (гультай), здоровило. Певец.

³ Ремень не вычененый. Певец. Теляча, свиняча або інча шкура невичінена.
Дид Джигирь.

Та поставили на могилі. (2)
Та дивись, (2) Янчуре, в чисте поле:
Що заглянеш – то все твоє! (2)
Ой бачу ж я (2) шибеницю¹,
Ще й мальовану кобилицю²: (2)
– Та коли б я знав (2) що то смерть моя, –
Велів би талярами обсипати, (2)
І шовкові стьожки (2) почепляти.
Ой хто б ішов – таляр найшов, (2)
І левенця (2) спомянув,
Що хорош парень Левенец був; (2)
Хорош, парень, (2) уродливий,
Уродливий і справедливий. (2)
Пришло к йому (2) дві дівчини:
Одна каже – я буду сестрою, (2)
Друга каже (2) – я буду женою. –
– Та тобі, сестро, – не бути сестрою, (2)
А тобі, шеймо, (2) не бути женою.

*Оксентий Федор. Орел, 65 л. Кушугумовка
Александр. у., 6 декаб. 1887 г.*

Пояснение певна: Німці піймали Янчура за те, що він убив німкеню. Вона чимсь піддурила його. Як вели його катувать (наказивать), назустріч вийшло дві дівчини. Одна каже: „будь братом, а я тобі сестрою”, а друга каже – „забери мене – (женись) буду жінкою”. Подививсь він на їх, аж вони старі, таранкуваті та скверні. „Цур вам – пек”, каже, – та й пішов на шибеницю. Спрежду у Запорожців був звичай, що як ведуть холостого на шибеницю, то виходять дівки і об’являють, котра согласна заміж. Як що сподоба казак, – жениться, і його простять, як згербує, – закатують (накажуть палачі, „кати”).

177 А

Джарменко и Кумпаненко

Ой з-за гори, із-за Кам’яної та чорная хмара,
На Романа Джарменка, та на Кумпаненка поговор і слава.
Ой поїхав та Джарменко с Кумпаненком на влови,
Та нічого не піймали, тіко жида нагнали.
– А здоров, здоров, вражий жиде, як ти пробуваєш,
Іздалека гостей маєш – чим їх привітаєш?

¹ Висилица.

² Эшафот. Также доска, на коей секли кнутом.

– Ой є в мене, мед, горилка – не будете пити,
Бо я, знаю, наїхали, а шоб жида вбити.
Ой як стрельнув Роман Джарменко жидюгу на коні,
Ой тікай, тікай, брате Кумпаненку, бо будеш в неволі.
Ой в Перекопі нагнали Джарменка превражі гетманці:
– Скидай, скидай, Романе Джарменку, чоботи-сапьянці.
Посадили Романа Джарменка на жовтім пісочку:
Скидай, скидай, Романе Джарменку, штани, ще й сорочку.
Ой не бийте, катюги гетманці, ведіт на могилу,
Ой я гляну, подивлюся на свою Україну.
Ой не винне ж моє товариство, а винна моя мати,
Що посилала рано в неділеньку жидів розбивати.

*Никита Джигирь, 88 л. Кушугумовка
Александр. у., 5 декабря 1887 г.*

178 Б

Тополенко и Жолденко

Вариант той же песни с переименованными фамилиями

Ой понад ярмом, та понад Каланчаком, а чорная хмара,
Ой на Тополенька, та на Жолденка не хороша слава.
Ой як поїхав Йван Тополенко і Роман Жолденко в Перекоп
за долгами,
Та зустріли жида-жидовина а у Перекопі на канаві.
– Ой здоров, здоров, жиде-жидовину, распрескурвий сину,
Ой здалека пару гостей маєш, – чим їх привитаєш?
– Ой єсть у мене мед-горілка, та не будете пити,
Ой того ж ви наїхали, шо хочете жида вбити.
Ой як устрелив Йван Тополенко жидовіна на коні,
– Ой тікаймо, Романе Жолденко, бо будемо в неволі.
Ой у Перекопі, та на канаві Романа Жолденка піймали,
Ой тоді с того Романа Жолденка допрос здіймать стали.
Ой як стали Романа Жолденка на кобилу виводити,
Ой тоді став же, а Роман Жолденко, до катюги говорити:
Ой бери, бери проклятий катюго, та виведи на могилу,
Ой нехай же я гляну, подивлюся а на рідну Україну.
Ой як вивели Романа Жолденка на кобилу розкладати,
Ой тоді стала стара Романиха а кріпко ридати.
– Ой було б тобі, мати, та й не научати:
Ой як украв я, мати, чапелину¹,

¹ Чаплія (прим у тексті).

А ти, мати, кажеш, гаразд сину;
Ой як украв я, мати, яловицю чорну, –
А ти, мати, кажеш: поведи до дому;
Ой як украв я, мати, коня вороного, –
А ти, мати, кажеш: коли би ще й другого.
Ой було б тобі, мати, та й не научати,
У п'ятинку жидів бити, грабувати¹.

*Йван Михайлов. Гетьман, 78 літ.
Слободка, предместьє г. Александровска, 18 сентября 1887 г.*

См.: V т. Сборника Харьк. истор.-фил. общ. в сборнике г-жи Чернявской, песни про Джемберу Копаненка; Чубинский. Труды т. V стр. 967.

179

Мережа²

Ой в Києві на ринку,
Там п'є Мережа горілку.
Ой п'є, Мережа, гуляє,
Та на три шляхи поглядає;
Ой чи не їде погоня?
Ой їде погоня, та й стала,
Взяла Мережу піймала.
Стала Мережу в'язати,
Стала Мережу питати:
Ой стіко, Мережо, жинок маєш?
Ой я жінок мав сімнадцять,
А вісімнадцяту попівну,
А дев'ятнадцяту Вовківну,
А двадцяту Марусю.
Шо за попівну – коня дав,
А за Вовківну – грішми дав,
А за Марусю – дам душу,
Бо з Марусею – жить мушу.

*Никита Джигирь 88 л. Кушугумовка
Александр. у., 29 декабря 1887 г.*

¹ Козак – гайдамака. Певец.

² Песня поется с повторениями: Ой в Києві та на ринку
Ой в Києві, серденько, та на ринку,
Ой там п'є Мережа горілку
Ой там п'є Мережа, серденько, горілку і т.д.

Примечание певна: Мережа був гайдамацький ватажок; він все жі-
нками менжував (міняв). С двадцятою Марусею його і піймала погоня.

180

Желізняк и Гнида

В неділеньку рано-пораненько як сонечко сходить,
У городі Мутровичах¹ пан лементарь по садочку ходить.
Свого пана, губернатіра, за рученьку водить.
Водить його за рученьку, та стихенька й каже:
“Не одного жида й ляха голова поляже”.
Славний козак Максим Залізняк, славний з Запорожья,
Як виїде на Україну – як повная рожка.
Славний козак Максим Залізняк, славний козак і Гнида,
Не осталося на Україні ні ляха, ні жида.
У городі Мутровичах – нова новина,
Породила козаченьків шовкова трава.

Пояснення співака до заключних слів пісні. „Нова новина – це таке
диво, що зразу зібралось багато казаків, хто його зна і відкіль, мов на-
родила їх шовкова трава”.

*Трофим Степанович Ковбаса, 95 л.
Языково (Федоровка) Екатер. у., 10 сентября 1887 г.*

Сравн.: Максимович. Украин. песни, 1834 стр. 122.

Личность Максима Железняка достаточно известна в истории; о
Гниде Демьяне вместе с другими гайдамаками см. интересное сообще-
ние в „Записках о южной Руси" Кулиша, I, 293.

181

Кармалюк

Герой Подолии в 30-х годах

А

А хто хоче на світі зажитися,
Нехай іде до Кармалюка вчиться.
За Сібіром сонце сходить, хлопці, не дрімайте,
А на мене, Кармалюка, всю надію майте.
Бо Кармалюк, хлопець добрий, по всім світі ходить.
Не одну дівчиноньку із розума зводить,

¹ Такого города мы не знаем, здесь скорее намек на Мотроновский монастырь
– место освящения гайдамацкого оружия.

Не однууду – русяву, біляву, та ще й чорнобриву.
Гонять мене до Сібіру – сам не знаю за що,
Присягають три громади, – кажуть, що ледащо.
Я ж нікого не вбиваю, бо й сам душу маю,
Багатого оббіраю, а бідному даю,
Сам я собі подумаю, що гріха не маю.
Маю жінку, маю діти, – та я їх не бачу,
Як згадаю про їх життя, – сам гірко заплачу.
З-за Сібірі я вернувся, та й не маю волі,
Ой здається не в кайданах, а все у неволі.
Пішов би я до базару, боюсь станового,
Ходить соцкіх, ще й десятскіх услід за ним много.
Нехай ходять, нехай ходять – їх привичка шляться,
Наші люди про їх знають, як чортів бояться.
Горе жити Кармалюку на чужині одному,
Він підняв руки до неба і молиться Богу.
Устань, батьку, устань, рідний, – дай пораду сину,
Лежить батько в сирій землі, – забув про дитину.
Ой зберу ж я хлопців добріх – шо ж кому до того.
Посідаєм край дорогі, – ждем подорожнього.
Ой хто не йде, хто не їде, то треба їх ждати,
Як не маєш пристанища – мусиш пропадати.
Аж їде отець владика. „Здоров були, хлопці”!
Вони йому отказали: „Благослови, отче!
Ой давай, владико, гроші, гірко пропадаєм,
Та того-ж ми пропадаєм, що пристаніщі не маєм”.
Отець здихнув, руки зложив, – отдав усі гроші,
Оглянувся назад себе – все хлопці хороші.

*Елена Вишневская, Андреевка
Александр. уезда, 18 марта 1887 года.*

182 Б

Славний хлопець Кармалюга
По світлонці ходе.
Він одну чернявую за рученьку воде;
А другу, русявую, із ума ізводе.
Сідлай, Кармалюго, коня вороного,
Та поїдем до кумоньки в гості.
Доров, доров, кума моя, щось маю казати,
Та не знаю, кума моя, як тебе назвати.
Назви мене, Кармалюго, туман-долиною:
Моя хата над горою, понад долиною;

Куликамі крита, калиною вшита,
Бережися, дівчинонька, щоб не була бита.
Хоть битеме мене батько, так знатиму за що,
Славний хлопець, Кармалюга, та ще й не ледаще.
По бережку ходила, шуку рибу їла,
А чи лучча шука риба, а чи осетрина,
Бережися, дівчинонько, коли б не дитина.

*11 ноября 1885 г. с. Веселое Таврич. губ., Мелитоп. у. Записана от
Палажки Онищенковой (Смоливна по-уличному).*

В варианте, записанном в г. Александровске от Веры Шевцовой
окончание несколько иное:

«А чи лучша шука риба, а чи осетрина,
Моли Бога, чорнявая, щоб не дівчина,
А як буде хлопець –
Кармалюга йому отець.

В варианте, записанном в Екатеринославском уезде, дер. Письма-
чевке, от Ганны Шевченко:

„Моли Бога, дівчинонько,
Коли б не дитина.
Як буде в тебе дівчина. –
Не моя причина,
А як буде в тебе хлопець –
Кармалюга – отець...
Як вийду я на битий шлях
Та гірко заплачу,
Маю жінку, маю діток
Повік не побачу.

Сравн.: Метлинскаго. Народ. Южно-русск. песни, стр. 6; Гатцука.
Ужинок ридного поля. стр. 270. „Киевская Старина" 1882 г. т. IV стр.
183 и 187 (Звенигородский вариант); Чубинский. Труды V, 412; Чер-
нявская в V т. Сборн. X. И. Ф. Общ. 137.

183

Кармалюга, гарний хлопець,
Він по світу ходе
І не одну чернявую
Із ума ізводе.
Ізвів дівку, ізвів красну,
Ще й бідну удову.

Запрягай, Кармалюга,
Коня вороного
Та підемо до куми у гості...
– Ой здорова, кума моя,
Щось маю сказати,
Та не знаю, кума моя,
Як тебе назвати.
Назви, назви, Кармалюга,
Туман – долиною, –
Моя хата, мої сіни
Стоять над горою.
Над горою, над крутою,
Куликами вкрита.
Приїдь, приїдь, Кармалюга,
Хоч буду я бита.
А хоч буду бита,
Так знатему за що:
Та за тебе, Кармалюга,
А не за ледащо.

184

Лебеденко

**Встреча с гайдамаками.– Смерть Лебеденка.– Кукушка (зозуля)
приносить матери недобрья вести**

Ой поїхав та пан Лебеденко у млин за мукою,
Та зустріли його сильні гайдамаки під Богом-рікою.
– Ой здоров, здоров, пане Лебеденку, здоров, вражий сину!
Ми с тобою пили та гуляли, – добиченьку брали...
– Ой випрягай, пане Лебеденку, коня вороного!
– Не випряжу, вражі сини, хоть вас тут і много!
– Ой випрягай, пане Лебеденку, рябую кобилу!
– Не випряжу, вражі сини, хоть сам тут загину!
Як узяли пана Лебеденка за білії руки,
Та повезли пана Лебеденка у темнії луки;
Посадили пана Лебеденка на жовтім пісочку.
– Скидай, скидай, пане Лебеденку, та з себе сорочку.
Як узяли пана Лебеденка на три списи вгору
Та вдарили пана Лебеденка об пень головою.
– Годі тобі, пане Лебеденку, чужим добром панувати,
Ти зустрівся с козаками, почав жартувати...
Ой летіла сива зозуля, та й схотіла їсти,

151

Подай, подай, сива зозуля, до матусі вісти.
Прилетіла сива зозуля, сіла на воротях,
Похожає стара Лебедиха в червоніх чоботях.
У неділю, рано-пораненько, та ще й до схід сонця,
Сидить стара Лебедиха, плаче край віконця.
Сусідоньки, голубоньки, який мені сон снився:
Наче ж мій син, Лебеденко, вдруге оженився.

*Кузьма Лугай, 73 л., с. Вознесенка
Алекс. у. на Днепре, 19 февраля 1885 г.*

Сравн.: Чубинский. Труды, V, 962.

В настоящем Лебеденко не кроется ли имя известного ватажка разбойнической шайки Лебедина, который в 1707 г. был схвачен за р. Самарой полтавским полковником Левенцем(?) (Бантыш-Каменский „Ист. Мал. Рос.“ 1842, III, 55).

185

Над нашіми воротами
Чорна хмара наступала,
А на того пана Лебеденка
Безвинна слава стала.
Була слава, були й поговори,
Шо у того пана Лебеденка
Та чорнії брови,
Поїхав наш пан Лебеденко
У млин за мукою,
Та зостріло по три гайдамаки
В лузі над річкою.
– Здрастуй, здрастуй, пане Лебеденко,
Здрастуй, вражий сину,
Ми з тобою пили й гуляли,
Один совіт мали.
Випрягай же, пане Лебеденку,
Коня вороного!
– Не випряжу, вражі сини,
Хоть вас тут і много!
– Випрягай же, пане Лебеденку,
Кобилу за гриву!
– Не випряжу, сини вражі,
Хоть сам тут загину!
Як підняли пана Лебеденка
На три штики вгору,

Та й ударили пана Лебеденка
Об пень головою.
Прилетіла сиза кукушка
Та й сіла на липі
Питаєця пана Лебеденка:
– Чи хочеш ти пити?
– Не хочу я, сиза кукушечка,
Ні пити, ні їсти,
Однеси ж ти в мою сторононьку
До матері вісти,
Прилітїла сиза кукушечка
Та й сіла на стрісці,
Та вибігла стара Лебедиха –
І рученьки в тісті,
Та побігла Лебедиха
Сусідів питати:
– Сусідоньки, голубоньки,
Шось міні за сон снівся
Наче син мій, Лебеденко,
У млині ожинився,
– Годі тобі, стара Лебедихо,
Сусідів питати, –
Та іди ж ти в зеленї луга
Свого сина ховати.

*С. Благодатное Мариупольск. уезд.
Сообщил Карп Ницета.*

186 А

Вор Засорин

Ой чули ви, люди,
Шо єсть вор Засорін,
В город уїзжає,
Лавки розбиває, (2)
Хури він наймає, (2)
На вози складає, (2)
В села одсилає, (2)
Старців собирає, (2)
Добром надїляє.

*Осип Шуть, Вознесенка
Алекс. у., 15 сентября 1888 г.*

187 Б

Ой у Хачевані
Засорин гуляє, (2)
Лавки оббірає, (2)
На Дон отправляє. (2)
Не доїхав до города,
В степу становився, (2)
Росою умився, (2)
Богу помолився, (2)
З братам простився.

Агафья Саенко, с. Покровское Алекс. у., 23 июня 1888 г.

“На цю пісню, кажуть, єсть заперт”. Примеч. певца.

188

Ой Дунай-Дунай, Дунай глибоченький,
Край Дунаю явор зелененький,
Під явором наметик біленький,
Під наметом коник вороненький,
На конику чепрак золотенький,
Там же сидить козак молоденький;
Він же сидить – на бандурі грає,
Струна струні різно промовляє:
– Нема краю тихому Дунаю,
Нема впину вдовиному сину.
Шо звечора коника сідлає,
А в півночі з двору виїзжає,
А і к світу додому приїзжає:
– Відчиняй, мати, широкі ворота, –
Везу тобі срібла й злота.

Пояснение певички: “Вдовин син вкидався в розбой. В день він гуляє та спить, а прийде ніч – він їде в розбой... Навезе к світу всякого добра і гука матері, щоб отчєняла ворота”.

*Агафья Саенко, с. Покровское
Александровск. у., 12 января 1886 года.*

Ср.: Метлинский. Народн. южно-русск. песни, стр. 14 и 260; Мордовцов. Малорусск. сборн., 1859 г., стр. 332; Зап. Юго-Западного Отд. Географ. Общ., 1874 г., т II, стр. 425; Гатцук. Ужынок ридн. поля, стр. 259.

189

Пили, пили чорноморці, пили та гуляли,
А звечера чорноморці добрий совіт мали,
А і к пізній вечеренці коники сідлали,

Коники сіддали, з двору виїзжали,
А в півночі чорноморці розбой розбивали,
А і к світу чорноморці до куреня привертали,
І своєму отаману чолом отдавали:
– Ой чолом, пане отамане, чолом, батьку наш,
Ой єсть, батьку, роздобиченька для тебе й для нас.

*Пелагея Дмитровна Соколькова, 60 л.,
д. Добровольє Павлоград. у., 21 июня 1894 г.*

190

Ой у лісі, в лісі,
На прекраснім місті,
Там Хайка гуляла,
Торгом торговала,
Запорожских козаченьків
Вином напувала,
Наповала вином,
Ше й горілкою.
Приїхали до Хайки пізно
Три козаки різно,
Три козаки різно
Трьома повозками.
Шо одна повозка на срібло, на злото,
Шо друга повозка на білі пирини,
Шо третя повозка на Хайку-молодку.
Та й повезли Хайку
Темними лісами,
Прив'язали Хайку
До дуба плечами:
– Оце тобі, Хайко,
Запорожців знати
Шоб поганім ляхам
Нас не видавати.

*с. Владимировка Мариупольск. уезда Екатер. губ.
Сообщил Федор Соменко.*

Казацкая вирша

А–Б

К истории запорожской живописи

До 1860 годов, по рассказам стариков, в селах Александровского уезда нередко можно было встретить картины запорожской кисти, украшавшие стены крестьянских хат. Со вступлением на должность окружного начальника Мин. Госуд. Имущ. Н. В. Джанеева, видимо любителя старины, все такие картины и даже копии позднейшего времени перешли в его распоряжение, а за смертью исчезли без вести. Из многочисленной коллекции картин Джанеева нам пришлось видеть только одну, принадлежащую купцу Григорию Семеновичу Боброву в г. Александровске. Приведем краткое описание её.

У подножья горы вековой, ветвистый дуб. Краснощёкий, усатый казак сидит под тенью. Бритый. Чуприна закинута за левое ухо. Брянчит на бандуре, поет, не выпуская люльки; ноги поджаты по-турецки. Пазуха расстегнута; в петлицу комира затянута червоная стежка. На плечи накинута богатая штофная шуба, обшитая темной меховой опушкой. Штаны синие, широкие. На ногах телесного цвета сапьяны. Справа белый конь, привязанный к воткнутому в землю ратищу. Около казака фляжка, чарка и шапка; последняя серого смушка с красным верхом. Слева повешены на сук дуба сабля и саква; на последней крупная литера П.; такая же литера и на седле. Внизу картины песня, которую запорожец поет под звуки бандуры:

Ой бандуро моя золотая,
Коли б до тебе жінка молодая!
Була б їй од мене гарна утіха,
Скакала б, та гуляла б до свого сміха.
Хоч дивися на мене, – та ба не вгадаєш,
Відкіль родом і як звуть, – ти не знаєш.
Коли траплялось кому у степах бувати,
Той може прозвище моє угадати.
Жид із біди за рідного батька почитає,
Милостивим добродієм ляхва називає.
Як був багат,
Тоді всі казали „Йван брат”,
А тепер як нічого немає,
То ніхто і не знає.

Нехай лиш розживеться голота, та загуляє,
То тоді до чорта роду явітьця і всяк узнає,
Можна жить; ото горе, як здумаю умерати,
Що нікому буде поховати:
Жид боїтьця, лях не преступить,
Хіба яка звіряка за ногу в байрак поцупить.

С виршами в такому роде можно видетъ картины в с. Туркеновке Александровского уезда у крестьянина Ив. Сердюка (плохая копия), в с. Перещепино Новомосковского уезда у крестьянина Яновского, наконец в Никополе Екатеринославского уезда у крестьян. Даниленка (Фершаленка). Последняя картина принадлежит кисти очень плохого маляра 50-х годов и, судя по надписи, изображает Мамаю, известного в народных преданиях ватажка гайдамаков.

Невзирая на аляповатость, во всяком случае, содержание никопольской копии не лишено интереса. Главный предмет картины, козак, сидит в поле, поджавши ноги; в руках бандура. Справа воткнуто в землю ратище, а к нему привязан конь; ближе – изрядная пляшка горилки и чарки! Слева – три ветвистых дуба, на которых, в красных, кунтушах, разместились пять ляхов; из-за зеленой листвы высовываются стволы лядских ружей, направленные на безпечного рыцаря степи. Картина озаглавлена „Козак Мамай”, хотя самое лицо этого „Мамаю” не представляет ничего типичного; в особенности неудачно наухрены усы. Внизу картины вирша:

В

Гей, гей бандуро моя золотая,
Коли б до тебе жінка молодая,
Скакала б, плясала б до лиха,
Що не один би чумак цурався грошей міха.
Як заграю, то не оди(н) поскаче,
А підждавши, с того вісілля не один заплаче.
Козак душа правдивая – сорочки не має,
Коли не п'є, так воші б'є, – а все не гуляє.
Всяк хоче прозвище мое знати,
Та ніхто не може відгадати.
Тіко одна дівчина отгадала,
Шо лошака мені доброго подарувала.
Гай, гай як я молод був, – шо то у мене була за сила,
Ляхів борюче – і рука не мліла,
А тепер сильна воша одоліла...
Не жаль, не жаль мені в степу померати,
Тілко жаль, що нікому мене буде поховати.

Жид цураїтсья, а лях не преступить,
Хіба яка звірюка в байрак поцупить.
Як хоч називай – то все позволяю,
А як назвеш крамарем, – то за те полаю.

Г

Правда, ляхва угадала,
Що коня с сідлом подарувала;
Правда, як кінь у полі,
То так і козак не без долі:
Куди схоче – туди й скаче,
За козаком ніхто не заплаче....

Сравн.: Кулиш. Записки о Южной Руси, I, 317; Записки Одесск. Общ. истории и древн. VI, 543; Маркович. Обычаи, поверья и проч. 51; Мордонец. Литературн. Сборник, 60; Костомаров. История казачества, „Русск. Мысль“ 1880 г., авг. 16 – 18; Сумцов. Современ. малор. этногр. I, 141.

192

Хоч дивися на мене, так не вгадаєш,
Відкіль родом і як звать нічічірк не скажеш.
А коли траплялося кому у степах бувати,
То той може і прозвище моє отгадати.
У мене їх не одно, – єсть їх до ката,
Так звать, як налучиш на якого свата.
Жид з біди за рідного батька почитає,
Милостивим добродієм ляхва називає,
А ти як хоч назви – на все позволяю,
Аби лиш не крамарем, – за те то й полаю.
Тепер, бачу, на світі біда, що відцурався рід.
Не бійсь, – як був багат,
То тоді називали «Іван брат»,
А тепер як нічого не має,
То й ніхто не знає.
А як розживеться голота, то й загуляє,
То тоді до чорта роду, і всяк пізнає,
Гай, гай, – як я молод був,
Що то у мене за сила була...
Ляхів борюче, і рука не мліла,
А тепер, бачу, і воша сильніша...
Від ляхів, здається, плечі болять,
Як день побьюся...
Гей, нуте степи горіти пожарами,

Бо вже час міняти кожухи на жупани,
Та як удача – добрий ярмарок покаже,
То не один жид з ляхом в бариші поляже.
Кожух шкарупину скинеш їм до ката,
Аби сцураться упрямого свата.
Струни мої, струни, заграйте мені стиха,
А чей козак нетяга забуде свого лиха.
Добрий козак на натуру,
Гарно грає на бандуру,
Коли не пьє, так воші бьє,
Таки не гуляє.

*Списана с картини запорожской старины, хранившейся до 1901 г. в
д. Гуринова в г. Александровске (добыта в г. Новомосковске).
Из рукописного сборника Я.П. Новицкого.*

“На цю пісню, кажуть, єсть заперет”. Примітки співака.

РОДИННО-ПОБУТОВІ ПІСНІ

ПІСНІ ПРО КОХАННЯ

193

**Соловей потерял голос через „коханья”. Козак просит атамана
перевести коня, перенести зброю, за что обещает выдать за него
сестру. Вопрос дивчины и ответ козака, почему у него сорочка не белая**

Соловей маненький,
Голосок тоненький,
Чому не співаєш,
Чому не щебечеш
На зорі раненько?
Ой як мені рано щебетати –
Голосу немає,
Потеряв я та свій голосочок
Через розумочок,
Через теє, вражєє коханья,
Через жениханья.
По синему морю хвиля рибу носе,
Молоденький, бравий козаченько,
Отамана просе.
Отамане вірний товаришу,
Ввольни мою волю!
Переведи коня вороного,

Бо вже час міняти кожухи на жупани,
Та як удача – добрий ярмарок покаже,
То не один жид з ляхом в бариші поляже.
Кожух шкарупину скинеш їм до ката,
Аби сцураться упрямого свата.
Струни мої, струни, заграйте мені стиха,
А чей козак нетяга забуде свого лиха.
Добрий козак на натуру,
Гарно грає на бандуру,
Коли не пьє, так воші бьє,
Таки не гуляє.

*Списана с картини запорожской старины, хранившейся до 1901 г. в
д. Гуринова в г. Александровске (добыта в г. Новомосковске).
Из рукописного сборника Я.П. Новицкого.*

“На цю пісню, кажуть, єсть заперет”. Примітки співака.

РОДИННО-ПОБУТОВІ ПІСНІ

ПІСНІ ПРО КОХАННЯ

193

Соловей потерял голос через „коханья”. Козак просит атамана перевести коня, перенести зброю, за что обещает выдать за него сестру. Вопрос дивчины и ответ козака, почему у него сорочка не белая

Соловей маненький,
Голосок тоненький,
Чому не співаєш,
Чому не щебечеш
На зорі раненько?
Ой як мені рано щебетати –
Голосу немає,
Потеряв я та свій голосочок
Через розумочок,
Через теє, вражєє коханья,
Через жениханья.
По синему морю хвиля рибу носе,
Молоденький, бравий козаченько,
Отamana просе.
Отамане вірний товаришу,
Ввольни мою волю!
Переведи коня вороного,

Перенеси зброю, (2)
Єсть у мене сестра менша мене,–
Буде за тобою.
Ой вчора субота,
Сьогодні – неділя,
Чом у тебе, молодий козаچه,
Сорочка не біла?
– Хоч біла, не біла –
Нема нікому діла,
Та вже ж тому четверта неділя,
Як ненька наділа.
– Перебреду Дунай, бистру річку,
Стану на пісочку,
Та виперу тому козакові
Штани ще й сорочку. (2)
Сватай, сватай, молодий козаچه,
Отецькую дочку.

Палажка Смолизна. с. Веселое на Конке, 1885 года.

Сравн.: Мордовцев. Малорусск. литер, сборн. стр. 252; Чубинского. V, 23, № 61, 938 № 11.

194

Козак і кінь

А

Мать не позволяет сыну жениться.

Розмова с конем. Воспоминания

Дуб на березу верхом похилився,
А син матусенці в ноги поклонився.
– Ой ненько ж моя, чом не женеш мене?
– На шо тебе, синку, молодим женити,
Лучше тобі, синку, коника купити.
– Купи ж мені, мати, коня вороного,
А на кониченька – зброю золотую,
Прийде темна нічка – промовлю до його.
Ой коню ж мій, коню вороненький,
Чого стоїш в станочку смутненький?
– Шо ти куда їдеш – корчми не минаєш,
Мене, вороного, до стовпа прив'яжеш,
Я ж сирую землю по коліна виб'ю,
Поки тебе, молодого, із корчомки визву. –

160

Козаченько впився, – сильно зажурився,
Вороному коню на гриву схилився.
– Ой коню ж мій, коню, запродам я тебе,
Запродам я тебе – далеко від себе,
Туркам та татарам, молодій шинкарці.
За мед, за горілку, за хорошу дівку.
– Ой пане ж мій, пане, не продавай мене,
Не продавай мене, подумай об мене,
Як ми утікали балками, ярами,
Крутими горами понад берегами,
Понад берегами, понад Синєм морем,
Як я ж, пане, схочу, – море перескочу,
Срібнії копита в водицю не вмочу,
А ні копиточка, а ні стременочка,
Ні поли каптана, а ні тебе, пана.

*Василиса Биянтовская, с. Андреевка на
Днепре Александр. у., 24 апреля 1885 г.*

Б

Ой час-пора, мати, сина оженити,
Прийде нічка темная, – ні с ким говорити.
– Та на тобі, синку, рубля золотого,
Та піди ж ти, синку, до торгу нового,
Купи собі, синку, коня вороного,
Постав у станочок – говори до його.
– Та говорив я нічку, говорив я другу,
На третюю нічку – мій кінь не говоре,
До сирої землі – голівоньку клоне.
Ой коню ж мій, коню, чом ти не говориш,
До сирої землі голівоньку клониш?
Чи я тобі тяжкий, чи я тобі важкий?
– Ти мені не тяжкий, ти мені не важкий,
Тяжкії, важкії вечерниці твої.
Через поле ідеш – та й не попасаєш,
Через воду ідеш – та й не напуваєш,
До шинку прийдеш – до стовпа прив'яжеш,
Шо я сиру землю по коліна виб'ю,
А покі ж я тебе та із шинку визву.
– Ой коню ж мій, коню, продам же я тебе,
Ой продам же тебе – далеко від себе,
В неділеньку вранці – молодій шинкарці.
– Ой пане ж мій, пане, не продавай мене,

Ой як же я схочу – Дунай перескочу,
Дунай перескочу – підківок не вмочу,
А ні твого каптанця, ні чобота сап'янця.

Агафья Саенкова, Покровское Александр. у., 12 января 1886 г.

В

Та добре ж тобі, пане, сидіть с чарочками,
Мені трудно, нудно брязчать уздечками,
Та добре ж тобі, пане, в подушках лежати,
Мені трудно, нудно біля кола стояти.

*Никита Джигирь, 88 л. Кушугумовка
Александр. у., 29 декабря 1887 г.*

Сравн.: Максимович. 1834 г. стр. 160; Антонович и Драгоманов. Т. I
стр. 271, 272; Чубинский. V, 868–872.

195

Козак заставляет шинкарке коня. Розмова

Ой за гаєм, гаєм зелененькім,
Там ходе, гуляє козак молоденькій,
Він кричить, гукає: – подай перевозу.
Подай перевозу, – я перевезуся,
Піду до шинкарьки горілки нап'юся.
Шинкарочка мила, усип меду, вина,
Усип меду, вина – горілки піввідра;
Бери на заставу коня вороного,
Коня вороного, всю зброю на його.
– Не веліла мати заставоньки брати,
А веліла мати тебе распитати:
А чи ти жонатий, чи ти не жонатий?
А як ти жонатий, – од'їжжай до дому,
А як не жонатий – то ночуй зо мною.
– Як мені, дівчино, с тобою ночувати,
Єсть у мене батько, ще й рідная мати,
Єсть у мене жінка, ще й діточок двоє,
Ще й діточок двоє – чорняві обоє,
Та й не пригорнеться серденько моє.
Хоч ти і горнися, – так я не горнуся,
Хоч ти поцілуєш, – так я одвернуся.

*Авдотья Быкова, 40 л. из с. Малой Михайловки
Александр. у., 22 ноября 1888 г.*

Сравн.; Максимович. Украинския народ, песни, 1834 г. стр. 32,

Орлы говорят о разлуке.

Дівчина wspominaє козака и очидает возвращення из Запорожжя

Первыя 18 строк повторяют песню Чубинского, V, стр. 1020–1021, № 133.

А у броду, броду,
 Брала дівчина воду,
 Вона стала й погадала,
 Який козак був на вроду.
 Чи він такий хороший,
 Чи він такий здався,
 Ой як ішов в Запорожжя –
 Він зо мною не прощався.
 Хоть він не прощався,
 То він за те прощен буде,
 Як жив буде – в осени прийде,
 То він мене не забуде.

*Дед Авксентий Орел и Никита Джигирь.
 Кушугумовка Александр. у., 29 декабря 1887 г.*

Сравн.: Метлинский. Стр. 364. Вариант сходен только по началу;
 Чубинский. V, 1020.

Ой з-за гори, гори
 Вилетало три орли,
 А летяче говорили,
 Як на світі жити:
 Скільки не літати,
 Треба опускаться,
 В полі три доріжки –
 Треба розлучаться.
 Шо перва доріжка –
 До зеленого гаю,
 А друга доріжка –
 До тихого Дунаю,
 А третя доріжка –
 В саме Запорожжя,
 Ой плавлю я, плавлю,
 По тихому Дунаю,
 Оглянуся на обидва боки –

Не знаю води поки.
А в тому Дунаю
Все крутії бережечки,
Далекі краєчки,
А у броду, броду,
Брала дівчина воду,
Вона стала й погадала,
Який козак на вроду.
А чи він хороший,
Чи такий він вдався,
Ой як їхав в Запорозжя,
Він зо мною не прощався.
Хоч він не прощався,
За те прощен буде
Як жив буде –
В осені приїде,
Мене не забуде.

*Дед Оксентий Орел, Никита Джигирь,
д. Кушугумовка Алекс. у., 29 декабря 1887 г.*

Ср.: Метлинский. Народн. южно-русские песни. Стр. 364, вариант сходен только по началу.

198

Козак в неволи. Паны делят имущество козака

Ой в городі, та в Катеринодарі, в великому замку,
Ой сидить козак, сидить на прикові, за Галюту коханку.
Ой сидить козак, сидить на прикові, важенько здихає,
А біля його Галютонька бровами моргає,
– Ой перестань, серце, Галютонько, бровами моргати,
Нехай же я перестану тяженько здихати.
– Ой ще ж нас, серденько козаче, та й не зловили,
А вже ж нашу всю худобоньку та й на пани розділили:
Отаманові коня вороного, осаулові зброю.
– Мандруй, мандруй, Галютонько, в Варшаву зо мною.
– Ой рада б я, серденько козаче, с тобою мандрувати,
Єсть у мене отець, рідна ненька, будуть проклинати.
Ой нехай лають, проклинають, вони ж тебе не научать,
А зо мною, серденько дівчино, повік не розлучать.

Палагея Косьяненко. Мало-Михайловка Алекс. у., 1885 г.

См. Вар. в Сборн. Харьк. истор. филол. общ. 1893, V 134.

Девушка посилає козаку упрек в невірності. Козак велит посадить у ворот вербу и застлать „килимами" двор. Девушка виражає обиду

Ой за яром, яром пшениченька ланом, в долині овес,
 Не поправді, молодой козаچه, зо мною живеш.
 Ой як прийде вечер, вечер-вечерочок, до іншої йдеш,
 А до мене стиха-помаленьку голос подаєш.
 Ой посади, мила, голубонько сива, край ворот вербу, –
 Кудя я йтиму, кудя їхатиму – до тебе зайду,
 Та до тії верби, верби зеленої, коня прив'яжу.
 Уже ж я садила, уже ж я поливала, не приймається,
 Кого я любила, вірненько кохала – не признається.
 – Ой застели мила, голубонька сива, килимами двір,
 А шоб не покаляв я сапьянних чобіт, золотих підків.
 – Ой шоб же ти, распрєвращий сину, цего не діждав,
 Шоб ти мої червоні килими під ноги топтав.
 Мені матінька наткала столи застелать,
 А не тобі, распрєвращий сину, під ноги топтать.

*Ганна Шевченко, 17 л., д. Письмачевка
 Екатер. у., 3 июня 1886 г.*

**Козак шлеться зі старостами і отримує від дівчини пораду
 заслужити „пару коней, ще и пару жупанів"**

Ой посіяв козак жито та й понад горами,
 Вітер віє, сонце гріє, жито половіє,
 На козака худа слава – робити не вміє.
 Ні робити, ні прибити, жати не нагнеться,
 А до тії чорнявої с старостами шлеться.
 – А хоть шлися, хоть не шлися – піди в Січ наймися,
 Та заслужи пару коней, ще й пару жупанів,
 Тоді шлися до дівчини, де шиті рукава.
 Ще й рукава, рукав'ята, у полях мережка,
 А до тії чорнявої утоптана стежка.
 Топтав, топтав козаченько, та взяв запечатав,
 Були такі, вражі попи, та й распечатали;
 Були такі добрі люди – дівку посватали.
 У козака аж дві мислі – близька й далека.
 Та шо близько – ходить слизько, де далеко – легко.

Богатая – губатая, а ще ж к тому й пишна,
Убогая – хорошая за ворота вийшла.

*Палажка Онищенкова, 18 г. Сел. Веселое
Мелит. у. Таврійск. г., 12 мая. 1885 г.*

201

**Продаж коня. Козак топиться у морі. – Батько бачить
та не надає допомоги**

Ой в саду, в саду винограду,
Стояв кінь вороний, при всім наряді.
Ніхто ж тому коню ціни не положе.
Наїхалі купці, купці з України,
Взяли тому коню ціну положили,
Та й взяли коня с путом, с поводами,
Та й повели коня, коня городами.
Ой з-за горки, горки сокіл вилітає,
На Синєє море поглядає,
Шо Синєє море бистро грає,
Серед моря козак потопає,
На свого батенька гукає.
А батенько чує, – чує – й не ратує,
По бережку ходе, – ходе та й дратує:
– Охотонька, сину, твоя охотонька,
Потопає в морі твоя головонька,
Ой загинеш, синку, ой загинеш,
Кого вірно любеш – та й покинеш!
– Не загину, тату, не загину,
Кого вірно люблю – не покину!

*Агафия Графская 17 г. и Оксана Забарна 18 г.
Кушугумовка Александр. у., 16 сентября 1891 г.*

Ср.: Чубинский. V, стр. 778–782. Сходно одно начало.

202

Коло млина калина,
Там дівчина ходила,
Ходила, ходила, чубарики
чубчікі ходила.
Цвіт калину ламала,
Та в пучечкі в'язала.
Та понесла на базарь,
Та продала за шага,

Та купила голубця,
Та принесла до дому,
Та пустила додолу, (було “до дому”)
Посипала пшениці,
В черепочок водиці; (була кома)
Він пшениці не клює,
І водиці він не п’є,
До дівчини воркує.

*Покровское Александр. у.,
Катер. г., 1885 г.*

203

Ой ти, селезень,
Смутний, не веселий,
Ше й не радісний.
Ой як, мені,
Радосному будь,
Що вчора ж була,
Утиця моя,
Сьогодні ж нема, –
Застреленая.
Не жаль би мені,
Якби на воді,
А то на горі,
В шовковій траві;
Пісочок їла,
Водицю пила.
Шо вчора ж була,
Дівчина моя,
Сьогодні нема,
Засватаная.
Не жаль би мені,
Якби в стороні,
А то через двір,
Ще й товариш мій.
Товаришу мій,
Загороди двір,
Шоб не ходила
Мила через двір.
По воду іде –
Добрий день дає,

Од води іде –
Жалю завдає.

*Баба Марчиха, с. Ольгинское
Мариупольського у., 1874 году.*

204

Ой гаю, мій гаю,
На воронім коні граю,
Розсердилась дівчинонька,
Що я її не займаю.
Того її не займаю,
Що сватати думаю;
Того не горнуся, –
Шо слави боюся.
– Чи ти гарний,
чі багатий.
Чи високо несешся?
Чи ти мене вірно любіш,
Чи з мене смієшся?
Ой піду я до кімнати,
Лежить мілий на кроваті,
Він до мене не говоре, –
І словечка не промове.
Ой як мені говоріти,
Хотять мене оженити,
А я з нею жить не буду,
Тебе, мила, не забуду.
Прокинуся опівночі,
Не сплять мої карі очі,
Не сплять вони, не дрімають,
Міленької дожидають.

*Евфим Сошенко. Ольгинское,
Мариуп. у., 1874 г.*

205

Посіяла гречку над водою,
Уродила гречка з лободою;
А хто ж тую гречку та й прополе,
То той мене, молоду, та й прігорне.
Обіззався старий дід з бородою:
Шо я ж тую гречку та й прополю,
А тебе я, молоду, та й пригорну.

Не подоба, старий діду, не подоба,
Хіба на те поважуся, що худоба.

*Павло Назаренко, Вознесенка
Александр. у, Катер. губ., 1877 г.*

206

Ой у полі дві тополі,
Одна одну перехитує,
У козака дві дівчини,
Одна одну перепитує.
– Ой дружино, подруженько,
Чи була ти на улиці,
Чи бачила жениха мого?
– Ой як же я не бачила,
Шо з ним вечер простояла,
Все про тебе розмовляла.
– Бодай тобі, подруженько,
Комар виїв очі,
Шоб ти білше не стояла
З милим до півночі.

*Гнат Вергун, Ольгинское
Мариупол. у., 1876 г.*

207

Ой підпалю куль соломи, горить – не палає...
Ой біжи ж ти, козаченьку, дівчина вмирає.
Ой пішов же, козаченько, та й став у порозі,
Тай вдарився, козаченько, у дрібнії сльози.
– Ой не плач же, козаченьку, я ще не вміраю,
То я с тебе, молодого, ума вивіряю...
– Ой шоб тебе вивіряла лихая година,
Як ти мені, молодому, страму наробила...
Єсть у мене нагаєчка у три дроти звита,
Будеш же ти, дівчинонько, на день тричі бита.
Пливе човен, води повен та й накритий дубом,
Ой не хвастай, козаченьку, кучерявим чубом.
Ой як вийдеш на вулицю, твій чуб розівьється,
А із тебе, молодого, дівчина сміється!...
Пливе човен, води повен, та покритий листом,
Ой не хвастай, дівчинонько, червоним намистом!
Треба намисто збувати, мені люльку купувати.

А за люльку копіечку, а за табак гроша,
Подивися, дівчинонько, який я хороший?

*Июнь 1887 г. Сел. Письмачева
Катер. у. Записана от Ганны Шевченко.*

208

Попід мостом, мостом,
Росте трава зростом,
Люблю того козаченька,
Шо високий ростом.
Не сама я люблю його, –
Любить його мати,
С кім стояла, розмовляла –
Підківочки знати.
Коли б мені, Господи,
Раньше неньки встати,
Вирвать в садку васильочек, –
Слід позамітати,
Коли ненька старенькая
Раньше мене встала,
Вирвала в саду васильочек,
Слід позамітала.

*С. Андреевка Александр. у. Екатер. губ., 25 апреля 1885 г.
Записана от девушки Орины Фень.*

209

Чом, соловей, не співаєш?
Кажуть люди білий світ, (2)
Стоїть милий край воріт, (2)
Кличе милу на совіт.
– А вийди, мила,
Ти дівчино молода,
А до мене на совіт.
– Вижди, милий, годину,
Вижди, милий, другу,ю,
А поки своїй ненці угожу,
Вечеряти наварю,
Білу постіль постелю,
А тоді тобі, парню молодому,
Усю правду розкажу.
– Добре тобі годячі,
По світлонці ходячі,

А мені, парню молодому,
На морозі стоячі, (2)
Корець меду держачі. (2)
А до корця руки прикипають,
Сніжком білим очі засипаєть. (2)
Ой ходи, – коли ходиш,
Ой люби, коли любиш,
А де сбереться челядонька,
То там мене осудиш.
Ти осудиш мене раз,
А я тебе два раз,
А де сбереться челядонька,
То заплюю тобі глаза.

*9 декабря 1887 г., г. Александровск.
Записана от Кушугумовской дивчины Приськи Лисовой.*

210

Як піду я до млина,
До новенького,
Кликати вечеряти
Молоденького.
Як піду я до млина,
До дірявого,
Кликати вечеряти
Кучерявого.
Як піду я до млина,
Не дозрубленого,
Кликати вечеряти
Свого любленого.

*С. Андреевка Александр. у. Екатер. губ., 24 апреля 1885 г.
Записана от девушки Орины Фень.*

211

Та лечу, скачу, гірко плачу,
А кого люблю не побачу.
Та не бачів дівчини,
Та не бачів рибчини,
Та тілко бачів, як линула,
Та крилечками стрепенула.
І крилечки розпустила,
Жалю наробила.
Ти дівчінонько вірнесенька,

Та спитай ненькі стихесенька,
Чи позволе ходити,
Тебе вірно любити.
– Та ходи, ходи, паріньочку.
Та люби, люби мою дочку,
– А сусіди близькії,
– Та вороги тяжкії, одіб'ють.
Ой ви сусідочки, голубочки,
Ви збирайтеся докупочки,
Та ви пийте і гуляйте,
І мене не разлучайте с молодцем.

*С. Петровское Александр. у., Екатер. г.
Сообщ. Пелагея Саенко, 1885.*

212

Ой у лузі, та й при лужечку, червона калина,
Та під тію калиною гуляла дівчина.
Вона ростом невеличка, сама молодая,
Руса коса до пояса, лента голубая.
Просилася молода дівчина з улиці додому:
– Ой, хто ж мене, молодую, одведе до дому!
– Нехай тебе одведе сирая дубина,
С ким стояла, говорила – мене осудила.
– Не я ж тебе осудила, осудять нас люди,
Шо з нашої полюбови пароньки не буде.
Уродила мати сина в зеленому житі,
Та й не дала щастя, долі, як на світі жити.
Уродила мати сина в зеленій діброві,
Та й не дала счастья, долі, – дала чорні брови.
Було б тобі, моя ненька, ціх брів не давати,
Було б тобі, моя ненько, счастья, долю дати.

*1886 г. 3 июня, дер. Августиновка Екатеринослав. уезда.
Записана от Васелисы Курта.*

213

А по той бік гора,
А по цей бік гора,
Поміж тими крутими горами
Ясная зоря.
То не ясна зоря,
То дівчина моя
Чорнявая, чернобривая

Галочка моя.
То не ясна зоря,
То дівчина моя
З новенькими відеречками
По водицю йшла.
Ой дівчино моя,
Та напій же коня
З рубленої та криниченьки,
З повного відра
– Ой дівчино моя,
Чому заміж не йшла?
– Бідна була, по наймах служила,
Пари не знайшла.
Ой козаченьку мій,
Чом не женився?
– Як поїхав у чистеє поле
Та й забарився.
– Ой дівчино моя,
Сідай на коня
Та поїдем у чистеє поле
До мого двора.

Вера Кузьмина, 18 год, Слободка, 25 июля 1921 г.

214

По цей бік гора,
По той бік друга,
Поміж тими крутими горами
Сходила зоря.
Ой то ж не зоря –
Дівчина моя,
Ухватила нове відеречко,
По воду пішла.
– Дівчино моя,
Та напій коня
З рубленої та криниченьки
С повного відра.
– Козаченьку мій,
Дурний розум твій,
Тоді буду коня напувати.
Як будеш ти мій.
Як будеш ти мій,
Я буду твоя,

Тоді буду коня напувати
С повного відра.
– Дівчино моя,
Осідлай коня,
Та поїдем у чистеє поле
До мого двора.
А в мого двора.
Нема ні кола, –
Росте в степу трі куща калини,
Та й та не цвіла.
Калино моя,
Чому не цвіла,
Хіба в тебе, червона калино,
Коріння нема?
– Коріннячко єсть,
А ще й білий цвіт, –
Зав'язала молода дівчина
Козакові світ.

*Дивчина Олександра Савченко, 21 года,
с. Тарасовка Екатер. у., 4 октября 1913 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, стр. 107, № 230; 120, № 253; 158, № 331.

215

Котилася зоря з неба
Та й упала додолу, (2)
А хто ж мене, молодую,
Одведе додому? (2)
Обізвався козак молоденький
На вороному коні: (2)
– Гуляй, гуляй, дівко молодая, –
Одведу додому. (2)
– Веди, веди козаченьку,
Веди, не барися, (2)
Бо за мною, молодую,
Весь рід зажурився. (2)
Не так же рід, (2)
Як отець та мати, (2) –
Хотять мене, молодую,
За інчого дати. (2)

*О-в Хортица на Днепре, 31 авг. 1903 г., записана от 70-ти летнего
деда Антона Кухненка, захожого из с. Григоровки Верхнедн. у.*

Ср.: Чубинский. V, 1207, № 48.

216

Ой не шуми луже,
Та [малий] байраче,
Не плач, не журися, | 2
Молодий козаче.
– Не сам же я плачу,
Та плачуть карі очі,
Не дають спокою
Та ні вдень, ні вночі,
А сусіди близькії,
Вороги тяжкії,
Не дають ходити,
Дівчини любити

*Антон Кухненко, 70 лет, захожий из с. Григоревка
Верхнедн. уезд. Екатеринос. губ.*

217

Ой добрая година була,
Шо матуся свого сина била,
Він матусі покоровся,
У ніженьки поклонився.
– Ой як будеш, мати, бити,
На Вкраїну піду жити,
З України – та в пустиню,
Там я, мати, не загину.
– Ой вернися, синку, вернися,
В голубий каптан нарядися!
– А хоч же я наряжуся,
Сам на себе подивлюся,
Подивлюся, моя нене, –
Нема пана краще мене:
Брови чорні, очі карі,
Ще й стан на шнурочку,
Полюбив я, моя мати,
Удівоньки дочку.

*Дед Назарий Федорович Бутуз-Бондаренко, 76 лет,
с. Покровское Екатер. у., 10 сент. 1896 г.*

218

Ой дуб зелененькій на воду схилився,
А син своїй неньці в ніженьки вклонився:
– Ой час-пора, мати, мене оженити,

Прийде нічка темна – ні с ким говорити.
– Купи собі, синку, коня вороного,
Заведи в станочок, – говори до його.
– Ой кінь, мати, ірже, ой кінь не говоре,
До сирії землі головоньку клоне.
Годі тобі, коню, головку клонити,
Повернись до мене – будем говорити;
Будем говорити а про мою нужду,
А про мою нужду, – про козацьку службу:
А чи трудна-нудна, козацькая служба?
– Ой не трудна-нудна козацькая служба,
Тіко трудна-нудна полюбовниця твоя:
Ти мене сідлаєш, на всю ніч махаєш,
Через поле їдеш – та й не попасаєш;
Через річку їдеш – та й не напуваєш,
До молодії шинкарьки в гості поспішаєш.
Ой дай мені, пане, сіна по коліна,
А вівса по перса¹ водиці – по очі, –
Тоді гуляй, пане, трі дні і трі ночі.

*Баба Катерина Графская, 74 л.,
д. Кушугумовка Ал. у., 30 мая 1894 г.*

219

Ой дуб на березу верхом похилився,
А син своїй неньці низенько вклонився: (2)
– Та пора ж мене, мати, та пора оженити,
Прийде нічка темненькая – ні с ким говорити. (2)
– Ой на ж тобі, синку, рубля золотого
Та купи собі, синку, коня вороного, (2)
Заводь у станочок – говори до його.
– Ой кінь, мати, стоїть, ой кінь не говорить,
До сирії землі головоньку клонить.
– Ой коню ж мій, коню, коню вороненький,
Ой чого ж ти стоїш у станку смутненький?
А чи я ж тобі тяжкий, чи я тобі важкий?
А чи тяжка зброя, далека дорога?
– Ти ж мені не тяжкий, ти ж мені не важкий,
Тільки ж мені тяжкі твої вечерниці,
Не так вечерниці, як полюбовниці.
Що ти рано встаєш – мене осідлаєш,

¹ По плечі.

Стремена підтягнеш, – на мене сідаєш.
А через степ їдеш, – та й не попасаєш.
Через греблю їдеш – та й не напуваєш.
А в корчму приїдеш – до кола прив'яжеш,
Сам ти, молоденький, мед-вино кружаєш,
А на мене, вороного, та й не поглядаєш,
Добре ж тобі, пане, мед-вино кружати,
Мені, вороному, на дощі стояти.

*О-в Хортица на Днепре Екатер. губ.
Записано от Ант. Кухненка, 70 л., 31 авг. 1903 г.*

220

Ой у полі криниченька
На чотирі зводи,
Молодії козаченьки
Наповали коні.
Один козак коня поє,
Другий коня вьяже,
Третій стоїть край віконця,
Добривечер каже:
– Добривечер, стара мати, –
Дай води напиться, –
Кажуть люди, дочка гарна, –
Прийшов подивіться.
– Ой у сінях на підлавіці –
Піди та й напийся,
Сидить дочка край віконця –
Піди подивися!
– Не погожа вода твоя –
Піду до криниці,
Не звичайна дочка твоя –
Піду до вдовиці.
У вдовиці дві світлиці,
А третя кімната,
А в дівчини одна хата,
Та і та не пребрата.
Ой якби ж ти, дівчинонько,
Хоч трохи багата,
То прийшов би тебе сватать
За меньшого брата.
– Ой якби ж я, козаченьку,
Хоть трохи багата, –

Наплювала я б на тебе
І на твого брата.
– Ой бодай ти, дівчинонько,
Тоді заміж пішла,
Як у полі при дорозі
Рута-мнята зійшла.
А дівчина догадалась,
Посіяла мняту,
Дощік бризнув –
Мнята зійшла, –
Дівка заміж пішла.
– Бодай же ти, козаченьку,
Тоді оженився,
Як у млені на камені
Кукіль уродився!
Ой у млені на камені
Та й кукіль не сходить,
Старий козак, як собака,
Нежонатий ходить.

*Дівчина Олександра Савченко, 21 г.,
с. Тарасовка Екатериносл. у., 4 октября 1909 г.*

Ср.: Чубинский. V, стр. 422, № 811; 901, № 470 Б и Г.

221

Над моїми воротами чорна хмара стала,
А на мене, молодую, поговор та слава.
Та не піде дробен дощик без тучі, без грому,
Та не піде дівка заміж та без поговору.
Настучиться, нагремиться – дробен дощек піде.
Набрешуться вороженьки – дівка заміж піде.
Брешіть, брешіть, вороженьки, а ви, люди, чуйте.
А ви, хлопці, з дівчатами щоночі ночуйте.
Хоч ночуйте, не ночуйте, хоч так вечеруйте,
А як стане світ світати – додому мандруйте.

Дівчина Приська Лисова, д. Кушугумовка, 30 ноября 1887 г.

222

Ой у полі, в шірокім роздолї,
Там стояло різно два дубочка, (2)
Схилилися верхи докупочки, (2)
Там сиділо пара голубочків. (2)
Сіли їли, знялись полетіли,

До синього моря води пити. (2)
В синє море очками світили,
Крутую гору крилечками вкрили, (2)
Проміж себе речі говорили: (2)
Горе ж тому та нежонатому,
А ще гірше, а хто кого любе. (2)
Любе, любе, та ще й приголубе
До серденька, та ще й поцілує.
Пригортає, як мати дитину,
То так козак молоду дівчину:
– Голубонька моя сизокрила,
Дівчинонька моя чорнобрива.
Любилися, як голубів пара,
Розійшлися, як чорная хмара.

Килина Хотькивна, 18 л., Александровск, 1870 г.

Ср.: Чубинский. Труды, V, 55, № 101.

223

Ой під дубом, під дубком
Стоїть дівка с парубком.
Вітер дуба хитає,
Парінь дівку питає.
Вітер дуба росхітав,
Парінь дівку распитав.
– Не питай ти мене,
Не кохав ти мене.
Кохав мене рідний батько,
Рідна ненька моя.
Довилося лидачому
Білі руки потирать.
Ой потирай, разсукін син,
Коли тобі довилось,
Коли тобі довилось
Міні на горе прийшлося.

*С. Гавриловка Александр. у. Екатер. г.,
Записана от Параски Найбородиной, 1886 г.*

224

Ой не спиться, не лежиться,
І сон мене не бере,
Пішов би я до дівчини,
Так не знаю, де живе.

Попросю я товариша,
Нехай мене одведе,
А товариш кращий мене, –
Він дівчину одіб'є.
Світе місяць, світе красний,
А ще й ясна зоря,
Бідна ж моя головонька –
Чужа, дальня сторона.

«Пісня стародавня... Козак парубкує на чужій стороні і могориче товариша, щоб нараяв дівчину».

*Лоцман Осип Шевченко, 65 л.,
с. Старые Койдаки Екатерин. уезда, 31 мая 1875 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, т. V, 36, № 85.

225

Червона калина, зелене деревце,
Чом ти мене так не любиш, як я тебе, серце?
Ой яку ж ти, мій миленький, натуроньку маєш,
Шо як сядеш біля мене – думаєш, гадаєш?
Тай ой шо ж ти, мій миленький, думаєш, гадаєш,
Кажуть люди й сама бачу, покинути маєш?
Ой чого ж ти од'їжаєш в чужу сторононьку,
Як виїдеш – не барися, – вернись додомоньку.
– Як поїду, дівчинонько, довго забарюся,
Бо далека доріженька, може, й не вернуса.
– Через мої ворітечка та водиця рине,
Покинемо любитися, – нехай воно згине.
Шо я ж тії ворітечка та мушу підперти,
Як любила – не покину до самої смерти.
– Бодай тебе, дівчинонько, ворота прибили,
А щоб тебе кращі мене повік не любили.

*Дівчина Палажка Саенко, 15 мая 1884 г.
с. Покровское Алекс. у., Катер. г.*

226

Як у саду, так і в лісі
Соловейко на орісі,
А зузуля на калині,
Десь мій милий на Вкраїні,
На конику проїзжає,
На сонечко поглядає;
Чи високо сонце сходить,

Чогось мила смутна ходить
І до мене не говорить.
Видно милу по личеньку,
Шо не спала всю ніченьку;
Видно милу по білому, –
Шо журиться по милому.
Коло річки, коло броду
Пили два голуби воду,
Вони пили, воркотіли,
Ізнялися, полетіли,
А летяче говорили:
– Любов наша дорогая,
І розлученька тяжкая,
Шо вона нас розлучила,
Як рибоньку із'ялила.

*Дівчина Палажка Саенкова,
Покровское Алекс. у., 12 мая 1885 г.*

227

Йшли корови із діброви, а бичечки с поля,
Заплакала дівчинонька, край дороги стоя.
– Ти козаче, ти бурлаче, сизокрилий орле,
Ой хто ж мене, козаченьку, сей вечер пригорне?
– Ой пригортайсь, дівчинонько, другому такому,
Та не кажи, тії правди, шо мені самому.
– Ой як мені, козаченьку, правди не казати,
Вийшла вечер, вийшла другий, – ні с ким розмовляти,
Доведеться ледачому всю правду сказати.
Ледачий син, ледачий син, ледачая ненька,
Тіко його закрасили брівоньки чорненькі;
Ледачий син, ледачий син, ледачого батька.
Тіко його закрасила чорненькая шапка.

*Дівчина Федора Козовієва,
с. Балабино Алекс. у. Ек. губ., 26 февраля 1885 г.*

Чубинский. Труды, V, 75, № 155. Сходна по началу.

228

За тучами, за хмарами сонечко не сходить,
За вражими ворогами мій милий не ходить,
Ой ви, тучі громовії, розійдіться різно,
Пербудь, пребудь, мій миленький, хоть не рано, пізно.
Бо я тебе дожидала – всю нічку не спала.

Всю нічку не спала, столи застилала.
А столи ж мої дубовії, скатерті парчові.
Очі ж мої каренькії, горе ж мені з вами,
Не хочете ночувати ні ніченьки сами.
Хоч хочете, не хочете – треба привикати,
Бо поїхав мій миленький у поле орати.
Орав він день у царині, три дні у толоці
Виплакала карі очі за чотирі ночі.
Та вже ж мені ці чотирі та за вісім стали,
Бодай мого миленького волики пристали.
Бодай рало не орало, а плуг поламався,
Шоб мій милий, чорнобровий, додому вертався.

Дед Кузьма Лутай-Бойченко, с. Вознесенка Алекс. у., 1879 г.

Ср.: Чубинский. V, 6, № 13; 533, № 136.

229

Зеленая дібровонька назад подалася,
Молодая дівчинонька в козака вдалася.
Яки руки, такі ноги, така й головонька
Як зійдуться докупоньки – одна розмовонька.
Та пішла наша розмова стиха за водою,
Ти великий, я маленька – не зійду с тобою.
А хоть зійду, хоть не зійду, не порівняюся,
Тіко серцю й одрадоньки, шо женихаюся.
Та бодай тая та могила у степу запала,
Біля неї жито жала, вечер утеряла.
Та втеряла вчора, втеряла й тепера,
Ой чогось мій милесенький смутний, невеселий?
Ой чого ж ти зажурився, – шо не ожинився?
Ой чого ж ти запишався – шо в каптан прибрався?
Хіба у мене, козаченьку, не байкова юпка,
Шо ти мене покидаєш – гуду як голубка.
Гула, гула голубонька – знялась полетіла,
А летюче говорила: горе, мені, горе,
Утопила головоньку в безоднеє море.
Та уже ж моїй головоньці відтіть не зринати,
С ким любила, розлучилась, – треба забувати.
С ким не зналась, повінчалась, – треба привикати.

*Пелагея Саенко, с. Покровское Алекс. у.
Екат. губ., 14 мая 1885 г.*

Ср.: Метлинський. Народн. южно-русск. песни, стр. 98; Костома-
ров. Народн. песни в «Литерат. сбор.» Мордовцова, 1854 г. стр. 3; Чу-
бинский. V, 122, 261; 309, № 609.

230

Ой час, мати, жито жати,
Бо колос схилився,
Ой час, мати, заміж дати,
Бо голос змінився.
Ой на гречці білий цвіт,
Та вже й обпадає,
Любив мене, мамо, хлопець,
Тепер покидає.
По садочку ходила,
Білі рученьки ломила,
Ой нема того та й не буде,
Кого я любила.
Як піду я у кімнату
Білу постіль слати,
Постіль біла, стіна німа, –
Ні с ким розмовляти.
І постіль біленька,
І стіна німенька,
Зжалься, Боже, надо мною,
Ще ж я молоденька.

*Пелагея Саенко, 17 л., с. Покровское Алекс. у.,
Екат. губ., 14 мая 1884 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, 200, № 412. Сходно начало.

231

Казав місяць, рано зійду, – години немає.
Казав милий, рано прийду, – та й досі немає.
Чи він шиє, чи він крає, чи дрова рубає,
Чи в тихому Дунаєчку коня напуває.
А кінь ірже, води не п'є, доріженьку чує,
Десь мій милий чорнобровий з інчою ночею.
Ночуй, ночуй, мій миленький, ночуй, зазнавайся
А як прийдеш з мандрівоньки, то не признавайся.

*Приська Лисовая, 16 л., 30 ноября 1887 г.,
д. Кушугумовка Алекс. у. Екатер. губ.*

232

Ой стану я та погляну на чорную хмару,
Ой ходімо, товаришу, на той край помалу.
– Чого ж мені, товаришу, на той край ходити, –
Перестала дівчинонька вірненько любити.
Вірно ходив, вірно любив, вірно й женихався,
Вона ж мені ізрадила, шо й не сподівався.
Як пожену сірі воли на толоку пасти:
Гей, пасітеся, сірі воли, не бійтеся вовка,
А я піду край слободи, де дівчина ловка.

Агафья Саенко, с. Покровское Алекс. у., 1885 г.

Ср.: Чубинский. Труды экспед. в Ю-З кр., V, ч. I, стр 40 (95 320 (630).

ПІСНІ ПРО ЖІНОЧУ ДОЛЮ

233

Милая тужит за милым

Ой сама ж я не знаю
Де мій милий дівся:
А чи його вовки зїли,
Чи він утопився.
Як би його вовки зїли –
То б луги шуміли,
Ой якби він утопився –
То б Дунай розлився;
Якби був він на риночку, –
Пив би горілочку;
Якби був він на базарі, –
То б люди сказали;
Якби був він у шинкарьки –
То брязчали б чарки.

*Баба Катря Графская, 67 л.,
д. Кушугумовка Александр. у., 13 февраля 1892 г.*

234

За тучами, за хмарами
Сонечко не сходить,
А за вражимі ворогами
Мій милий не ходить.
Ой ви тучі, громовії,
Розійдіться різно,

232

Ой стану я та погляну на чорную хмару,
Ой ходімо, товаришу, на той край помалу.
– Чого ж мені, товаришу, на той край ходити, –
Перестала дівчинонька вірненько любити.
Вірно ходив, вірно любив, вірно й женихався,
Вона ж мені ізрадила, шо й не сподівався.
Як пожену сірі воли на толоку пасти:
Гей, пасітеся, сірі воли, не бійтеся вовка,
А я піду край слободи, де дівчина ловка.

Агафья Саенко, с. Покровское Алекс. у., 1885 г.

Ср.: Чубинский. Труды экспед. в Ю-З кр., V, ч. I, стр 40 (95 320 (630).

ПІСНІ ПРО ЖІНОЧУ ДОЛЮ

233

Милая тужит за милым

Ой сама ж я не знаю
Де мій милий дівся:
А чи його вовки зїли,
Чи він утопився.
Як би його вовки зїли –
То б луги шуміли,
Ой якби він утопився –
То б Дунай розлився;
Якби був він на риночку, –
Пив би горілочку;
Якби був він на базарі, –
То б люди сказали;
Якби був він у шинкарьки –
То брязчали б чарки.

*Баба Катря Графская, 67 л.,
д. Кушугумовка Александр. у., 13 февраля 1892 г.*

234

За тучами, за хмарами
Сонечко не сходить,
А за вражимі ворогами
Мій милий не ходить.
Ой ви тучі, громовії,
Розійдіться різно,

Пребудь, пребудь,
мій миленький,
Хоть не рано, – пізно.
Бо я тебе дожидала,
Всю нічку не спала,
Столи застинала. –
А столи ж мої, та дубовії,
А скатерті парчовії.
Очі ж мої, та каренькі, –
Горе ж мені з вами,
Що не хочете ночувати
Ні ніченьки самі.
Хоть хочете, не хочете, –
Треба привикати,
Бо поїхав мій миленькій
У поле орати.
Та орав день у царині,
А три дні в толоці,
Виплакала карі очі
За чотирі ночі.
Та вже ж мені ці чотирі,
Та й за вісім стали,
Бодай мого, міленькаго,
Воликі пристали;
Бодай рало не орало,
А плуг поломався,
Щоб мій милий, чернобривий,
Додому вертався.

*Кузьма Лутай-Бойченко,
с. Вознесенка Александр. у. Екатеринослав. губ., 1879 г.*

235

Як вийду я за ворота, – зажурюся,
До кого я на чужині прихилюся.
Та прихилюся на чужині до дубочка,
Бідна моя, несчастлива головочка.
На чужині барабани вибивають,
І которі охотники – визивають;
Ой котрії охотники – ті все скачуть,
А котрії невольники – гірко плачуть.
Ой беруть, беруть у солдати,
Та забула миленького розпитати:

А чи мені заміж іти, чи гуляти?
– Гуляй, гуляй, моя мила, – як гуляла,

Наймай, наймай музиченьків, як наймала,
Топчи, топчи черевички, як топтала.

*1885 г., с. Петровское-Балабино Александр. у.
Записана от девицы Евдокии Камныга М.С. Трудницкою.*

236

Ой ти зірка та вечерня,
Чом не рано сходила,
Як я молода виходила.
Виходила на гіроньку,
Подивилась на зіроньку.
Уже ж мені надокучило
Пісок з моря вибіраюче,
Та доріжку висипаюче,
Та й милого дожидаюче.
Ой мій милий іде,
Другу милую веде,
А мене, молодую, ніхто не бере.
А ні купчик, ні полковничок,
А ні прежній любовничок.

*1885 г. Петровское-Балабино Александр. у.
Записана от Евдокии Камныга М. С. Трудницкою*

237

Та ходила дівка понад бережечком,
Як рожевий цвіт,
Плаче і ридас,
Шо долі не має,
Заневолений світ.
– Ой чого ти, дівко, плачеш,
Та чого ридас: боїшься отця?
Ой не бійся отця,
Бійся мене молодця,
Дівчіно моя.
Та ходила дівчіна понад бережками,
Як рожевий цвіт,
Плаче і ридас,
Шо долі не має,
Заневолений світ.

– Ой чого ти, дівко, плачеш,
Чого ти ридаєш: боїшься неньки?
Ой не бійся неньки,
Бо я молоденький,
Дівчино моя.
Та ходила дівка понад бережечком,
Як рожевий цвіт,
Плаче і ридає,
Що долі не має,
Заневолений світ.
– Ой чого ти, дівко, плачеш,
Чого ти ридаєш,
Чи боїшься сестри?
Ой не бійся сестри,
Бо я козак бистрий,
Дівчино моя.
Та ходила дівка понад бережечком.
І т. д.
– Ой чого ти, дівко, плачеш,
Чого ти ридаєш: боїшься брата?
Ой не бійся брата,
Бо я гірше ката,
Дівчино моя.

Ново-Гупаловка Александр. у., Еп. Михайловская.

238

Ой на морі дощ іде,
Аж буруни б'ються,
У моєї родиноньки
Дрібні сльози льються.
Бийся, бийся, мій родоньку,
Бийся побивайся,
Мене с цієї країноньки
Та й не сподівайся.
Ой буду я, буду
Неділеньки ждати,
Чи не прийде мій батенько
Мене одвідати.
Неділя минає,
Батенька немає,
Тоска, печаль на серденьку,
А ніхто не знає.

Ой буду ж я, буду
Ще й другої ждати,
Чи не прийде моя ненька
Мене одвідати.
Неділя минає,
Матінки немає *і т. д.*
Чи не прийде мій братічок *і т. д.*
Чи не прийде рідна сестра *і т. д.*
Як би у мене крила,
Знялась полетіла б,
До батька, до неньки.
Ой сіла б я впала
У неньки на порозі,
Та облили б отця-неньку
Дрібненькії сльози.
– Ой чого ти, доню,
Сію нічку тікала?
– Утікала, ненько моя,
Не ївше й не пивше.
Та вже ж мені докучіло
На чужині живше.
Де я не ходила,
Де я не блудила,
Та не найшла тії неньки,
Шо мене вродила;
Тіко найшла поле,
Не то сине море,
Жалуй, жалуй, мій родоньку,
Тепер мені горе.
– Як тебе жаліти,
Як тебе кохати,
Шо ти в щасті родилася,
А в роскоші зросла,
Ледачому попалась,–
Без щастя осталась.
– Пусти мене, мати
На море купатись:
Буду плавать. поринати,
Доленьки шукати.
– Ой не пустю, донько,
Щоб ти не втонула,

Уже твоє щастя-доля
Глибоко пірнуло.
– Чи ти мене, мамо,
В горячій купала,
Купаюче проклинала,
Шоб долі не мала?
– Ні, я тебе, моя доню,
В горячій не купала,
І не проклинала,
На гору йшла,
Тебе несла,
Водиці набрала.

Иван Кулибаба. Ольгинское Мариуп. у., 1884 г.

Ср.: Чубинский. V, 465. С. 102 – 103.

239

Журавко, журавко,
Чого кричиш шоранку?
Ой як мені не кричать, –
Нічим діток годувать.
Ой далеко, далеко
Клин дерево од води,
Ой далеко, далеко
Отець, ненька від мене.
Ой хоть вона далеко,
То згадають легко,
Не дай, Боже, померать,
То нікому й поховать.
Якби у мене сорок кіп, –
Поховав би старий піп;
Якби у мене п'ятаки, –
Поховали б і дяки;
Якби у мене був карман, –
Задзвонив би паламар.

Баба Ганка Пелепыха, с. Благодатное, Мариуп. у., 1874 г.

240

Із-за гори, гори
Вітер повіває, (2)
Лози розхилає, (2)
Де челядь гуляє, (2)
Як мак процвітає, (2)

Мати дочку лає, (2)
Гулять посилає. (2)
Та гуляй, гуляй, дочко,
Поки молоденька,
А як стара станеш,
Гулять перестанеш;
А як стара будеш,
Гуляти забудеш.
Та гуляла, гуляла,
Ненька не спиняла,
А тепер зупинила,
Чужая Україна, (2)
Невірна дружина
І світ зав'язала,
Гулять наказала,
Рученьки зв'язала
Малая дитина.

*Д. Нескучное Мариупольского у. Екатер. губ.
Записана от Евфимии Новицкой. 1885 г., 24 марта.*

241

Через мої ворота
Голубка летіла,
Не дав мене, мій батенько,
Куда я хотіла;
Отдав мене, мій батенько –
Як кинув у воду,
Далеко від роду.
Ой вирву ж я з рожі квітку,
Та вкину у воду,
Плеви, плеви, з рожі квітка,
Аж до мого роду.
Як приплевла з рожі квітка
Та стала крутиться,
Вийшла мати води брати
Та й стала журиться.
– Ой чого ж ця з рожі квітка
На воді зав'яла,
Ой десь, моя дитиночка,
Три годи лежала.
Не лежала, ненько моя,
Нігде ні минути,

Попалася в добрі руки,
Набралася муки.

Иван Домбровский. Мариупол. уезда, 1875 г., с. 104.

242

Головонька моя бідная,
В мене ненька не рідная,
А дружина неймовірная:
Сама сіда та вечеряє,
А мене, молоду, посила по воду.
Та йти мені через батеньків двір,
Та йти мені через матінчін двір.
Ще ж батенько на воротях стоїть,
А матінка у віконце глядить:
– Аж ось іде моя донечка,
Не зобута, не зодягнута,
Тіко збита, та ізлаяная.
Ти, дитятко, дитя ріднеє,
Яке тобі життя гіркеє,
Чи померзли в тебе ніженьки?
– Спитай, тату, сірой утінки,
Чи холодна у Самарі вода,–
Тіко мені та у свекра добра.
Не плач, дитя, ні на батенька,
Не плач, дитя, ні на матінку,
А плач, дитя, та на доленьку,
Шо попала у неволеньку.

Евфим Сошенко, с. Ольгинское Мариупол. у., 1875 г.

243

Коло млина вся калина, не калина – свекла,
Коли б мені, Господи, от батька до свекра.
Коли б мені, Господи, свекрухі діждати,
Та заставлю, стару суку, халяндри скакати,
Скакай, скакай, стара суко, хоть на одній ніжці,
А щоб знала, як годити молодій невістці.

*30 ноябрь 1887 г., Кушугумовка Алекс. у.
Записана от Приськы Лисовой.*

244

Мати сина недоростком оженила,
А я ж того недоростка повік не любила,

Чотирі неділі та й не говорила,
А на п'яту неділю та й заговорила:
Та запрягай, недоростку, коня вороного,
Та поїдем, недоростку, до батенька в гості.
Їхали поле, їхали друге,
На третьє поле стали повертати,
Стала я недоростка з воза іспихати,
Ой уставай, недоростку, із воза додолу,
Та підемо, недоростку, в зелену діброву.
Прив'язала недоростка до дуба плечима,
До батька очима.
Ой стій же ти, недоростку, я в гості поїду,
Я до тебе, недоростку, відтіль заїду.
Не багато гостювать – чотирі неділі,
А на п'яту неділеньку додому поїду,
Я до того недоростка в діброву заїду.
Здоров тобі, недоростку, чи спиш, чи дримаєш,
А чи може молодую з гостей виглядаєш?
А я ж, моя мила, не сплю й не дримаю,
Та я ж тебе, молоді, з гостей виглядаю,
Та скрізь мої реберечки травка проростає,
Та із моїх каріх очей вода протікає,
Ой дай мені, моя мила, хоть води напиться.
Не дам тобі, недоростку, будеш матері хвалиться.
Ой не буду, моя мила, далєбі не буду,
Та я ж цього гостювання повік не забуду.
Ой приїхав недоросток до свого двору.
Вийшла його рідна мати сина зустрічати:
Ой чого ж ти, синку, з личка змінився,
А хіба ж ти в тестя меду й вина перепився?
Перепився меду й вина перепився,
За чотирі неділеньки водиці напився,
Ой візьми ж ти, синку, ремінні віжки,
Зв'яжи своїй милій ручки білі й ніжки.
Візьми, синку, дротяну нагайку,
Та давай своїй милій гостювання,
Щоб же вона знала однині довіку,
Щоб же вона знала, коли гостювала,
Коли тебе молодого до дуба в'язала.

*С. Ново-Гупаловка (Вербови) Александр. у., Екат. г.
Сообщил Ефим Пивень. Январь 1885 г.*

245

Чоловіче, що думаєш,
Шо ти все п'єш, та гуляєш;
Шо все гулькі, та гулькі,
А об смерті нема думки?
– Я смерті не боюся,
Я от смерті откуплюся,
Хлібом, сіллю окрошуся,
І гостями обсадюся;
Возьму чарку, пляшку в руки, –
А об смерті нема думки.
А смерть двері отчиня.
Тоді козак острахнувся,
Перед смертю схаменувся.
– Смерть же моя, мати моя,
Повремени времня мені.
– Уже ж тобі временила,
Временила й говорила.
Жінка:
Я ж тобі казала, шо смерть
грошей не приймає,
І на вдатки не вдаряє:
Кого схоче Богу взяти, –
Не отсуде отець й мати,
Ні рідная родиночка,
Ні маля дитиночка.

*Ново-Гупаловка Александр. у. Екатер. г.
Записана от 72 л. старухи Марии Дворецкой. 1885 г.*

246

Поза яром, поза лугом,
Там орав милий плугом.
Сам оре й сам поганяє,
За плечами батіг носить,
За милою все голосить...
Понесу я йому їсти,
Чи не скаже мені сісти,
Понесу я йому пити,
Чи не буде говорити.
Він напився і наївся,
По травиці покотився.
– Чого лежиш, чом не ореш,

Чом до мене не говориш?
– Ой я лежу та й думаю,
Шо русяву жінку маю...
– А я руса приберуся,
На чорнявих не дивлюся!
Сватав мене темної ночі,
Не вилізли б тобі очі.
Сватав мене ще й у день,
Роспитавсь старіх людей;
Сватав доброї години,
Зібрав всю свою родину:
І близеньку, і далеку,
І свою рідненьку неньку.
– А ти в батька одгуляла,
Ні до плуга, ні до рала,
Та до хлопців боса драла...
– Я у батька не гуляла,
Я сіяла, я й орала,
Сірі воли поганяла!

*Марія Графская, 17 л., Кушугумовка Ал. у.,
8 января 1881 г.*

Сравн.: Чубинский. Труды: V, 199.

247

Ой горе, горе, шо чужая вкраїна¹, (2)
А ще горше, шо невірная дружина.
Вона ж мене ізсушила, в'ялила,
Вона ж мене з біліх ніг звалила.
Як устану я рано-пораненько,
Та умиюсь біло-біленько.
Та й сяду я прясти край віконця,
Та пустю я волоконце у віконце,
Та подивлюсь, чи не сходить сонце.
Я ж думала, шо то соничко сходе,
Аж мій милий по риночку ходе,
Та чужу милу за рученьку воде
Та чужу милу цілує й милує,
А на мене та нагаєчку гутує.

¹ Каждый стих повторяется.

Чужа мила хороша й вродлива,
Така ж моя доля, доля нещаслива.

*Баба Катерина Старченкова, 70 л.,
Розумовка Еккатер. у., 4 декабря 1913 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, стр. 207, № 415.

248

Ой там за ярмом брала дівчина льон,
Та забула пов'язати,
Ой недалеко мій милий від мене,
Та нікому наказати.
Ой завернусь я та пов'язу льон,
Хоть сирію дубиною,
Ой накажу я своєму милому
Хоть чужою чужиною.
– Ой пребудь, пребудь, хочь коня добудь.
Хоч лугами, берегами.
– Ой не пребуду, коня не добуду
За лихими ворогами...
– Шо я вороги стопчу під ноги,
Круті гори перескочу,
Віддай мене, стара нене,
За кого я сама схочу.
Ой віддала мене стара мати,
За кого я не хотіла
Ой шумить, гуде нагаєчка
Коло мого білого тіла.
А нагаєчка, все дротяночка,
По білому тілу скаче,
Ой почула через люде –
Шо за мною ненька плаче.

Пелагея Саенко, с. Покровское Ал. у., 1885 г.

Ср.: Метлинский. Народн. южнорусск. песни, стр. 60, 61; Чубинский. Труды экспедиций, V, 219, № 441, А.

249

Хоч би мені неділі діждати¹,
Та пішла б я до роду гуляти.
А у мене увесь рід багатий,

¹ Каждый стих повторяется при пении.

Буде мене часто частувати,
А я буду повну випивати.
Ой родоньку, та пора додомоньку,
Єсть у мене аж три біди дома:
Перва біда – свекруха лиха,
Друга біда – дитина мала,
А третя біда – милий ревнивий.
Та підійду стиха під віконце,
Та подивлюсь, що свекруха робе.
А свекруха вечеряти варить,
А свекорко дубовий бич парить,
А мій милий дитину колише.
На дитину важким духом дише:
– Ой ну люлі, мале дитя, спати,
Пішла мати до роду гуляти,
Нехай гуля – вона й оханеться, –
Дубовий бич аж до рук побьється.

*Баба Катерина Старченкова, 70 л, 4 дек. 1913 г.,
д. Розумовка Ек. у.*

250

Як вирву я з рожі квітку
Та пустю на воду,
Плеви, плеви, з рожі квітку,
Аж до мого роду.
Плила, плила з рожі квітка
Та й стала крутиться,
Вийшла мати води брати
Та й стала журиться:
– Чого, чого, з рожі квітка
На воді зав'яла?
– Того, того, ньенько моя,
Що в неволю попала.
Приходила дочка в гості, –
Мати не пізнала,
– Чого, чого, донько моя,
Така стара стала,
Що я тебе, донько моя,
За год не пізнала?
– Того, того, ньенько моя,
Така стара стала,
Що малії дітки
Й чужі одробітки,

Чужа хата гірше ката, –
З милим не порада.

*Дивчина Христина Самськіна, 16 л.,
с. Балабино Алекс. у. Ек. г., 9 марта 1885 г.*

Ср.: Метлинский. Народн. южн. русск. песни, стр. 252-53.

251

Як приїхав брат до сестри в гості
Та поставив кониченька на жовтім помості.
Ой стій, коню, на помості, – не тупай ногою,
А я піду поговорю з рідною сестрою.
– Сестро ж моя, сестро, як перепеличка,
Ой чого ж ти спала з біленького личка?
Синів не женила, дочок не давала,
Ой чого ж ти, сестро, така стара стала?
– Постаріли, брате, думки та гадки,
А ще ж і к тому, брате, наші недостатки.
І дрібнії дітки, й чужії півмітки,
Ще ж й чужая хата, з милими непорада.

*Настя Савченко. 17 лет.,
с. Тарасовка, Екат. у., 11 февраля 1916 г.*

252

Ти соловей, рання пташка,
Не щибечи рано звечера,
Не задавай серцю жалю,
Ні жалости, ні печалости.
Шо у батенька одна донька була,
Рідній матері на жалість зросла,
За пьяниченьку заміж пішла.
А мій милий гіркий пьяниця,
В шинок іде – наряджається,
А з шинку йде – скрізь валяється,
Велять протів пьяниці виходити,
Мені ж, молоденькій, та й не хочеться
Біля пьяниці та й ворочаться:
У мене рученькі білесенькі,
Престенички золотесенькі;
Білі ручки покаляються,
Перстенички поламаються.

*Дед Аврам Бабич, 70 лет.,
с. Вознесенка Алекс. у., 27 декабря 1880 г.*

253

Ой поїхав мій миленький у поле орати,
А я, молоденька, квасолі сажати.
Посадила квасолину та й пішла додому,
Заглянула у шинок – п'є милий с кумою.
– Ой чи тобі, кумо, нема дома діла,
Шо ти з моїм чоловіком у шинку засіла?
– Ой я ж, моя кумо, діло поробила,
Вже ж я твого чоловіка давно полюбила.
– Іди ж, мила, додому вечерять варити,
А я ж буду з кумасею горілочку пити.
Як прийшла я додому, поклала в піч дрова,
Сюди-туди повернулась – вечеря готова.
Насипала борщу, каші, положила ложку,
Повернулась сюди-туди – заплакала трошки.
Ой піду я у світлицю білу постіль слати,
Скоро прийде мій миленький с кумасею спати.

*Орина Фень, 24 апреля 1885 г.,
с. Андреевка Александр. у. Екатер. губ.*

254

Ще сонечко не сходило,
Шось до мене приходило,
Приходила моя матінка,
Приходила моя рідная,
Головонька моя бідная.
Вона у мене не обідала,
Тіко моє життя одвідала,
Вона у мене не полудновала,
Тіко мене приголубила;
Вона у мене не вечеряла,
Тіко мене запечалила.
Проведу я свою матінку,
Проведу я свою рідную
За два моста та високії,
За дві річенькі та глибокії,
Сама стану під ялиною
З маленькою та дитиною.
Оглянеться моя матінка,
Оглянеться моя рідная,
– Чого стоїш, моє дітятко:
Чи травиця ноги спутала,

Чи росиця очі виїла?
– І травиця ніг не спутала,
І росиця очей не виїла:
А спутало, мати, заміжжячко,
Та малая дитиночка,
Та невірная дружиночка.

Старуха Домбровская, с. Ольгинское Мариупол. у., 1874 г.

Сравни: Чубинский. Труды, V, 348 и 553.

255

Та спасибі Богу,
Шо у мене чоловік добрий;
Шо він мене не б'є, не лає,
Шо він міні наряди справляє,
Та до куми гулять посилає.
Гуляй, гуляй, мила,
Поки моя головонька жива,
А як де дінеться,
Тоді, мила, вся розкіш минеться.

Александра Савченко, Тарасовка Ек. у., 6 декабря 1915 г.

256

Ой мала я журитися,
А тепер не буду,
Вигодувала трьох синочків
Та й думать забуду.
– Сини ж мої, соколоньки,
А я ж ваша мати,
Чи будете ж, мої сини,
Хлібом годувати?
Шо старший син каже:
– Шо буду й не буду.
Середульший каже:
– Я й думать забуду.
А найменший каже:
– Ой так, як удасться, –
Готуй, мамо, торбу, –
Вона тобі здасться!
Пішла стара мати
Та й хліба прохати,
Як напали стару неньку
Лихії собаки.

Вийшла с хати донька
Неньку проважати:
– Брати ж мої, соколики,
Шо ж ви наробили,
Шо ви свою стару неньку
По миру пустили...

*Баба Палажка Соколяха, 65 л.,
д. Варваровка Павлогр. у., Екатер. губ., 12 августа 1894 г.*

257

Мати сина колихала,
Дні і ніченьки не спала,
Та думала, добрий буде,
Годувати хлібом буде,
Аж він вдався п'яниченька,
П'яниченька, ледацюга,
Та по шинкам волоцюга.
Іде з шинку – кричить, лає,
Неньку с хати проганяє:
– Іди, нене, геть від мене,
Будуть, нене, гості у мене,
Будуть гості все в жупанах,
А ти, нене, в старій свитці,
Буде стидно моїй жінці.
Вийшла ненька за ворота,
Сіла, бідна, як сирота,
Син ворота зачиняє,
Стару неньку не приймає.

Григорій Дереза, с. Воскресенка Алекс. у., 27 декабря 1913 г.

Ср.: Чубинский. Труды, II, 29, № 41

258

– Ой іди, нене, геть від мене, –
Будуть гостоньки у мене,
Ой будуть гості (2) та все в кармазинах,
А ти, нене, в сірій запасчині.
– Ой єсть у тебе, сину, (2) хатина новая,
Єсть у тебе, сину, дитина мала;
Та будеш ти, сину, (2), гостей привитати,
А я буду, сину, дитину гойдати.
– Ой іди, нене, геть від мене, –
Будуть гостоньки у мене...

Ой пішла мати долем-долиною,
Та зострілась мати з родом-родиною,
З родом-родиною, з рідною дочкою.
– Ой іди, нене, жить до мене.
Та як буде мене гірка доля бити,
То будеш ти, нене, мене боронити.
Ой пішла мати та до дочки жити, –
Перестала дочку гірка доля бити.
Ой уже сина (2) побила лихая година, –
Вмерла його жінка, зосталась дитина.
– Ой іди, нене, (2) іди жить до мене,
Бо тепер побила гірка доля мене!
Умерла жінка, зосталась дитинка...
– Ой хоть би ще, брате, і хата згоріла,
Й тоді б тобі неньки в гості не пустила...

*С. Покровское Алекс. у., 15 сент. 1887 г.
Сообщ. Агафья Саенко.*

ПІСНІ ПРО ДОЛЮ МАТЕРІ, ВДОВИ, СИРІТ

259

Ой сину ж мій, Іване,
Дитя моє кохане,
Як я тебе оженю –
Всю родину звеселю,
А як у службу отдам –
Собі печалі задам.
– Не журися, мати моя,
Не журися, старая,
Єсть у мене три труби,
Та й усі три міднії:
У первую заграю,
Як із двору зїзжаю;
У другу заграю, –
На коника сідаю;
А в третю заграю,
У військові стояче,
Ой заплаче ненька ж моя,
Із утренні ідуче.
– Десь у мене дитина,

Як у полі билина;
Десь у мене дитятко,
Як на морі утятко:
Та не дай Бог захворать, –
То нікому й пить подать.
Ні питочки подати,
Ні правдоньки сказати.

*Баба Катерина Козлыха (Грабська), 74 л.,
д. Кушугумовка Алекс. у., 30 мая 1894 г.*

Ср.: Закревский. Старосв. бандуриста, I, 47; Чубинский. V, 864
(№422), 946, №24, т. IV, 27; Максимович. Укр. песни, 1834, стр. 138.

260

Сини ж мої, сини,
Сини соловейки,
Чом ви мене не кидали,
Як були маленькі?
Стали підростати,
Стали покидати,
А хто ж мене при старості
Буде годувати?
Дочки ж мої, дочки,
Сиві голубочки,
Не кидайте при старості
Мене без сорочки.

*Павел Назаренко, 28 л., с. Вознесенка Алекс. у.,
Екатер. губ., 1 окт. 1885 г.*

261

Ой з-за гори, з-за лиману,
Буйний вітер повіває,
Жена мужа виряжає,
Виряжає й проклинає:
– Бодай тебе, скурвий сину,
Перва пуля не минула,
Гостра шабля шеменула...
Коло греблі шумлять верби,
Ше й зелена дібрівонька,
Тужить, плаче удівонька,
Вона плаче і ридає,
На битий шлях поглядає.
Битим шляхом улани йдуть,

Улани йдуть – коня ведуть
– Ви ж улани, ви гусари,
Де ж ви цього коня взяли?
– Ми цього коня купили,
Твого мужа турки вбили!..
Сидить вдова над річкою,
Бере водицю рукою,
Бере воду рученьками,
Вмивається слізоньками.

*Баба Катерина Козлыха,
Кушутумовка Алекс. у., 3 сентября 1894 г.*

262

Муж в неволе. Плач жєны

Ішла вдова долиною,
Щє з малою дитиною.
Сіла вдова опочівать,
Мале дитя годувать,
Слізно плакать і ридать.
Летить орел сизокрилий,
Питається – де твій милий?
Ой мій милий у неволі,
У залізах, у запорі:
А де днює – там нчує,
Як задзвонять – то й не чує,
Бере тупор та й майструє:
Тупор тупий – не рубас,
До білих рук прикіпає.

*Баба Мокрина Козловська,
с. Ольгинское, Мариуп. у., 1874 г.*

263

Ой з-за гори, гори та буйний вітер віє,
Ой там удівонька пшениченьку сіє,
А посіявшє, стала волочити,
А заволочившє, стала Бога просити:
– Ой уроди, Боже, пшениченьку яру,
На вдовиніх діток, на людськую славу.
Іщє удівонька й додому не дійшла,
А вже кажуть люди, пшениченька зійшла;
Іщє удівонька й на лаву не сіла,

203

А вже кажуть люди, й пшениця поспіла.
Пішла удівонька пшениці глядіти,
Аж там перепелонька та вивела діти.
– Діти мої, діти, – та горенько з вами!
– Ой мати, мати, не журися нами,
Як підростуть крильця, розлітемося сами...
Котрії старшії – ті калиноньку дзьобали,
А котрії меншії – ті так загибали;
Котрії старшії – знялись полетіли,
А котрії меншії – ті каменем сіли.

Агафья Сайенко. с. Покровское Ал. у., 23 июня 1888 г.

264

Ой соловейко молоденькій,
Голосок тоненькій,
Тай защебечи ж ти мені
В чужій дальній стороні,
Нема роду при мені:
Нема роду, родині,
Ні вірної дружини.
Та хіба піду в темний ліс,
Нехай мене звір іззість,
А звір каже: – Не займу,
Я сироту обмину.
Та хіба піду лугами,
Все чистимі полями;
Там у полі долина,
Там стояла могила,
Там я ляжу пріпаду,
Свою неньку спомину.
Ой встань, ненько, до мене,
Горе мені жити без тебе.
Ой, не встану, не піду, –
Головонькі не звезду,
Насипано землиці
На білії ручиці.

Кузьма Коваленко, с. Благодатное Мариупол. уезда, 1875 г.

265

Пийте, люди, горілочку, а ви, гуси, воду,
Горе ж мені на чужині без рідного роду.
В роду зросла, в роду й кохалася,

Горе ж мені на чужині – сама зосталася.
У кого батько, у кого мати – єсть с ким погуляти,
А у мене, сироти, – немає родини,
Тіко у мене того роду – два братіки зроду.
– Брати ж мої, брати, мої брати дорогії,
Пребувайте ви до мене та хоч щонеділі.
– Сестро наша, сестро, сестро дорога,
Ой раді б ми перебувати, так ти убогая!
– Брати ж мої, брати мої, брати дорогії,
Хоч я убогая, так я не гордая.
– Сестро наша, сестро наша, сестро дорога,
Ой чим же ти щастливая, шо ти не гордая?
– Брати ж мої, брати мої, брати дорогії,
А хоч буду заробляти, та з вами гуляти;
Хліба, солі розгорюю, – та вас нагодую!
Горілочки на опрядь візму, та вас почастую!
– Сестро наша, сестро наша, сестро дорога,
Гірке ж твоє заробляння, а наше гуляння!

*Баба Катерина Графская-Козлыха,
д. Кушугумовка Ал. у. 13 февраля 1892 г.*

Ср.: Чубинский. V, 266:

266

Шось у лісі гукає, –
Дочка неньки шукає.
Ой шукала – не найшла,
Заплакала та й пішла.
Найшла в полі долину, –
Матусину могилу,
До могили препадала,
Отця-неньку викликала:
– Иди, нене, до мене, –
Горе мені без тебе!
– Я не встану, не піду, –
Голівоньки не звезду.

Хлопец Иван Кулибаба, с. Ольгинское Мариуп. у., 15 мая 1885 г.

267

Гуляйте, дівчата,
В кого рідна мати, (2)
А у мене не рідна,

Головонька бідна, (3)
Послала до броду,
А рано поводу, (2)
По воду послала
Та ще й приказала,
Щоб повненькі брала, (3)
Та й не розливала.
Стала воду брати,
А Бога прохати. (2)
Ой дай мені, Боже,
Хоть малую смертю, (3)
Шоб тут мені вмерти, (2)
Шоб додому не йти,
Водиці не нести, (3)
Матусі не годити. (2)
Ой з-за гори, гори,
З-за крутої балки, (2)
А де узялося,
А три сіріх вовка. (2)
Один вовчик каже:
– Мені білі руки;
Другий вовчик каже:
– Мені білі груди;
Третій вовчик каже:
– Мені уся буде.
Взяли ж ту дівку
Під білії руки,
Понесли ту дівку
У ями глибокі.
Ой дай мені, Боже,
Хоч малу дитину, (2)
Батькові сказати,
Шоб мене не ждали, (3)
Обід ісправляли, (3)
Мене поминали.

*6 декабря 1887 г., Александровск.
Записана от Приськи Лисовой, из д. Кушугумовки.*

П'ЯНИЦЬКІ ПІСНІ

268

Ой так не було, –
Пропила поміло,
Повернуся по хаті, –
Буде лихо й лопаті.
Ой так, та й байдуже,
Затіпала хвартух дуже,
Чоловіче, візьми ніж,
Поки мокре, – поти й ріж.

*Андрей Дмитр. Кравченко, 62 л.
Александровск Катер. губ., 6 января 1894 г.*

269

Моя жінка не п'яниця,
Нігде ж вона не шляється,
Як зачує в голові –
Ляже спать у рові.
Прокинеться як та курка,
Нема платка, ні капурка,
Накриється рукавцем,
Та й додому манівцем.
Моя жінка знакомита,
Задрипана ззаду свита,
Захлепена пелена,
Така жінка моя.
Ще й на ніжку шкандибає,
Ще й на спині горбок має,
Така гарна, така гожа,
Побий її сила Божа.

Компания жинок. Ивановка Александр. у., 1871.

270

Через гребельку іду
І оснівочку несу,
А за мною дітинята
Несуть мої клубенята.
Оснівочку пропила,
Клубки на похмілля,
Нехай дома не лежить
Погане безділля.

Баба Марчыха. Ольгинское Мариуп. у., 1874 г.

271

Ой напиймося,
Як нам хочеться,
Як старі станем –
То й не схочеться.
Твоє скорчиться,
Мое зморщиться,
Та й обоім разом,
Та й не схочеться.

*Баба Секлета Проценко. 29 декабря 1887 г.,
д. Кушугумовка*

272

Козак в корчме

Козак входить в корчму «як панська дыгына», а виходит голым.

Мать проклинает корчму

Ой хмелю ж мій, хмелю,
Та тонкая хмелино,
Ой треба ж нам, хмелю,
Та з розумом жити,
Та не по повній чарці,
Та не по повній рюмці
Мед, горілку пити.
Мед, горілочка тума –
Зведе парня з ума.
Та ішов козак з Дону,
Та з Дону додому,
Та зайшов козак в корчму,
Та зайшов козак в нову,
Та як панська дитина;
Та на йому боти –
Німецької роботи;
Шо на йому каптан,
Шо на йому чорний –
Все слід промітає;
Шо на йому пояс,
Шо на йому красний,
Як мак процвітає;
Шо на йому шапка,
Шо на йому сива, –
Од місяця сяє.

208

Та випив козак рюмку,
Та випив козак другу, –
Та як панська дитина,
Та вийшов козак з корчми,
Та вийшов козак з нової, –
Та як мати народила.
Та вийшла його мати,
Та вийшла його стара, –
Та все плаче, ридає,
Та все тую корчму,
Та все тую нову, –
Кляне, проклинає.
Та бодай ти, корчмо,
Та бодай ти нова –
А сю ніч згоріла,
Та як ти мого сина,
Як ти молодого,
Та з сорочки розділа.

Христя Самсыкіна, Балабино Александр. у., 1885 г.

273

Забутый бедняк испытывает богачей

Як був я богат, –
Всяк мені був рад,
Всяк у гості звав,
Братом називав,
А тепер прі біді –
Не раді мені.
Візьму я п'ятак,
Та піду в кабак,
А в тім кабаці
Сидять богачі,
Мед горілку п'ють,
Мене в шию б'ють.
– Піди ти, харпак,
Піди ти, дурак,
Піди ти, проспись,
Та з умом зберись.
– Ой я ще не пив
І хліба не їв,
Буду я так жить,

209

Як Господь презвів.
Як узяв я з жарту
Горілочки кварту,
Та сів за столом
З більшим стаканом,
А ті богачі – все зглядаються,
А до харпака – присуваються.
– Ой ви богачі,
Ви давно легачі,
Ми у вас беремо, –
З вами й проп'ємо.

*Никита Джигирь. Кушугумовка Алекс. у.,
5 декабря 1887 г.*

274

Ой бре, море, бре,
Сип, шинкаронько, ще,
Єсть у мене рідний батько –
Викупе мене.
Ось і батько іде,
І грошей несе, –
Тепер же я, шинкаронько,
Буду у тебе.
Ой бре, море, бре,
Сип, шинкаронько, ще,
Єсть у мене рідна мати –
Викупе мене.
Ось і мати іде
І грошей несе, –
Тепер же я, шинкаронько,
Буду у тебе.
Ой бре, море, бре,
Сип, шинкаронько, ще,
Єсть у мене рідна сестра –
Викупе мене.
Ось сестриця іде,
І грошей несе, –
Тепер же я, шинкаронько,
Буду у тебе.
Ой бре, море, бре,
Сип шинкаронько, ще,
Єсть у мене моя мила –

Викупе мене.
Ось і мила іде,
Грошей не несе, –
Тепер же я, шинкарько,
Піду від тебе.

*Агафья Саенкова, с. Покровское Алекс. у.,
23 декабря 1885 г.*

275

Ой куме, куме, добра година,
Що зібралася уся родина;
Ой куме, куме, добра горілка,
Вип'ємо, куме, для понеділка;
Скиньмося, куме, шагів по сорок,
Вип'ємо, куме, ще й у вівторок;
Проженім, куме, скот у череду, –
Вип'ємо, куме, ще й у середу;
Ой куме, куме, добра година,
Що зібралася уся родина,
Помиймо, куме, тарілки й ложки,
Вип'ємо, куме, у четвер трошки;
Продаймо, куме, рябу телицю,
Вип'ємо, куме, ще й у п'ятницю.
Ой куме, куме, добра година,
Що зібралася уся родина.
Покиньмо, куме, святу роботу, –
Вип'ємо, куме, ще й у суботу.
Ой куме, куме, добра година,
Що зібралася уся родина.
Покиньмо, куме, святе діло, –
Вип'ємо, куме, ще й у неділю;
Продаймо, куме, рябії вівці,
Вип'ємо, куме, ще й наздогінці.
Ой куме, куме, добра година,
Що зібралася уся родина!
Пропиймо, куме, скотину й вівці,
Та підем, куме, тепер ми відсіль;
Пропиймо, куме, сіру корову, –
Вип'ємо, куме, ще й на дорогу.

*Дьячиха Василиса Биянтовская, 60 л.,
Андреевка Александр. у., Екатер. губ., 24 апреля 1885 г.*

276

Сусідоньки голубоньки, (2)
Зійдімося докупоньки, (2)
Та вип'ємо горілоньки. (2)
Ой п'яна ж я та й валюся, (2)
А додому йти боюся. (2)
Ой боюся чоловіка, (2)
Щоб не вбавив мені віка.
Ревнивого мужа маю, (2)
Хіба піду до Дунаю. (2)
Ой Дунаю, Дунаєчку, (2)
Втопи ж мою головочку. (2)
На камені ноги мила, (2)
А с каменя хвиля збила, (2)
Головоньку утопила. (2)
Ой ви, соми, їжте ноги, (2)
А ви щуки, їжте руки, (2)
А личенька не займайте, (2)
Бо личенько обмиється, (2)
Прийде милий, подивіться, (2)
А мій милий догадався,
За відеречко хватався –
– До Дунаю поспішався:
– Ой ти, мила, чорнобрива,
Ой що ж це ти наробила,
Маліх діток сіротила.
Маліх діток семеречко,
А восьмее в повіточку, –
Нахлопоче головочку.

*Молодъци: Секлета Проценкова, Химка Кишкина, Олександра
Панасенкова и Марфа Забарна, д. Кушугумовка Алекс. у.,
Екатер. губ., 29 декабря 1887 г.*

277

У неділю п'ю, п'ю,
В понеділок сплю, сплю,
А в вівторок снопів сорок
Пшениченьки жну, жну.
В середу возила,
В четвер молотила,
В п'ятницю віяла,
А в суботу міряла.

У неділю продала,
Та с людцями пропила,
Слава ж тобі, Господи,
Шо до пуття довела.

*Парубок Василь, с. Ляхово Ананьевск. у. Херс. губ., 1884 г.
Сообщил учит. С. Потапенко.*

ЖАРТІВЛИВІ ПІСНІ

278

Прием, оказанный тещей зятям

Стала да теща,
Стала да рідна
Своїх зятів в гості звать:
І Гришка прийшов,
І Микишка прийшов,
І Захарько прийшов,
І Макарко прийшов,
І Давидко прийшов,
І Демидко прийшов,
А Йванюша каретою приїхав.
Стала да теща,
Стала да рідна
Своїх зятів садовить:
І Гришку на лавку,
І Микишку на лавку *і т. д.*
А Йванюшу на стульчику посадила.
Стала да теща,
Стала да рідна
Своїх зятів годувать:
І Гришці пампушку,
І Микитці пампушку,...
А Йванюші з горошком
Стала да теща,
Стала да рідна
Своїх зятів частувать:
І Гришці да чарку,
І Микишці да чарку...
А Йванюші стакан меду піднесла.
Стала да теща,
Стала да рідна

У неділю продала,
Та с людцями пропила,
Слава ж тобі, Господи,
Шо до пуття довела.

*Парубок Василь, с. Ляхово Ананьевск. у. Херс. губ., 1884 г.
Сообщил учит. С. Потапенко.*

ЖАРТІВЛИВІ ПІСНІ

278

Прием, оказанный тещей зятям

Стала да теща,
Стала да рідна
Своїх зятів в гості звать:
І Гришка прийшов,
І Микишка прийшов,
І Захарько прийшов,
І Макарко прийшов,
І Давидко прийшов,
І Демидко прийшов,
А Йванюша каретою приїхав.
Стала да теща,
Стала да рідна
Своїх зятів садовить:
І Гришку на лавку,
І Микишку на лавку *і т. д.*
А Йванюшу на стульчику посадила.
Стала да теща,
Стала да рідна
Своїх зятів годувать:
І Гришці пампушку,
І Микитці пампушку,...
А Йванюші з горошком
Стала да теща,
Стала да рідна
Своїх зятів частувать:
І Гришці да чарку,
І Микишці да чарку...
А Йванюші стакан меду піднесла.
Стала да теща,
Стала да рідна

Своїх зятів класти спать:
І Гришку під лавку,
І Микишку під лавку,...
А Йванюшу на кроваті положила.
Стала да теща,
Стала да рідна
З своїх зятів плату брать:
І з Гришки да руб,
І з Микишки да руб,..
А з Йванюші сімсот рублів узяла.
Стала да теща,
Стала да рідна
Своїх зятів виражать:
І Гришку дрючком,
І Микишку дрючком, ...
А Йванюшу колякою потягла.

Дед Дуброва. С. Ольгинское Мариуп. у., 1876 г.

279

**Иваненко, Василенко и козак Павло сам Предыбайло
(Запорожская)**

Марусенько, серденько,
Скажи мені правдоньку:
Відкіль ти гостей мала,
Сама ти без мене?
– Иваненка – із Варшави,
Василенка – із Полтави,
А козак Павло,
Сам Предибайло –
З славного Запорожжя.
Марусенько, серденько,
Скажи мені правдоньку:
Чим ти їх напувала,
Сама ти без мене?
Иваненка – пивищем,
Василенка – медищем,
А козак Павло,
Сам Предибайло
Зо мною наливочку.
Марусенько, серденько,
Скажи мені правдоньку:

214

Чим ти їх годувала,
Сама ти без мене?
Іваненка – гусятиною,
Василенка – курятиною,
А козак Павло,
Сам Предибайло,
Зо мною лебедину.
Марусенько, серденько,
Скажи мені правдоньку:
Де ти їх спочивать клала,
Сама ти без мене?
Іваненка – у кімнаті,
Василенка – на кроваті,
А козак Павло,
Сам Предибайло
Зо мною на перинах.
Марусенько, серденько,
Скажи мені правдоньку:
Як ти їх виряжала,
Сама ти без мене?
Іваненко – шапочку зняв,
Василенко – поцілував,
А козак Павло,
Сам Предибайло
Обняв, тай заплакав.

*Авксентий Федоров. Орел, Кушугумовка
Александр у., 6 декабря 1887 г.*

Пояснение и предания певца: В Запорожжі жінок не поводилось, а шо в пісні співають – це запорожці гостювали в Гетманщині, де жили козаки жонаті. Гетманці звали запорожців яловим військом. Жартливі люди були запорожці! Покойний дід розказував, шо колись наша плавня звалась Великим Лугом, де жили запорожці на високих грядах біля озер. Було посходяться до якого в гості і почнуть випивать, жартувать та виспівувать. І пісні у них були не такі, як тепер: все про козацькі вжитки, складні та докладні. Були і такі, шо зо сміху кишки рвались. Жили в роскоші недаром в піснях згадують про славне Запоріжжя: во[но] таке і було, народ сбігався відо всіх усюд, а найбільше утікачів з слобід: Мишуриноного Рогу, Келеберди, Куцоволовки, Недригайлівки, Превольної і інших, з якіх і тепер єсть у нас захожі люди. Чудний звичай був у ніх давать прозвища козакам, які не признавались. Оце було забіжать отаман з писарем в Великій Луг і почнуть збірять та запису-

вать всіх утікачів та бурлак, які посходились в Запорозжя. Збереться їх чоловік десятка два, три, то отаман і пита:

– Чи всі з охотою прийшли козакувати, чи ні?– Всі! всі з охотою! – обзиваються сіроми.

– Як усі, тепер всякій скажіть всяк своє мення, прозвище, звідки прийшов, якої віри. Признавайтесь також по правді чим провинувати-вся дома, за це у нас судить не будуть, а тільки не робіть шкоди тут, бо у запорожців свій суд.

Тоді оглядить всіх, прикличе самого молодшого і пита:

– Як тебе звуть? Як батька?

– Іван, батько Юхим.

– Прозвище?

– Не знаю.

– Звідки прийшов?

– З Уманщини.

– Віри якої?

– Не знаю.

– Ти ж кажиш, з Уманщини; тоді ж якої ти віри?

– Уманської.

– Молодець! Так і казав би. Церква, піп є у вас? Христися?

– Церква, попи і дяки є, христюсь.

– Як тікав від батька, не пошкодив бува чого?

– Та трохи було... Гуляв я на досвітках і завалив піч досвітчаної матері, хлопці збирались побить, так я й утік.

Писар все пише, та все усміхається. Отаман пита другого:

– Тебе звуть? Батька?

– Петро, батько Онопрій.

– Прозвище?

– Не знаю.

– Звідки прийшов?

– З Куцеволівки.

– Віри якої?

– Куцеволівської.

– Молодець! Попи, церква є? Отченаш знаєш?

– Попи і церква є. Отченашу знаю до половини.

– І то добре! Яку шкоду вчинив?

– Як вам сказати – чи воно шкода, чи ні... У ночі куркулеві ворота забив, що не пускав дівки на вулицю; він подав на суд, так я й утік.

Писарь пише та все усміхається. Отаман до третього:

– Твоє мення і по батькові?

– Онисько. Батько Данило.

- Прозвище?
- Не знаю.
- Звідкіля сам?
- З Недригайлівки.
- Віри?
- Недригайлівської.
- Так, добре. Христися? Церква і попи є? Отченашу знаєш?
- Христюсь, попи і церква є. Отченашу трохи знаю, трохи ні.
- Нічого: тут навчися. Чим прошпетився?
- У церкві гасив свічки і попик пальці; тоді я став запльовувати їх.

Піп розсердився, обізвав мене єретичним сином і вигнав із церкви.

Писарь все записує і все усміхається.

Далі отаман спитав Остапа, Микиту, Дмитра і інших. Всі, як і перший, прозвищ тобто не знали; всі з якої слободи, такої і віри; чим прошпетились – всякій признався. Микита боровся с товаришем, ненароком перечипив бабу, та упала і розбила носа; Дмитро, на сміх людям, поставив хату не туди, куди слід, вікнами; Остап сів на чужого білого коня і опинився в Запорожжі; той зробив те, той друге, – всі з гріхом. Переписали усіх, отаман і каже:

– Ну козаки, в Запорожжя всі прийшли без прозвищ, а тут будите жити, як і слід, с прозвищами, віри всі ви, як я бачу, православної.

І почав вчитувати з першого:

– Ти, Іване, з цього часу, будеш Завалипіч; ти Петре, Забийворота; ти, Онисько, – Заплюйсвічка; ти, Микито, – Зачипиноса; ти, Дмитро, – Нетудихата; ти, Остапе – Білоконь.

Далі низенького хлопця прозвав Малим, здоровила [Вергилою], того Маловічком, того ще як-небудь. Зробивше своє діло, отаман побалакає де об чім з челяддю, пошуткує і звелить всім прибути в Січ до кошового.

Покойний дід розказував, шо в Великому Лузі жило багато запорозьких рибалок і пасічників і все народ зажиточний. Було завертають сюди і чумаки за просолом. Єсть і тепер дуб в обхват 3-х чоловік і зветься «чумацьким»: Біля нього, кажуть, було становище чумацьких валок. Наїзджали сюди, кажуть, і отамани з писарями, і кошовий з Січі. Оце погуляють день-два у рибалок, тоді покличуть їх пасішники, – погостять і там, тоді посідлають коней і гайда в Січ.

Е, було колись Запорожжя, та не вернеться! Покоління їх, кажуть, живе в Чорноморі і за Дунаєм, тільки живуть вони, як ми, – сімействами і слободами.

Дед Орел.

Запорожці у шинкарьки Приськи

Наїхали козаки
 До шинкарьки Приськи.
 Ой чи наша Приська,
 Чи жива, чи кріпка?
 А як вона вмерла –
 Будем поминати,
 А як вона жива –
 Треба одвідати! –
 Запорожці, козаки,
 Не завдайте сорома,
 Шо до пупа пелена,
 Бо дев'ята вже неділя,
 Як сорочку наділа.
 Сюди хіп, туди хіп,
 До смиттячка – вісім кіп...

Ив. Мих. Гетьман, 78 лет.

Слободка, предместье г. Александровска, 18 сентябрь 1887 г.

Пояснение. Це значить верталися козаки с походу і заїхали до шинкарьки Приськи. Ідуть в хату і співають. Приська не сподівалась їх, та й просе, щоб вибачали за безпечность. Кинулась вона вимітать, коли сміття стіко, шо і віником не посуне (8 кіп). Вона, мабуть, і хату тоді вимітала, як надівала білу сорочку.

281

Ой гоп сюди, туди,
 Повернися ти, Тимошу,
 Та с того козака
 Запорожця насмієшся.
 Він тебе не завгодив,
 Він тебе не помняв.
 А ти його молодого,
 Та й у Січу одіслав.
 Моли Бога, вражий сину,
 Шо він зменшав свою силу,
 Покотилася б в долину,
 Головонька твоя сива.

Трофим Ковбаса, 95 лет. Языково Екатер. уезда, 1887 г.

282

Ой що ж то за Микита,
Шо на опашки свита,
Під віконцем зігнувся,
Чи не вийде Маруся.
А Маруся регоче,
До Микити не хоче.

Дед Яков Рыбалка, с. Андреевка Александр. у., 7 марта 1885 г.

Тождест. у Чубинского, V, 67.

283

Оттой мені не до душі,
Шо приходив у кожусі,
Оттой мені сподобався,
Що кгудзями обтикався.
Той мене пече, ріже,
Шо не люблю, а він лізе.
Той мені допікає,
Шо я люблю – він тікає.

Секлета Клименкова. Кушугумовка, 14 ноября 1891 года.

284

Сидір, Прохор та Борис
Полаялись, побились,
За чуприни побрались;
Добре щулять кулаками,
За носи взялись руками ...

Мій покійний дід був маляр, ще козацького заповіту. Було, нама-
лює трьох запорожців, і оцей підпис зроби. Сміха було ...

Баба Ганна Саенкова.

Покровское Александр. у., 23 июня 1888 г.

Стих и рассказ напоминают картинку из коллекции Н.А.Поля.

285

Ой учора із вечора трубочка курилась,
Як поклав я на полицю, – впала та й розбилась.
Ой, устав я, рано зранку, – по трубці тужити,
Трубка ж моя, череп'янка, де тебе нажити?
Як пішов я до торгу, трубки торгувати, –
Там дівчина, молодая, пшоно продавала,
Вона мені, молодому, трубку сторгувала.

Як пішов я у кабак випить за трі гроші,
А там сидять молодиці, чорняві, хороші.
А я парень, а я добрий, на всі штуки вдався,
Сюди, туди помеж ними, та й поженхався.
Як плигнув я, через тин, та й не доторкнувся,
Як ударив мужик ціпом, – тіко усміхнувся.
Ой, здається, не боліло, – не можна робити,
Такі ж бо я не покинув молодиць любити.

Михаил Маевский. С. Ольгинское Мариупол. у., 1875.

286

Чогось мені не прядеться,
Підо мною днище гнеться,
Веретено брикається,
Тонка пряжа щіпається.
Як покину вражу пряжу,
Та полізу на піч ляжу,
Як покину гребінище,
Та попарю животище.

*Степанида Коваленкова. С. Юльєвка,
Олександр. у., Екатер. г., 1875 г.*

287

“Кошовий” Христя¹

Іде Христя улицею
Чохли поспускавши,
А за нею Запорожці
Шапочки ізнявши.
- Запорожці, небожата,
Та мала вас шата,
Дала б я вам по чарочці,-
Бочка не почата.
Ой на Христю, на небогу
Поговор та слава,
Либонь Христя Запорожцям...
По чарці давала.
- Ой не йди, Христе, вулицями,
Живи в городочку,
Бо піймають Запорожці –
Підріжуть сорочку.

¹ Заголовок этой песни пополняет печатаемое ниже предание. *Я.Н.*

- Я в Полтаві родилася,
А в Інгулі зросла,
А у Січі вінчалася,
За Дністр заміж пішла.
- Тікай, Гнате, тікай, брате,
Хоч холодна роса,
Одна нога у сапьяні,
А другая боса.
Прибіг Гнатко,
Прибіг братко
До своєї неньки:
- Сховай мене, моя нене,
Бо нападуть на мене!
- Ой та нашо ж,
Я буду ховати,
Як заробив,
Мій синочку,
Треба отвічати.
Піди, синку, у світлицю,
Та скинь скамелайку,
Та скинь штани-шаравари,
Та надінь запаску.

*М. Никополь Екатеринославск. уезда, 11 июня 1894 г.
Записан от 78-летн. деда Дмитра Степановича Быковского.*

Непонятный смысл песни старик поясняет следующим забавным рассказом из преданий седой старины.

“Запорожці, - як ті ченці, - мало розбирали толку в жінках. Інчій, було, і зостаріється, а баби і в віці не побаче. Раз запорожці достали десь невеличку дівчинку і віддали кошовому: «На, кажуть, тобі, батьку, цего хлопця, та годуй». Назвали того «хлопця» Христином, та й ходе він у штанях. От виріс той Христин, а кошовий зостаривсь і каже: «як помру я, хлопці, виберіть Христина за кошового: він у вас буде розумний і добрий козак».

Умер кошовий, а Запорожці і вибрали Христина за кошового. От новий кошовий взяв в прислужники молодого козака Гнатка і панує собі... Чи довго панувать, чи ні – тіко не втаїлось шило в мішку... Раз Гнатко підпив і давай докорять запорожцям: які з вас, каже, лицарі, коли у вас баба за кошового праве?... Намотали собі козаки на вус і замовкли. Настала ніч, всі обляглися спать,- вони і сунули до кошового. Почув Гнатко гомін, схватився і каже: тепер, Христе, прощай!... Тікаюче с хати, - один сапьян надів, а другий не вспів, вскочив на коня і по-

дався із Січі. Козаки – в хату... Ой лихо! Воно і справді баба... Кинули вони ту бабу, та й пустились в погоню за Гнатком... Гнались день, гнались другий, гнались третій. Добігли до Гнаткового двору, а мати в вікно побачила погоню і каже: тікай, синку, у світлицю, передінся, та сідай прями... Надів Гнатко запаску, замотав вуси за вуха, накинув очіпок, сів за гребень і пряде... Козаки вскочили в хату, бачуть – самі-сінькі баби... Кинулись шукать і під піл, і на піч. І в комору, і на горіще, - нема Гнатка... Вони тоді повскакували на коней і подалися на Інгул в Січ.

Запорожці вибрали собі кошового, а Христю отставили: «Живи, кажуть, в городочку, не показуйся, бо піймають запорожці – підріжуть сорочку»...

Давай та Христя тікай за Дністр до Гнатка, давай приспівувать козакам:

Я Полтаві родилася,
А в Інгулі зросла,
А у Січі вінчалася;
За Дністр заміж пішла...

Цебто вона глузує с козаків: шо в Інгулі зросла – це правда, бо в Інгулі була Січ, а шо в Січі вінчалися – то вже насмішка: в Січі нікого не вінчали, бо козаки жили як ченці.

До цієї пісні ще єсть і приспів. Пострамила та Христя все Запорожжя, то старі козаки, було, згадають життя під Польщею і співають:

Ми з ляхами нажилися,
Й хліба наїлися,
А тепер перестали, -
Славоньки достали...

288

Ляшок

Малоруська сатира

Ой був ляшок морков'яний,
Жупан лопуховий,
А шапочка с пастернаку,
Коник буряковий,
А шабелька із петрушки,
Пахви із квасолі,
А пістолик будяковий,
Кулі з бараболі.
Як виїхав із Варшави, -
Під ним коник пляше,

222

Свині його зустрічають:
- Куди їдеш, ляше?
Ухопився за пістолик,
Став свиней стріляти,
Свині кулі похватили,-
Нічим воювати;
Ухватився за шабельку,-
Став свиней рубати,
Свині шаблю пожували,-
Нічим воювати.
А назустріч ідуть хлопи,-
Звернули з дороги,
Бачуть – ляха зїли свині,
Тіки видно ноги.

*Дед Василій Панасенко, 68 л.,
с. Вознесенка Александровск. у., 15 мая 1877 г.*

Сравн.: Чубинский. Труды, V, [16]; Гатцук. Ужинок родного поля,
стр. 124.

289

Ой кивнула молодиця бровами на мене,
Кидай, серце, вози мазать, та ходи до мене.
Підмовила чумака на ніч ночувати,
Поставила стороженьку, щоб мене піймати.
А я чумачина, а я догадався,
Хилю, хилю попід тинью та в зілля сховався.
Ой як пішли жіночки та зіллячко рвати,
Та все ж того чумака сліду слідувати.
Ой це ж той походив,
Що у полі не робив;
О це ж того слідочок,
Що одбива жіночок.
Конопелькі, пельки, трава зелененька,
За хорошим чоловіком жінка молоденька.
Конопельки, пельки, трава посихає,
За поганим чоловіком жінка помирає.

Покровское Александр. у. Екатерин. губ., от Марии Саенко, 1885 г.

290

На колоді стояла,
На хлопців моргала,
Сюди хлопці до мене,

Чорні брові у мене.
– Чорт тебе бери з ними,
Ти давно маниш ними.
– Як би я не манила,
То б я боса ходила,
А то я шевчика маню,
В черевиченьках ходю.
Одна пара чорная,
Другая червоная,
Третя сапьяновая,
Сама я чорнобровая.

*Д. Нескучное Мариуп. у., Екатер. г.
Сообщ. Ефимия Новицкая. 1887 г., 11 февраля.*

291

Ой дід мідний,
А баба залізна,
Дід ліг на печі,
А баба полізла.
Ой ліг дід на печі,
Та зігнувся як їжак,
Бережися, вража бабо,
Бо вискочу як лошак ...

Баба Секлета. 29 декабря 1887 г., Кушугумовка.

292

Полюбила коваля,
Та й не доля моя,
Я ж думала кучерявий,
Аж і чуба нема.
Я ж думала обголився,
Аж він в кузні осмалився,
Одна була волосина,
Та й ту гнида откусила...

*Петровка Козелецкого у. Черниговской губ.,
сообщ. Н.П. Иванова, 5 мая 1885 г.*

293

Терен, терен та й не хміль,
Прийшов милий та й не мій;
А мій милий не такий, –
З чорними бровами,

Та поїхав у дорогу
Сіріми волами.
Терен, терен біля хати,
Та нікому обірвати,
Треба Гриця попросити,
Шоб той терен обтрусити.

*24 апреля 1885 г. Андреевка Александр. уезда,
Екатер. губ. Записана от Орины Фень, 18 лет.*

Ср.: Чубинский. V, 1137, № 105.

294

На вгороді шовковиця,
Чорні брови в поповича,
А я свої в сажу мажу,
Поповича переважу.
Навгороді бурьянина,
Чорні брови в дворянина,
А я свої в сажу мажу,
Дворянина переважу.

*24 апреля 1885 г. Андреевка Александровск. уезда
Екатер. губ., записана от Орины Фень, 18 лет.*

295

Як до мене Яків приходив,
Коробочку раків приносив,
А я ж тії раки забрала,
А Якова с хати прогнала:
– Іди, іди, Якове, с хати,
Ніде тобі спати лягати,
Бо на полу батько та мати,
А на печі батькові діти, –
Нігде тебе, Якове, діти;
Під припічком зять та невістка, –
Нема тобі, Якове, міста.

*Еф. Степ. Боченкова, 20 л. 1875 г.,
дер Нескучная Мариуп. у. Ек. губ.*

Чубинский. Труды, V, 1119 (№47); Мордовцов, Литературн. сбор-
ник, 346.

296

Ой Боже мій милостивий, що я наробила,
Полюбила чабана за грудочку сира.
Укусила того сира, – а він не солоний,
Оглянулась на чабана, – а він чорнобровий.
– Ой чабане, чабане, покинь вівці пасти!
– Не покину, поки згину, бо навчився красти.
Ой пас же я баранці, а тепер ягниці,
Любив же я все дівчат, – тепер молодиці.
А на горі монастирь – там була каплиця,
Там би я був попом, якби молодиці.
Молоді молодиці на мене моргають,
А я парень молодий та сам догадався,
Хилю-хилю понад тином – та в бурьян сховався,
В Одарочки ночував та с печі вірвася,
Лихий руки одібрав, що я не держався.

*Мокрына Берестенкова, 40 л.,
д. Кушугумовка Алекс. у, 20 апреля 1885 г.*

297

Поки не женився, –
Поти не журився,
А як оженився,
Зараз зажурився,
Ложкою, мискою
І третію колискою...
Увійшов у хату,
Одно каже: тату,
Друге каже: папи,
Жінка каже: бери шапку
Та тікай із хати...

*Мария Пипченко, 18 л., с. Балабино Ал. у.,
9 марта 1885 г.*

298

Як задумав старий дід
В осені жениться, –
Стара не полюбе,
Молода не схоче,
А хоч вона схоче,
Так спати не ляже,
А хоть вона ляже,

Так правди не скаже,
А хочь вона скаже,
Так не поцілує,
А хоч поцілує, –
Одвернется плюне.
Як пішов на ярмарище,
Купив нагаїще,
Та прив'язав молоду
До хати плечима,
До дверей очима.
Як ударе молоду,
По широкому заду:
– Отсе тобі, молода,
«Козиная борода»,
«Совинії очі»,
«Невдалії речі» ...

Дед Нечетов, 68 л., Гуляй-Поле Ал. у. Ек. губ., 1 мая 1875 г.

Сравн.: Чубинский. Труды, V, 842, № 411.

299

Ой було у баби
Та чотири дочки,
Ой чотири дочки
Та й всі й паняночки.
Перва дочка каже:
– Отдай, мати, заміж (2)
Ще й за хлібороба;
Друга дочка каже:
– Отдай, мати, заміж (2)
Ще й за риболова;
Третя дочка каже:
– Отдай, мати, заміж (2)
Ще й за нюхаренка;
Четверта дочка каже:
– Отдай, мати, заміж
Та ще й за музику.
Перва дочка іде
До матері в гості,
Несе пиріг під полою
Оттакою довжинею,

Оттакою шириною¹,
До матері в гості.
Друга дочка іде
До матері в гості,
Несе рибу під полою
Оттакою довжінею,
Оттакою ширинею,
До матері в гості.
Третя дочка іде
До матері в гості
Несе ріжок під полою
Оттакою довжиньою,
Оттакою шириньою,
До матері в гості.
Четверта дочка іде
До матері в гості,
Несе скрипку під полою,
Оттакою довжиньою,
Оттакою шириньою,
До матері в гості.
Дочки ж мої, дочки,
Та всі й паняночки:
Шо періжка укусю,
А рибкою закусю,
Табачку я понюхаю,
Ще й скрипочки послухаю.

*Дед Данило Фень, 70 л.,
Андреевка Алекс. у., 16 марта 1885 г.*

300

На вулиці скрипка, бас,
Пусти, мати, хоть на час
– Іди, доню, не барись,
За ворота та й вернись.
– Шо ж то, мамо, за гуляння,
За ворота та й вертаня?
Як ви, мамо, гуляли,
Сім день дома не бували;
Через гору та в контору
До писаря ходили,

¹ Поющий размахивает руками и показывает размер длины и ширины.

Бо пісаря любили.
– Я гуляла всі мнясниці, –
Дав копійку на кислиці,
І кислиць я не поїла,
І гуляти не схотіла.
Ночувала одну ніч,
Та не чула, яка й річ,
Я до його говорю,
А він каже: «Я умру».
Я до його: «Серденя», –
А він лежить як свиня...

Ульяна Графская, 17 л., Кушугумовка Ал. у., 8 янв. 1881 г.

301

Їхав хлопець за снопами, –
Сидить дівка під копами,
Він на дівку задивився –
Полудрабок уломився.
Не жаль було б мені воза,
Коли б дівчина гожа,
А то руда та погана,
Та й та віз поламала.

Палажка Дьяченко, с. Владимировка, Мариуп. у., 1876 г.

302

Ой під мостом, мостом
Плавають утята,
А у тій же Іванівці
Погані дівчата.
Як ідуть – губи дмуть,
Та ще й піддимають...
Їхав парень за снопами, –
Сидить дівка під копами,
Він на неї задивився,
А віз його обломився,
Ой не жаль було б воза,
Якби дівчина гожа,
А то ряба та погана,
Та й та віз поламала...

Карп Ницета, с. Благодатное Мариуп. у., 1876 г.

303

Ішла, ішла дівчина бережком,
Гнала, гнала селезника батіжком:
Гиля, гиля, селезнику, додому,
Продам тебе жидові рудому.
За три копи селезника продала,
За рублика дударика найняла.
Заграй мені, дударіку, у дуду,
Шоб забула про свою лиху біду.

*Дед Конст. Бормаков,
с. Новогупаловка Алекс. у., 2 декабря 1885 г.*

304

Ой поїхав Савродим у поле орати,
Його жінка, Савродимка, у корчму гуляти,
Гуляла, гуляла та й не проспалася,
Наварила борщу, каші, в поле потряслася.
Ходила, гукала, милого шукала,
Подивився Савродим, яка біла стала.
Як приїхав Савродим із поля додому,
Та поставив Савродимку на житню солому,
Чи їла, не їла – захотіла пити,
Запрягає в борону – їде волочити.
Запрягає в борону, запрягає в рало:
– Ой гей, моя мила, ще додому рано.
Випрягає з рала, – запрягає в віз:
– Ой гей, моя мила, та поїдем в ліс.
Ой там у лісу дощова калюжа,
Та розсердилась мила та на свого мужа.
Розсердилась, розгнівалась та на свого мужа,
Та полізла на піч, – буцімто нездужа.
– Ой уставай, мила, привіз я горілки!
– Цурь тобі, пек тобі, – шукай собі жінки!
– Ой уставай, мила, привіз тобі пива!
– Цурь тобі, пек тобі, – болить у мене спина!
– Ой уставай, мила, привіз я дубину,
Не велику, ні малу, тіко суковату,
Та на твою, мила, спину, на пенякувату.
Ой устала мила, так як не лежала,
Взяла свого Савродима та й поцілувала.
– Пошли тобі, Боже, здоров'ячка з неба,
Шо ти таки догадався, чого мені треба.

Як умер Савродим та й на лавці лежить,
Його жінка Савродимка по горілку біжить.
І горілку несе, і музики веде:
– Тепер же я, Савродиме, не боюся тебе!

*Настя Гирманова, 20 л., с. Андреевка Алекс. у.
Екатерин. губ., 25 апреля 1885 г.*

Сравн.: Сборник Харьк. Историко-филологич общ., V, 146, № 37.

305

Як мені не ходить – мене кличуть,
Як мені не гулять – у мене є в чому:
У мене сорочка нова –
Тільки пазуха сама!
Як мені не ходить – мене кличуть,
Як мені не гулять – у мене є в чому:
У мене чоботи нові, –
Тільки халяви одні!
Як мені не ходить – мене кличуть,
Як мені не гулять – у мене є в чому:
У мене каптани нові, –
Тільки комірі одні!
Як мені не ходить – мене кличуть
Як мені не гулять – у мене є в чому:
У мене шапка нова, –
Тільки дірка стара!
Як мені не ходить, – мене кличуть,
Як мені не гулять – у мене є в чому:
У мене штани нові,
Тільки очкури одні!

*Катерина Остаповна Старченкова, 70 л.,
д. Розумовка Екатериносл. у., 5 декабря 1913 г.*

306

Оце ж тії чоботи, шо зять дав,
А за ції чоботи дочку взяв.
Чоботи, чоботи ви мої,
Чом діла не робете ви мені?
А за цюю вражую шкапину
Та взяв мою рідную дитину.
Чоботи, чоботи ви мої,
Чом діла не робете ви мені?
Оце ж тії чоботи, що з бичка,

Чом діла не робете, як дочка?
Чоботи, чоботи ви мої,
Чом діла не робете ви мені?
Як повісю чоботи на крючку,
Піду сама робить діло за дочку.
Чоботи, чоботи ви мої,
Чом діла не робете ви мені?
На річку йшла – чоботи хлюпотять,
А з річки йшла – слізеньки капотять.
Чоботи, чоботи ви мої,
Чом діла не робете ви мені?

*Дед Ефим Пивень, 57 л., с. Новогупаловка
Алекс. у., 15 января 1885 г.*

307

Як приїхав жовнір
До жида в аренду
Ляндзер ду,
Синдзенкрайвір,
Мілценбер,
Шене мене кінценмер...
– Чи є в жида горілка?
– Маю добронзію,
Ляндзерду *и т. д.*
А у мене, дуса,
Як цевронец хороса
Ляндзерду *и т. д.*
А хто з мені долзен, –
Віддай пізалуста,
Ляндзерду *и т. д.*
А кому з я долзен, –
Нехай того цорт візьме!
Ай вей, вей, вей!
Ай вей, вей, вей, вей, вей, вей!
Ай вей, вей, вей, вей, вей, вей!
Шене мене кенцермер!

*С. Ольгинское Мариупольск. у., сообщил в рукописи
Яков Мих. Козловский, выходец из западн. губерний, 1876 г.*

308

Як попав наш засідатель
На чужу біду,

Провалився наш становий
На тонкім льоду.
Б'ються соцькі і десяцькі,
Б'ються рибалки,
Закидають край берега
Гострії гаки.
Іде собі жид убогий,
Пейсами потряс:
– Герсте, герсте, що такове,
Що такове в вас?
– Ой біда ж нам, жиду,
Господи прости,
Провалився наш становий, –
Як його спасти?
– Герсте, герсте, – а на що вам,
Цузова біда,
Покажіть-но карбованця –
Вискоціть з вода.
Послухали вони жида,
Зібрали гривень шість, –
Диви, диви, як становий
Мало їх не ззість!
Як зібрали трохи срібла,
Та ще й трохи мідь,
Як побачив їх становий, –
Вискочив на лід.

*Хутор Казачий Яр Ананьевск. уезда
Херсонской губ. Сообщ народн. учитель С. Потапенко.*

309

Товарищ пьет з товарищем

Ой як пити, та й пити
Цюю чарку до дна,
Ой як спати, то й спати
З ранку до полудня.
А коли вірно любиш, –
До рибочки збудиш,
Як вірний товариш, –
Борщу, каші навариш.

*Иван Мих. Гетьман.
Слободка, предместье Александровска, 18 сентября 1887 г.*

Це пісня запорозька. У їх баб не поводилось, їсти варили самі, то оце, було, приїде один до другого в гості, підоп'ють і співає гость хозяїну, шоб погодував.

БАЛАДИ

310

Петруня

Пани влюбляється в крепостного

А.

Ой чи чули ви, люди, а про того Петруню,
Шо убито Петруню на Яловій могилі.
Не за велику вину Петруню вбито,
Ой був він на панщині, молотив жито.
Ой приїхала вельможна до нової клуні,
Питається отамана: „А чи тут Петруня?“
– Годі серце, Петруню, жита молотити,
Та поїдьмо зо мною мед, горілку пити.
А у того вельможного та був вірний слуга,
Та не пожалів він свого дорогого коня,
Та й побіг догоняти свого пана.
Нагнав свого вельможного на Калиновім мосту:
– Ой вернися, пан вельможний, єсть в вельможній гості!
Як приїхав пан вельможний а до свого двору,
Та й поставив стороженьку для свого спокою.
Ой як вийшла вельможная на пальчиках тихо:
– Тікай, серце Петруню, – буде тобі лихо.
Як кинувся Петруня в віконце тікати,
Коли стоїть стороженька – не можна і пересчітати.
Як ударив пан вельможний з громкої рушниць, –
Раздайтеся, разступіться горничкі світлиці;
Як ударив пан вельможний з громкого пістоля,
Та улучів він Петруню протів серденька, стоя.
– Оце ж тобі, Петруню, та велика дяка,
Візьміть, слуги, та винесіть відсіль як собаку;
Оце ж тобі, Петруню, за хорошу вроду, –
Пливи, пливи по бережку, – пий холодну воду.
Петрунина ненька по бережку ходе,
Вона ходе і голосе, білі ручки ломе,
Молоденькіх рибалочок жалібненько просе.

Це пісня запорозька. У їх баб не поводилось, їсти варили самі, то оце, було, приїде один до другого в гості, підоп'ють і співає гость хозяїну, щоб погодував.

БАЛАДИ

310

Петруня

Пани влюбляється в крепостного

А.

Ой чи чули ви, люди, а про того Петруню,
Шо убито Петруню на Яловій могилі.
Не за велику вину Петруню вбито,
Ой був він на панщині, молотив жито.
Ой приїхала вельможна до нової клуні,
Питається отамана: „А чи тут Петруня?“
– Годі серце, Петруню, жита молотити,
Та поїдьмо зо мною мед, горілку пити.
А у того вельможного та був вірний слуга,
Та не пожалів він свого дорогого коня,
Та й побіг догоняти свого пана.
Нагнав свого вельможного на Калиновім мосту:
– Ой вернися, пан вельможний, єсть в вельможної гості!
Як приїхав пан вельможний а до свого двору,
Та й поставив стороженьку для свого спокою.
Ой як вийшла вельможная на пальчиках тихо:
– Тікай, серце Петруню, – буде тобі лихо.
Як кинувся Петруня в віконце тікати,
Коли стоїть стороженька – не можна і пересчітати.
Як ударив пан вельможний з громкої рушниць, –
Раздайтеся, разступіться горничкі світлиці;
Як ударив пан вельможний з громкого пістоля,
Та улучів він Петруню протів серденька, стоя.
– Оце ж тобі, Петруню, та велика дяка,
Візьміть, слуги, та винесіть відсіль як собаку;
Оце ж тобі, Петруню, за хорошу вроду, –
Пливи, пливи по бережку, – пий холодну воду.
Петрунина ненька по бережку ходе,
Вона ходе і голосе, білі ручки ломе,
Молоденькіх рибалочок жалібненько просе.

– Ой нате вам, рибалочки, півтора золотого,
Та витягніть мені сина а хоть не живого,
Ой нате ж вам, рибалочки, горілки напиться,
Та витягніть мені сина а хоть подивіться;
Ой нате вам, рибалочки, а срібную копу,
Та витягніть мого сина – хоть гляну на вроду.
Вельможная пані в вікно поглядає,
До Петруненої неньки стиха промовляє:
– Ой коли б ти, стара мати, другого Петруню мала,
То я б тебе, стара мати, сріблом, золотом обсипала.
Петрунина ненька все плаче, ридає.
Вона паню вельможную кляне, проклинає:
– Бодай же ти, вельможная, цього не діждала,
Що ти мого одинчика із світа зігнала.
На панщину виряжала, – я все ним кохалась,
Прийшла звістка нещаслива, – я й не сподівалась.

*Секлета Проценкова, 45 л.
Кушугумовка Александр. у., 29 декабря 1887 г.*

311

Як поїхав пан вельможний к Білому царю служити,
А за ним пані вольможна не стала тужити.
Сіла вона с Петрунею мед, вино пити.
Та була одна слуга у пана вірна, та все теє знала,
Та кучерям вірнім все те доказала.
Та не пожалів кучер свого коня вороного,
Нагнав же він пана на Калиновім мості.
– Завернися, пане, бо є в пані гості!
– Не можна сему статся, – пані роду не такого,
Ой не зроби повік стида оттакого,
– Як неправда, пане, моя буде,
То вдарете, пане, стрілою у груди,
– Як правда, хлопку, буде – велю коня осідлати,
Та в наряд тобі дати.
Ой заїхав пан вельможний с-під сонця,
Сидить вельможная с Петрунею край віконця,
Приїхав вельможний до своєї господи,
Та поставив на вікнах сторожу, на дверях запору.
Ой як кинувсь Петруня до вікна тікати,
Аж там стороженька стоїть кругом хати.
Ой як крикнув пан вельможний на свої гайдуки:
– А беріть, беріть Петруню під боки й під руки,

Ой взяли, взяли Петруню під білі боки,
Та вкинули Петруню у Дунай глибокий.
Оце ж тобі, Петруню, що хороший вродився,
Плавай, плавай на Дунаї, ще й води напийся.
Як побігла вельможная та очеретами,
Поздирала личенько, ніжки позбивала,
Та все за тим Петрунею, що вірно кохала.
Тай зостріла рибалочок молоденькіх:
– Ой нате вам, рибалочки, таляра, золотого,
Та витягніть Петруню хорошого молодого!
Ой як витягли Петруню – вода з рота льється,
Молодая вельможная як горлиця б'ється,
А Петрунена, стара ненька слізеньками хлипле,
Молодая вельможная червінцями сипле:
– Не плач, не плач, не журися, старенькая мати,
Буду ж тебе, стара мати, сріблом, златом обсіпати,
Ще й до самої смерті хлібом, сіллю годувати.
– Бодай же ти, суко, цього повік не діждала,
Як ти ж мого Петруню із світа зігнала.

*Евтихий Дворецкий, 90 л. Ново-Гупаловка
Александр. у., 26 декабря 1885 г.*

Сравн.: Костомаров. Народ. песни в Малорусск. литературн. сборнике Мордовцова. Саратов, 1859 г., стр. 201; Чубинский. Труды, т. 5, стр. 1017 и 1069; „Киевская Старина“, 1882 г., т. II, стр. 362. (Вариант записан И.И. Манжурою в Александровском уезде); Головацкий. I, 62 - 64.

312

**Мать прокляла дочь „малою дытыною”. – Козак перестаєт любить. –
Обое заболевают. – Девушка велит похоронит ее с козаком**

Ой Боже, Боже, с такою годиною,
Прокляла ненька малою дитиною,
Не буде життя з вірною дружиною;
Нанеси, Боже, кого я люблю дуже,
А хоть не його, хоть товариша його,
Роспитаюся про здоров'ячко його.
„Дівчино моя, як до тебе ходить
Через облоги, через густі лози?”
Облили дівку все дрібні сльози.
Як ми любились – три годи і три неділі,
Теперь розійшлись – обое похворіли.

Ой козак лежить в зеленій діброві,
Дівчина його – у батька в коморі.
– Ой як задзвонять всі звони в соборі,
Послухай, мати, чи не по козакові;
Як по козакові, то давай, мати, знати,
Як будуть нести – наряжай і мене, мати;
Та клади, мати, до купи головами,
Щоб нашу любовь та на тім світі знали.

*Федора Балычина, Секлета Клименкова, Катря Костенкова, Самило Кыщенко и Федир Кужушный (замужняя и женатые),
Кушугумовка, 14 ноября 1891 года.*

313

**Ласковый козак на слова, да иная думка...
Раскаяние и похвалки обманутой девушки**

Ой ти дубе кучерявий,
Сам листом кудрявий,
Славний козак дохожалий,
Словами ласкавий.
Слова ж твої ласкавії,
А іншая думка,
Поки тебе не любила, –
Гула як голубка.
Гула, гула буркотіла,
Знялась полетіла.
Як летіла – говорила:
Горе мені, горе,
Утопила головоньку
В безоднее море.
Утопила, умочила, –
Треба рочесати,
С ким любила,
Розлучилась, –
Треба забувати;
С ким не зналась,
Повінчалась,
Треба привикати.
Як пішла я в чисте поле
Доленьки шукати,
Та не найшла счастья, долі,
Найшла кубелечко,

Оце ж теє кубелечко,
Що утка несеться,
Ой чула ж я через люди –
Вражій син сміється.
Смійся, смійся, вражий сину,
За сміх тобі буде,
Як дам тобі напиться, –
Так смерті не буде.
Як дам тобі напиться –
Люди не знатимуть,
Не я ж тобі даватему –
А дасть моя тітка,
Ізсохнеш ти, ізов'янеш,
Як рожева квітка.

*Дивчата – Зинка и Надежда Стольцивны,
д. Игнатъевка Екатер. у., 2 июня 1886 г.*

Второй, во всем сходный с предыдущим вариант, заканчивается короче.

...Утопила, умочила
Треба рочесати
Уже ж мой головонці
По вік не зринати.

*Авдотья та Палажка Самарские,
с. Краснокутовка Александр. у., 15 сентября 1889 г.*

См.: Чубинский. V, 13, № 34.

314

**Козак в раздумьи поит коня и вспоминает о милой. Писать ли листы,
или ехать. Едет и узнает, что милая поллюбила другого.**

Козак бросает милую в Дунай

Ой у лісі, у лісочку,
На жовтім пісочку,
Вода протікає,
Козак коня напуває,
Думає й гадає:
А чи мені женитися,
А чи мені журитися,
Чи листи писати,
До дівчини слати,
А чи коника сідлати,

Самому їхати?
Ой приїхав милий
До милої в гості,
А в милої, миленької
Весь двір на помості.
– Та доров, доров, мила,
Мила чорнобрива,
Ой для кого, мила,
А ці мости намостила?
– Ой для того, милий,
Мости намостила,
Що я його вірненько любила.
Та взяв милий милу
За білі боки,
Та й укинув милу
У Дунай глибокий.
Пливи, пливи, мила,
Уплинь за водою,
Та уже ж мені, мила,
Не жити с тобою.
Як впливеш, мила,
На жовтий пісочок,
Подай, подай, мила,
Стиха голосочок;
Як впливеш, мила,
На тіхіі луки,
Та подаси, мила,
Хоть правую руку.

*Мокрина Берестенкова, 40 л.
Кушугумовка Александр. у., 20 апреля 1885 г.*

315

**Козак пьет и жалуется, что родился без счастья-доли. Идет искать доли,
находит море и потопает. Милая просит рыбаков вытянуть и похоро-
нить в зеленом саду**

А чи моя недоленька, чи моє нещастя,
А чи мені поробила. шинкаронька Настя.
Що сів запів, що сів зажурився,
Що без щастя, без доленькі козак уродився.
Та уродила мене мати в зеленому житі,
Та не дала щастя, долі як у світі жити.

Уродила мене мати в зеленій діброві,
Та дала мені стан хорошій ще й чорнії брови.
Та було б тобі, моя мати, сіх брів не давати,
Та було б тобі, моя мати, щастя, долю дати.
Пішов козак, пішов бурлак доленькі шукати,
Та не найшов щастя-долі, найшов Сіне море.
В Сінім морі бурун грає, козак потопає,
Червоною хустиною на берег махає.
Ніхто його не ратує, ні батько, ні мати,
Тіко його миленькая вийшла ратувати.
Та пішла його миленькая понад бережками,
Та зустріла рибалочок с тремя неводами.
Рибалочки, голубчики, ввольніть мою волю,
Та розкиньте тонкій невод по Синему морю;
Рибалочки, голубчики, нате копу грошей,
Та витягніть миленького, який він хороший;
Ой нате вам, рибалочки, та хоть золотого,
Та витягніть миленького, а хоть не живого;
Ой нате вам, рибалочки, горілки напиться,
Та витягніть миленького, а хоть подивиться.
Тягнуть, тягнуть до берега, – вода з рота льється,
А милая по бережку як горлиця б'ється.
Ой нате вам, рибалочки, лянную сорочку,
Поховайте миленького в зеленім садочку.

*Дед Кузьма Лутай-Бойченко,
с. Вознесенка Александр. у., 18 мая 1875.*

Сравни: Метлинский. Народ. южно-руския песни, стр. 461; Баллина. Украинския песни, стр. 17; Чубинский. V, 267, № 524.

316 А

Воспоминание о крепостном праве. Брат покупает сестру

Ой ішов козак з Дону,
Та з Дону додому,
Та до свого пана – дівки купувати;
Торгує, купує у пана дівчину,
Дає він за неї – двадцять п'ять червонців,
А за її мову – коня вороного,
А за її косу – всю зброю на його,
А за її личко – дає сіделечко,
А за її вдачу – цілую тисячу.
Ой взяв він дівчину за білу руку,

Та повів він її аж у Турещину,
А із Турещини та у Німещину,
Та прівів дівчину до білої хати,
Заставив він її білу постіль слати.
Дівчинонька стеле, та й перебиває,
Та й перебиває – тяженько здихає.
– Та чого ж, ти, дівчино, так важко здихаєш,
Либонь ти, дівчино, родиноньку маєш?
Ой є в мене роду – три братіки зроду,
Один в Турещині, другий в Німещині,
А третього маю, де – й сама не знаю.
– Ти ж мені, дівчино, не вірна дружина,
Ти ж мені, дівчино, – рідная родина.
– Було б тобі, брате, за рученьку не брати,
Було б тобі, брате, вперед розпитати.

*Агафья Саенкова. Покровское
Александр. у., 12 января 1886 г.*

317 Б

Ішов козак із Дону додому...
Та взяв він дівчину за білу ручину
Та повів дівчину аж у Турещину.
Та велить дівчині світлечко світити,
Вечерять давати, білу постіль слати.
Дівка постель стеле, ще й перебиває,
Дрібними сльозами постіль приливає.
– Чого ж ти, дівчино, плачеш і ридаєш,
Хіба ж ти, дівчино, родини не маєш?
Тіко у мене роду – два братіки зроду,
Та і тіх я не знаю – де вони блукають.
Шо старшого брата – пани запродали,
А меньшого брата – в салдати отдали.
– Хіба ж ти, дівчино, та цього не знаєш,
Шо як мене мати з дому виряжала,
То тебе маненьку на руках держала,
На руках держала, плакала й казала:
- Іди, іди синку в чужу сторононьку,
Та не забудь, синку, про цюю дитинку.

*Елисавета Легезина. Вербова
Алекс. у., декабрь 1885 г.*

Братья идут в разбойники. – Сестра блуждает в лесу, встречается с разбойниками и просит указать дорогу. – После разспросов братья узнают сестру. Братья и сестра зацвели цветами (кровосмешание)

А

Жила вдова на Подолі
 Та не мала щастя-долі,
 Тіко мала три синочка,
 Три синочка і три дочки.
 Дочки зросли – заміж пішли.
 Шо найстарша – утонула,
 Середульшу – вовки з'їли,
 А найменьша – заблудилась.
 Приблудилась до лісочку,
 А в лісочку огонь горить,
 Коло огню розбой сидить.
 – Добривечер, добрі люди,
 А чи добрі, чи лихії,
 Зведіть мене на дорогу,
 На зеленую діброву.
 – Сідай, дівко, вари кашу!
 Сіла дівка, та все плаче.
 – Давай, дівко, вечеряти!
 Дає, дівка, та все плаче,
 – Пора, дівко, постіль слати!
 Стеле, дівка, та все плаче.
 Стали пити, гуляти,
 Стали роду питати.
 – Ой я роду вдовиного:
 Жила вдова на Подолі
 Та не мала щастя, долі,
 Тіко мала три синочка,
 Три синочка і три дочки:
 Сини зросли – в розбой пішли...
 Один каже: – Розстріляймо.
 Другий каже: – Не займаймо.
 Третій: – Зведім на дорогу,
 На зеленую діброву,
 Та станемо рядочками,
 Зацвітемо квіточками:

Ти зацвітеш синенько,
Я зацвіту жовтенько.
Люди скажуть: – Травиця,
А то братік, сестриця.

*Дед Арсеній Черновол, 97 л.,
д.Кушугумовка Ал. у., 20 апреля 1885 г.*

Ср.: Зап. Ю-З ОИРГО, Киев, 1874 г., II, 543.

Пояснение. Колись-то діти не вживались дома. Було, ляхи заберуть в неволю, то вони повтікають і йдуть в розбой: додому уже і не показуються. Так і у цієї вдови: сини були в неволі, а дочки поросли без їх. Ото, що дівка найшла в лісу розбой, – то її рідні брати. Вони з нею мали гріх.... Як розпитались, пішли вони і зацвіли квіточками: сестра синеньким, а брати – жовтеньким. Ціх квіточок і тепер єсть багато; у нас їх звуть «Братки». (*Viola tricolor*).

319 Б

Родство обнаруживається после брака

– Шинкаренко молода,
Усип меду ще й вина!
– Я не всиплю, не продам,
Бо на тобі жупан дран.
– Хоч на мені жупан дран,
Я заплачу, як і пан.
– Як заплатиш, як і пан,
Я за тебе дочку дам.
Хоч не дочку – наймичку,
Так хорошу панночку.
Стали пити, гуляти,
Стали роду питати:
– Я с Києва Гонтівна,
По батькові Йванівна.
– Я с Києва – Гонтович,
По батькові Йванович...
Який тепер світ настав,
Шо брат сестри не пізнав;
Які тепер попи стали:
Сестру з братом обвінчали...
Іди, сестро, в монастир,
Нехай тебе Бог простить,

А я піду в темний ліс,
Нехай мене звір із'їсть.

*Палагея Касьяненко, с. Мало-Михайловка
Александр. у., 1884 г.*

Ср.: Антонович и Драгоманов. Историч. песни. 1, 275 - 280.

320

**Женатый козак влюбляется в дивчину и убивает жену
Дети сироты. – Козак в кандалах**

Ой ясненько та сонечко сходе,
А хмарненько заходе. (2)
Що жонатий, право до дівчини,
Що вечера ходе. (2)
Ой не ходи, козаче, до мене,
Бо уже ж ти жонатий: (2)
Єсть у тебе, молодий козаче,
Ще й жінка молодая, (2)
А ще к тому, молодий козаче,
Ще й дитина мала; (2)
Ой як будеш до мене ходити,
То убий свою жінку. (2)
Пріобнявши козак головоньку,
Та й пішов додомоньку, (2)
Пріобнявши свою сердешную,
Та й почав жінку бити: (2)
Годі тобі, моя мерзавая,
На цім світі жити: (2)
Через тебе, моя мерзавая,
Нельзя до дівки ходити. (2)
Як ударив у правее ухо –
Вона, молода, подалася, (2)
По всій хаті, (2) ще й кімнаті,
Кров горяча розлилася. (2)
Сусідочки, мої голубочки,
Ой ви добрії люди, (2)
Накажіте моїй матусенці,
Хай до мене прибуде. (2)
Прилинула а ненька старенька,
Стала стиха до віконця, (2)
Лежить її дочка, Галюточка,
Як яснее сонце. (2)

Дочко ж моя, дочко Галюточка,
Ой що ж це ти наробила, (2)
Ой усю ж хату, хату ще й кімнату,
Ще й усю ж іскровила; (2)
Своїх діток, діток манесеньких,
Всіх посиротила; (2)
Свого мужа, мужа ревнивого,
В кайдани забила.

*Челядь: Катря Костенкова, Секлета Клименкова, Федора Балычина,
Самило Кыщенко и Федор Кожушный (замужния и женатые).
Д. Кушугумовка, 14 ноября 1891 г.*

321

**Мать женила сына против желания, не полюбила
невестки и научает бить. – Сын убивает жену**

По бережку вітер хвилю гоне,
Мати сина жениться неволе;
Мати сина неволею оженила,
І сусідам невісточку осудила.
„Сонливая, дрімливая невістка моя,
Та ще к тому не вмiє робити,
До мого сина говорити”.
Ой ти мати, порадиця в хаті,
Та порадь же, мати, чим милу карати?
Ой на, синку, рубля золотого,
Піди, синку, до торгу нового,
Купи, синку, коня вороного,
Дротяну нагайку, волосяні віжки,
З’яжи своїй милій і ручки, і ніжки.
І бий свою милу з вечера до ранку.
Шо з вечера – нагайка шуміла,
А в півночі – мила голосила,
А до світа – мила околiла.
Лежить мила – як бомага синя,
Під нею постiль – як калина,
Стоїть милій – як бомага біла.
Ой ти, мати, порадиця в хаті,
Порадила ж мене, чим милу карати,
Тепер порадь, мати, де милу дівати?
– Ой зірви, синку, в коморі містинку,
І там сховай, синку, чужую дитинку.

245

Сідлай, синку, коня вороного,
Та тікай синку, в чужу сторононьку.
– Ой не так, мати, чуже дітя ховати.
Треба, мати, громаду збирати,
Чуже дітя ховати.
Ой уже ж мені, моя мати,
Острога не минати.

*Ганна Уласов. Шевченко, 17 л.
Д. Письмачевка Екатер. у., 3 июня 1886 г.*

Ср.: Баллина. Украинские песни, стр. 41; Чубинского, V, 425, № 815.

322

Козак потопает в море и посылает коня известить родню

Сади мої, сади процвітають...
А скажи ти, коню, що я оженився,
Була у мене мила – висока могила,
Були у мене дружки – у морі калюжки,
Були у мене свашки – в морі черепашки.

*Авдотья Быкова, из с. Малой Михайловки
Александр. у., 22 ноября 1888 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, стр. 316 (624), 802 (373 вариант Л.).

323

Козак достає венок из моря, потопает и велит коню дать знать отцу

Як приїхав мій миленькій з городочка,
Та прив'язав кониченька до бересточка,
А сам пішов в море шукати віночка.
Шо первий раз побрів – по коліночка,
Другий раз побрів – по поясочок,
Третій раз побрів – та й найшов віночок.
Став повертати, – став потопати,
А на свого коника гукати:
Ой коню ж мій, коню!
А хоч одірвися, а хоч одв'яжися,
Та побіжи до батенька,
Та про мене похвалися.
Та не біжи де лози шумлять,
А біжи – де дзвони дзвонять;
Та не кажи, що я утопився,

А скажи, що я оженився,
Моя молода – холодна вода,
Мої бояри – круті яри;
Мої світилки – на небі зірки.

*Андрей Игнатенко,
Ольгинское Мариуп. у., январь 1876 г.*

324

Як приїхав мій миленькій с поля,
Та коня прив'язав до забора,
Сам заплакав край коника стоя,
Заболіла головонька з горя,
Засватана дівчинонька моя.
Ой дай, Боже, суботи діждати,
Пошлю людей дівчини сватати,
А сам сяду під вікном слухати,
Що буде дівчина казати.
А дівчина по світлонці ходе,
Та все свої білі руки ломе,
Та все свою рідну ньеньку просе:
Ой ти мати, порадниця в хаті,
Порадь мене, що людям казати:
А чи мені хліб обмінять,
Чи рушнікі давать?
Продай, милий, коня вороного,
Та не бери полотна лянного,
Та поший мені лянную сорочку,
Сховай мене в вишневім садочку,
На своєму частому слідочку.
Туди будуть зозулі лігати.,
Вони будуть раненько кувати,
А мені легенько там буде лежати.
Ой я ж буду думать, що сонечко сходе,
Аж то милий по садочку ходе,
Та все свої білі рученьки ломе.
Устань, мила, бо плаче дитина,
А ще к тому згинула скотина.
– Нехай гине, погибає,
Побачиш ти, милий, як друга надбає.

*Василий Сошенко, с. Ольгинское
Мариупольскаго уезда Екатеринославск. губ., январь 1875 г.*
Срав.: Чубинский. V, стр. 261, № 512.

325

– Уляно, Уляно, чого в лузі блудиш,
Либонь ти, Уляно, мого сина любиш?
– Як би не любила, то б я й не ходила,
Через твого сина Дунай річку брила.
Ой за гаєм, гаєм, Василь сіно косе,
Василю Уляна дитину приносе.
– Василю, Василю, – на твою дитину,
Не візьмеш, Василю, на покіс покіну,
Ой за гаєм, гаєм Василь сіно косе,
Василева мати по полю голосе.
– Василю, Василю, іди ж ти додому,
Забрала Уляна всю твою худобу!
– Не плач, стара мати, не так воно буде,
Нехай нас розсудять старенькії люди.
На тобі, Уляно, усі три телиці, –
Не клади, Уляно, на моїй пшениці;
На тобі, Уляно, корову рябую, –
Та годуй, Уляно, дитину малую;
На тобі, Уляно, коробочку сира, –
Та годуй, Уляно, отецького сина;
На тобі, Уляно, ше й семеро овець, –
Не кажи, Уляно, шо я йому отець;
На тобі, Уляно, ше й семеро хліба, –
Та скажи, Уляно, на старого діда;
На тобі, Уляно, коня вороного, –
Не уводь у славу парня молодого.
На тобі, Уляно, коня при наряді, –
Не страми, Уляно, мене при громаді ...
Візьму я, Василю, коня при наряді.
Вистрамлю, Василю, прі усій громаді.

*Анифат Дейнега-Сидоренко,
с. Вознесенка Александр. у., Екатер. г. 1874 г.*

326

А при лужку, при крутому бережку,
Та плавали сірі гуси в кружку.
Гиля, гиля сірі гуси до дому,
Горе тому лебедичку самому,
Шо поросло біле пір'ячко по йому.
Шо учора за неділенька була,
Шо дівчина на улиці не була?

Либонь в дівки не росчесана коса,
Либонь дівка нездоровая була,
Либонь дівка мале дитя родила?
Ізродивше в китаєчку сповила,
А сповивше – на тихий Дунай спустила..
Плеви, плеви, мале дитя, річками
А я піду погуляю з дівками;
Плеви, плеви, разбезсчастнее дитя,
Через тебе мене мати прокляла,
Шо я тебе дівчиною привела.

30 ноября 1887. Александровск.

Записана от Кушугумовской дивчины Приськи Лисовой.

327

Ой вийду я та й гукну:
Ой ви хлопці, молодці,
Дарую вам по вівці,
Накажіть дівчинонці,
Шо нехай вона не жде,
Нехай заміж іде;
Бо я парень не багатий,
Сім пар волів у дворі,
Стадо коней, табунів.
Скоро дівка зачула,
Із улиці майнула,
Не добігла до воріт,
Ухватила за живіт.
Ой ненечко ж, ненечко,
Болить живіт, сердечко.
Ой чого ж воно болить?
Не схотів парень любить!
Біжи, доню, до гаю,
Шукай зілля розмаю.
Я розмаю не знаю,
Хіба людей спитаю.
Накопала коріння,
С-під білого каміння,
Полоскала на річці,
Заправляла в горільці,
Одвернула до печі,
Промовляла три речі:
Кипи, кипи, корінець,

Поки прийде молодець.
Ще й корінець не вкипів,
Вже й молодець прилетів.
Ой чого ж ти прилетів,
Ти ж любити не схотів?
Як до тебе не літять,
Що ти вмієш чарувать.
А що ж тебе принесло,
Чі човничок, чі весло?
Приніс мене ворон кінь
До милої на спокій.

*Предместье г. Александровска (Екатеринославской губ.) Слободка.
25 февраля 1885 г. Записана от девушки 19 л., Веры Шевцовой.*

328

А сьогодні субота,
Буде хлопцям робота,
Заносити ворота. –
А в суботу пораненько
Усі звони ревуть,
Хлопці ворота несуть.
Зачепили тонким валом,
І потягли крутим яром.
А в суботу пораненько
Усі звони побили,
Хлопці ворота причепили.
А дівчині все не спиться,
Про ворота усе сниться,
Батько ходе, суда просе,
Дівка ходе, та голосе:
– Не проси, тату, суда,
Не роби мені стида.

*1885 г. Балабино Александр. у.,
Записана от Ивгы Орловой, М. С. Трудницкой.*

329

Ой ти дубе, дубе,
Кучерявий дуже.
Що на тобі, дубе,
Два голуба гуде?
Два голуба гуде,
Голубка боркоче,

А парінь говоре,
А дівчина плаче:
Не кидай козаче.
Нехай покідає,
Я плакати не буду,
А я молодая, другого набуду,
За мною молодою,
Всі парами ходять,
Кониченьки водять.
Ой виведіть мені
Коня вороного,
Та виберіть мені
Парня молодого.
Ой якби я знала,
Шо ти моя пара,
То я б твоє личко
Та й ізмалювала,
А чорнії брови, –
Та й позолотила,
На стіні прибила,
Та й на тій стіні, –
Де сидіть мені;
На тій кроваті, –
Де спати лягати,
Дитя колихати.
Ніхто не розлуче:
Ні отець, ні мати,
Ні піп, ні громада,
Тільки нас розлуче
Заступ та лопата,
Та дубова хата,
Глибокая яма,
Висока могила,
Прощай, моя мила;
Жовтенький пісочок,
Прощай, мій дружочок.

*С. Петровское (Балабино) Алекс, у.,
Екатерин, г. Сообщила Феодора Козевиева. 26 февраля 1885 г.*

Сравн.: Чубинский. V, 13, № 34.

Як посіяв козак гречку,
На дубові на вершечку,
Ой дуб, дуба, дуба,
Раздуб дуба зеленого.
Як схватилась шуря буря,
Козакові гречку здула,
Ой дуб, дуба, дуба...
Ой гречка не полова,
А в козака чорні брови.
Як устану раненько,
Та й умиюся біленько,
Як сяду я край віконця
Протів ясного сонця,
Протів ясного сонця,
Виглядати черноморця.
Черноморець іде, іде
І семеро коней веде,
На восьмому вороному,
У жупані голубому;
У жупані голубому,
Я ж думала, що до дому;
Я ж думала, що до дому,
Аж він поїхав до Дону.
Ой став коней напувати,
Стала вода прибувати,
Стала вода прибувати,
Черноморець потопати;
Черноморець потопає,
Та й на милую гукає.
Ратуй, ратуй, моя мила, -
Коли вірно любила.
Ой рада б я ратувати, -
Так не вмію плавати;
Якби човен та весельце,
Ратувала б моє серце,
Як піду я по люди,
Чи не жаль кому буде.
Поки люди ізійшлися, -
Черноморець утопився,
Поки люди зібрались, -

Чорноморця утеряли.
Плеви, плеви за водою, –
Остаюся удовою.
Плеви, плеви з пліточками, –
Остаюся з діточками.
Ой дуб, дуба, дуба
Раздуб дуба зеленого.

*14 декабря 1887 г., г. Александровск. Записана от: Ольги, Марии,
Химочки, Маруси, Оксаны и мальчика Кости та дивчаток*

331

Жила, жила удова,
Хорошая, молода,
Породила два сина, –
Іванюшу й Василя,
В китаєчку сповила,
Та на Дунай пустила.
– Ой ти жовтий пісочок,
Годуй моїх діточок,
До двадцяти годочок,
А ти, синій корабель.
Забери моїх дітей.
На двадцятому году
Прийшла вдова по воду,
Стала вдова воду брать,
Став караблик припливать.
Один сидить на носу,
Чеше косу русу,
Другий сидить на рулі
Та й говоре удові:
– Ой удова, удова,
Чи підеш ти за мене?
– За старшого сама йду,
За меншого дочку дам...
Шо в неділю вінчались,
В понеділок питались:
– Ой відкіль ти, попович,
По батькові Петрович?
– Я з Києва попович,
По батькові Петрович.
– Я з Києва попівна,
По батькові Петрівна.

Який тепер світ настав,
Шо брат сестри не пізнав;
Які тепер попи стали,
Шо звінчали й не спитали.
– Иди, сестро, в монастирь,
Молись Богу за весь мир,
А я піду в темний ліс,
Нехай мене звір ізвість.

*Поликарп Перехрест, 70 л.
С. Вербове Алекс. у., 2 февраля 1885 г.*

Сравн.: Антонович и Драгоманов. Малорусск. исторические песни, I, 275-288; Зап Ю-З отд. ИРГ О-ва, 1874 г., II, 543, Чубинский. Труды, V, 338.

332

Не ходи, козаче, понад берегами,
Не суші дівчини чорніми бровами.
Чорні брови маю, та й не оженюся,
Піду до прийому, в некрути наймуся,
В некрути не приймуть, – піду утоплюся.
– Не топись, козаче, бо дівчина плаче.
– Нехай вона плаче, – вона перестане,
Вона перестане – та вп'ять така стане,
Вона перебуде, – та вп'ять така буде.
Пішов козак ярмом, дівка долиною,
Зацвів козак терном, дівка калиною.
Козакова мати пішла терну рвати,
Терен у мішочок, калину в пучечок.
Думала, терночок, – аж то мій синочок,
Думала, калина, – то ж моя дитина.
Як вітер повіє, то терен поспіє,
Як вітер збереться – калина зовьється.

*Дивчата Явдоха и Палажка Самарские,
д. Краснокутовка Алекс. у., 6 сентября 1889 г.*

333

Пила, пила Немериха на меду,
Та пропила свою дочку молоду.
Ой пила, пила Немериха на ринку,
Та пропила свою дочку Марійку.
– Ой хто купе цебер меду, вина два
Тому буде Немерівна молода.

Обізвався Шпингаренко молодий:
– Куплю, куплю цебер меду, вина два,
Буде моя Немерівна молода!
Пішла, пішла Немерівна горою,
А за нею Шпингаренко другою,
Що нажене Немерівну та й не б'є,
Тільки її словечками картає¹.
– Ой чого ж ти, Немерівно, боса йдеш,
Хіба у мене черевичків не маєш?
– Хоть у тебе черевички і маю,
Сам ти, молод, не під мисленьку мою.
Пішла, пішла Немерівна горою,
А за нею Шпингаренко другою,
Що нажене Немерівну та й не б'є,
Тільки її словечками картає:
– Ой чого ж ти, Немерівно, пішки йдеш,
Хіба у мене кониченьків не маєш?
– Хоч у тебе кониченьки і маю,
Сам ти, молод, не під мислоньку мою.
Ой дай мені, Шпингаренко, ножичок,
Повиймати із ніжечок колючок.
Не влучила Немерівна в ніженьку,
Та влучила ножіченьком в серденько...
– Отепер же, Шпингаренку, я твоя,
Бери моє біле тіло на коня...

*Дед Авксентий Федор. Орел, 65 л.,
д. Кушугумовка Ал. у., 28 декабря 1887 г.*

Ср.: Метлинский. «Народн. южно-русск. песни», стр. 284. Лица песни служат Лемериха и Шкандыбенко; Чубинский. Труды, стр. 625, 892-896; Мордовцов. Литерат сборн., 205.

334 А

– Ой сербине, сербиночку,
Сватай мене, дівчиночку!
– Ой рад би я тебе сватать,
Так боюся твого брата.
Отрой, дівко, свого брата,
Тоді буду тебе сватать.
– Ой я б брата отроїла,

¹ Він був недоріка. Певец.

Так не знаю того зілля.
– Ой там, дівко, прі долині,
Там вирросло три калині,
На калині три гадини,
На гадину сонце пече,
А з гадини маска тече¹;
Підстав, дівко, коновочку
Під гадючу головочку,
Підстав, дівко, новесеньку,
Шоб набігло повнесеньку.
Ой ще братік у дорозі,
А вже сестра на порозі,
Ой ще братік доїзжає, –
Сестра с пивом зустрічає.
– Випий, брате, цього пива,
Шо я вчора наварила...
Випив братік – поточився,
І с коника похилися...
На братіка труну тешуть,
А сестрицю плітьми чешуть.
По братіку дзвони дзвонять,
А сестрицю в острог гонять.
– Ой сербине, сербиночку,
Сватай мене, дівчиночку.
– Рад би тебе, дівко, сватать, –
Утроїла свого брата, (2)
Утроїш і мене, молодого.

*Агафья Сайенко, 52 л., с. Покровское,
Алекс. у. Ек. губ., 29 июля 1885 г.*

Ср.: Чубинский. Труды экспед. в Юго-Западн. кр., V, А и Б.; [915, № 481];
Мордовцов. Литерат. сборн. 1859, стр. 217; Баллина. Укр. песни, ст. 61.

335 Б

– Ой сербине сербиночку,
Сватай мене, дівчиночку. (2)
– Ой рад би ж я тебе сватать,
Так боюся твого брата. (2)
Як отруїш свого брата,
Тоді ж буду тебе сватать. (2)
– А я б брата отруїла,

¹ По друг. вариантам: – ропя тече.

Так не знаю того зілля. (2)
– А й у полі три могили,
На могилах кущ калини, (2)
На калині три гадині,
На гадину сонце пече,
А з гадини мазка тече,
Ой підстав же коновочку
Під гадючу головочку.
Та підстав же ше й новеньку,
Шоб набігло ше й повненьку.
Іще братій у дорозі,
Сестра с пивом на порозі.
Скоро братій доїзжає,
Сестра пиво наливає,
– Ой на ж тобі цього пива,
Шоб це пиво не збродило.
Іще братік й не напився,
Із коника похилився.
А ще ж звони не звонили –
Сестра брата схоронила.

*Левая сторона Днепра, с. Вознесенка
Александр. у. Записана от Павла Назаренка, 7 июня 1875 г.*

336 А

Ой чії ж то сірі воли по горі ходили?
Того ж, того козаченька, що ми втрюх любили.
Шо перва любила – правду говорила,
А друга любила – перстень подарила,
А третя любила – та й причарувала:
– Оце ж тобі, козаченьку, що я ночувала...
Ой летіла зозуленька через сад, куюче,
Та заплакав козаченько, от дівчини йдуче.
Прийшов же він додомоньку та й став кінець столу,
Та не скаже, не промове словечка нікому.
– Ой дай мені, моя ненько, холодної води, –
Посміявся я з дівчини хорошої вроди.
Ходе мати по кімнаті, білі руки ломе:
– Ой нашо ж ти, мій синочку, кидаєш багатство?
– Нашо мені те багатство, буде з мене й трошки:
Дадуть мені сажень землі і чотири дошки.

Вера Шевцивна, 18 л., Александровск, 25 февраля 1885 г.

В другом варианте после 8-ми сходных стихов песня заканчивается:

Як прийшов же козаченько, та й став кінець столу.
Та заплакав молоденький по своєму горю.
Прийшли його товариші, та й кличуть гуляти.
– Ой повірьте, товариші, – не перейду хати...
– Ой це ж тобі, товаришу, багаті дівчата...
– Ой нашо мені багатство, буде з мене й трошки,
Одміряють сажень землі, ще й чотири дошки...

Александра Савченко, с Тарасовка Екатер. у., 28 ноября 1913 г.

Ср.: Мордовцов, «Литерат. сборн.» 1859 г., стр. 337.

337

Ой чії ж то сірі воли по горі ходили?
Ой того ж, того козаченька, шо ми втрьох любили.
Шо перва любила – правду говорила,
А друга любила – перстень подарила,
А третя любила – та й причарувала:
– Оце ж тобі, козаченьку, шо я ночувала...
Ой летіла зозуленька через сад, куюче,
Та заплакав козаченько, від дівчини йдуче.
Прийшов же він додомоньку та й сів в кінці столу,
Та не скаже, не промове словечка нікому.
– Подай мені, моя ненько, холодної води, –
Посьміявсь я з дівчиноньки хорошої вроди.

*Дивчына Палажка Саенко,
с. Покровское Алекс. у. Екатер. губ., 1885 г.*

338

Та туман яром, та туман яром, мороз долиною.
Ой не по правді, та козаченьку, живеш з дівчиною.
Ой по той бічок та Дунай-річки терни процвітали,
А поміж тими та тернами цигани стояли.
А поміж тими та циганами циганка ворожка,
А до тії та циганочки втоптана дорожка.
Та утоптала та дівчинонька, а ходяче боса,
Та носила циганочці коробочку проса.
– Ой циганочко та вороженько, ввольни ж мою волю,
Та причаруй козаченька навіки зо мною.
А циганочка та вороженька воленьку ввольнила,
Урізала русу косу, обох підкурила...
Іде козак от дівчини, як рибонька в'ється,

А із його, молодого, вся челядь сміється.
– Бодай тебе, дівчинонько, негода побила,
Як ти мене, молодого, навіки згубила.

*Павел Назаренко, 30 л.,
с. Вознесенка Ал. у., 1 октября 1874 г.*

Сравн.: Чубинский. Труды, V, 418.

339

Тихо, тихо Дунай воду несе,
А ще тихше дівка косу чеше;
А що чеше, – то на Дунай несе,
А що зрива, – то на Дунай пуска.
– Пливи, косо, уплинь за водою,
А я піду услід за тобою;
Пливи, косо, понад берегами,
А я піду услід все лугами.
В темнім лузі явір зелененький,
Під явором козак молоденький,
Сидить же він та в скрипочку грає,
Струна струні різно промовляє:
Нема краю тихому Дунаю,
Нема впину вдовиному сину,
Шо звів з ума дівку – сиротину.
З ума звівши, на коника сівше:
– Прощай, дівко – ще я не журюся,
Ще ж я, молод, в козаки годюся.
А в козаках дадуть мені квітку,
Тебе, дівко, завьють у намітку,
Ой я буду сударю служити,
А ти будеш все дітей водити,
А я буду у строю стояти,
А ти будеш плакати-ридати:
Тепер же я ні дівка, ні жінка,
Тепер же я безсчастна мандрівка;
Тепер же я в батька не дитина, –
Послухала вдовиного сина;
Тепер же я хоть з мосту та в воду, –
Упвала на козацьку вроду.

Мокрина Берестенкова, 19 л.,

д. Кушугумовка Алекс. у., Екатер. губ., 20 апреля 1885 г.

Ср.: Чубинский. Труды, V, стр. 275, 342, 411.

340

Ой у полі три доріжки різно,
Ходе козак до дівчини пізно,
– Ой не ходи, козаче, до мене,
Та не роби слави на себе й на мене!
– Ой я ж тії слави, слави не боюся,
Гей, с ким люблюся – не наговорюся, (2)
Піду до шинкарьки, горілки напьюся.
Ой шинкаренька красне плаття шіла,
А вдівонька свою дочку біла: (2)
– Де ти, донько, вінок загубила?
Ой чи пропила, ой чи прогуляла
Чи с хлопцями у карти програла?
– Ой я ж не пила, я ж і не гуляла,
І с хлопцями у карти не грала.
Ой поза гаєм, гаєм зелененьким
Їхав козак конем вороненьким (2)
Схопив з дівки вінок червоненький
Та й закинув на Дунай тихенький.
Плеве, плеве вінок, поринає,
Плаче дівка, плаче і ридає...

*Орина Фень, 17 л., Андреевка Алекс. у.,
Екат. г., 16 марта 1885 г.*

Чубинский. Труды, III, 170, № 101; V, стр. 150, № 317 и 318; стр. 413; № 801; стр. 1197. Более других сходен № 801; Мордовцов, Литерат. сборн; 331

341

Питалася дівчина молодого козака:
– Коли будим мандрувать?
– Тоді будим мандрувать,
Як обляжуть люди спать.
– Питалася дівчина молодого козака:
Шо ж ми будем собі брать?
– Ой я візьму сірячину,
А ти візьмеш спідничину.
Питалася дівчина молодого козака:
– Шо ж ми будем вечерять?
– Ой я ж буду їсти булку,
А ти будеш думать думку.
Питалася дівчина молодого козака:

– Шо ж ми будем собі слать?
– Я простелю сірячину,
Ти простелеш спідничину.
Питалася дівчина молодого козака:
– Чим ми будем укриваться?
– Мене вкриє чорна хмара,
Тебе вкриє людська слава.

*Екатерина Графская, 75 л.
Кушугумовка Александр. у., 5 ноября 1895 г.*

342

Ой у полі на Подолі
Пасла Маша [воли й коні].
Пасучи – загубила,
Шукаючи – заблудила.
Приблудилась на риночок,
Де пють ляхи горілочку.
Вони пють і гуляють,
З собою Машу підмовляють:
– Пойдем з нами, з ляшеньками.
Іще Маша й не вдяглася,
Вже й троечка запряглася
Іще Маша і не сіла,
А троечка вже й побігла.
Рано, право, пораненько
Плаче мати за дочкою,
По горничкам похожає,
Синів своїх розбужає,
– Сини, сини, сини соловейки,
Сидлайте коні вороненькі,
Та біжіте разними шляхами,
Та піймайте Машу з ляхами.

*С. Ольгинское Мариупольского уезд. Екатер. губ.
Записана от Василия Сошенко.*

343

Ой при лужку, та при крутому бережку,
Там плавали та сірії гуси у кружку.
Ой гиля, гиля, та сірії гуси, додому,
Горе ж тому та лебедіку самому, (2)
Шо поросло та білее пір'ячко по йому.
Ой шо ж тая та за неділенька була,

Шо дівчина та на улиці не була? (2)
Либонь у неї та неросчесана коса, (2)
Либонь у неї та презаплакані глаза, (2)
Либонь вона та мале дитя родила, (2)
А зродивше, та в китаєчку сповила, (2)
А сповивше, на Дунай-річку пустила:
Плеви, плеви, та розбесчастнеє дитя,
Через тебе та мене мати прокляла.
Ой плеви, плеви, та мале дитя, ріками,
А я піду та й погуляю з дівками.

*Палажка Самарская, 17 л.,
д. Краснокутовка, 15 сентября 1889 г.*

344

Ой ковалю-коваленко,
Чом не куєш рано-пораненьку?
А у коваля заліза немає,
Бо коваля журба обнімає,
Шо у коваля жінки немає;
Тіко дочка Катерина,
Та й та сина спородила
У китаєчку сповила,
В колодязь спать положила,
З буйним вітром говорила:
– Повій, вітре, буйнесенький,
Нажени хмару чорнесеньку,
Спусти дошик дрібнесенький,
Позаливай стежки-дороженьки,
Шоб тут люди не ходили,
С колодязя води не носили,
Мого сина не зворушили.

*Баба Катерина Козлыха (Графська),
Кушугумовка Алекс. у., 13 сентября 1894 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, 363, и 1191.

345

Задумали рибалочки рибоньку ловить,
Та не піймали щуки-риби, – піймали лина,
Та тягли, тягли до бережка, – аж мале дитя.
Та узяли мале дитя на білії руки,
Та понесли мале дитя у казьонний дом,
Та поклали мале дитя на тесовий стол,

Збирайтеся, всі дівчата, буде перебор:
А котрая та дівчинонька дитя родила,
Та зродивше, ісповивше, в Дунай пустила?
В неділеньку пораненько всі звони гудуть,
Уже ж тую дівчиноньку під наказ ведуть,
А за нею отець-мати плачуть, ридають.
– Не плач, мати, не плач, рідна, – бо ще дома дві,
Та не давай тії волі, як дала мені;
Не плач, мати, не плач рідна, бо ще дома п'ять,
Не пускай же на улицю, нехай дома сплять.

*Баба Секлета Проценкова, 62 л.,
д. Кушугумовка Алекс. у., 9 мая 1885 г.*

346

Ой сьогодні тута,
А завтра поїду,
Будеш, мила, припадати
Аж до мого сліду.
– Я ж не припадала,
Припадать не буду,
Ти за гору, я за другу,
Та й думать забуду.
Ой на горі ячмень,
А в долині жито,
Прийшла звістка до милої,
Шо милого вбито.
Ой убито, вбито,
Затягнуто в жито,
Червоною китайкою
Личенько прикрито.
Прилетіла пава,
Серед жита впала,
Крилечки розпустила
Та й защебетала.
Прилетіла мила,
Як голубка сива,
Роскрила китаєчку
Та й заголосила.
– Чи ти, милий, спився,
Чи с коника вбився,
Чи з інчою ти зазнався,
Мене відцурався?

– Я ж, мила, не спився,
С коника не вбився,
І з другою не зазнався,
Тебе не цурався,
А так мене смерть спідкала,
Шо й не сподівався.

*Дивчина Орина Фень, 17 л.,
с. Андреевка Алекс. у., 24 апреля 1884 г.*

Ср.: Баллина. Укр. песни, 1863 г., стр. 35; Закревский. Старосвет.
бандуриста, 1861 г., I, 65

347

Ой поїхав милий у ліс,
Чорні брови заніс,
Та не так жаль за бровами,
Як за вірними словами.
А вже тиждень минає,
Як милого немає:
Другий тиждень іде,
Аж мій милий іде,
І семеро коней веде,
На восьмому вороному
У жупані голубому.
Не повернув він додому,
Та повернув до Дунаю,
Став коників напувати,
Став сам, молод, потопати,
Став на милую гукати:
– Ратуй, ратуй, моя мила,
Коли вірно любила!
– Ой рада б я ратувати,
Так не вмію плавати!
– Візьми човен та весельце,
Ратуй мене, моє серце;
Як не вмієш ратувати,
То йди людей іззивати!
Поки людей поззивала,
То й водиця вщолочала,
Й миленького не застала.
– Ой нате вам, рибалочки,
Цього золотого,

Та витягніть миленького,
А хоть неживого;
Ой нате ж вам, рибалочки,
Горілки напіться,
Та витягніть миленького
Та хоть подивиться.

*Дед Авксентий Федоров. Орел, 65 л.,
Кушугумовка Ал. у., 6 апреля 1888 г.*

348

Чом, соловейку, рано не щебечеш, –
Либонь, голосу не маєш?
Чом, козаче, та й не женешся –
Либонь, хуртуни не маєш?
– Потеряв я свій голосочок,
Летяче через лісочок,
Потеряв я свою хуртуноньку
Через молоду дівчиноньку.
Потеряв я щастя-долю,
Через козацьку волю.
Стояв явір над водою
Та в воду схилився,
З далекої та сторононьки
Козак дівчині поклонився.
Поклонився та козак дівчині
А с коника вороного,
Вона ж йому та дала хустину
Та с-під золота самого.
– Та вже ж мені та тії хустини,
Та вже ж мені не носити,
Хіба ж для слави та козацької,
Сіделечко вкрити.
Їхав козак та через місточок,
Місток уломивсь, козак утопився.
Утопився козаченько, – хустиночка плава,
Ходе дівка по бережку, білі руки ломе:
– Ой ви рибалочки, та ви молодії,
Ой нате вам цього золотого,
Та витягніть козаченька, а хоть неживого.
Ой витягли козаченька, – з рота вода льється,
Ходе дівчина по бережку, – як рибонька б'ється,

– Ой відріж ти, дівчинонько, мизиного пальця,
Бо нема вже і не буде від мене коханця.

Агафья Сайенкова, с. Покровское Ал. у., 1886 г.

Ср.: Чубинский. V, 229.

349

Сподобила Василика в густім очереті:

– Пребудь, пребудь, Василику, а хоч вечеряти!

Не пребудеш вечеряти, – пребудь обідати,

Не пребудеш обідати – пребудь одвідати.

Як не прийдеш одвідати, то гріх тобі буде,

Утопишся, Василику, де й води не буде.

Утопився Василечко, – хусточка плаває,

Ходе дівка по бережку, рученьки ламає.

– Ой нате вам, рибалочки, хоть соли на страву,

Та витягніть Василечка хоть людям на славу;

Ой нате ж вам, рибалочки, цього золотого,

Та витягніть, рибалочки, а хоч неживого;

Ой нате ж вам, рибалочки, горілки напиться,

Та витягніть Василечка, а хоть подивіться.

*Баба Катерина Козлыха (Графская),
д. Кушугумовка Алекс. у., 13 сентября 1894 г.*

350

Сади мої, сади зеленіють,

А відтіль зозуля вілітала,

На сіне море поглядала,

Шо сіне море замерзає,

Сніжком білесеньким припадає.

Ой там козак розгулявся,

Під ним коник вороний розігрався,

На сіне море розігнався,

На сіньому морі провалився.

Ой став козаченько потопати,

Став до кониченька примовляти:

– Ой бийся, коню, бийся, вибивайся,

До отця-неньки поклоняйся,

До моєї жінки-удівоньки,

До моїх діток-сиріток,

До мого братіка рідного,

До сестричок-жалібничок.

Дед Дмитро Степан. Быковский, 79 л., Никополь Ек. у.

Ср.: Чубинский. Труды, V, 316, № 624.

351

І дощ іде, і метіль мете, дороженька стелеться,
Десь мій милий, голуб сизий, в степу волочеться.
Ой у степу, та ще й у степочку, в широкій долині,
Та прив'язав коня вороного до червоної калини,
А сам пішов до дівчини на білі перини.
– Ой чи будеш, молода дівчина, по мені плакати,
Як буду я, молода дівчино, відціль від'їзжати?
– Ой не буду, козаченьку, далєбі не буду,
Ти виїдеш за ворота, – я тебе й забуду.
Не заїхав та козаченько за нові ворота, –
Та вже ж його молоду дівчину не бере й робота;
Не заїхав та козаченько за густії лози, –
Та вже ж тую дівчиноньку та й облили сльози;
Не заїхав та козаченько за білії хати, –
Та не вєспіли молоду дівчину й на вітер підняти.
Не заїхав та козаченько за жовтії піски,
Оглянувсь назад себе – іде сестра пішки:
– Ой вернись, мій братіку, – матуся вмирає!
– Не вернусь, забарюся – нехай Бог приймає!
– Ой вернись, мій братіку, – батько помирає!
– Не вернусь, забарюся, – нехай Бог приймає!
– Ой вернись, мій братіку, – дівчина вмирає!
– Ой благослови, отамане, коника сідлати,
Та поїду, отамане, дівчину ховати!
Буду гнати кониченька по коліна в піски,
А чи згине кониченько, сам піду я пішки!

*Пелагея Сайєнко, 18 лет, 18 мая 1885 г.,
с. Покровское Алекс. у.*

Сравн.: Метлинский. Народн. южнорусск. песн., стр. 110.

352

Ой у саду калинонька похилилась,
Молодая дівчинонька зажурилась,
В синьому морі утопилась.
Прийшла її ненька та жалкує:
– Ніхто тебе, донько, не ратує!
– Ой не ратуй, ненько, я й тут буду,
Кого вірно люблю – не забуду!
Ой ізратували, нарядили,
На дубову лаву положили,

Біленькою покрівкою руки вкрили,
Дубовую труну їй ізбили,
Глибоку яму викопали,
Молодую дівчиноньку та й поховали,
Високу могилу нагорнули,
Червону калину посадили.
Як приїхав козак до могили,
Та прив'язав коня до калини
А сам пріпав до могили:
– Ти, сира земля, розступися,
Молода дівчино, обізвися!
А сира земля не розступиться,
Молода дівчина не обізвиться.

*Александра Савченко, 23 л. с., Тарасовка
Екатерин. у., 2 декабрія 1915 г.*

353

Як приїхав мій миленький з моря,
Та прив'язав коня до якоря,
А сам пішов до милої в гості.
– Ой здорова, мила, мила, чорнобрива,
Ой чого ж ти, мила, на личеньку блідна?
Чи я тебе, мила, по личеньку вдарив,
Чи я тобі, мила, здоров'ячка вбавив?
– Ой ти ж мені, милий, по личку не вдарив,
Ой ти ж мені, милий, здоров'я не вбавив.
Ой умру я, мій миленький, умру,
Зроби мені с клин-дерева труну.
– Ой де ж мені, мила, клин-древа взяти,
Та будеш ти, мила, в сосновій лежати.
– Продай, милий, коня вороного,
Та набери, милий, полотна лянного.
Та поший, милий, нову сорочку,
Сховай мене, милий, в вишневім садочку;
Та насип, милий, високу могилу,
Та посади, милий, червону калину,
Туди будуть зозулі літати,
Вони будуть раненько кувати,
Мені буде легенько лежати.
Я ж думала, що сонечко сходе,
Аж то милий по садочку ходе,
Мале дитя на рученьках носе,

Друге дитя за рученьку воде.
– Вставай, мила, бо плаче дитина!
– Нехай плаче, – воно перестане,
Воно знає, шо неньки немає.

*Дивчина Палажка Смоливно, с. Веселое
Мелитоп. у., Таврич. г., 12 мая 1885 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, 782, № 358, А.

354

Ой ясненько сонце сходе,
Хмарненько заходе,
Шо жонатий, право, козаченько
До вдівоньки ходе.
– Ой не ходи, козаче, до мене, –
Єсть у тебе молодая жінка,
Ще й мала дитинка.
Приобнявше козак головоньку, –
Пішов додомоньку,
Приобнявше безсчастную,
Та й почав жінку бити:
– Через тебе, моя невдашенька,
Не можна з інчою жити.
Як ударив у правее ухо –
Вона й подалася,
По всій хаті ще й кімнаті
Та й кров розлилася...
– Не бий мене, мій миленький,
Я ще молодая,
Єсть у мене, мій миленький,
Дитина мала.
– Я дитині матір найду,
А тебе я з світа згублю...
– Сусідочки, голубочки,
Дайте матері знати,
Нехай іде рідну дочку
К смерті одівати.
Ой як прийшла її ненька,
Стала край віконця, –
Лежить її рідна дочка
Лицем протів сонця.
– Ой чим же ти, моя доню,

Милому не вгодила?
– Усим, усим, рідна ненько,
Милому годила,
Через тую удівоньку
Смерть я получила.

*Александра Савченко, 23 л.,
с. Верхне-Тарасовка Екатер. у., 5 декабря 1915 г.*

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

355

Украинка – турецкая пленница

Ой вийду я на могилу,
Та погляну у долину,
У долині огонь горить,
Коло огню турок сидить,
Турок сидить, коня держить,
Коня держить за поводи,
За поводи шовковії;
Біля його дівка сидить,
Дівка сидить, слізно плаче,
Слізно плаче, турка просе:
Пусти мене, турчиночку,
Побачити родиночку,
Ще й рідную Вкраїночку.

*Дер. Нескучное Мариуп. у., 19 октября 1887 г.
Записано Евф. Степ. Новицкой.*

356

Бегство народа правобережной Украины в левобережную во времена руины

Та не спав я нічку не одну,
Не буду спать ще й другу;
Чогось мені трудно,
На серденьку нудно,
Сам я молод не могу знати.
Та віють вітри все буйнії,
Ідуть дощі все тучнії,
Землю зворушають,
Травною устилають,

Милому не вгодила?
– Усим, усим, рідна ненько,
Милому годила,
Через тую удівоньку
Смерть я получила.

*Александра Савченко, 23 л.,
с. Верхне-Тарасовка Екатер. у., 5 декабря 1915 г.*

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

355

Украинка – турецкая пленница

Ой вийду я на могилу,
Та погляну у долину,
У долині огонь горить,
Коло огню турок сидить,
Турок сидить, коня держить,
Коня держить за поводи,
За поводи шовковії;
Біля його дівка сидить,
Дівка сидить, слізно плаче,
Слізно плаче, турка просе:
Пусти мене, турчиночку,
Побачити родиночку,
Ще й рідную Вкраїночку.

*Дер. Нескучное Мариуп. у., 19 октября 1887 г.
Записано Евф. Степ. Новицкой.*

356

Бегство народа правобережной Украины в левобережную во времена руины

Та не спав я нічку не одну,
Не буду спать ще й другу;
Чогось мені трудно,
На серденьку нудно,
Сам я молод не могу знати.
Та віють вітри все буйнії,
Ідуть дощі все тучнії,
Землю зворушають,
Травною устилають,

А цвітамі украшають.
Та ідуть люди поселяне,
Все с дочками, та с синами,
Покідают ґрунти свої,
Преславнії вжитки
І превтішнії пасіки.
Та чегось дуга потемніли,
Наші поселяне посмутніли,
Засмутилася птиця,
Шо назад воротиться
На свої прежні вжитки.
Уже весна – Дніпр широкий,
Перевози скрізь глибокі,
А зелені дібрави ключі попускали.
Ой, тече річка невеличка,
І вширь вона не широка,
І в глибь вона не глибока,
Тіко карабель проходив
І бурлак проводив, –
Все за добріми панамі;
А тепер не проходе,
І бурлак не проведе.
За вражіми ворогами.

*Дед Никита Джигирь, 88 лет,
Кушугумовка Алекс. у. 5 Декабря 1887 г.*

Срав.: Максимович. Украинск. народныя песни, 1834 г., ст. 181;
Сумцов. Современ. малор. этногр., 1, 145.

Передача содержания песни: Колись-то войны були великі; люди, ранньої весни, саме в оранку, як дощі ідуть, покидали слободи, худобу, все добро і тікали з посімействами, десь дальше. Назустріч їм верталась з вирія птиця на свої прежні вжитки, і як побачила, шо уже і людяма нема життя – тікають – засмутилась і вона.

Про глибокі Дніпрові перевози говоритьсь в пісні, бо діло було весенньої води, як саме буває так широко та глибоко, шо по вітрові і не переїдеш Дніпра. Про зелену діброву, шо ключі попускала, – це протів того, шо весною по ярам бігла снігова вода з лісу. Про невеличку річку, шо вона не широка і не глибока – це річ йде про те, шо колись, було, річками іде бурлачня в Запорожже. За добрих панів ніхто не займав бурлак, а як настали лихі, то не було просвітку і бурлаці сердешному.

Діди наші розказували, шо колись було вельможі хотіли Запо-

рожжя звести і не пускали туди утікачів – сіромах. То отце чумаки на-беруть їх паровиць двісті, триста, повтягують шкурами і везуть. Як хто спита: куди ідете? – В Перекіп по сіль. – А шо везете? – Груші. Так ті запорожці, хоть жили без баб, а ніколи не переводились. (Джигір).

После войн Хмельницкого Правобережная Украина не переставала служить поприщем борьбы русских, турок и поляков. При гетманах правой стороны Днепра Дорошенки и левой Брюховецком, Многогришном и Самойловичи (1663 – 1687) цветущий край превращен был в пустыню, и эти злосчастные годы отмечены в истории под именем руины. Благодаря недалновидности и малодушию полководцев, русские войска и украинские казаки не могли устоять против смелого врага, победа в большинстве случаев оставалась на стороне татар и турок, которые выжигали города и села, разрушали церкви, брали дань детьми, загоняли в плен население обширных областей и весь этот живой товар тысячами сопровождали в Крым на невольничий рынок¹. Но безчеловечнее всего обращались с людьми, вышедшими навстречу с оружием: таких убивали, сдирали с голов кожу, набивали соломою и, получив за каждую по червонцу от пашей, направляли их повозками в лагерь султана². Не лучше, если не хуже, обращались и поляки до и после Андрусовскаго договора. По Андрусовскому договору (1667) с Россиею, когда Западная Украина (правобережная) отдана была Польше, водворение порядка началось с убийств и зверской расправы жолнеров, пылали пламенем города и села, и народ, чтобы избегнуть жестокостей и рабства, бросал дома, грунты, пасеки и, переселяясь целыми селами в левобережную Украину, даже деревянные церкви разбирали и перевозил на возах³.

До какого неистовства и дикости доходила Орда, достаточно привести пример 1672 года. Турецкий султан из-за Днестра и Буга ввел 150000 войска в Правобережную Украину. Война, по просьбе Дорошенка, отдавашагося Турции, главным образом направлена была не столько против поляков, сколько против казаков, сопротивлявшихся замыслам его. Турки взяли несколько городов в Подолии и сильную польскую крепость Каменец. Магомет IV торжественно въехал верхом в соборную церковь города. Христианские церкви были обращены в мечети, улицы, на глазах Дорошенка, выстилались иконами, снимались

¹ Антонович. Последние времена казачества на правой стороне Днепра, стр. 11. Его же и Беца. Историческ. деятели юга-запад. Рос. I, 79; Миллера. Историч. соч. о Малороссии, стр. 19.

² Бантыш-Каменский. История Малой России, 1842 г., II, 140.

³ Костомаров. Руина 74, 123, 124, 146; Антонович. Послед. времена казач. на правой стороне Днепра, стр. 2 и 6; Кулиш. Записки о Южной Руси, I, 82.

кресты, колокола, выкапывали и вывозили за город трупы покойников. По повелению султана, 800 ребят было отобрано в янычары, женщины и девицы-шляхтянки забраны в гаремы. Из Подолии султан послал визира хана и Дорошенка громить польские города и села, а сам занялся опустошением Украины. Приведенный в отчаяние и ужас народ, голодный как зверь, скрывался в лесах и норах, или толпами бежал на левый берег Днепра и в Запорожье¹.

В то время, когда правобережная Украина предоставлена была на растерзание Орды и ляхов, Запорожье не оставалось равнодушным. Иван Сирко, отважный предводитель войска Запорожского и заклятый враг ислама и унии, в отмщении, разорял Крым, выжигал татарские города и улусы, не щадя ничего живого, а с этим освобождал из неволи тысячи народа плененного в Украине. Набеги Запорожцев с Сирком во главе и кошевого Рога производили в Крыму такой переполох, что татары, а с ними и Хан, оставляли на произвол судьбы весь юрт, скрывались в горы или на судах уходили на азиатский берег². Но эти набеги Сирка еще более ожесточили татар и турок и вся месть последних, благодаря безучастию гетманов, обрушивалась на беззащитную Украину западного берега. Долго пустела она! В немногих, но выразительных словах обрисовывает состояние заднепровской Украины после руины московский священник старообрядец Лукьянов в своем путешествии в Святую Землю³. Описывая путь из Паволоты в Немиров и далее в Цареград, Лукьянов говорит: «Февраля в 6 день в понедельник сырныя недели о полудни, едши хлеба и забравши всякой харчи себе и конем овса и сена, и поидохом в степь глубокую; и бысть нам сие путное шествие печально и уныливо, бяше-бо видети ни града, ни села; аще бо и быша прежде сего грады красны и нарочиты села видением – но ныне точию пусто место и не населяемо, не бе видети человека. Пустыня велия и зверей множество: козы дикия, и волци, лоси, медведи, ныне же все развоевано да разорено от Крымцев. А земля зело угодна и хлебородна, и овощу всякаго много; сады что дикий лес: яблоки, орехи воложские, сливы, дули, да все пустыня; не дадут собаки татары населяться; только населятся селы, а они собаки пришед и разорят, а всех

¹ Костомаров. Руина. Стр. 419, 420; Бантыш-Каменский. История Малой России, II, 129; Летопись Самовидца. 58, 59; Ригельман. Летописное повествование о Малой России. II, 135; История Руссов, 172.

² Костомаров. Руина, 171 и 172.

³ В напечатанной Бартеневым книжке Лукьянова путешествие отнесено к 1710 – 1711 годам, что, по свидетельству Максимовича, (сочин. 1, 537) является неточным и с большею достоверностию может быть отнесено к 1701 и 1702 годам.

людей в полон поберут. Не погрешу эту землю назвать златою, понеже всего много на ней родится. И идохом тою пустынею пять дней, ничто же видехом от человека»¹.

Летописец Величко в 1705 году, проходя с Малороссийскими казаками от Корсуни до Белой-Церкви на Волынь, был также поражен запустением и безлюдьем: «Поглянувши паки видех просторныя тогобочныя Украинно-Малороссийския поля и розлочныя долины, леса и обширные садове, и красныя дубравы, реки, ставы, озера запустелыя, мхом, тростием и непотребною лядиною зарослыя. Видех же к тому на розных там месцях много костей человеческих и нагих, тилько небо покров себе имущих, рекох в уме: кто суть сия? Тех всех, еже рех, пустых и мертвых насмотревшися, поболех сердцем и душею, яко красная и всякими благами прежде изобиловавшая земля и отчизна наша Украинно-Малороссийская во область пустыне Богом оставлена и поселенцы ея, славные предки наши, безвестны явишася»².

Во время руины запустелая Украина переходила то полякам, то туркам, то русским, и попытка обратной колонизации замечается после Бахчисарайского мира в 1681 году. Турецкий султан, как свое завоеванное достояние, отдал Украину Молдавскому господарю Иоанну Дуки. Последний, вопреки статьям мирного трактата, начал населять слободы на непозволенных местах, переманивал через своих осадчих народ, бежавший в левобережную Украину, обещая гарантию спокойствия. Но вскоре эта попытка в зародыше была разрушена гетманом левого берега Самойловичем. Затем после 1686 года, когда состоялось условие вечного мира России с Польшей, а вместе и союз против Турции и Крыма, когда западная Украина побережной частью осталась за Россиею и остальною за Польшею – прочными уже колонизаторами являются личности, пользующияся народными симпатиями, каковы Палий, Самусь, Искра и Абазин, причем из них самым деятельным в восстановлении казачества выделяется первый – Белоцерковский полковник Семен Иванович Палий, бессмертное имя которого живет в народных легендах и песнях³.

¹ Путешеств. в Свят. землю, стр. 16.

² Летописи, 1, 4 – 5.

³ Бантыш-Каменский. История Малой России, II, 1, 69, 173, 174; Антонович. Последние времена козач. на прав. стороне Днепра. 30, 31, 49, 50, 58, 59, 61; Костомаров. Руина, 622, 649, 650.

Овраменко

Мать не пускает сына в дорогу. Нежелание сына отстать от козаков.
 Битва с турками под Келебердою и смерть Овраменка

Оврамиха стара мати
 А три сина мала,
 Гей, в дороженьку, та великую
 На ніч не пускала.
 Тіко пустила сина Данила
 В Тавань-город погулять.
 – Прощай, прощай, стара мати,
 Більше мене не видати.
 – Ой сину ж мій, Данило,
 Ввольни ж мою волю,
 Пересидь, сину, сю годину,
 День середу в господі зо мною.
 – Ой як мені, стара мати,
 Сей день середу ждати,
 П'ють козаки мед, вино й пиво,
 А міні б то не бувати?
 Ой п'є Овраменко, ой п'є молоденькій
 З щирозлотного кубка,
 Увивається його стара мати,
 Та як сива голубка;
 Ой п'є Авраменко, ой п'є молоденькій, –
 Ще й хустиною втреться,
 Його мати, та старенькая,
 Як горлиця б'ється.
 Ой в городі у Тавані
 Три квіточки сходить,
 По городу по Келеберді
 Овраменко ходить;
 Ой в городі у Тавані
 Три квіточки в'ється,
 За городом Келебердою
 Овраменко з турком б'ється;
 Ой в городі у Тавані
 Три квіточки звито,
 За городом Келебердою
 Там Овраменка вбито, –

За жупан голубенький,
Не потурав, вражий син, турчин,
Шо він козак молоденький¹.

*Федор Мих. Кнырик, 60 лет,
д. Федоровка (Языкова) Екатерин. уезда, 4 августа 1887 г.*

Сравн.: Антоновича и Драгоманова. Историч. песни малорусск. народа, т. I, стр. 259; Киевская Старина, 1886, XV, 760; Сумцов. Современ. малор. этногр., I, 143.

358

Гетман Богданко (Рожинський) (1575 – 1576 гг.)

**Безчинство татар. Пленение жены Богданка.
Объяснение песни по историческим справкам**

Ой Лимане, Лимане
Запорозький атамане,
Ой чого ж та смутний ходиш,
Та у чорному оксамиті?
– Ой як мені не ходити
Та у чорному оксамиті,
Гей, що були у мене гості
Та все славні запорожці,
Шо вони пили, та гуляли,
Та зо мною совіт мали.
Гей, та були у мене другі.
Сини вражі татарюги,
Шо одну нічку ночували, –
Отця, неньку зневажали;
Другу нічку ночували, –
Малих діток вирізали;
Третю нічку ночували, –
Миленькую с собою взяли.
В чистім полі, над річкою,
Там татари огонь кладуть,
Огонь кладуть – їсти варять.

¹ В варианте, записанном в с.Беленьком, того же уезда, последнее двестишье заканчивается несколько иначе:

“Ой не за великі гроші його вбито, за жупан голубенькій,
Дивувався, вражий син турчин, шо він козак молоденький”

Макар Позюк, 70 л., 16 июня 1887 г.

А меж ними баша сидить,
На колінах милу держить.
– Ой відсунься, миленькая,
Бо уб'ю тебе з башенькою!
– Не відсунись, мій миленькій,
Бо башенька молоденькій!
– Гей, згадай, згадай, моя мила,
С ким ти діток наплодила?
– Ой с тобою, мій Лимане,
Запорозький отамане.

*Андрей Иващенко, 60 лет,
с. Ольгинское Мариуп. уезда, 1876 г.*

Песню эту, в молодости, Иващенко „перенял“ в с. Кальчике (иначе Никольское на р. Кальчике, в народе же – Запорожье и Кальчик) от дряхлого деда – запорожца. Надо сказать, что с. Кальчик основано в 1828 – 1829 году последними запорожцами Азовскими козаками, выведенными из – за Дуная Осипом Гладким. Песня современна Богдану Михайловичу Рожинскому, гетману низовых запорожских казаков при Стефане Батории, а вместе одному из выдающихся вождей XVI. Рожинский в истории казачества упоминается чаще под именем *Богданка*¹. Польский летописец Оржельский, рассказывая о набеге многочисленной татарской орды на Украину в 1575 году, при котором татарами уведено до 35000 пленных, 40000 коней, до полумиллиона рогатого скота и без счету овец, говорит, что после этого набега русские посылы прибыли на сейм в траурной одежде.

Ой чего – ж ты смутный ходыш,
Та у Чорному оксамыти?

В числе пленников было много шляхты. Между прочими татарами захватили в плен жену князя Богдана Рожинскаго, а мать убили. По словам историка Бельскаго и др., Рожинский отплатил татарам за набег набегом, опустошил в 1575 году Крым, разорил Синоп, Трапезонд и предместья Царьграда. Наконец в 1576 году, осаждая татарскую крепость на Днепре Аслан – городок, взлетел на воздух от неудачного подкопа.

Ср.: Антонович и Драгоманов. Историч. Песни, 1, стр. 167; Бантыш-Каменский. История Малороссии 1848 г., стр. 123 – 124; Кулиш. История воссоединения Руси, 1, стр. 85, 86; Сумцов. Современ. малор. этногр., 1, 142.

¹ Белозерский. Южно-русские летописи, стр. 54 и 110; Костомаров. Богдан Хмельницкий, 4-е изд., 1884 г., 1, стр. 20 – 21.

Ой на горі та женці жнуть, (2)

А попід горою,

Долом-долиною,

Козаки йдуть,

Гей, – козаки йдуть.

Попереду Дорошенко,

Веде своє військо,

Військо Запорізьке,

Хорошенько,

Гей, – хорошенько.

Посередині пан хорунжий, (2)

Під ним кониченько,

Під ним вороненький,

Сильно дужий,

Гей, – сильно дужий.

А позаду те ледащо,

Що проміняв жінку

На тютюн, на люльку,

Не знать, за що

Гей, – не знать, за що.

– Ой вернися ти, ледащо. (2)

Візьми свою жінку,

Верни тютюн-люльку,

Невлюбашний!

Гей, – невлюбашний

– Мені з жінкою не возиться, (2)

А тютюн та люлька

В степу при дорозі

Пригодиться.

Гей, – пригодиться.

*Дед Наум Григорьев. Бабець, 70 л.,
Михайловка-Лукашева Алекс. у., 28 окт. 1888 г.*

Ср.: Чубинский. Труды экспед., V, 595; Закревский. Старосвет бандуриста, I. 65; Гатцук. Ужинок рид. поля, стр. 266; Максимович. Укр. народн. песни, 1834 г., стр 105.

Морозенко

Дурное предчувствие Морозихи. Неудачная встреча с Ордою под г.Келебердою. Смерть Морозенка от турок

А

Ой Морозе, Морозенку, – ти славний козаче,
 За тобою, Морозенко, вся Україна плаче.
 Не так тая Україна, як гордее військо,
 Заплакала Морозиха та й йдучи на місто.
 Не плач, не плач Морозихо, не плач, не журися.
 Иди з нами, козаками, меду-вина напийся.
 Чогось мені, милі братці, мед-вино не п'ється,
 За моїми воротами турок с шведом б'ється.
 Из-за гори Кам'яної військо виступає,
 Попереду Морозенко сивим конем грає.
 Ой грай, коню, ой грай, коню, тихою ходою,
 Зострінемось із Ордою під Келебердою.
 А в городі Келеберді покопані шанці,
 Взяли, взяли Морозенка не ввечері – вранці;
 Взяли, взяли Морозенка на три списи вгору,
 Та вдарили Морозенка об пень головою;
 Посадили Морозенка на дубові лави,
 Скидай, скидай, Морозенко, чоботи сапьяни;
 Посадили Морозенка на дубовім стільці,
 Скидай, скидай, Морозенко, червоні постільці,
 Ой вивели Морозенка на Савур-могилу, –
 Подивися, Морозенко, на свою Україну.
 – Та вже ж мені, милі братці, Україна не мила,
 Шо побила Морозенка лихая година.
 – Стойте, братці, не бийтеся, бо не наша воля,
 Бо убито під Морозенком кониченька вороного;
 Стойте, братці, не бийтеся, бо не наша сила.
 Бо вже вбито Морозенка, Морозишиного сина.

Степан Власенко, 80 л., 15 июня 1884 г.

361 Б

Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче,...
 Вже піймали Морозенка в неділеньку вранці.
 Яку ж тому, Морозенку, кароньку завдати?
 Нумо з його із живого, сорочку знімати.

На тонкий, білий лубочок Морозенка клали,
Із живого Морозенка серденько виймали.
Лучше б мені, моя мати, в сирій землі тліти,
Аніж мені, козакові, таку мученьку терпіти;
Лучше б мені, моя мати, в сирій землі лежати,
Аніж мені, козакові, таку мученьку преїмати.

*Іван Машталир, 78 лет.,
Кушугумовка Александр. у. Екатер. г., 22 февраля 1891 г.*

Сравни: Метлинский. Народ. южно-русск. песни, стр. 408 – 412;
Кулиш. Записки о южной Руси, II, стр. 245; Костомаров. История ка-
зачества «Рус. Мысль», 1880 г. фехраль, стр. 58 – 60; Его-же. Народ.
песни, напечат. в Малорусск. литературн. сборнике Мордовцева, Сара-
тов, 1859, стр. 193 – 196; Максимович. Украинск. народн. песни.,
1834 г., стр. 74 – 76; Сумцов. Соврем. малор. этногр., I, 144.

362 В

Ой Морозе, Морозенку,
Ти славний козаچه.
За тобою, Морозенку,
Вся Україна плаче,
Ой не так Україна,
Як те горде військо,
Заплакала Морозиха,
Ідучи на місто.
– Не плач, не плач, Морозихо¹,
В сиру землю не бийся,
Іди з нами, з козаками,
Меду-горілки напийся.
– Та чогось мені, милі братці,
Мед-горілочка не пьетця, –
За моїми воротами
Турок з шведом бьетця.
Та з-за гори, з-за крутої
Горде військо виступає
Попереду Морозенко
Сивим конем виграває.
Ой грай же ти, сивий коню,
Тихою ходою,
Зустрініся, сивий коню,

¹ *Мабуть, мати. Пр. певця.*

Під Києвом з ордою.
Та понад морем,
Та понад синім
Покопані шаньці¹,
Взяли, взяли Морозенка
В неділеньку вранці.
Та повели Морозенка
На високу могилу:
Та дивись, дивись, Морозенку,
На свою Україну.
Як повели Морозенка
З могили в долину, –
Ой дивіця, милі братці,
Де я марно згину.
Як підняли Морозенка
На три штики вгору, –
Та дивись, дивись, Морозенку,
Та на свою волю.

*Правая стор. Днепра Александровский уезд Екатер. губ., записана в
с. Вознесенка от Анатолия Дейны-Сидоренка.*

363

Супрун

**Битва с ордою. – Пленение Супруна. – Обращение Супруна к кошевому
о выкупе. – Отказ кошевого**

Ой не знав козак, ой не знав Супрун, де б слави зажити,
Та зібрав військо, славне запорізьке, пішов орду бити.
Ой у суботоньку, протів неділеньки, Супрун з ордою стягся,
А в неділю, обідню годину, в неволю попався.
Стали йому прокляті туряки назад руки в'язати,
Ой став козак, ой став Супрун всю правду казати:
– Не в'яжіть мене, прокляті туряки, назад рученьками,
Ой пустіть мене в чисте поле погуляти с козаками!
А хоч виведіть, хоч винесіть на Савур-могілу,
Ой я гляну, подивлюся на свою Україну.
Савур-могила і широка долина, де орел пролітає,
В чістім полі славні запорожці, як мак процвітає.
Ой ви, запорожці, ви, добрі молодці, накажіть кошовому:
Нехай же він Супрунове добро за безцінок збуває,

¹ Такі ямки б-то. Пр. певца.

Ой нехай же він козака Супруна з неволі визволяє.
– Луче ж мені козака Супруна в вічі не видати,
Аніж добро козака Супруна за безцінок збувати.

*Семен Ткаченко-Палій, 45 л.,
Краснокутовка Алекс. у., 31 янвря 1888 г.*

Сравн.: Киевск. Стар., XVIII, 584; Метлинский. Народн. южно-
русск. песни, стр. 429 – 30; Гринченко, Матер., III, 585.

364

Перебийніс

Победа над поляками в 1648 году

А

Ой понад лугами, понад берегами похилилися лози,
Загадав же нам та пан Перебийніс, щоб були перевози.
Ой понад лугами, понад берегами густі очерети,
Загадав же нам пан Перебийніс, щоб варили вечеряти.
Ой понад лугами, понад берегами похилися віти,
Бережися, пане Перебийніс, хочать тебе ляхи вбити.
Ой я ж ляхів, превражих синів, я ж їх не боюся:
Єсть у мене сорок тисяч війська – я з ними поб'юся.
Поставив же пан Перебийніс три стороженьки вмісті,
А сам пішов до кумасеньки щуки-риби їсти.
Сидить же пан, Перебийніс, не думає, й не гадає,
С кумасею, с Хмельницькою, мед-горілочку кружає.
Як глянув же пан Перебийніс в вікно оболоню,
Стоять ляхи, привражі сини, кругом його двору.
Як глянув же та пан Перебийніс в другу квартиру,
Шатаються привражі ляхи, як шашки по ринку.
Як крикнув та пан Перебийніс на джурю малого:
– Ой сідлай, джуро, сідлай, малий, коня вороного!
Біжи, джуро, біжи, малий, от хати до хати,
Давай, джуро, та давай, малий, всім козаченькам знати.
– Ой як же нам, пане Перебийніс, давати їм знати,
Шо вони вчора пили та гуляли, а тепер лягли спати!
– Ой сідлай, хлопку, сідлай, малий, коника вороного,
А під мене, молодого, чалого старого.
Та підтягуй, хлопку, підтягуй, малий, підпруженьки стуга:
Буде на твого коня вороного привелика потуга.
Не вспів же той пан Перебийніс на коника пасти,
Зачав ляхів, превражіх синів, як снопики класти;

Не вспів же його хлопка малий на коника сісти,
Почав ляхів, превражіх синів, на дробен мак сікти;
Оглянувсь ж пан Перебийніс позад коня вороного –
Кладе хлопка, кладе малий ще й лучше за його;
Оглянувся ж пан Перебийніс та на праву руку:
Не вискоче кінь чаленькій із лядського трупю;
Оглянувся пан Перебийніс на правее плече:
А с-під його коня чалого кривавая річка тече.

*Дед Авкс. Орел и баба Катер. Козлыха, д. Кушугумовка
Александр. у., 21 января 1881 г.*

Другой вариант, записанный там же, заканчивается так:

- Ой нумо, нумо, пане Перебийніс, од ляхків тікати,
Бо вже підо мною кінь вороний та став приставати!
Та не гаразд, джуро, та не гаразд, малий, від ляхів тікати,
Та не гаразд, джуро, та не гаразд, малий, козацьку славу пакувати.
Ой став джура, ой став малий от камзоля кгудзики рвати,
Ой став джура, ой став малий карабини заряжати,
Ой став джура, ой став малий в Перебийніса вціляти...
– Ой я ж в тобі, вражій сину, кохався, втішався,
Я ж від тебе цієї смерти тай не сподівався¹.
Тоді ляхи, вражи сини, та слави достали,
А як с самого Перебийніса с плеч голову зняли.

Иван Машталир, 78 л., 22 февраля 1891 г.

Сравни.: Метлинский. Народн. южно-русск. песни, стр. 399 – 403;
Антонович и Драгоманов. Историч. песни, 2, 42 – 46; Максимович. Ук-
раинск. народн. песни, 1834 г.; Сумцов. Соврем. малорусск. этногра-
фия, I, 143.

365 Б

Ой ще ж я не встав,
Ще ж я не вмився,
Ще ж я з ляхками не бився.
Ой уставайте
Та послушайте,
Ще й повидайте,
Шо на Україні стало:

¹ По этому варианту смерть Перебийноса последовала от руки его любимого джуры.: “Джура – заключил певец, убив Перебийноса срібним гудзиком (пуговицей), бо инча куля его не брала”.

Що в Кудашеві
Під могилою,
Під Сорокою,
Множество ляхів пропало.
Ой Перебийніс просе не много:
Три козаченьки с собою.
Рубає мечем,
Голови с плечей,
Сам решту топить водою.
Ой чим козак славен собою?
Наївся риби-осятрини
Ще й тетері з водою.
Нависли ляшеньки, нависли,
Як чорні ворони на вишні,
А козак гляне,
З мушкета гряне,
У ляха дух замирає.
Ой постой, ляше,
Послухай, цвяше,
По Случу ваше,
По Костяну могилу;
Як ісхотіли – забунтовали
Та й утерjali Вкраїну...
Чи бачеш, ляше,
Як козак пляше
На білім коні перед тобою?
Ти, ляше, блякнеш,
Із коня брякнеш,
Та й засиплешся землею.

*С. Покровское Екатер. у. (место последн. Сечи Запорожск.).
14 июня 1894 г., Запис. от деда Назара Федоровича Бутуз
(Бондаренко), 74-х лет.*

Вариант этой редкой песни мы встречаем у Кулиша – «Записки о Южной Руси». I, 271; Антоновича и Драгоманова „Историч. Песни”, II, 39; Метлинскаго „Народ. южно-русск. песни”, 399 – 400.

Перебийніс и Хмельницький

Предание

За Хмельницького, кажуть, жиди, тікали з України. От раз ідуть Перебийніс с Хмельницьким, коли в степу кібітка, а отдаль – жиди па-суть коней. Вони до іх:

- Здорові були, земляки!
 - Здрастуйте, вельможні пани.
 - А шо ви за люди?
 - Цинци с Поцаєва.
 - Коли ви ченці, – де ж ваш ігумен?
 - Насе мегун післо коні пасти.
 - А кому ж ви віруєте?
 - Христові і Богові.
 - А хто ж ваш Христос і Бог?
 - Перебийніс – як Христос, а Хмельницькій – як сам Бох...
 - Е, це вже брехня!... А беріть їх хлопці в тороки, та везіть годувать раки...
 - Ой вей! Помилуйте, вельможні пани: у нас дітки маленькі.
 - Дарма!... ви жиди, а ваші діти жидинята... Беріть, хлопці, беріть!
- Пов'язали козаки, везуть ще й прислухаються, щоб який не здох, а як здохне – щоб не завонявся.

*Прокопенко, 67 л. Покровское
Алекс. у., 19 ноября 1879 р.*

Угнетение русского народа поляками, тиранства „жидов рындарив“ (арендаторов имений и церквей), поругание над православными церквями, поборы на рыбных реках, проезжих дорогах, мостах и перевозах вызвали в 1648 году поголовное народное возстание. Вооружившись саблями, ружьями, гакивницами, а за неимением орудий – киями, дубьём, косами и ножами, разъяренный народ произвел страшные опустошения в правобережной польской Украине и Подолии. Масса возставшего народа делились на отряды, носившие название загонов, каждый отряд имел своего предводителя. К числу известных предводителей загонов принадлежит и имя Максима Перебийноса. По преданиям народа, Перебийнос обладал несокрушимой силой характера, „его не брала пуля, не тонул в воде, не горел в огне, не боялся чёрта в болоте“. Истребив сначала евреев и поляков в Переяславе, Перебийнос двинулся со своим многочисленным загоном на правый берег Днепра к Бугу, опустошил, выжег все попадавшие на пути города и села, выбил, вырезал „жидов и ляхов“. Максим Перебийнос – современник Богдана Хмельницкого; в исторической литературе он известен под именем Кривоноса. Интересные подробности о нем желающие могут найти в монографии Костомарова „Богдан Хмельницкий“.

Нечай

Победа над поляками. – Смерть Нечая

А

В темному лісі, в зеленому гаї,
 Ой крикнули славні запорожці: – Втікаймо, Нечаю.
 Нечай козак не втікає, на коня вдаряє,
 С кумасею Хмельницькою мед-вино кружає.
 Ой поставив козак Нечай стороженьку в місті,
 А сам пішов до кумасі щуки-риби їсти.
 Не вспів козак, не вспів Нечай глянути в квартируку,
 Розбігались вражі ляхи, як шашки по ринку.
 Крикнув козак, крикнув Нечай на джуру малого:
 – Сідлай, джуро, сідлай, малий, коня вороного,
 А під мене, малий джуро, старого гнідого;
 Та підтягуй, малий джуро, тугенько попруги,
 Бо буде нам від ляшеньків велика натуга
 Не вспів козак, не вспів Нечай на коника пасти, –
 Почав панів, почав ляхів як снопики класти!
 Не вспів козак, не вспів Нечай на коника сісти, –
 Почав панів, почав ляхів на дробен мак сікти.
 Глянув Нечай, глянув козак, на джуру малого, –
 Кладе джура, кладе малий, ще лучше за його;
 Глянув Нечай, глянув козак на правеє плече, –
 А з його коня вороного кривавая річка тече;
 Глянув Нечай, глянув козак на правую руку, –
 Не вискоче кінь буланий із лядського трупу.
 Не за великий час, не за великий час, – за малу годину
 Покатилась Нечаєва голова в глибоку долину.
 – Ой що будем, милі братці, думати-гадати,
 Ой де будем Нечаєву голову ховати?...

*Федор Мих. Кнырик, 60 л.,
 д. Языкова на Днепре, Екатеринославск. у.*

Сравн.: Метлинский. Народн. южно-русск. песни, 403 - 407; Антонович и Драгоманов. Историч. песни малорусск. народа, 2, 55 - 98; За-кревский. Старосвет. бандуриста, I, 3; Екат. юбил. листок, 1887 г. 140; Максимович. Украинск. народ. песни, 1834 г., 97 – 100.

367 Б

Ой з за гаю, гаю, глибокого яру,
Ой крикнули козаченьки: – збирайся, Нечаю.

і. д.

Як поїхав козак Нечай у яр, у долину,
Піймав його князь Потоцький зверху за чуприну.
Ой чи це ж той хміль зелененькій, що на тину в'ється,
А чи це ж той козак Нечай, що з ляхами б'ється?
Як зійшов козак Нечай на високу могилу,
Покотилась його головонька у яр, у долину.
А тулуп скакає, голову шукає,
Гей, головку шукає та ляхів лякає.

*Дед Омелян Остапов Кашук, 84 г.,
Добровольє Павлоград. у., 27 июля 1894 г.*

368

Ой з-за гори, із-за кряжу, з зеленого гаю,
Та гукнули козаченьки: – Нум тікати, Нечаю!...
Козак Нечай не вдаряє, – добрий звичай знає, –
С кумасею Хмельницького мед-вино кружає.
Ой поставив козак Нечай три сторожі вмісті,
А сам пішов до кумасі щуки-риби їсти.
Не вспів козак, не вспів Нечай підняти квартиру,
Коли гляне – ляхів суне сорок тисяч з ринку.
Ой як крикнув козак Нечай на джуру малого:
– Сідлай, джуро, сідлай, малий, коня вороного,
А під себе, малий джуро, – старого гнідого!..
Та підтягуй, малий джуро, тугенько попруги, –
Буде на нас, малий джуро, велика потуга...
Ой став козак, ой став Нечай на коника сідати,
Стали у коня вороного ніженьки дріжати.
Та пробіг козак, пробіг Нечай од башти до башти,
Почав ляхів, лядських панів, як снопики класти.
Глянув козак, глянув Нечай на джуру малого, –
Кладе джура, кладе малий ще лучше за його.
Глянув козак, глянув Нечай на правее плече, –
Тече річка кривавая, що й конем не втече.
Глянув козак, глянув Нечай на правую руку, –
Не вискоче кінь козацький із лядського трупу.
Та поїхав козак Нечай битими шляхами,
Зустрів його гетман лядський із трьома ляхами.
Та пробіг козак, пробіг Нечай од ринку до ринку,

Та згріб його гетман лядській с коня за чупринку.
Не вспів козак, не вспів Нечай і трьох слів сказати, –
Звелів йому гетман лядській с плеч голову зняти.
Ой чи це ж теє клин-дерево, шо в гіллячко в'ється?
Ой чи це ж той козак Нечай, шо з ляхами б'ється?
Ой зберімось, пани-братці, в зеленім костьолі,
Та отправим Божу службу в церкві на престолі.

*Кондрат Калинович Демьянченко, 75 л.,
с. Капуловка (Четомлыцкая Сеч) Екат. у., 10 сентября 1896 г.*

Ср.: Антонович и Драгоманов. Историч. песни малорусск. народа,
II, 55-75 и 84; Я. Новицкий. Малорусск. историч. песни, 41, 42.

369

Із-за гори, й а з-за зеленого гаю
Виступає сорок тисяч війська на козака Нечая,
Як заїхав та козак Нечай
До кумасеньки в гості
Та й не дума й не гадає,
С кумасею, с Хмельницькою
Мед-вино кружає.
Як отсунув та козак Нечай
Кватирочку низько, –
Стоять ляхи, превражі сини,
Кругом двору близько.
Як крикнув козак Нечай
На свого джуру малого:
– Сідлай, джуро, та сідлай, малий,
Коня вороного.
Ой не вспів же та джура малий
Коня осідлати, –
Вибігає козак Нечай
Сам попруги віттягати.
Ой як став же та козак Нечай
На коника сідати,
Стали ляхи, превражі сини,
Як снопики літати.
Ой не вспів же та козак Нечай
На коника сісти, –
Начав ляхів, превражіх синів,
Як капусту сікти.
Як глянув козак Нечай

На правую руку –
Не виб'єця кінь буланий
З поляцького трупу.
подавайте ж козака Нечая,
Де церква Варвара,
Нехай піде козака Нечая
По всім світу слава.

*С. Ольгинское Мариуп. уезда Екатер. губ.,
записано из уст крестьянина Андрея Иващенко.*

370

Із-за гори та із-за лободи,
Та й з-за зеленого гаю
Виступає сорок тисяч ляхів
Та й на козака Нечая.
А вже ж козак Нечай
Не дума й не гадає,
Він з своєю кумасею
Мед-вино кружає.
Ой та й поставив та козак Нечай
Три стороженьки різно.
Та й не вправився козак Нечай
За дубовий стіл сісти,
Як уже тії сквернії ляхи
Та й наринали дуже.
Та й гука козак Нечай
На свого хлопка молодого
– Ой ти, хлопку, привдалий молодку,
Сідлай коня вороного,
А під мене – старого гнідого,
Та й станови сідельце височенько,
Та й підтягай попруги тугенько.
Та й схватився козак Нечай
На коника легенько
Та й велить своєму хлопкові
За могилу скриця
(Шоб він не чув крику поляцького,
Й бо він сам був поляцькій).
Та й почав козак Нечай
Тих ляхів воювати.
Та як снопики валяти.
Та й почув же хлоп крик поляцький

І спустив свого вороного
На Нечаєвого гнідого.
– Годі тобі, козаче Нечаю,
Ціх ляхів воювати,
Пора тобі з плеч голову зняти.
Хто буде на їх ями копати?
Хто буде ями загортати?
Хто буде їх у ями класти?
Та й зняв хлопко
Нечаєві з плеч головоньку.

*С. Михайловка Мариупольск. уезда Екатер. губ.,
рукопись доставлена учителем Трухмановым.*

371 А

Мазепа и Палій

А в Полтаві, на Шведській могилі,
П'є Мазепа, гуляє.
Медом, вином і явлецьким¹ пивом
А кубочки наповняє.
Скоро Палій, скоро Семен,
А скоро з'явився,
Меду, вина і явлецького пива
С кубочків напився.
Прошу тебе, Палію Семене,
Щоб не зрадив ти мене,
Як буду я Шведа підмовляти,
У пень Москаля рубати.
– Не діждеш ти, псе-Мазепо,
Щоб Шведа підмовляти,
У пень Москаля рубати,
А будеш ти псе-Мазепо,
У катюги біля стовпа стояти...
Ой як крикнув же, псе-Мазепа,
На свої гайдуки:
– Беріть, беріть Палія Семена,
А тугенько в руці!
Ой як крикнув же, псе-Мазепа,
На свої скрипиці:
– Беріть, беріть Палія Семена,

¹ У вар. – аглецьким (прим. у тексті).

Закидайте в темницю!
– Не діждеш ти, псе-Мазепо,
Мене закидати в темницю,
А просить, просить тебе царь
Аж до себе в столицю.

*Никита Джигирь (Слюсарь) 88 л.,
д. Кушугумовка у Великого Луга Александр. у., 29 декабря 1887 г.*

Срав.: Костомаров. История казачества в памятниках южно-русского песенного народ. творчества, «Русск. Мысль», 1880 г. июнь, стр. 46. Вариант, правда, мало сходен; Максимович. Украинские народ. песни, 1834 г., стр. 58; Киевск. Старина, 1887, XVIII, 787; Политич. песни украинск. народа, ч. I, р. II, 1 – 57.

372 Б

Ой у полі, в широкім, роздолі...
Ой забийте Семена Палія в кайдани,
Та закиньте в темницю,
Я сам сяду, я сам поїду
А до царя у столицю.
Три дні їхав, та й не доїхав.
На четвертий день стал,
Він же того, Семена Палія,
Та й ізмінником назвав.
– Здрастуй, здрастуй, царю возлюблений!
Та Семен Палій – зміна,
Шо він п'є, та гуляє,
А ще й Шведа підмовляє
В пень Москаля рубати.
Шо брехав же, проклятий Мазепа,
Та у царя у столиці.
То все знав Семен Палій,
А сидяче в темниці.
Ой у лісі хміль зелененький
Став із землі витикатися,
Ой став Семен, ой став Палій
Із темниці вибиватися;
Ой у лісі хміль зелененький,
Та землю устілає,
Уже ж Семен, уже ж Палій
На воронім коні грає;
Ой у лісі хміль зелененький,

Та на тичиночці в'ється,
Ой уже ж Семен, уже ж Палій,
Та уже ж з Шведом б'ється.
Та утікав король Шведській
Та с-під Полтави лозами,
Та не бачив світа, та не бачив білого
А за дрібними сльозами.
Ой як прибіг же, король Шведській,
А до дністрових перевозів,
Ой як гукнув, та як крикнув:
А подайте скоріш, поронів!

*Семен Ткаченко, по уличному Палій,
д. Краснокутовка у Великого Луга Алекс. у., 31 январа 1888 г.*

Ткаченко, нося уличное прозвание Палия, гордится этим и воспевает историческое имя славного Семена Палия. Эта песня, говорит он, держится только в его фамилии и передается из рода в род. Прадед его был запорожский казак „з Велького Лугу”.

Семен Палій

Историческое предание

Семен Палій був лицар великій. Про його, було, багато дечого розказують запорожці нашим батькам, а батькі уже нам.

Десь-то, кажуть, жили козаки і між ними був молодий козак Семен. Раз кошовий зібрав військо і махнув воювать Орду і Ляхів, а Семен зостався глядіть добра. Тоді ще хат було не дуже товсто, більше жили курінями. От дохозяйнувався той Семен, поки спалив кошового курінь. Шо його робить? – дума він: приїдуть – буде міні. Взяв рушницю і подався. Довго він ішов байраками і зайшов в такі пущі, шо тіко небо і видно. Сів він і спочіва. Ось насунула хмара, став крапать дощ, потім грім, блискавка. Дивітця він на скелю, коли вискакує лукавий. Як загремить грім, – він під скелю; як затихне – він вилізе і гнівить Господа... Семен і дума: шо ж тепер робить? Або йому смерть, або мені. Тіко шо вискочив він на скелю, Семен приціливсь і убив. „Ой бий ще, каже, раз, бий”, – просе лукавий. “Буде с тебе і разу”. Він знав, шо як випале вдруге, – то побіжить. Зарядив Семен рушницю і посунувся очеретами в пущу. Іде він, та й іде, а очерет густий та високій і світа не видно. Чує він, тріщить очерет і шось суне прямо до його. Шо Бог дасть, каже, та туди. Коли ось показався дід старий, старий та білий. Здоров, каже, сину! – Здоров, дідусю! – Куди тебе Бог несе? – Так і так, каже, діду: долі шукаю: або звірюка з'їсть, або дійду до Великого Лугу в Запорожжя. І став йому Семен розказувать: „Спалив, каже,

курінь і боюся гніва козацького; або кіями заб'ють, або на шибиницю". Дід і каже: тепер за тобою погоня – сорок чоловік; тіко ти не бійся: піди до кошового, він простить. Далі показує дід свою рушницю і каже: „Тут таке цілке, тіко наведеш, так і є; давай, каже, поміняємось“. Вгорі літала очеретянка. Дід пріцілівся, бахнув, вона і упала. „Добра, каже, Семен, рушниця, а моя ще лучша. Я, каже, не такого звіря убив” ... От дід уп'ять і каже: „Ну, коли мінять не хочеш, то дарую я тобі цю рушницю за те, шо убив сатану. Будеш ти, каже, великій лицарь і побіждатимеш неприятеля; будеш ти каже, міняться як місяць: місяць зостаріється – зостарієшся і ти, зійде молодик – будеш молодим і ти. Вертайся ж, сину, до кошового”. Сказав це дід і Бог зна де дівся, бо не простий чоловік він був, а святий апостол. Помолівся Семен і пішов до кошового. Прийшов, та прямо в курінь. А кошовий тіко шо умився, втраїться і молитву творе. Семен навколяшки. – „А шо, каже, еретичний сину, прийшов“? - „Не клади, каже, тату, великого гніва: то я спалив курінь“. – „Щастя ж твоє, каже, шо не піймала погоня: – заколола б“. Далі кошовий і каже: „За те, шо спалив курінь – будь же ти, еретичий сину, Палієм“.

Став він козакувать, став такий сильний, шо нікто його не подужа. Було як воюють козаки, то де Палій, – там і удача. Вибрали його козацькім батьком, тобто кошовим. От приїхав Швецькій король до проклятого Мазепа і давай вони пить. Пили, пили, а потім і кликнули до себе Семена Палія. Король і каже: „Погуляймо, братці, та візьмемось рубати в пень Москаля”. – Не діждеш! – каже Семен Палій. Як схопиться король, як схопиться проклятий Мазепа, та до Семена Палія. „Беріть, в'яжить, слуги, сякого-такого”! Взяли Семена Палія, закували в залізо руки, ноги і замуrowали в темницю. Не багато ж він там сидів, не ївше і не пивше – двадцять год. Через двадцять год пішов Швед войною на царя Петра, пішов з ним і проклятий Мазепа. Стали під Полтавою. У царя сила війська, а у Шведа і проклятого Мазепа ще більша. Став Швед побивать Москаля, а Петро і каже: „Дай мені, Шведе, хоть трохи одиху”. Той дав. Петро пішов у свій стан і пита: „Чи нема, братці, між вами багатирия, або характерника”? Визвався хлопець 16-ти літ і каже: „Я б поміг, та ше літа не вийшли, а єсть, каже, замуrowаний в темниці, Семен Палій, той побідить Шведа”. Послав царь за Палієм. Одмуrowали його, глянули, – аж у його борода і коса по коліна, вуси – по пояс. Сорочка, штани на йому опалы, – страшно і глянуть. Наділи одежу, підвели коня. Шо стане Семен Палій сідять, – кінь так і вгрузне по коліна. Стіко не підводили, – ні один кінь не здержав. Тоді привели царьского коня. Він сів і поїхав. Приїждає до царя. Царь посадив його за дубовий стіл, угощає і правди питає. „Шо, каже, Семене Палію, чи

звоюємо Шведа”? – „Звоюємо, каже, тіко дай три дні хліба святого поїсти, та спочить”. У Шведа була баба химородниця. От глянула вона на Петрове військо й каже: „Ой, шось за напасть велика буде на нас. „Вели, каже, королю, кувать коней назад гаками¹, та нумо тікати”. Поки Швед покував коней, – ось уже і Семен Палій спочив. Надів він дорогу одежу, сів на коня і сунув з військом на Шведа. Чи довго він там бився, чи ні, – вибіг на могилу і пита царя: „Бачиш Шведа”? – “Бачу, каже: подався через гору”. Вибіг тоді Палій на кряж і пита уп’ять: „А тепер бачиш”? – „Бачу каже: один другого черкає шаблями”. – „А короля бачиш”? – „Побіг, каже, король степом, а за ним проклятий Мазепа, аж курява знялась”. Як звоював Палій Шведа, Петро і каже: „Ну, Семене Палію, тепер я дам тобі грошей стіко схочеш, дам я тобі і панські області”. – „Ні, каже Палій, не треба мені ні грошей, ні панських областей: дай мені милу Україну, за котору я двадцять літ страждав, – більше у тебе не прошу нічого.” Дав Петро Палієві Україну, і став він виживать ворогів. Як вивів всіх, тоді і сам Бог зна де дівся. Він, кажуть, і тепер десь живий і, як Господь йому велів, міняється як місяць: старіє і молодіє.

*Дед Евдоким Каплий, 70 л.
Краснокутовка Александр. уезд, 17 января 1888 г.*

Подробная статья г. Каллаша о Мазепе и Палие по песням и сказаниям напечатана во II кн. Этнографич. Обозрения, 1889 г.

373

Бедствия Украины

Набеги орды.– Голицын.– Столкновение и расправа казака с «ляхом»

А

По тим боці огні горять, – нікому тушити,
По цім боці орда суне, – нікому спинити.
Зажурилась Україна, шо нігде прожити:
Витоптала орда кіньми маленькії діти,
Маліх дітей витоптала, старіх – вирубала,
Молодую челядоньку у полон забрала.
Служили ми пану-Хану, хаму-бусурману,
А тепер ще послужимо Восточному царю.
Восточний царь, милостивий, не діймає віри,
Засилає Галичина, шоб не було зміни.

¹ Передней частиною подковы назад; собственно *гаки* - острые зубцы снизу у подковы.

– Іди, іди, Галичине, – тією стороною,
А я піду із Москвою – услід за тобою;
Ставай, ставай, Галичине, по багатіх дворах,
А я піду із Москвою по вельможніх панах,
Іде ляшок улицею, шабельку стискає,
Навстріч його козак іде, шапки не здимає.
Кинувсь ляшок до канчука, а козак до дрюка,
Із-за цього лиха, шпунти схватилися бунти.
Ой билися, рубалися сім год ще й чотирі,
Ізгубили Україну, як сами схотіли¹

*Федор Михайлов. Кнырык, 60 л.,
д. Языкова Екатерин. уезда, 27 января 1886 г.*

374 Б

Наварили ляхи пива, та не зшумували,
Гей, мали військо запорізьке, та не шанували. (2)
Великій світ Україна, – та нігде прожити,
Гей, виотпала орда кіньми маленькі діти. (2)
Шо маленьких виотпала, старіх порубала,
Гей, молодую челядоньку у полон забрала. (2)
Ой служив я пану Хану, та ще й бусурману,
Гей, а тепер ще послужу я восточному царю. (2)
Восточний цар, милостивий, не діймає віри,
Гей, засилає Галичина, щоб не було зміни. (2)
Біжи, біжи Галичине, лядською стороною,
Гей, а я піду із Москвою слідком за тобою. (2)
Становися, Галичине, все по крутих горах,
Гей, а я стану із Москвою по широкіх дворах. (2)
Шле пан мене до Дунаю, а я й сам не знаю,
Гей, козак ляха зустрічає – шапки не здимає. (2)
Кинувсь ляшок до канчука, а козак до дрюка:
– Гей, от тепер же, вражій ляше, з душею разлука. (2)
– Пусти мене, козаченьку, не буду займати,
Гей, де загляжу, шо ти їдеш, буду обминати. (2)

¹ Неполный, но совершенно сходный вариант деда Джигиря (из д. Кушугумовки) заканчивается двестишьем:

Живіть, живіть Українці, не бійтесь нічого,
Об'їхали кргом Польщу, - Стоїть війська много.

– Годі тобі, вражий ляше, с канчуком носиться,
Коли піймавсь мені в руки, – нічого проситься?..

*Дед Фока Горяпнец, 73 л. и Кузьма Лугай, 75 л., из с. Вознесенки.
Остров Хортица на Днепре, 1 августа 1887 г.*

375 В

Зажурилась Україна, шо нігде прожити,
Витоптала *i t. d.*
Молодую челядоньку у полон зайняла.
Як зайняла, та й погнала аж під пана Хана.
Служив же я *i t. d.*
Іде ляшок вулицею – шаблею блистає,
Стоїть козак, не боїться, шапки не здіймає.
Кинувсь ляшок до канчука, а козак до дрюка:
– От тепер же, вражий ляше, с тобою разлука.
Ішла шляхта на три трахта, Москва на чотирі,
Наші славні Запорожці усі степи вкрили.
Москалики-сударики дорожки питали:
– Кудя сяд, кудя тая дороженька пала?
Вона пала, пролягала в містечко Краково.
От Кракова до Ялова, шаленіх три мілі,
Пішли наші козаченьки по сто ще й чотирі.
Під горою, під крутою лежить Понятовський,
К нему пані приходила, речі говорила:
– Годі, пане Понятовській, з Москвою воювати,
Бо Москви ти не звоюєш, а Польщу ізгубєш.
Розселилось руське військо по всій нашій Польщі:
Єсть у Вільні, єсть у Гродні, єсть и в Білій Стайні,
А в городі, у Аршаві, пост-караул зняли,
Під містечком, під Краковим, кватири зайняли.

*Дед Никита Самарский, д. Краснокутовка
Алекс. уезда, 28 января 1880 г.*

Сравни: Антонович и Драгоманов. Историч. песни малорусск. народа, т. I, стр. 274; Костомаров. Богдан Хмельницкий, 1884 г., т. III, стр. 408; Максимович. Украинские народ. песни. 1834 года, стр. 108; Гатцук. Ужинок ридного поля, стр. 323; Максимович, по изд. 1834 г., стр. 109.

Событие, выраженное в первых строках народной песни, относится к 1653 году. Богдан Хмельницкий, соединившись с многочисленными силами татарской орды, окружил лагерь польского короля Казимира под Жванцем (между Каменец-Подольским и Хотиным). Дело

было зимою. Мороз, голод, болезни породили страшную смертность в лагере осаждаемых. Хмельницкий, тревожа поляков ничтожными нападениями, ожидал от короля мира на выгодных для казаков условиях. Ожидания гетмана, однако, не оправдались. Казимир подкупил Крымского хана и, вместо войны, пагубной для Польши, состоялся Жванецкий договор о совершенном подчинении казаков Польше. Казимир, говорит польский историк Рудавский, обязался выдать хану 100000 золотых). Кроме того, польские комиссары постановили сделку: допустить татар в продолжение 40 дней грабить, разорять и уводить в плен русских жителей, отнюдь не касаясь поляков. Поступки хана заставили Хмельницкого отступить с казаками и подумать о спасении семейств и имущества от ожидаемой гибели. 16 декабря н. с. Казимир из-под Жванца уехал во Львов, за ним на зимние квартиры последовала и оставшаяся часть польского войска. Из него более 20000 оказалось погибшим под Жванцем¹.

«Тогда крымские и ногайские орды разорялись по Брацлавскому и Подольскому воеводствам и весь край до самого Люблина загорелся и задымился огнем и кровью. Это было следствие договора с поляками! Но и поляки тогда же были наказаны за договор: хотя положено было разорять одних русских, однако своевольные ногайцы опустошили всю русскую страну по самую Припять, не разбирая своих жертв, разоряли и сжигали шляхетские дома и более 5000 шляхты – мужей, жен и девиц пошло на арканах в Крым. Современники рассказывают, что под Дубном отправлялась свадьба знатного пана, венденского каштеляна Кошевского (по Ригельману, – Косовского); на свадьбе было много гостей. Вдруг, когда началось свадебное пиршество, гости услышали крики народа: „татары! татары!“ Увидели пожар. Они считали невозможным попасться в руки неверных, и в то время, когда некоторые схватились, было, за оружие, другие смеялись над испугом товарищей и опорожняли чаши: вероятно надеясь на договор, они полагали, что беда от татар грозит только отверженным хлопам. Но татары ворвались в палац, зажгли все строение, и всех гостей, жениха, свадебных дружек и поезжан погнали в Крым на веревках. Только полуживая мать и невеста скрылись в болоте»².

Такое же разорение постигло и козацкую Украину. Хан, возвращаясь из-под Жванца, позволил крымцам поступать с украинцами как угодно, и татары сожгли до основания несколько селений и местечек, а из других увели в плен всех жителей. К этому времени относятся строки песни:

¹ Бантыш-Каменский. История Малой России. 1842г. I, 295 примеч. 311.

² Костомаров. Богдан Хмельницкий, III, 120 – 127.

Зажурилась Україна, що нігде прожити,
Витоптала орда кіньми маленькі діти и т. д.

Много потерь, разорения и крови стоил Украине 6-ти летний союз с басурманами при Хмельницком! Занося опустошительный огонь и меч над Украиной, хан этим самым хотел склонить казаков совместно действовать с поляками и ордою против России, имея в виду порабощение последней и отнятие Астраханского царства. Однако надежды его не осуществились: 8 января 1654 года Хмельницкий, казаки и вся Украина на Переяславской раде принесли присягу России и вступили под её защиту¹.

Опустошительные набеги на Малороссию татар и турок в 1653 году не были последними; в продолжение более 100 лет они повторялись десятки раз до полного присоединения Крыма к России в 1783 году.

Восточний царь, милостивий, не діймає віри,
Посилає Галичина, щоб не було зміни...

В этой, годами сложенной песне, если не ошибаемся, узнаем имя князя Василия Васильевича Голицына, любимца царевны Софии Алексеевны и известного в истории по неудачному походу в Крым в 1687–89 годах. Поводом недоверия Москвы к Украине послужило следующее обстоятельство: по заключении Россией союза против турок с ненавистною для запорожцев Польшею (1686), сечевики дали о себе знать, что более не желают оставаться в подданстве России. Последней стоило не дешево успокоить казаков и заручиться их согласием действовать против турок. Наконец в 1687 году была объявлена война Турции, и армия до 200000 человек, под главным начальством воеводы князя В. В. Голицына, двинулась по пути в Крым. Поход, однако, не удался: хан велел выжечь степь от реки Самары (по иным источникам от р. Конки) вниз по Днепру на 200 верст. Не имея фуража и провианта, Голицын черной степью провел армию за р. Конку (Александровский у., Екатер. губ.), узнал, что степь выжжена и далее до Кизикерменя (Берислав, Херсон. губ.), со стыдом отступил обратно. В то время пущен был слух, что степь выжжена казаками по наущению гетмана Самойловича и, по совету лукавого Мазепы, Голицын всю вину сложил на него. Затем, далее тот же Мазепа подбил некоторых старшин подать донос Государю на Самойловича и оклеветанный гетман был арестован и смещен, уступив булаву Мазепе.

Примечание. Возможно, что Голицын в песне не Вас. Вас. Голицын, а Мих. Мих. и в песне отразился прутский поход 1711 г.

¹ Костомаров. Богдан Хмельницкий, 1884 г., I, 118 – 121; Ригельман. Летописное повествование о Малой России, I, 172 – 173.

Понятовський

Годі, годі, Понятовський, з Москвою воювати,
 Московське хвабре військо, ще й сили багато.
 Аршавики¹-москаліки калавури зняли,
 А поляків-гайдамаків в потилицю гнали.
 Ішли ляхи на три шляхи, москаль – на чотирі,
 Лежать ляхи побиті, де п'ять, де чотирі.
 Ой лежить сам Понятовський у білого камня,
 Приїжджала а до його жінка, його паня.
 – Чи я тобі не казала і не говорила:
 Годі, годі із Москвою тобі воювати,
 Бо Московське хвабре військо, ще й сили багато.
 – Ой ви ляхи гайдамаки, – де ж ваш розум дівся.
 У собаки під хвостом в ковтун завертівся.

*Дед Андрей Кравченко, 62 л.,
 Александровск Екатерин, губ., 6 января 1894 г.*

Набег Белгородской орды на Донщину

Ой збиралися пани-генерали –
 Все Донські козаки,
 Ой вони раду радили,
 Куди суднами іти.
 Ой підимо ми суднами
 У чужую сторону,
 А під тую під гряниченьку,
 Та під турецькую,
 Все під тую добиченьку,
 Та під німецькую.
 Ой з-за гори, з-за крутої,
 Чорна хмара встає,
 А з тії та черної хмарі
 Дробен дощик іде.
 Ой слухайте, панове молодці,
 Щось у хмарі гуде,
 Либонь нам, панове молодці,
 Та пригодонька буде.

¹ “Це москалі, або козаки, що довго стояли під Аршавою в Польші” .. Прим. певца.

Ой с-під города, та с-під Білого
Та вставала орда,
Витоптала, вирізала
Все Донського козака.
Ой нумо, панове молодці,
Лист бумагу писать,
Та будемо, панове молодці,
Давать кошовому знать:
– Прибудь, прибудь, пан кошовий,
А через чотири часа,
Сам ти побачиш, подивися,
Шо не сила наша.
Ой походив пан кошовий
По Донському трупі,
А приложив до серденька
Привеликої туги.
– Ой бодай же вас, панове молодці,
Шо ви наробили,
Чом кріпкого калавуру
Не постановили,
Темненької ночі, та до півночі,
Чом не вистояли,
Із ясної рушниченьки
Тай не вистрілили?

*Никита Джигирь, 88 лет,
Кушугумовка Александр. у., 5 декабря 1887 г.*

Примеч.: Песня заимствов. из Донщины. См. Сумцова. Современ., малор. этногр., I, 143.

378 А

Набег орды на Донщину

Збіралися славні козаченьки всі один в одного.
Вони собі раду радили все техенькую,
Которого посилати по добиченьку в ніч темненькую,
Наступила чорна хмара, дробен дощик іде,
Ой слухайте, панове молодці, шось у хмарі гуде.
Либонь на нас, панове молодці, пригодонька буде.
Та як наступила, як навернула превражая орда,
Вирубала, вирізала, все донського козака.
Як прибіжить пан отаман до донського трупу,
Як приложе до серденька привелику тугу.

– Ой чом же ви, панове молодці, не гаразд робили,
Що кріпкого каравулу не постановили;
Чом ясної ружиночки не заряджували?
Чом вороніх кониченьків не осідлували?
Чом на тую круту гору не виїзжували?
А чом же ви зо всіх сторон не висліжували?
Із ясної ружиночки не вистрілювали,
Що ви славу козацькую та й занастили!

*Федор Бутуз-Бондаренко, 76 л.,
Покровское Екат. у. на р. Пидпильной, 10 сентября 1896 г.*

Сравни: Новицкий Я.П. – Историч. песни, стр. 5.

379

Взятие Азова

Ой як крикнув, та гукнув сам отаман полковой,
Собірайтесь, братці, все народ майстеровой,
Та зробимо, братці, півтора ста возов,
Та купемо, братці, три сотні волон,
Та наймемо, братці, по семі молодцов,
Та підемо, братці, аж у город Азов,
Та станемо, братці, сподовш улицями,
Та вийде да нас, братці, найбагатшій купець,
Та стане нас питать, братці, шо за товар у возах,
Та будемо казать, братці, шо у нас товар дорогої:
Все куниці і лисиці, і чорнії соболі.
– Ви, ребята, ви мої, привертайте ко мні,
А я завтра поутру весь товар закуплю.
Не дождались ми утра – всю Орду зайняли.

Пояснющее песню предание

Ще як був Азов Турецькою столицею, там стояло багато війська. От козаки і схотіли взяти його. Отаман і каже: “Знаєте, братці, що? силою може і не візьмемо, бо кріпость велика, а характерством, та хитрощами візьмемо скоріше. Поробили козаки вози, покладали ружжя, понаряжались сами чумаками, а отаман купцем і махнули. Як стали уже підїзжать близько до Азова, – взяли тоді поховали в вози по сім, по десять, або і більше чоловік козаків, повшивали вози шкурами і гайда. Виїхали перед заходом сонця в Азов, і поставали вповодш улицями. От найбагатшій купець турецький і виходе. – Шо, – каже, – братці, продаєте в возах? – Продаємо, – кажуть, – товар дорогої:
„І куниці, і лисиці, і чорнії соболі”.

- Ну, – каже, – подождіть до ранку, я весь товар закуплю сам.

- Добре, – кажуть.

Полягали турки спать. Як повилазили тоді куниці, лисиці і чорнії соболі з возів, як митнулись по городу, – так і пішов він димом. Турки схватились тушити, коли тут і палять, і ріжуть; вони тоді – хода навітьки. До сонця Орда убралась к бісовій матері в Турещину, а козакам достався город і все добро.

Так колись покойні діди і прадіди розказували, так оце і я вам кажу.

Петр Васильев. Стогний, 70 лет.

Краснокутовка у Великого Луга Александр. у., 17 января 1888 г.

380

Взятие Измаила

Ой пише, пише сотник Поволоцький
Та до кошового Харька листи:
Ой пребудь, пребудь, а кошовий Харьку,
Та до моєї господи в гості.
Ой говорила кошова Харчиха
Та своєму кошовому Харьку:
Не їдь, не їдь в тую Поволоку,
Бо покладеш там головку.
Ой пише, пише кошовий Харько
Та сотнику в Поволоку:
Ой не будь мені в гостях у тебе,
Та не будь і не бувати,
А велю я, славнім запорожцям,
Та гармати готувати.
Готуйте ви, славні запорожці,
Гармати на могилі,
Та чи не уб'єм в Ізмаїлові
А лядскої дитини.
Ой ударили, славні запорожці,
З громкої гармати,
Не зосталось в Ізмаїлові
Ні одні хати;
Ой ударили, славні запорожці,
З різвої рушниці,
Не зосталось в Ізмаїлові
Ні одной світлиці.
Говорила кошова Харчиха:
Шо впадуть морози,

302

На густії лози,
Ой поб'ють, поб'ють, тебе, кошовий Харьку,
Та турецькїї сльози.
– Ой я тїї, турецькїї сльози,
А хустинкою повтераю,
А де заглядю в Ізмайлові турка,
То до ноги вирубаю.

*Федор Кнырик. с. Языкова-Федоровка
Екатер. у., 29 ноября 1888 г.*

Кошова Харчиха була родом с Турещини, того їй і жаль було своєї країни. Жаль їй було і Харька пускати в Поволоку, бо знала, шо там покладе голову.

Примечание певца.

Сравн.: Метлинский. Народн. южно-русс. песни, стр. 425 - 427. В Малорусском литературном сборнике Мордовцева 1859 г. стр. 191 встречаем песню о Харьке, правда не сходную с нашим вариантом. Песня записана Н.И. Костомаровым, который в примечании говорит: „Сотник Харько взбунтовался против поляков в 1765 г. Это было начало последнего восстания южно-русского народа против Польши, известного под именем Колиевщины. Сотник Харько был обманом схвачен в Поволочи и казнен в Жаботине в 1766 г.». Интересующиеся личностью жаботинского сотника Харька найдут некоторые подробности в I т. сочинений Максимовича (1876) стр. 595.

381

Запорожцы в польській неволе

А

В неділеньку, як сонечко сходе,
Пан лементарь по риночку ходе,
Запорожців під вартою¹ воде.
Запорожці шапки в руках носять,
Лементаря низесенько просять:
– Ой, пане наш, лядський лементарю.
Не дай же нас ляшкам на поталу!
Бери у нас коні воронїї, –
А нас пускай: ще ж ми молодїї.
– Звелю коней в конюшні забрати,
А вас велю в кайдани кувати...
– Ой, пане наш, лядський лементарю,

¹ Под конвоем.

Не дай же нас ляхкам на поталу!
Бери у нас сідла золотії,
А нас пускай: ще ж ми молодії.
– Звелю сідла в чехауз забрати,
А вас велю на палі сажати.
– Ой, пане наш, лядський лементарю,
Не дай же нас ляхкам на поталу!
Бо ляшеньки – зрадливі люди,
Як половлять, горенько нам буде.
Бери у нас гроші золотії,
А нас пускай: ще ж ми молодії.
– Велю гроші у казну забрати,
А вас велю на волю пускати.

Дед Дмитрий Быковский, г. Никополь, 13 июня 1894 г.

382 Б

То самое и запорожский ватажок Корж

Опуская начало совершенно сходного варианта, ограничиваемся
приведением заключительных строк.

...Ой, пане наш, пане лементарю,
Не дай же нас ляхам на поталу!
Бери у нас шаблі та рушниці,
А нас пускай с темної темниці.
– Велю ж у вас рушниці забрати,
А вас велю на палі сажати.
Стали Коржа на палю сажати,
Ой, став же Корж всю правду казати:
– Запорожці, ви добрі молодці,
Як будете з неволі тікати,
Не тікайте битими шляхами,
Та тікайте темними лугами,
А щоб же вас ляхи не нагнали,
Бо ляшеньки – зрадливі люди,
Як нагонять – не гаразд вам буде.

*Никита Джигирь, 88 л., д. Кушугумовка
Ал. у., 5 декабря 1887 г.*

Сравн.: Головацкий. I, 16 и 129.

Предание

Про Коржа колись співав і розказував дід Твардовський; це був чоловік запорозького покоління. Корж був ватажок і водив запорожців

в Польщу. Оце, було, як біжить погоня¹, то він і приказує запорожцям: „Не розбігайтесь, братці, – держіться купи²! Вони його і слухають. Оце ляхи добігають і вже розмахують шаблями... Вони піднімуть вгору ратища і з'їдуться в купу. Ляхам здається, що то ліс, і пробіжат мимо. Раз вертався Корж с Польщі, а за ним погоня круля³. Не послушали його молоді хлопці і розбіглись. Ляхи всіх і половили. Корж не своєю смертю умер, – його посадили на палю; от цього міста я тіко і знаю пісню:

Ой крикнув Корж на палі сидяче:
– Запорожці, ви добрі молодці,
Не вганяйтесь в Польщу за ляхами,
Не тікайте разними шляхами:
Бо ляшеньки зрадливії⁴ люди,
Як піймають – лишенько вам буде.

Запорожці були характерники. Було, як збираються в Польщу, то беруть не більше, як дванадцять чоловік; зайвого⁵ щоб не було. Оце як схочеться їм спочити серед степу, то вони поставлять коней хвостами до хвостів, постромляють між ними ратища і давай в карти грати. Де візьмуться ляхи верхами, та до їх: “Рембай главу! рембай главу”⁶. Добіжать до запорожців, тай обминуть: їм покажеться дубовий байрак⁷.

*Трофим Семенович Ковбаса, 89 л.,
д. Языково Екатер. у., 27 сент 1887 г*

383 В

В неділеньку, як сонечко сходе,
Пан левентарь по риночку ходе,
За собою запорозьців воде.
Запорозьці левентаря просять:
– Ой пане ж наш, пане левентарю,
Ой не дай же нас ляхам на поталу
Бери ж у нас коні воронії,
А нас пускай, – ше ми молодії.
– Велю у вас коні одібрати,
А вас велю в тимницю забрати.

¹ Преследующий отряд.

² Сплотиться вместе.

³ Короля.

⁴ Изменчивые, коварные.

⁵ Лишнего.

⁶ Руби голову.

⁷ Дубовый лес.

Запорозьці левентаря просять:
– Ой пане наш, пане левентарю,
Та не дай же нас ляхам на поталу,
Бери ж у нас шаблі та рушниці,
А нас пускай з темної темниці.
– Велю ж у вас ружжя одібрати,
А вас велю на палі сажати.
Стали Коржа на палю сажати,
Ой став же Корж всю правду казати:
– Запорозьці, ви добрі молодці,
Ой як будете з неволі тікати,
То не тікайте битими шляхами,
Та тікайте темними лугами.
Ой щоб же вас ляхи не нагнали,
Бо ляшеньки – зрадливії люди,
Як наженуть – негаразд вам буде.

*Левая сторона Днепра, Александровский уезд Екатер. губ.
Записана в дер. Кушугумовка от старика Никиты Снисаря-
Джигун.*

384

Сава Чалый

(Пісня та переказ)

А

Ой був в Січі старий козак на прозвіще Чалий,
Вигодував сина Саву ляшенькам на славу.
Ой чи бачеш ти, старий, сідий, а шо твій син робить, –
Як полове запорожців, – то в кайданах водить?
Ой як крикнув старий, сідий, та на запорожців:
– Хіба ж нема проміж вами удаліх молодців?!
Обіззався Гнатко-братко, та ні в віщо вбраться, –
Знаю, знаю пана Саву, – можу з ним пограться.
Ой як можеш, брате-Гнате, с Савою пограться,
Буде тобі, брате-Гнате, у віщо й убраться.
Ой ще не світ, ой ще не світ, ой ще не світає,
А вже Гнатко с Кравчиною коники сідлають.
Заїхали в нову карчму меду-вина пити,
Назбігались вражі ляхи: хотіли побити.
Ой ударили запорожці навхрест шабельками,
Повтікали вражі ляхи попід рученьками.

306

Ой був Сава в Немирові, у тестя на обіді,
Та не знав він і не відав об своїй гірській біді.
Приїзжає а пан Сава та до свого двору,
Питається челядоньки: – Чи все гаразд дома?
– Ой за все гаразд, пане Саво, і добра година:
Породила твоя пані хорошого сина;
Ой за все гаразд, пане Саво, тіко за одно страшно, –
Виглядають гайдамаки із-за гори часто.
– Та нехай вони виглядають, – я їх не боюся,
Єсть у мене війська много, – я з ними поб'юся.
Ой сів Сава кінці столу, – та листоньки пише,
А Савиха молодая дитину колише;
Сидить Сава в кінці столу, – листоньки читає,
А Савиха молодая важенько здихає:
– Ой ну люлі, мале дитя, ой ну люлі, блазне,
Через тебе, малий блазне, вся худоба брязне;
Ой ну люлі, мале дитя, ой ну люлі спати, –
Наїхали гайдамаки до нашої хати.
А у того пана Сави весь двір на помості,
Приїхали та до його козаченьки в гості.
– Здоров, здоров, пане Саво, – а шо ти гадаєш:
Здалека ти гостей маєш, – чим їх привітаєш?
– Ой чим же вас, милі братці, я буду вітати, –
А дав мені Господь сина, – буду в куми брати.
– Ой чом же ти, пане Саво, тоді не кумався,
Як у Січі з отаманом у вічі видався?
Та йшов же ти біля його та й не признавався.
– Піди, хлопку, піди, малий, та вточи горілки,
Та вип'ємо с козаками за здоров'є жінки;
Піди, хлопку, піди, малий, та уточи пива, –
Та вип'ємо с козаками за малого сина;
Піди, хлопку, піди, малий, та уточи меду, –
Трудно, нудно на серденьку, головки не звезду.
– Не того ж ми наїхали, щоб пить, кумовати,
Хочем тебе, пане Саво, із душею взяти.
– Беріть, беріть, милі братці, срібло, золото й зброю,
Тіко пустіть, милі братці, живого з душею!
– Було б тобі, пане Саво, шкоди не робити,
Запорозьким козаченькам голов не лупити,
А піймавши у неволю – в кайданах не водити.
Ой кинувся та пан Сава до ясної зброї, –

Та підняли пана Саву на ратища вгору;
Ой кинувся та пан Сава до гострого меча, –
Полетіла пана Сави головонька з плеча.

*Дед Дмитрій Степанов. Быковский, 78 л.,
г. Никополь Катерин. у., 12 июня 1894 года.*

Доповнення співака (переказ)

Сава був не рідний син кошового Чалого: його найшли козаки в степу, а Чалий тіко вигодував його в Січі. Як дійшов Сава великого ума, взяв і передався ляхам. Став тоді жить у Польші, став гайдамачить. Отсе набере ляхів, тай веде грабувать запорозьки церкви. Мало йому було цього, – став він ловить запорожців в їхній землі, став кувать в кайдани та знущаться... Горе було від його!... Отсе піймає козака, розіпне руки і кілок ув'яже. Стоїть він, мов розіп'ятий на хресті. Потім зніме шкуру з голови, підніме її за чуприну вгору та й каже: „От шапка, так шапка!... а ну надінь, козаче!“... Закоте шкуру на ногах, на руках, та й оп'ять: „Отсе тобі і червоні сап'яни і рукавиці, – іди гуляй!“... Пустить козака в степ, то він стече кров'ю і Богу душу отдасть. От така, воно, мода була колись у всій лядській землі...

Чалий був знахурь великий, боялись його і запорожці, а потім таки не втерпіли: „Доки, кажуть, – еретичий сину, – ми будемо терпіть муки від твого Савки!“ Та за груди його...

Ой як крикнув старий, сідий, та на запорожців:
„Хіба ж нема проміж вами удаліх молодців?“...

Ось Гнатко Голий і обізався: „Я б, каже, піймав Савку, так ні ввіщо гаразд одягтись“. А Гнатко під той шанець всю одержу промантачив 1 в корчмі. Дали йому найкращу одержу, коня і зброю. Гнатко-братко підмовив Кравчину та ще десятків три козаків і давай збираться. Посідали коней, понасіпали своєї землі в сап'яни, а коням понабивали її під копита, пообтикались терном і подалися... Чи довго вже їхали, чи ні, – набігли в лісу корчму. Глянули, – аж у дворі коней осідланіх видимо і не видимо, а у корчмі ляхи піячать...² „Шо ж будемо робить, – каже Кравчина, – їх до лихой години, а нас мало?“ ... „Шо робить? – каже Гнатко, – ріжете мерщі поводи та гоніть коней в Січ!“ Козаки погналі коней, а Гнатко с Кравчиною до вікон та с пістолів: бух! бух! бух! Ляшки-панки і собі за ружжя, вискочили та клац! клац! клац! – аж вони замовлені...

Ударили запорожці навхрест шабельками, –
Повтікали вражі ляхи попід рученьками!

¹ Прогулять.

² Кутят.

Як повтікали ляшки, запорожці тоді випили по корячку горілки і гайда далі.

Сава на той час вернувся від тестя додому. Приїхав до двору та й питає: „Чи все гаразд дома?" Ворожка, що бабувала у його жінки, і одвіча йому:

– За все гаразд, пане Саво, – тіко за одно страшно,
Виглядають гайдамаки із-за гори часто.

„А далеко, бабо, відсіль?" – „Та цур їм: у своїй землі, за лісом!"

Бабі і не вдогад, шо їй очі одведено: та земля була у сап'янах та під копитами, а ліс – у казаків за сідлами...

Не успів Сава вскочить в хату, аж ось уже і Гнатко с Кравчиною на порозі... Взяли його і підняли на списи...

В пісні співають, шо Сава посилав хлопця за медом-горілкою. Це він хотів, щоб йому принесли пістолі та спис, а хлопець не догадався.

Гнатко с Кравчиною заговорювали ружжя і їх ні куля, ні шабля не брала.

385 Б

Запорожці-пани в Січі все п'ють та гуляють,
Все про Саву молодого речі розмовляють.
– Ой хто ж може, милі братці, Саву в руки взяти,
То той буде, милі братці, в Січі панувати.
Обізався Гнатко Голий: „Ой я ж його знаю.
Ой я ж Саву молодого у руки піймаю”.
Сидять пани-генерали та все зглядаються,
Та все з Гнатка, Голенького, та насміхаються.
А між ними пан кошовий ум при собі має,
Скида з себе голубий каптан – Гнатка одягає,
Скида з себе сап'яни – Гнатка обуває,
Сідла коня вороного – та Гнатка сажаяє.
Ой сів Гнатко на коника, гукнув до громади:
– Ой давайте брата Кравця мені на пораду...
– Бери, бери, брате-Гнате, Кравця на пораду,
Та привези у Січ Саву, – на велику раду.
Ой став же Гнат, ой став Голий, Кравчині казати,
Вислухавши Кравець Гната, – став його питати.
– Ой шо це ти, брате-Гнате, лізеш в такі муки,
Шо ти хочеш пана Саву взяти в свої руки?
– Ой не бійся, брате-Кравче, не бійся нічого,
Ми підемо на пораду до діда старого.
– Здоров, здоров, старий, сідий, на прозвіще Чалий,
Вигодував сина Саву ляшенькам на славу.

А чи бачеш, старий, сідий, що твій Сава робить:
 Набирає ляхів стадо, та до Гарду водить,
 Що все панам-генералам ноги й руки лупить,
 Молоденьким запорожцям та все лоби голить?...
 – Ой де ж це ви, вражі хлопці, розуму дійшли,
 Що до мене, старенького, на пораду прийшли?
 Сідлайте ж ви, вражі хлопці, коні воронії,
 Та стромляйте густо терну по за ярчаками¹,
 Та вбувайте сап'яни назад носачами;
 Та їдьте-ж ви, вражі хлопці понад берегами,
 Та ставайте за горами, густими тернами.
 Ой був Сава в Немирові, в тестя на обіді,
 Не знав Сава і не відав об своїй біді.
 Ой приїхав та пан Сава от тестя додому,
 Питається челядоньки: – Чи все гаразд дома?
 – За все гаразд, за все гаразд, тіко за одно страшно:
 Виглядають гайдамаки із-за гори часто.
 – Ой не бійтесь, милі братці, не бійтесь нічого,
 Бо ще вони за горами, за густими тернами.
 Ой сів Сава кінець столу, та листоньки пише,
 А Савиха молодая дитину колише:
 – Ой ну люлі, мале дитя, ой спи, мале блазне²,
 Через тебе, малий блазне, вся худоба брязне.
 Ой сів Сава кінець столу, листоньки читати,
 Коли гляне до порога, аж Гнатко вже в хаті.
 – Здоров, здоров, пане Саво, – чи жив ти буваєш,
 Іздалека гостей маєш, чим ти привітаєш?...
 – Ой чим же вас, милі братці, я буду вітати,
 Жінка сина породила – буду в куми брати.
 Ой чим же вас вітать, братці, медом-горілкою?
 – Ой не вітай, пане Саво, медом-горілкою,
 А прощайся, пане Саво, с своєю жінкою;
 Приїхали, пане Саво, та не кумовати,
 Приїхали, пане Саво, тебе в руки взяти.
 – Піди, хлопку, піди малий, та вточі горілки,
 Та вип'ємо, милі братці, за здоров'є жінки;
 Піди, хлопку, піди, малий, та уточі пива,
 Та вип'ємо, милі братці, за малого сина;

¹ Деревянная часть седла, возвышающаяся над сидением спереди и сзади. Пояснение певца.

² Баловень (прим. у тексті).

Піди, хлопку, піди, малий, та уточі меду,
Трудно, нудно, милі братці, голови не звезду.
Ой узяли пана Саву, – збили під каблуки.
Ізв'язали пану Саві позад спини руки.
Прив'язали пана Саву до коника ззаду,
Та й повезли його в Січу на велику раду.
Тепер тобі, пане Саво, та й не панувати,
Тепер панам-генералам ног, рук не лупити,
Молоденьким запорожцям лобів не голити;
Тепер тобі, пане Саво, та й не панувати,
Тепер тобі перед Гнатком шапку іздіймати.
Ухватили пана Саву на сім списів вгору,
Та вдарили пана Саву об суху дорогу.
Тепер тобі, пане Саво, оттут погибати,
Тепер Гнатку с Кравчиною в Січі панувати.

*Федор Михайлович Кнырик,
д. Языково Екатериносл. у., 27 января 1886 года.*

Сава у народній пам'яті

Переказ I

Сава виріс в Січі і товаришував з запорожцями. В Великому Лузі і тепер єсть Савино озеро: він тут, кажуть, жив, а потім перебрався на Савур-могили. Став розбійничать, став грабувать чумаків, так його запорожці хотіли піймать; він тоді продався ляхам і давай служить їм. Оце було, кажуть, піймає запорожців і позаковує в залізо; потім обріже ноги низче колін, руки низче локтів, та й закоте шкуру; тоді уп'ять обчеркне ножем голову вище брів і потилиці і здере шкуру з волоссям. Помучить, насміється, та й пусте козака на погибель. Того про його так і в пісні співають. Він був еретик і душогуб.

Дід Орел.

Переказ II

Про Саву єсть пісня, тіко я її гаразд не складу, а покійний дід, було, часто співа і розсказує про його. Колись, кажуть, жив в Січі старий козак Чалий, з роду не жонатий. Раз їхав він і найшов хлоп'я: воно блудило по степу. Оце і буде той самий Сава. Чалий взяв його за сина. Другий раз, саме в жнива, Чалий найшов другого хлопчика, голого, як мати народила; звали його Гнатком. Сава, кажуть, був задеракуватий, а Гнатко смирний і покірний. Як повиростали хлопці, то стали обидва козакувать в Запорожжі. От Савка чи довго козакував, чи ні, а тіко взяв і передався ляхам. Там він оженився і зробив собі хату в таких пущах, шо мало хто і знав. Набрал він собі шайку ляхів і давай їздить в

Запорожжє грабують церкви. З запорожцями вони теж обходились негаразд: оце піймають стіко там козаків і давай з живих шкури драть. Кошовий тоді кликнув Гнатка Голого (це його в Січі прозвали) і каже: „Ну, Голенький, знаєш ти норови Сави; піймай його, разякого-такого сина, та превези в Січ”. „Чи піймать, то й піймать еретичого сина, а тіко дай мені, тату, характерників”, – одвіча Голий кошовому. Той дав. До схід сонця понасіпали вони своєї землі в чоботи, повтикали за сідла терну і поїхали.

Ой був Сава в Немирові в ляха на обіді,
Та не знав він і не відав об своїй гирькій біді.

Приїхав додому, а у його була молода жінка Машка і баба-ворожка, на прозвіще Наталочка-Куховарочка. Сава до ворожки і каже: „Ану кинь на карти: шось мені сни погані снятєся”. Та кинула і каже: „Сподівайся гайдамаків”. „А де ж вони тепер”? – „Ще в своїй землі”. – „Нічого, – каже, – не боюся я їх”. Кинувся листи писать в Немиров, шоб сбиралось військо, а Наталочка-Куховарочка сіла колихать дитину і співа:

Ой ну люлі, ой ну люлі, ой ну люлі спати,
Бо наїдуть гайдамаки до нашої хати;
Ой ну люлі, ой ну люлі, засни, малий блазне,
Через тебе, малий блазне, вся худоба брязне.

- Шо ти, бабусю, кажеш! – пита Сава.

- Та це, каже, приспівую, шоб спало.

Він уп'ять: „Кинь, бабусю, ще на карти, бо мені наче сумно”. Кинула вона вдруге. „Біжать, – каже, – гайдамаки ще й досі в своїй землі, та за лісами”. Тіко шо це сказала, аж ось Гнатко с козаками в двері.

– Здоров, здоров, пане Саве, здоров тобі в хату,
Здалека ти гостей маєш – чим будеш вітати.

– А чим же вас, милі, братці, буду я вітати,
Ой дав мені Господь сина, – буду в куми брати.

– Та було б тобі, пане Саво, тоді в куми брати,

А як ходив ти до Гарду церкви руйнувати.

Як підняли пана Саву на три списи вгору,

Та вдарили об поміст, – облився він кров'ю.

Прив'язали тоді пана Саву коневі на спину і повезли до кошового.

*Андрей Халєпа, 60 лет,
с. Андреевка Алексан. у., 14 января 1885 г.*

Переказ III

В пісні співають:

Ой був в Січі старий козак на прозвіще Чалий,
Вигодував сина Саву ляшенькам на славу.

Сава не мав собі роду і змалку вигодував його запорожець Чалий. Як уже виріс Сава, став козаком на всю Січ. От прийшов час померати Чалому, він кликнув Саву і каже:

Оце тобі кінь вороний, вся на його зброя,
Та служи, сину, запорожцям по моєму слову.

Не послухав Сава діда: як тіко той помер, він продався ляхам і став ватажком. Давай тоді розбой водить на запорожців, давай обкрадять церкви. В Запорозжжі був превеликий знахур і характерник Гнатко-братко. „Стой же, – каже, – Саво, я тебе піймаю”. Змовився він с Кравчиною і Булатом їхать.

Ой ще не світ, ой ше не світ, ой ще не світає,
А вже Гнатко с Кравчиною коні посіддали.

Посіддали та й гайда. Сава тоді саме приїхав з гостей до дому, та й пита: „Чи все гаразд дома?” Баба ворожка йому і каже:

За все гаразд, за все гаразд, – тіко за одно страшно:
Вилітають із-за гори чорні крюки часто.

„А ну, – каже, – бабусенько, кинь на карти”. Вона кинула і каже: „Це щось недобре випада: якихсь з далека гостей сподівайся”. – „А скоро”? – “Та як тобі і сказать: випада, наче ще в своїй землі, за густим лісом і наче близько”. А Гнатко-братко, Булат і Кравчина як од’їзжали із Запорозжя, то понасипали в сап’яни своєї землі, понабивали коням під копита і пообтикались терном. От воно і одводе очі: мов вони за лісами, в своїй землі.

Догадався Сава, з якого краю гості. і послав за військом. На той час у Сави були родини, треба було людей пригостить, і послав хлопця за пивом і горілкою.

Ой піди, хлопку, до винниці, та вточи горілки,
Та вип’ємо за здоров’є Савиної жінки;
Ой піди, хлопку, до пивниці та й уточи пива,
Та вип’ємо за здоров’є Савиноного сина.
– Здоров, здоров, брате Саво, – думаєш-гадаєш:
Ти з далека гостей маєш, чим їх привитаєш?
– Ой чим же вас, милі братці, я буду витати?
Жінка сина спородила, – буду в куми брати.
Ой уже ж тобі, брате Саво, з нами не куматься,
Проси Саво, а шоб дали з жінкою прощаться,
Годі тобі, брате Саво, ляшкам угождати,
Пора тобі, скурвий сину, за все одвічати.
Як підняли пана Саву на три списи вгору,
Та вдарили пана Саву об пень головою.

Управились с Савою і посідали горілки пить. Коли ось і ляхи біжать....

Ой ударили два ляшеньки навхрест шабельками, –
Утікайте, гайдамаки, проміж рученьками.

Ляхів набігло привелика сила, а запорожців мало. Давай вони на
коні та тікають.

На тім боці на толоці – будто орел кряче,
Коли глянув Гнатко-братко, аж Кравчина плаче.

Нагнали ляхи Кравчину і хотіли зарубать, а Гнатко-братко обернув
коня, махнув шаблею – вони самі себе і порубали. Тоді Кравчина на-
гнав Гнатка-братка і подалися в Січ.

*Наум Григорьевич Бабец, 62 л., Михайловка (Лукашево) Алек. у.
Екат. губ., 27 октября 1888 г.*

Оба варианта и предания богаты оригинальными подробностями.

Сравн. Максимович: Украинские народ. Песни, 1834 г., стр. 90; Чу-
бинский. Труды, V, 965; Екатериносл. губ. ведомости, 1865 г., № 22
(Два варианта, доставл. М. Комаровым; Скальковский. Наезды гайда-
маков на западную Украину, 1845 г., стр. 159 и 169; Закревский. Ста-
росветск. бандуристы – I, 13; Вариант записан им в губернии, близкой
к Польше, или подправлен рукою поляка; Костомаров. Народн. песни
в Малор. лит. сборн. Мордовцева (1859), стр. 197; Головацкий, I,
18 - 20, III, 9 – 12; Kolberg. Роксіе 2, 1 - 5; Чернявская в V т. Сборн.
Харьк. ист. фил. Общ., 136; Киевск. Стар., 1887, XIX, 194, 470.

386

Був у Січі старий козак
На прозвіще Чалий,
Вигодував сина Саву
Ляшенькам на славу.
Він з ляшеньком вірно дружить,
Козакам не служить
Де піймає запорозьця –
Головоньку лупить.
Найшов козак козака –
Облуплина голова.
Та повіз до кошового,
До батинька свого.
– Ой бачиш ти, старий батьку,
А що Сава робить:
Де піймає козаченька,
Головоньку лупить.
Ой як глянув старий батько,
Стало єму жалко

Та й гукає запорозьцям,
Все добрім молодцям:
– Та піди, Гнатко,
Та піди, Харько,
Та піди, Кравчино,
А до того Сави в гості,
До вражого сина!
Як приїхали до Сави, –
А він в ляха на обіді.
Та й не знає, не відає
Об своїй обиді.
Як приїхав та пан Сава
До свого двора,
Питаїця челядоньки:
– Чи все гаразд дома?
– За все гаразд, пане Саво,
І добра година:
Породила наша паня
Хорошого сина.
За все гаразд, пане Саво,
Тіко за дно страшно:
Виглядають гайдамаки
Із-за гори часто.
Сидить Сава кінець столу,
Все листоньки пише,
А Савиха молодая
Дитину колише.
Та сидить Сава кінець стола,
Все листи читає,
А вже Гнатко з Кравчиною
Ворота ламає.
– Та був здоров, пане Саво,
Шо ти собі раєш,
Іздалека гостей маєш –
Чим їх привитаїш?
– Ой є в мене, милі браття,
Є вас чим витати:
Породила жінка сина, –
Буду в куми брати!
– Годі ж тобі, пане Саво,
Нас у куми брати,

Було б тобі Гайдур – церкви
Та й не розоряти.
Ой кинувся та пан Сава
До своєї зброї, –
Та підняли пана Саву
На три списи вгору,
Та вдарили пана Саву
Об діл головою.

*Екатеринославск у. Лоцманская Камянка (права сторона Днепра),
записана от лоцмана Есипа Омельченка, май 1875 г.*

IV. Додаток до пісні «Сава Чалий»

Сава козакував в Запорозжжі, а потім став гайдамачить і передався ляхам. Про його єсть і пісня, тільки вона різно починається, одну і я знаю.

Ой був Сава, та їв сало, та їв паляниці,
Не любив він челядоньки, любив молодиці.
Ой гуляв Сава в Немирові в ляха на обіді.
Та й не знав він, та й не відав об своїй обиді.

(Далее вариант сходен с предшествовавшими)

Раз гуляв він с козаками в шинку, а по дорозі заїхав туди і дяк з Січі.
Став Сава хвастатися і вихвалитися, шо він і такий, і сякий, і он який, а
дяк моргнув запорожцям і почав його вихвалити по-церковному:

Слово Сава, –
Слово – Слава,
Під небеса сяє,
Імня Господне возвеселя!

Сава ще дужче розхвастався і давай частувать медом-горілкою, давай пить... Як підпив добре – став задержатися, став нав'язуватися на всіх і на дяка. Баче дяк, чим гульня пахне, та й каже: Слухай, Саво, вихвалю я тебе по-церковному, тепер слухай, вихвалю тебе по-козацькому:

Слово Савка –
Слово с...ка,
Распрееретичий син,
Скажена собака...

Савка до дяка с кулаками, а той не подався і давай битися... Вмішалися козаки і розвели їх. Дяк сів на коня і махнув в Січ.

Як продався Сава ляхам, то вже не став брататися з запорожцями, а став з живих драть шкури, став грабувать і палить церкви. Не довго ж він і панував: взяли його запорожці характерством і закололи списками.

*Дед Лаврин Прищепа, 67 л.,
г. Александровск, 1 августа 1894 г.*

Варианты песни и предания богаты оригинальными подробностями.

Сравн.: Максимович. Украинские народ. песни, 1834 г., стр. 90; Чубинский. Труды, V, 965; Екатеринославск. губ. ведомости, 1865 г., № 22 (Два варианта доставл. М. Комаровым); Скальковский. Наезды гайдамаков на западную Украину, 1845 г., стр. 159 и 169; Закревский. Старосветск. бандуриста, I, 13. Вариант записан им в губернии, близкой к Польше, или подправлен рукою поляка; Костомаров. Народн. песни в Малор. Литер. сборник Мордовцева (1859), стр. 197; Головацкий, I, 18-20, III, 9-12; Kolberg, Rokucie, II, 1-5; Чернявская в V т. Сборн. Харьк. ист. Фил. Общ., 136.

387

Літа, літа сизокрилий орел по широких долинах,
Засилає наш Государь п'єсьма по всіх Українах.
– Ой живіть, живіть, мої українці, – не бійтесь нікого,
Звоював я Шведа, ще й Запорожця много.
Ой Запорожці, ви добрі хлопці, ви хлопці молодії,
Повдавалися один в одного як братики ріднії.
Ой повдавалися та й попарувалися по два докупочки,
Сидять вони, зглядаються, як сиві голубочки.
Ой на тому пану Крутовенку байковая юпка,
Провожає пані Животарька, його сестра Любка.
Ой здоров, здоров, пане Крутовенку, здорово, сестро Залізна,
Не вискоче моя душа с тіла, – бо далеко залізла.

*Варнава Ересько, 50 л., сел. Юльєвка,
Александр. у., 20 апреля 1885 г.*

Мы имеем другой вариант этой песни, записанной от 60-летнего *Степана Крохмаля* в Балабино Александр. у., который заканчивается:

....А на тіх же славніх Запорожцях все байкові юпки,
Виїзжає з Житомира їхня сестра Любка.
Ой здорово, сестро Любко, сизая голубко,
Ой не вискоче твоя душа с тіла
Бо далеко залізла.

Пояснення Крохмаля.

Повдавалися та й попарувалися по два докупочки,
Сидять вони зглядаються один на другого, як сиві голубочки..

– Це протів того, казали колись діди, що як звоювали Запорожців, то звеліли їх попарувать, – тобто позаковувать в залізо. Вони тоді, сердешні, зглядаються один на другого, що їм будуть робить. Вони, кажуть, були дуже похожи один на другого одежею і обличчам; одинаково за-

пускали довгі вуси, голили голови, закручували за вухо чуприну – мов „братікі рідні”, як співають в пісні.

388

Та летів ворон та із чужих сторін, та летяче кряче,
Сидить сіромаха над канавою, та жалібненько плаче. (2)
Та летів ворон та із чужих сторін, криличками махає,
Сидить сіромаха над канавою та сорочку латає. (2)
Дере поли та дере рукава, а плечі латає,
Та все про свого царя Константина частенько споминає.
Поздоров, боже, царя Константина, судариню Катерину,
Шо вивели наше Запорожжя із Умані на Вкраїну.
Та заплакали славні Запорожці із Умані йдучи.
Не будем носити чоботи-сап'янці, а с китаєчки онучі.

*Никита Никитов. Самарский, 61 года.
Краснокутовка, 29 декабря 1889 г.*

389 А

Задум проти запорожців у Москві

Ой під городом, та під Яласоветом,
Много горлиць пролітало,
А в Москві-городі в засідательном домі,
Зібрались всі сенатори.
Ой зібрались вони всі вмісто,
Стали совіт прекладати:
Ой як би нам у запорожців
Та всі області одібрати?
А одібравши у запорожців землю,
Будемо сами владіти...
А запорожці, добрі молодці,
Все теє гаразд знали,
Посіддали коні воронії
Та під турка втікали.
Гей, ми підем під турчина жити,
Та будемо вірно служити.

*Баба Агафья Саенкова,
с. Покровское Алекс, у., 12 января 1886 г.*

390 Б

Під городом Лебедином, гави, ворони літали,
А в Москві-городі москалів збирали.
Зібралися в одно місто, – стали совіт прекладати,

Як у славніх запорожців всі вольності одібрати.
А запорожці, славні молодці, – у їх ласкавості немає,
А вони ж панам, неправедним судьям, почали правду казати,
Що розсердився наш батько рідний і за синів нас не має.
Ой ходімо, милі братці, турецького салтана прохати,
Він нашу тугу розвіє, він нас до себе пригорне.

*Мало-Михайловка Александр. у., 1884 г.
Сообщил в рукописи учит. Спирид. Потапов.*

Сравни: Вариант И.И. Манжуры „Киевск. Стар.", 1882 г., т. I, стр. 436; Костомаров – „Истор. казач. „Русск. Мысль", 1880 г., т. V, август, стр. 23 – 24; Чернявская. Сборн. Харьк. истор. филол. об-ва, стр. 132; Эварницкий. „Запорожье", 2, 163.

391

Предчувствие запорожцев

Ой преслухайтесь, хлопці,
Славні запорожці,
Шось у хмарі гуде!
Ой щось на нас хлопці,
Славні запорожці,
За пригодонька буде.
Ой заступайтесь хлопці,
Славні запорожці,
Плече поз плече,
Та не даймо хлопці,
Славні запорожці,
Москалеві Січі.

*Дед Иван Машталяр, 78 л.,
д. Кушугумовка Алекс. у., 27 февраля 1891 г.*

392

Разорение Сечи

**Русские войска окружают Сечь. – Предложение запорожцев Кошевому
оказать сопротивление. – Отказ. – Обращение Кошевого к царице о во-
звращении вольностей. – Отказ и упреки царицы. – Упреки Кошевого
сечевикам за их шалости**

Ой Боже наш, милостівій, помілуй нас з неба,
Зруйновали Запоріжжя – колись буде треба.
Ой з-за Низу, з-за лиману вітер повіває,
Уже ж москаль Запорожжя кругом облягає.
Ой облягше кругом Січі, покопали шанці,

319

Заплакали запорожці в неділеньку вранці.
Московській генерали церкви руйновали.
Запорожці, в чистім полі, як орли літали.
Ботурлиньській козарлюга по Січі гуляє,
Та все пана кошового вірненько благає:
– Позволь, батьку, пан кошовий, нам на башті стати,
Найстаршому генералу с плеч голову зняти.
Москаль стане с палашами, а ми с кулаками,
Нехай слава не поляже проміж козаками!
– Не позволю, милі братці, вам на башті стати,
Бо єдна кров християнська – гріх нам проливати.
Ой пише, пише пан кошовий листи до цариці:
– Віддай, мати, сюю землю по прежні гряниці,
– Ой нашо б я, запорожці, сю Січ руйновала,
А шоб же я сюю землю назад отдавала.
– Великий світ, ти царице, шо ж ти наробила,
Що степ добрий, край веселий та й занапастила?
Ой, вражі сини, запорожці, – не добре робили,
Шо в неділю, до схід сонця, горілочку пили...
– Ой казав я, хлопці, удалі молодці, – не шаліте,
Та до церкви йдучі, люлек не куріте,
В неділеньку, до схід сонця, горілки не пийте...
Ой ви ж, хлопці, не слухали, й неділі не читили,
До церкви йшли – пустовали та люльки курили,
В неділеньку, до схід сонця горілочку пили...
Ой летіла бомба, московська, – серед Січі впала,
Хоч пропало Запорожжя, – не пропаде слава.

*М. Никополь, Катеринославского у., 12 июня 1894 г.,
запис. от 78 ми-летнего деда Дмитрия Степановича Быковского.*

Ср.: Драгоманов – „Политические песни укр. народа“, ч. I, разд. I,
стр. 7.

Последнее, полное упреков обращение к казакам в песне Быковский относит кошовому Калнышу, называя его человеком разсудительным и набожным.

Я. Н.

393

Ой чого, чого, славні запорожці
Та смутні, не веселі стали?
Гей, шо обступили Січ превражі драгуни
Та всіми сторонами.

Ой крикнув наш Калниш кошовий,
А стояче на Скарбниці¹:
Гей, збирайте, славні Запорожці,
Ратища й рушниці.
Ой крикнув наш Калниш кошовий
А стояче серед церкви:
Гей, збирайтесь, славні запорожці,
А як би к тій смерті.
Ой збірались, славні запорожці,
В п'ятинку в страшную,
А виходили та на тую штурму –
В неділеньку святую.
Ой зашуміли луги й зеленії верби,
А на калині віти,
Гей, заплакали славні запорожці,
Як по матері діти...

*Никополь Екатериносл. у., 13 июня 1894 г.
запис от деда Дмитрия Степан. Быковского, 78 лет.*

394

По той бічок Базавлука лагері стояли,
Молодії запорожці пили та гуляли.
А між ними їх отаман – один не гуляє,
А він свого Харька-батька во сні пробужає.
А встань, Харьку, а встань батьку, – просять тебе люди,
Як вийдеш ти на гряницю – по прежнему буде.
Як вийдеш ти на гряницю, то проси царицю,
Нехай віддасть степи добрі по прежню гряницю.
– Ти, царице, милостива, змилуйся над нами,
Верни степи, край веселий, с темними лугами!
– Не на те я, Харьку-батьку, полки набірала,
Шоб степ добрий, край веселий, назад повертала.
Тече річка-невеличка – підмиває кручі,
Ой заплакав Харько-батько від Цариці йдучі...²
Пішов назад Харько-батько темними лугами,
Та умився Харько-батько дрібними сльозами.

¹ Река близ Старой Чертомлыцкой Сечи.

² В другом, менее полном варианте, записанном от 90-летнего деда Дворяненко в Ново-Гупаловке. – царица, внимая словам Харька, обращается к сенаторам:

Сини ж мої, сенатори, що ж ви наробили,
Що степ добрий, край веселий та й занастили? ...

– Ой ви хлопці, запорожці, що ви наробили?
Степи добрі, край веселий та занапалили!...
Тече річка, невеличка – кручі поробляє,
Уже москаль Запорожжя кругом облягає.
– Благослови, отамане, нам на башті стати:
Москаль буде із мечами, а ми с кінжалами,
Не виб'ємо кінжалами – виб'єм кулаками,
А щоб слава не пропала проміж козаками.

Логвин Несват, Ново-Гупаловка Алекс. у., 1885 г.

В варианте народ воспевае Харька-батька. Это наводит на догадку, не вставлено ли это имя вместо кошевого Калныша? Профессор М.А. Максимович, останавливаясь на варианте подобного содержания, спрашивает... « Но что за имя тут Харька? Сказать бы это Харько Чепега? Но он тогда не был еще так значителен, как был после. Я полагаю, что здесь имя Жаботинского сотника Харька (убитого в 1766 г.) вставлено в песню заднепровскими певцами, для которых это имя было так памятно и любимо (Сочин. I, 618).

В труде А.А. Скальковского Харько Чепега при осаде Очакова в 1769 году, в числе других козацких старшин, именуется полковником. Следовательно, за 7 лет до падения Запорожской Сечи он был уже солидных лет и заслуг. В 1783 году, армии капитан Антон Головатый, полковники Харько Чепига и Легкоступ Потемкиным уполномочены были [вербовать] охотников в козацье звание из бывших запорожцев. Изданная с этой целью прокламация от 1 июля 1783 году имела успех и положила начало образования Черноморского войска. В 1788 году, во время войны с Турциею под Очаковым, когда первый кошевой черноморцев Сидор Белый был убит, главнокомандующим армией кн. Потемкиным Чепига был назначен кошевым. Возможно полагать, что и во время падения Сечи он был лицом влиятельным и пользовался достойной славой среди козаков.

Но допустимо впрочем и то, что недовольная часть козаков на Калныша, по эпическому приему, вызывала Жаботинского сотника Харька из могилы.

Я.Н.

395

Ой Боже наш, милостивий, – помилуй нас з неба,
Зруйновали Запорожжя, – колись буде треба.
Ой з-за гори, з-за крутої туман налягає,
Уже ж москаль Запорожжя кругом обступає.
Пішла Москва куренями, – запаси забрала,

А московські генерали церкви руйнували.
Та взяли срібло, взяли золото, ще й воскові свічі,
Остається пан кошовий с писарем у Січі.
Васюринській козарлюга не п'є, не гуляє,
А він пана, кошового, вірненько благає:
„Дозволь, батьку, пан кошовий, нам на башті стати,
Найстаршому генералу с плеч голову зняти”.
„Не дозволю, милі братці, вам на башті стати,
Бо єдна кров християнська, – гріх нам проливати.
– Не дозволиш с палашами, дозволь с кулаками,
А щоб слава не полягла проміж козаками.

*Дед Назар Федорович Бутуз (Бондаренко), 74 л., с. Покровское
на р. Пидпильной (бывш. Сеч), Екатеринбург, у., 14 июня 1894 г.*

Сравн.: Драгоманов. Политические песни укр. народа, ч. I, разд. 1, стр. 7.

396

Важке положення запорожців. – Прохання про повернення вольностей.

Відмова цариці

Ой пише, пише пан кошовий, з великого жалю,
Що не знає кому пріхилиться, – которому царю.
Ой ви запорожці, удалі молодці, – шо ви наробили:
Що степ добрий, край веселий та й запропастили?
Молодії козаченьки все пили, гуляли,
До цариці Катерини в гості перебували.
– Здоров, здоров, Катерино, здоров, наша мати,
Ми приїхали до тебе, – хочем попрохати:
Не йди, не йди, с своїм військом, Січу руйновати!
– Не на те ж я, запорожці, москаля збірала,
Ой щоб же я тую Січу назад вам вертала.
Вилітала пава з-під Катерінослава, та й у Січі впала,
Хоч пропало Запорожжя, – не пропаде слава.
Тече річка невеличка, – та вробляє кручі,
Заплакали запорожці під турчина йдуче.
Ой заріжмо козенятко, – та зробимо дудку,
Як заграєм в тую дудку, – по всім світі чутко.

Дед Волох, 74 л., с. Рождественка Алекс.у., 1886 г.

Сообщил в рукописи народ. учитель М.О. Назаренко.

Калнишевський, останній кошевий війська Запорозького

А

Устань батьку, Калнишевській, просять тебе люди,
 Та поїдем до столиці – по прежнему буде;
 Та поїдем до столиці, багати цариці,
 Щоб віддала нашу землю, царській клейноди.
 – Не на те я, милі братці, Січу такувала,
 Щоб віддала тую землю і клейноди вертала.
 Тече річка-невеличка, – поробляє кручі,
 Та заплакав Калнишевській від матусі йдучи.
 Великий світ, рідна мати, напуск напустила,
 Славне військо Запорізьке та й занапастила.
 Ой занапастила, – у Січ уступила.
 В неділеньку, ранесенько, лагерьми стали,
 А в вівторок разів сорок Січу такували.
 Московській генерали церкви грабували,
 Грабували срібло, золото й восковії свічі,
 Зоставайся, Калнишевській, с писарями в Січі.
 Вже покрилось славне військо густими лозами,
 Та заплакав Калнишевській дрібними сльозами;
 Вже покрилось славне військо за жовтії піски,
 Та не взявся Калнишевській ні пити, ні їсти.

Записана от компании стариков с. Вознесенки Ал. у. - Степана Власенко, 80 лет, Кузьмы Лутая, 74 лет и Фоки Брянца, 70 л., на рыбной ловле на Днепре, у острова Хортицы, 15 июня 1884 г.

398

Устань батьку, Калнишевській, просять тебе люди...,
 Та вже ж наше славне військо, скрилося за гори,
 Та заплакав Калниш-батько з великого горя;
 Та вже-ж наше славне військо скрилося за хмару,
 Та заплакав Калнишевській з великого жалю;
 Та вже ж, наше славне військо, скрилось та й не буде,
 Плаче, ту же Калнишевській, та б'є себе в груди..!

*Василий Панасенко (Гончаренко), 68 л.
 Вознесенка, Александр. у., 1877 г.*

Сравн.: Костомаров. История казачества, „Русск. Мысль“, 1880 г., август, стр. 27; Киевская Старина, 1882 года, т. I, стр. 435, т. 7, стр. 324; Эварницкий. Запорожье, II, 201.

После розорения Сечи

Обращение запорожцев к Екатерине

Насіяли, наорали
 Та нікому жати,
 Пішли наші запорожці
 Цариці прохати.
 – Ой, царице, наша мати,
 Змилуйся над нами, –
 Верни назад степи й луки
 С темними дугами.
 – Та бодай же ви, запорожці,
 Того не діждали,
 А шоб же я степи й луки
 Назад повертала.
 Не поможе, милий Боже,
 Й васьковая свічка.
 Розігрався тихий Дунай,
 Ще й бистрая річка;
 Розігрався тихий Дунай –
 С-під гори, с-під кручі,
 Гей, заплакали запорожці
 Від цариці йдуче.
 Ой, царице, наша мати,
 Шо ж ти наробила?
 Гей, славне військо, запорізьке,
 Та й запропастила.

*С. Добровольє Павлоградского уезда, 23 мая 1894 г.
 Записано от Пелагеи Дмитриевны Соколыхи, 67 лет.*

После “руйнования” Сечи

Чорна хмара наступає, дробен дощик з неба,
 Збуйновалось військо запорізьке, – чогось йому було треба.
 Ой збуйновалось славне Запорожжя, з великого жалю,
 Та не знало кому прихилиться, – которому царю.
 Ой пріхилилось військо запорозьке тому Турасеві,
 Шо у того, царя Турасева, буде добре жити.
 За все добре, за одно неприємно, – шо іде брат на брата бити.
 Ой пише москаль та до кошового: ідіть до мене жити,

Віддам землю по прежнему, по Дністр по гряницю...
– Ой брешеш ти, вражий москалю, хочеш піддурити,
Як підемо ми до тебе, – будеш лоби брити.
Ой ви, запорожці, ви добрі молодці, не бійтесь нічого,
Дам я землю по прежнему, по Самарь-гряницю.
Ой пішли наші, славні запорожці, понад Богом ріками,
Понад тіми широкими, та понад Лиманами.
Ой біля церкви, церкви січевої, – на калавур стали,
Ой вони ж тому священнику, отцю Владимарю, й служити
не дали.
Ой летить бомба від москаля, – та серед Січі впала,
Гей, хоч пропало військо запорізьке, – не пропала слава.

*Кузьма Лутай, 74 лет, Вознесенка
Александр, у., 29 декабря 1884 г.*

См.: Костомаров. История казачества в „Русск. Мысли“, 1880 г. август, стр. 30; Кулиш. Записки, II, 256.

401

Втеча запорожцев до Турции (1775 г.)

А

Ой Боже наш, милостивий,
Шо це ми, братці, наробили,
Шо ми царицю розгнівили?
Дарувала нам цариця землю,
І всі чотирі Лимани:¹
Гей ловіть, ловіть ви, хлопці, рибу,
Та справляйте жупани.
Ми думали, милі братці,
Шо ми жупани справляли,
Аж ми собі, милі братці,
На ніженьки кайдани заробляли.
Ой ходімо, братці, до церковки,
Та помолимось Богу,
А чи не дасть нам, братці, Господь
Аж за Дунай дорогу.
Ой устали раненько,
Та важенько здихнули,
Та підняли паруса вгору,

¹ “Один лиман Сулимський, другий Каменецький, третій Грушівський, а четвертого не знаю”. Певец.

Та за Дунай махнули.
Та приплевли до Турася,
До берега близенько,
Уклонилися тому Турасеві
Аж у ніженьки низенько.
– Ой, здоров, здоров, царю Турасе,
Будем тебе вірно просити:
Ой дай же нам земельки
Та хоч свій вік дожити.
– Ой дам же вам, запорожці,
Та на Чорніх горах жити,
А тіко треба, запорожці,
Вірненько мені служити.
Як приїхали до нової Січі,
Стали листоньки писати:
– Ой ти думаєш, Катерино,
Будем тебе прохати?
Прихилились ми Турасеві, –
Добре й під ним жити.
Ой спасибі тобі, Катерино,
За твою добру ласку,
Шо ти спекла на Великдень
Нам гречану паску.

*С. Покровское Екатеринославск. у., 14 июня 1894 г., запис. от 74-х
летн. старика Назария Федоров. Бутузя (Бондаренко).*

402

Ой Боже наш, милостивий!
Що ми братці, собі наробили?
.....
Дарувала Катерина
А чотирі Лимани,
Ой ловіть, хлопці, рибу
Та справляйте жупани,
Ми ж думали, милі братці,
Що ми справемо жупани,
Заробили ж, милі братці,
А на ніженьки кайдани...
Ой устанем рано, братці,
Та помолимось Богу,
Чи не дасть нам Господь
А за Дунай дорогу.

Ой устали, братці, рано,
Важенько здихнули,
Та підняли паруса вгору,
Та й за Дунай махнули.
Ой приплевли, братці, рано
До бережка близько,
Ой поклонились Турасеві
Аж у ніженьки низько.
Ой дай же нам, Турок, землю,
Та свою бідність прожити!
– А будете, запорожці,
Мені вірно служити?
Та дарую я вам землю
Вашу бідність прожити.

.....
.....

Ой писала Катерина
Аж до запорожців листи:
– Ой вернись, запорожці,
На цей Лиман риби їсти!
– Ой спасибі, Катерино,
А за твою добру ласку,
Що ти спекла на Великдень
Нам гречаную паску.
Ой спасибі, Катерино,
За твою добрую волю,
А що ти нам показала
За Дунай дорогу...

*Мькыта Явтушенко, лет 40,
с. Капуловка, Екатеринослав. у., июль, 1888 г.*

Вар. этот сообщен Львом Вас. Падалкой.

403

Ой тепер же ми, славні запорозьці, в великому жалю,
Що не вміли склонитися восточному царю,
Та склонилися москалю з великого жалю.
Тепер же ми, славні запорозьці, трохи не пропали,
Що коло церкви, коло січової, калавури стали.
Прокляті драгуни запас одбірали;
Запорожці в чистім полі як орли літали,
А російські генерали церков грабували.

Як набрали срібла й злота та стали гадати, –
Яку б нам славним запорозьцям кароньку задати.
Брали б ми їх у солдати – указу немає,
Ми б їх порубали – так рук не здіймали;
Та вступила дивізія в січовий базар,
А там ходить пан кошовий, голову зв'язав.
Пішов пан кошовий понад Богом-рікою,
Усе тими ж курінями, все зімовниками.

[Из рукоп. Сборн. г. Новицкого]

404

После взяття Очакова¹.

Хвалилися запорожці Очаків достати,
Щоб з муровніх колодязів коней напувати.
Очаків достали, і сам Хан нам здався,
Вже на наших запорожців весь москаль піднявся.
Збиралися генерали сітку-сіткувати,
– Яку будем запорожцям одежу давати:
Чи козацьку, чи гусарську, чи третю, салдацьку?
– Хоч ми будем, братці, канави копати,
А не будем салдацької одежі приймати;
Бо салдацькая одежа куца, ще й погана,
Нехай наша не загине запорозька слава.

*Трофим Семенович Колбаса; 89 л.,
Языково Екатериносл. у., 27 сентября 1887 г.*

405

Жалобы запорожцев

Ой Боже наш, Боже милостивий,
Уродились ми на світі нещасливі.
Служили ми в полі і на морі,
Осталися і босі і голі.
Хотіли ми волі заслужити,
Щоб у вольності нам віку дожити,
Ой билися, рубалися сім год і чотири,
Отбили ми землі от Дністра до Богу,
Гряницею по Бендерську дорогу.
Ми отбили землю, – панам одібрали,

¹ Очаков дважды был взят русскими войсками при участии запорожцев: в 1737 г. под командою гр. Минина и в 1786 г. под командою кн. Потёмкина. В последнем случае, после падения Сечи запорожцы именовались *черноморцами*.

А нам тепер Тамань обіщали.
Ой Боже наш, Боже милостивий,
Не заслужили у Цариці землі і по десятині.
Устань батьку, устань Грицьку, великий гетьмане,
Устань батьку, устань Грицьку, вельможний наш пане;
Устань батьку, устань Грицьку, промов до нас слово,
Що тепера Катерина а нас обнажила.

*Федор Кнырик. Языково Екатеринославского уезда,
29 ноября 1888 г.*

Сочинение этой песни приписывают Антону Головатому.

Сравни: Чубинский. Труды, V, 936 вариант 6; «Киевск. Старина», 1883 г., VII, 207 - 1887, XIX, 189.

406

Запорожцы в Турции

Ой запорожці, ви славні молодці,
Та зробили ви славу,
Ой не знали, кому прихилиться,
Та которому царю.
Ой прихилились тому турасеві,
Що під ним добре жити,
За все гаразд, за одне неприємно,
Що йде брат на брата бити.
Ой пише москаль аж до кошового,
До писаря військового,
Що ідіть до мене жити:
Отдам землю по-прежнему,
По Дністр, по гряницю.
– Ой брешиш ти, брешиш,
Та превражий москалю,
Хочеш нас підманити,
Як заманиш в Біле царство, –
Будеш лоби голити¹.

*Назар Федоров. Бутуз, 74 л., с. Покровское
на р. Пидпильной (послед. Сеч) Екатер. у., 14 июня 1894 г.*

407

Ой Боже наш, Боже милостивий,
Уродились ми в світі нещасливі;

¹ Цеб-то брать у салдати и брить лоби, як колись поводилось. Примеч. певца.

Та хотіли ж ми землю заслужити,
Шоб у вольностях нам віку дожити,
Та дали ж нам землю от Дністра до Богу,
Грядницею по Бендерську дорогу;
Та дали ж, дали – й назад одібрали,
А тепер нам, либонь, Кубань обіщали.
Ой годі ж нам журитися, – пора перестати,
Заслужили у цариці великої плати:
Дала хліб, дала сіль, дала ще й грамоту:
Рибу ловить, горілку пить, ще й будем багаті.

*Дед Дмитрий Степанович Быковский, 78 л.,
Никополь Екатериин. у., 12 июня 1894 г.*

408

Переселение запорожцев на Кубань

Ой тисяча, а ще й сімсот
Дев'яносто другого году,
Прийшов указ від цариці
Аж із Петенбурха города.
А шоб пан Чепіга
Та пан Головатий
Усіх Запорожців збирали
Та за Кубань валували.
Ой пора нам, братці,
В поход убіраться
Та з Дністром прощаться.
Ой прощай ти, Дністре,
Ти річенька бистра,
Та поїдем на Кубань
Пить водиці чистої.
Ой прощайте ви, курені любезні,
Треба від вас повалати
На чужії землі.
Ой пошли, Боже, царю
Щастливої години,
На многії літа –
Сударині Катерині,
Шо дала земельки
Всім по десятині.

*О-в Хортица на Днепре Екатеринославской губ.
Запис. от Антона Кухненко, 70 л.*

409

Скурви сини Запорожці не добре зробили,
Шо степ добрий, край веселий та й занастили.
Шо всі коні позаймали, а троє лишили.
Сідлай, хлопку, сідлай, малий, коня вороного,
Біжи, хлопку, біжи, малий, за ними в погоню.
Як прибіжиш до торговиці - Вертайся до дому.
Скурві сини Запорожці уси броди знали,
Через тую та синявочку табуном перегнали.
Перегнавши табун коней, та радиться стали.
Бодай же ти, Синявочка, та панею стала,
Та щоб наша та козацька слава не пропала.
Цимбалистий та бандуристий – де ти забарився?
У Тамані, наша пані, горілки напився!

*Никита Джигирь, 88 л.,
Кушугумовка Александр. у., 5 декабря 1887 г.*

410

Ой крикнула біла лебедонька Дунай перепливше,
Заплакали славні Запорожці та коників погубивше.
Іде Харько з України, - пісеньки співає,
Доїзжає до куреня – важкенько вздіхає.
Ой ви, хлопці, ві молодці, що ви наробили,
Що у цьому краю веселому та коники погубили.
Та не всі, Харьку, та не всі, батьку, ми коники погубили,
Остається кінь вороний, а чаленький на підмогу.
Ой сідлай, хлопку, сідлай, малий, та коника вороного,
Та біжи, хлопку, біжи, малий, за кіньми в погоню.
Як добіжиш до Синявки – не питай тихого броду,
Пускай коня, коня вороного, уплинь у воду;
Пускай кониченька уплинь і сам пливи за ним.
Ой по той бік річки Синявки, на крутом бережечку,
Там косарі сіно косять, а вітер-буря носить
А журавль на гусельки грає, журавочка дибле,
Ой п'є козак мед, горілку, шинкарочка сипле.
А його мила стоїть у порога, слізоньками хлипле.
Не плач, мила, чорнобривая, не плач молодая,
Єсть у мене кварта пива, горілки – другая.

А от пива – та болить спина, от горілки – впьюся,
А от твоїх білих ручок, - як рибонька вьюся.

*Логвин Несват, 70 лет, Ново-Гупаловка
Александр. у., января 1885 г.*

Ср.: Метлинский. Народ.южно-русск. песни, стр. 450; Каллаш. Украинские песни, стр. 95.

411

Самосуд Турбаевцев

Ой хотіли Базілевці весь світ пережити,
Та не дали Трубоїди і віку дожити.
Та в неділеньку пораненько, як стало світати,
Ой та стали Базілевці громаду збирати.
Ой зібрали Базілевці велику громаду,
Викликають Маріяну собі на пораду.
Ой порадь нас, Маріяно, як рідная мати:
Ой як же нам Трубоїдів тай завоювати?
Ой я ж вас, брати мої, і ражу й не ражу,
Бо через вас, заневинно, головку положу. –
Та одсунула Маріяна вікно-оболоню, –
Ой стоять тії Трубоїди с кіями коло двору.
Та іще ж тая Маріяна радить не счинала,
Ой та уже ж її головонька до долу упала.
А у тії Маріяни ріднесенька мати,
Ой куди несли Маріяну – то й стежечку знати;
А у тії Маріяни в подолах мережка,
Куди несли Маріяну – кривавая стежка.
В неділеньку пораненько усі дзвони дзвонять,
Ой уже ж тую Маріяну та й у гроб хоронять.

*Баба Катерина Графская, 72 лет,
д. Кушугумовка Александровского у., 13 февраля 1892 г.*

Эта любопытная оригинальная песня воспроизводит действительное событие, подробно описанное по архивным документам г-жей А.Я. Ефименко в "Киевской Стар.", 1891, кн. III. (См. также „Южная Русь" II, 144). Гринченко, Матер. III, 605; Киевская Стар. 1891 г., III, 373; IV, 155; V, 312; IX 493; 895 г., XI, 55 (Ефименко).

412

Ой хотіли Базелівці весь світ пережити,
Та не дали турбаївці їм віку дожити.
В неділеньку пораненько, як стало світати,

333

Ой та стали Базелівці громаду збирати.
 Та зібрали Базелівці велику громаду,
 Покликали сестру Марію собі на пораду.
 – Порадь, сестро, Маріяно, як рідная мати,
 Ой як би нам турбаївців та до рук прибрати,
 Ой чи військо посилати, чи бурлак наймати?
 – Ой та я ж вас, брати мої, і ражу й не ражу,
 Бо через вас заневинно головою поляжу.
 Та відсунула Маріяна в вікні оболоню,
 Стоять з кіями турбаївці кругом всього двору.
 Та ще ж тая Маріяна ради не счинала,
 А вже ж її головонька додолу упала.
 Ой у тії Маріяни старесенька мати,
 Куди несли Маріяну, скрізь стеженьку знати,
 А у тії Маріяни в подолах мережка,
 Куди несли Маріяну – кривавая стежка.
 В неділеньку пораненько усі дзвони дзвонять,
 Та уже ж ту Маріяну у яму хоронять.
 Ревуть воли , ще й корови, із череди йдуче,
 Докучило турбаївцям, та воленьки ждуче.
 Ой хоч ждіте, хоч не ждіте – не діждитесь вісти, –
 Дожилися турбаївці, шо нічого їсти.
 Ой чим же той славний город, шо зроблено мудро,
 Дожилися турбаївці, шо стало жить нудно.
 Ой чим же той славний город, шо зроблено к речі,
 Полупились в турбаївців от приказніх плечи.
 Ой поросла попід мостом кропива жалкая,
 Та настала турбаївцям неволя тяжкая.
 Злетів півень на коровник, крикнув «кукуруіку»,
 Не сподівайтесь, турбаївці, ви добра довіку.

*Анифат Дейна-Сидоренко, 73 л.,
 с. Вознесенка Алекс. у., 17 окт. 1913 г.*

Песня эта с места катастрофы – Хорольского уезда Полтавской губернии – занесена козаками, выселенными по повелению Кн. Потемкина в «степные места», а в том числе и в Великолужские дачи племянницы его графини Екатерины Скавронской, к числу которых принадлежали деревни Кушугумовка, Краснокутовка, и др. Событие, изображенное в песне, в коротких словах таково. Еще в 1711 году гетман Апостол закрепил козаков села Турбаи. За смертью его в 1733 году, Турбаями владела его вдова. В 1738 году в судьбе турбаивцев принял участие миргородский полковник Капнист, и они внесены были в коза-

цкие компути (родовые списки). С течением времени населенное имение переходило из рук в руки и, наконец, в 1757 году перешло по купчей помещику Базилевскому, потомку козацких старшин. После смерти последнего богатые и занимавшие видное положение сыновья его – к слову сказать, получившие высшее образование в Пруссии, – безмерно начали эксплуатировать крестьян своего обширного поместья, а турбаивцев, отобрав у них документы на козацкие права, заставили отбивать барщину. Это обстоятельство сначала дало повод к побегам турбаивцев, а затем 8 июня 1789 года разыгралось катастрофой, жертвой которой и были два брата и сестра Базилевские. После длинного процесса это повело к поголовному выселению турбаивцев и уничтожению самого названия села¹.

«Самосуд Турбаевцев», машинопис. У машинописі знаходимо суттєві відмінності: у 8 рядку «Ой як би нам Турбаївців та й завоювати?», рядок 13: «Ой та стоять Турбаївці с кіями кругом двору»; рядок 16: «А у тії Маріяни старенькая мати»; рядок 21 «Та уже ж тую Маріяну в могилу хоронять»; рядок 22 «Ой ревнула коровьяка, із череди йдуче». В кінці тексту Я. Новицький робить посилання на варіант, опублікований у виданні його збірника 1908 р., с. 113, але зауважує, що тут цікаве закінчення пісні: додає, що «краткое объяснение песни дано нами в предисловии к сборнику «Историч. песни», стр VIII, также в «Летописи Екатерин. уч. арх. ком.» Т VIII, стр. 105, подробнее читатель найдет в интересном труде А. [...] «Южная Русь, Т II, 1905, стр. 144, «Турбаевская катастрофа».

413

Лопухін

А

То не пил с поля летить,
Король армію валить,
При долині становить,
При долині, при лужку
Стала армія в кружку.
Стала армія в кружку,
А Лопушин у полку.
Стали ружья заряжать,
Усі ружья цокотять;
Стали бити, палить,
З димом сажа летить.

¹ Єфименко, «Южная Русь», II, 144.

Бились вони, рубались,
Аж чотирнадцять часов,
На п'ятнадцатом часу
Стали діло розбирать. (2)
Стали армію считать: (2)
Чи вся армія сполна?
Уся армія сполна,
– Лопушина нема,
Він прибитий лежить,
Такі речі говорить:
„Ой подайте лист бомаги
І чорнильницю с пером”.
Ой лежить він листи пише,
Листи пише, тяжко дише:
„Наш Потьомкін генерал
Много війська потеряв
С французькими королями
В карти військо прогуляв”.

*1885 г. с. Петровское-Балабино Александр.
уезда. Записана от Йвана Пелиха, 1894 г.*

414 Б

При долині, при лужку,
При крутому бережку,
Стоїть вармія в кружку, (2)
Лопухін гуля в полку, (2)
Курить трубку табаку.
Ой нашо ж він її курить?
Шоб п'яному всегда бить, (2)
Посмелеє подступить, (2)
С генералами говорить:
Шо Потьомкін генерал
Много війська потеряв;
Шо пропив, шо прогуляв,
І шо в карти програв:
За трі бочонки піску
Пустив француза в Москву;
За два стакана вина –
Піднімалася война.
Як пішли бить, рубить,
Стовпом вгору дим валить.

З диму сльози не капляться,
С плеч головушки валяться.
Вони бились і рубались
Сім, чотирнадцять часов,
А в п'ятнадцатом часу
Стали діло разбірать, (2)
Стали вармію счітатъ.
Не вся вармія сполна
І Лопухіна нема...
Лежить Лопухін прибит,
Только речі говоріт:
– Ой, подайте міні, братці,
А чорнильниці с пером,
Напишу я, намалюю
До государині поклон:
Шо Потьомкін генерал
Много війська потеряв.

*29 ноября 1887 г., с. Вознесенка на Днестре Александр.
уезда. Записана от Анифата Дейны (Сидоренко).*

415

Платов

А

Про Платова казака

Ти Рассея, ти Рассея,
Ти Рассейская земля,
Про тебе слава улягла,
Про Белаго царя,
Про Платова казака.
Платов козак хорош бил,
Уси, борода не обріл,
Через закон поступіл,
У француза в гостях бил.
Француз его не узнал,
За дубовий стол сажал,
Рюмку водкі налівал,
На подносах підносил,
Его милості просил:
„Ой ти купчик,
Ти голубчик,

337

Випий рюмку,
Випий две,
Скажи правдоньку менє:
Про Белаго, про Царя,
Про Платова казака.
Когда б мені кто сказав,
Много б золота, казни дав,
А с Платова б кожу содрав".
„Не надо казни терять,
Его і так можна взять,
Такі глаза й волоса,
І на речі как би й я".
А французская жена
Із-за стола погляда:
„Ну ти купчик,
Ти голубчик,
Покажи мне свой патрет".
Став патрет він винімать.
Став вороной називать,
Та на коника сідать.
„Ну ворона ж, ти ворона,
Французскій ти Панипарт:
Не мог ти ясного сокола
В своей клетке удержать”

15 июня 1882 г. Остров Хортица. Записана от рыбака Степ. Власенка из с. Вознесенки. После передана малороссом ломанною русскою речью, 1894.

„Це було в французську зиму (1812). Тоді як уже Платов показав свій патрет, Донці підвели йому коня, а він сів і поїхав у свій стан”.

Граф Матвей Иванович Платов, атаман Войска Донского, родился в 1751 г., умер в 1818 г. В особенности отличался в войне с французами 1812 г. Так, преследуя в конце этого года франц. армию, он разбил её под Ковно и Вильно и отнял 546 пушек, 30 знамен, до 70,000 пленных и все серебро, награбленное в Москве.

416

Александр I и Наполеон

Ой пише, пише король хрэнцузскій аж до Білого царя: (2 р.)

Отдай, отдай, Александро, землю по речку по Десну, (2 р.)

Як не даси, Александро, землі, дак я тебе разоб'ю, (2 р.)

І по твоїх церквах, по соборах кониченьків заведу.

Улякнувся Александра Павлович, улякнувся та й стоїть:
Ой ви, купці, господа дворяне, а шо будем робити,
Шо хоче король хрэнцузскій от нас землю отбити...
Обіззався генерал Паскевіч: шо не бійся Павлович:
Пиши пісьма на білій бомазі, та давай в синат знать,
Та собірай військо со всього царства, та підемо воювать.
Будем биться, будем воюваться, будем землю не давать.
Дурна, дурна право не разумна хрэнцузска голова,
Задумала, загадала протів Білого царя.

*26 сєнтября 1887, с. Андреевка
Александровского уезда Екатор. губ. Записана от Ив. Васильев. Штепы, 43 лет. 1894*

417

Смерть Олександра I

А

Ой поїхав Олександра
Своє військо осмотриеть, (2)
Обіщався Олександра к
Рождеству домой прібїть.
Єго матушка старая
День і ночку не спала,
Александра дожидала, (2)
Но дванадцать охвєцерів
Єго коників ведуть,
А дванадцать архереев
Жалобно книгї поют,
Прочитайте, архереї,
Бо вже єго в светі нет.

*26 сєнтября 1887 г., с. Андреевка
Александр. у. Екатор. губ. Записано
от Ив. Вас. Штепы, 43 лет. 1894 г.*

418 Б

Шось у нашім Петербурсі, про щось не здорови,
По всім церквам, по соборам хрєсти почорніли,
Колоколи і всі дзвони в церквах задзвонили.
Помер, помер Александра, помер Імператор.
Ой ізробили гробницю, гробницю срібную,
А другу ю ізробили гробницю золотую.
Вперед ідуть, свічі несуть попи, архереї,

Під правий бік, під рукою – його гарнадери,
Під лівий бік, під рукою – його мушкетери.
Під правий бік, під рукою – його сенатори.
Куда ж ти, наш батюшка, куда отїжжайш:
Ой кому ж ти, Біле царство, кому урочаєшь?
– Отїжжаю, куда сам знаю, – в велику дорогу,
Урочаю Білеє царство, другому такому,
Ой другому все такому – братіку рідному.

*29 ноября 1887, с. Вознесенка на Днестре
Александровского уезда. Записана от Ани-
фата Дейны (Сидоренко).*

419

На смерть Александра I

Світи, світи, місяцю,
І ти, ясна зорюшка, (2)
Присвіти дороженьку
До ясного гробика. (2)
Шо у ясному гробику
Лежить православний царь,
Салдат часовой стоїть,
Часто Богу молиться,
До сирі землі клониться:
– Устань, устань, батюшка,
Устань, Імператор наш,
Підніми головушку,
Посмотри в сторонушку,
А на свою вармію, –
На салдацьку гвардію.
Шо вже ж твоя вармія
В поход собірається,
Все з родом прощається.
Прощай, прощай, батюшка
І ти, родна матушка,
Ви, брати, сестриці,
Ви, красні дівиці,
І ти, красна девушка –
Душа Палагеюшка.
Понесу головоньку
В чужий край-стороньку,

340

В дальню, незнакомую,
На ночь не здоровую.

*Остр. Хортица на Днєпрє, 31 авг. 1903 г. Записана от деда
Антоня Кухненко, 70 л., зашедшого из с. Григоровки
Верхнеднепровского у.*

420

Ой ночка да темная,
Ой да тучі грозніі
Попід небесами йдуть,
Вони йдуть, марширують,
Самі собі речі говорять:
– Ой трудно ж нам, ребята,
Сей город та Варшаву взять,
Ой ще й трудніше [серцю распалиця],
Нас с-под пушки да сподбіжать.
Ой ми с-под пушки скоро сподбіжали,
Закричали да всі «Ура!».
Ой ура, ура! – генерал да Паскевіч
Громким голосом вскричал:
– Ой ви поляки, ви шельми прокляті,
Та покоряйтесь ви нам!
– Не покоримось вам, порубаємо вас,
Побъємо, ше й у полон заберемо.

*С. Михайловка Мариупольск. уезд.
Сообщил крестьянин Рыбалка.*

421

Ночкі темні, тучі громні,
Три дні зряду дощ іде.
Через ресла (русла) переправлялись,
Михаїл нас провожав;
Михаїл наш князь великий
По всей вармії у нас.
Сонце ясне возсіяло
Ідьоть руський білий царь
Із наслідничком своїм,
Сказав: - «Здрастуйте, ребята,
І прощайте, господа».

Записана Я.П. Новицьким в с. Вознесеновке.

АЛЕГОРИЧНІ ПІСНІ

422

Пугач предвещає опустошення края

Не пугай ти, пугаченьку, –
В зеленому байраченьку.
– Ой як мені не пугати,
Що хочуть байрак вирубати,
А вирубавши – та й заволочити,
А заволочивши – запалити.
Горе ж мені на чужині...
Скажи правду вірненьку:
А де броди глибокі,
А де броди міленькі?
– А де кручі високі, –
То там броди глибокі;
А де кручі низенькі,
То там броди міленькі...
Одна річка Кайнарочка...
Дніпре, брате, роби добре,
І широко, і глибоко:
Де міленько – вибірай,
Де глибоко – засипай,
Щоб ніхто броду не узнав!

*Авксентій Федоров. Орел, 60 л.
Кушугумовка Александр. у., 6 ноября 1885 г.*

423

Ой не пугай пугаченьку...
А третій Дейна-Дейниченько...
Одна річка Савгирочка
І та з боку в Дніпро впала,
Дніпру правду всю сказала:
“Жалується Лиман морю,
Що Дніпр робе свою волю:
Усі річки прочищає,
А мені устьє засипає, (2)
Собі рибу підмовляє.
На всі ріки розсилає,
А назад її не вертає”.
– Ой ти, Дніпре сивесенький,
Ти наш батько ріднесенький!

Скажи, Дніпре, броди свої,
Броди свої Савраськії,
А перевози козацькії?
– Ой де кручі низенькії, –
То там броди міленькії;
А де кручі високії, –
То там броди глибокії.

*Йван-Машталяр (Самарський), 78 л.,
Кушугумовка Александр. у., 23 февраля 1881 г.*

424

Ой бобре, бобре,
Чи знаєш ти річки добре?
– Ой як же їх я не знаю,
Шо я в річках проживаю.
Із востока до вершини
Сімсот річок, ще й чотирі,
Усі вони в Дніпр упали,
Дніпру правди не сказали,
Шо хвалиться Лиман морю,
Шо взяв Дніпро свою волю:
Свої гірла прочищає,
Лиман-море засипає.
Одна річка Самарочка,
Вона збоку в Дніпро впала,
Дніпру правду всю сказала:
– Добре, Дніпре, волю брати.
Шо ми даєм панувати –
Нови гірла промиваєм,
Старі піском засипаєм...
Ой Лимане, Лиманочку,
Шо по тобі походило:
А чи гуси, чи лебеді,
Чи козаки все молоді?
– Ой не гуси, не лебеді,
Козаченьки все молоді.

*Дед Олекса Хрисанфов. Якуба, 71 год,
д. Варваровка, Павлоград. у., 14 августа 1894 г.*

425

Сокол и орел
(Аллегория)

А

Сокол братається с орлом и, улетає в иную сторону, - вручає дітей для
присмотра. - По возвращении слышит жалобы орла:

соколята в турецкой неволе

У синему морі, –
Там сокіл купався, (2)
Та з орлом братався.
– Ой брате ж мій, брате,
Сизокрилий орле,
Дарую тобі, орле,
Всі області мої,
Напитки, наїдки,
Й маленькі дітки.
А я ж сам полину
На чужу країну (2),
Де маю родину;
Ой як добре буде, –
Я там зазімюю,
А як худо буде –
Назад превалуюю.
Літав сокіл літо,
Літав сокіл двоє,
На третєє ж літо
Назад прілітає (2)
І орла питає:
– Ой брате ж мій рідний,
Товаришу вірний!
Де ж поділись діти,
Мої соколята?
– Ой брате ж мій, брате, –
Ясний соколоньку!
Як були малії, –
Всі в купі сиділи,
А як піднялись, –
Знялись, полетіли.
Літали, літали.
По всій Україні,

Сіли ж вони, пали, –
На Савур-могилі;
На Савур-могилі, –
На дереві кедровім,
Ой пани-генерали
Та в полі гуляли,
Вони ж твоїх діток
С собою забрали,
Турецькому царю
На гостинець дали.

*Баба Катерина Графская, д. Кушугумовка
Александровск. у., 31 мая 1894 г.*

426 Б

Побратався сокіл
С сизокрилим орлом.
Ой брате, мій брате,
Сизокрилий орле,
Урочаю, брате,
Діточки я свої,
А сам я полину
В чужу сторононьку.
Ой як добре буде, –
То я забарюся,
А як худо буде, –
То я завернуся.
Літав сокіл літо,
Літав ше й другеє,
На третєє літо
Сокіл прилітає,
Сокіл прилітає, –
Ще й орла питає:
– Ой брате мій, брате,
Сизокрилий орле,
А де ж дитенята –
Ясні соколята?...
– Ой наїхали, брате,
Пани й паненята,
Дерево зрубали –
Й соколят забрали.
Ой полетів сокіл
Із туги та в луги,

Та й сів на ялині, –
На гіркій калині;
Калиноньку клює,
Важенько здихає,
Та свою недолю
Кляне проклинає:
При добрій годині –
Куми-побратими, –
При лихій годині, –
Немає родини:
Ні кума, ні свата,
Ні рідного брата.

*Иван Дубровский, с. Ольгинское
Мариупольського уезда, 9 мая 1876 г.*

Ср.: Чубинский. Труды, V, 851, А.

427

Конь и орел

Конь братається с орлом и бьются в заклад, кто кого перегонит

Складімось, братці, по таляру,
Та купимо коня отаману,
Складімось, братці, ще й по другому,
Та купим коню усю зброю.
А кінь з орлом побратався,
А кінь з орлом закладався:
Хто вилетить, хто вибіжить,
До Яр-могили і в Павлогради?
Ой кінь біжить долиною,
Орел летить все горою;
Кінь добіг до Яр-могили в Павлогради,
Води напився і покотився;
Орел лежить, коня просить:
Даруй, брате, криличками,
Шоб не ходить ніжечками:
Бо як тобі без ніжечок,
То так мені без крилечок.

*Авксентий Орел 65 л.,
Кушугумовка Ал. у., 28 декабря 1887 г.*

О песнях про коня и орла см. у Потебни. К ист. звуков, III, 4–5, 123;
Сумцов. Современ. малор. этногр., I 34.

428

Орел ищет сокола. Гуси и лебеди объявляют его убитым

Та не пиль с поля запиляється,
То туман з моря піднімається.
Піднімаються гусочки сірі,
А лебеді все білії,
Сполохнулися, – назад завернулися.
Назустріч летить сизокрилий орел.
Стойте, гусочки, не лякайтеся,
Я не бить вас хочу – розпитаємося:
Чи не бачили ви ясного сокола?
Хоч і бачили – він убитий лежить,
Його рученьки – на чотири штученьки,
Його ніженьки – край доріженьки.

*Демид Медведский, с. Ольгинское
Мариуп. у., январь 1875 г.*

РОЖДЕСТВЕНСКАЯ ВИРША

429

Христос народився,
Шоб мир звеселився
Після Адамового гріха.
Родився в стані, –
А не в хаті –
От диковина яка.
Віл і осел
Стояли у ясел,
Та і ті Христа пізнали.
І дишуть на його,
Бо знають на кого,
Ще й і на коліна упали.
Звізда ясенька,
Гарна кругленька,
Пріспішила над Віфлеємом
І там стала,
Де сама знала,
Освітила стан кругом.
Чабанці з степу
Прийшли к вертепу,
І по ягнятї принесли.

347

428

Орел ищет сокола. Гуси и лебеди объявляют его убитым

Та не пиль с поля запиляється,
То туман з моря піднімається.
Піднімаються гусочки сірі,
А лебеді все білії,
Сполохнулися, – назад завернулися.
Назустріч летить сизокрилий орел.
Стойте, гусочки, не лякайтеся,
Я не бить вас хочу – розпитаємося:
Чи не бачили ви ясного сокола?
Хоч і бачили – він убитий лежить,
Його рученьки – на чотири штученьки,
Його ніженьки – край доріженьки.

*Демид Медведский, с. Ольгинское
Мариуп. у., январь 1875 г.*

РОЖДЕСТВЕНСКАЯ ВИРША

429

Христос народився,
Шоб мир звеселився
Після Адамового гріха.
Родився в стані, –
А не в хаті –
От диковина яка.
Віл і осел
Стояли у ясел,
Та і ті Христа пізнали.
І дишуть на його,
Бо знають на кого,
Ще й і на коліна упали.
Звізда ясенька,
Гарна кругленька,
Пріспішила над Віфлеємом
І там стала,
Де сама знала,
Освітила стан кругом.
Чабанці з степу
Прийшли к вертепу,
І по ягнятї принесли.

347

На дудки грали,
Якої знали,
І опять до дому пішли.
А анголи святі,
Чудні крилаті,
Прилетіли, так лепсько співали,
Що ми породились,
І поженились,
А далєби ще й так і не чували.
А трі царі
Принесли Христу дари,
Аж от Востока,
І там поклали,
І поздоровляли
По письменські, звисока.
Ще ж кланялись низенько,
І просили довгенько:
Будь ласков,
Благослови нас так,
Щоб жито родило,
А війни не було,
Нехай би ми пожили всмак.
Ісько старенькій,
Їм був раденькій,
Гостинці приняв.
„Сядьте у нас,
Почастуєм Вас,
Чим Бог нам дав”.
Зараз їм підносить по чарці сивухи
Та по кухляті варенухи.
Вони як хлебнули
Та сидя й послули,
А Ісько й каганець погасив.
А ангол Божій,
Ясний гожий,
Царям над вухо шепнув:
„До дому махайте,
Ірода обминайте,
Шоб він цього і не чув”.
Бо ви в його були,
І слово дали,

Ще раз побувати,
Про наші родини,
І про другі новини.
Все – б йому розказати.
Царі схватились,
Водою вмились,
Та й додому почухрали.
Наліво повернули,
Як од ангола чули. –
Отак Ірода обдули.
Ірод дожидався,
В вікно пріглядався,
Думав, шо й до його
Царі в гості будуть.
А послі схаменувся,
Мов от сна проснувся,
І вгадав, що кепкують з його.
Він зараз панотців,
Духовних отців,
Іудейскіх постягав,
Шоб йому сказали
Ростолкували,
Де Христос родиться мав.
Духовні отці по правді,
Прі всій громаді,
Як в око йому вліпили,
В Віфліємі те родилосьь.
Він зараз закричав:
Війско наряжайте,
В Віфлієм махайте,
Там дітей,
От материних грудей,
До шнура вибивайте.
А Марії і Іську,
Такою ізвістку,
Ангол во сні віщає:
В Єгипет утікайте,
І часу не гайте,
Бо Ірод дітей убиває.
Ісько схопився,
Водою вмився,

Перехрестився,
Марію з собою взяв,
Вельми поспішав,
Не оглядався,
П'ятами закивав.
А як у кожний двір
Війська понабігали,
То покололи дітей,
От материних грудей,
А деяких і пороздерали.
Усіх ізбили чотирнадцять тисяч,
А віфліємській крик,
Так був дуже велик,
Що аж до Саваофта дійшов.
Бог послав кару,
На Іродову главу,
Що на його і біс найшов.
Йому стало нудно,
І в животі трудно,
Йому очі покосило,
Рот на бік скривило,
Дохтарів шукали,
Лихоманку виливали,
Сіль до пупа клали,
Митусь на піл положили,
Казали, що живий буде він.
А він згинув,
І царство покинув,
Діавольській гайдамака,
Не вмів хліба їсти,
Пропав без вісті,
Як у ярмарку собака.
А ми миряни,
Божії христіани,
Теперь веселімся
Христову рождеству,
Його Божеству,
Всі поклонімся.
Він дасть нам з неба,
Чого кому треба,
Бо він батько нескупий:

Хто до його, –
То й він до того.
Будьте здорови,
С праздником.

*Сообщил крестьян. Корней Афанасьевич Шкретань,
Ново-Николевка Александр. у., 5 мая 1882 г.*

Старинная вирша эта сочинена, по всему вероятно, бурсаками. Она очень распространена в селах и городах Екатеринославской губернии.

Додаток 1

**Малорусские песни,
преимущественно исторические,
собранныя Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии
в 1874 – 1894 годах**

ОТ РЕДАКЦИИ

Яков Павлович Новицкий, как собиратель народных сказок, преданий и песен, давно уже пользуется почетной известностью. Подробный обзор его печатных трудов и краткая биография даны в III гл. 1 вып. исследования проф. Н.О. Сумцова “Современная малорусская этнография”. Настоящий сборник по величине и обилию нового материала превосходит все доселе изданное в печати г. Новицким. Собиратель отнесся к собранному материалу добросовестно и старательно, что выразилось в умелой записи песен и в многочисленных библиографических указаниях на сходные печатные варианты. Историко-Филологическое Общество, признавая научную важность настоящего собрания песен, постановило издать их в ближайшем VI т. Сборника, поручив редакцию песен комиссии из трех членов Общества, А.А.Русова, А.В.Ветухова, Н.О.Сумцова. Опираясь на разрешение г. Новицкого, выраженное в письме на имя секретаря общества, и принимая во внимание ограниченность материальных средств общества, комиссия исключила из сборника все варианты, совпадающие с напечатанными ранее, отметив лишь первые строки таких вариантов и сделав ссылку на печатные издания; большинство относящихся к песням библиографических указаний сделано ранее г. Новицким; комиссия кое-где дополнила их и местами добавила новые, затем соединила песни, разбитые г. Новицким на две части, в один целый сборник и в виде третьей части добавила песни, присланные г. Новицким позднее, исключив из последней присылки десятка три песен, хорошо известных

Хто до його, –
То й він до того.
Будьте здорови,
С праздником.

*Сообщил крестьян. Корней Афанасьевич Шкретань,
Ново-Николевка Александр. у., 5 мая 1882 г.*

Старинная вирша эта сочинена, по всему вероятно, бурсаками. Она очень распространена в селах и городах Екатеринославской губернии.

Додаток 1

**Малорусские песни,
преимущественно исторические,
собранныя Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии
в 1874 – 1894 годах**

ОТ РЕДАКЦИИ

Яков Павлович Новицкий, как собиратель народных сказок, преданий и песен, давно уже пользуется почетной известностью. Подробный обзор его печатных трудов и краткая биография даны в III гл. 1 вып. исследования проф. Н.О. Сумцова “Современная малорусская этнография”. Настоящий сборник по величине и обилию нового материала превосходит все доселе изданное в печати г. Новицким. Собиратель отнесся к собранному материалу добросовестно и старательно, что выразилось в умелой записи песен и в многочисленных библиографических указаниях на сходные печатные варианты. Историко-Филологическое Общество, признавая научную важность настоящего собрания песен, постановило издать их в ближайшем VI т. Сборника, поручив редакцию песен комиссии из трех членов Общества, А.А.Русова, А.В.Ветухова, Н.О.Сумцова. Опираясь на разрешение г. Новицкаго, выраженное в письме на имя секретаря общества, и принимая во внимание ограниченность материальных средств общества, комиссия исключила из сборника все варианты, совпадающие с напечатанными ранее, отметив лишь первые строки таких вариантов и сделав ссылку на печатные издания; большинство относящихся к песням библиографических указаний сделано ранее г. Новицким; комиссия кое-где дополнила их и местами добавила новые, затем соединила песни, разбитыя г. Новицким на две части, в один целый сборник и в виде третьей части добавила песни, присланныя г. Новицким позднее, исключив из последней присылки десятка три песен, хорошо известных

по другим сборникам. Язык записей оставлен без изменений. Комиссии пришлось взять на себя корректуру, и члены комиссии заранее просят извинения, если, при обилии служебных занятий, они допустили недосмотры в группировке песен и в корректуре при печатании их.

Харьков. Февраля 16 дня 1894 г.

ОТ СОБИРАТЕЛЯ

Вымирают старые люди, – уносят в могилу и старую память. Явление это слишком заметно там, где 20 лет тому назад сделана первая попытка собирания произведений народного слова, где деда-отца заменил дед-сын, дед-внук. Под влиянием иных условий жизни, поэзия старины утрачивает свою живучесть. Песня историческая уступает место песне солдатской; для молодого поколения первая стала скучною и непонятною. Вот почему так важно спасать от забвения все то, что носит на себе следы истории.

Настоящий сборник является результатом 20-ти летнего непрерывного изучения народной жизни (1874 – 1894 гг.). Песни собраны нами в селах Екатеринославского, Александровского и Мариупольского уездов, при чем лучшие из исторических песен принадлежат старожитным селам первых двух уездов, лежащим по Днепру и над «Великим Лугом». По разорении Сечи, здесь, на месте зимовников, рыбацких кошей и пасек, запорожцы-сидни положили первое начало оседлости; здесь они закончили свой век, завещав потомству поэтическую историю в преданиях и песнях. Нигде более мы не встречали таких типов, такой долговечности, как в этом центре Запорожья! В деревне Языковой (Екатер. у.), например, в 80 – х годах умер старец Михаил Кнырик 98-ми лет от роду, в м. Григорьевке (на р. Волчьей Алекс.у.) в тех же годах умер Евдоким Шляховый 100 лет, наконец в дер. Кушугумовке (над Великим Лугом Алекс.у.) и по си дни здравствуют Никита Джигирь 94 лет и Арсен Черновол около 100 лет. При недавнем посещении последний жаловался, что жизнь ему в тягость и что про него наверное забыл Бог; Джигирь, напротив, не унывает и хотя уже несколько лет подряд не слазит с печки (слаб на ноги), но не теряет надежды поправиться и снова взяться за невод и сети. Помимо песен, предания этих старцев представляют самые интересныя страницы о Запорожье и они выделены нами в отдельную часть – «Запорожския урочища и клады».

В заключение не лишним считаем сказать, что при записи песен мы неуклонно следовали правилу - подлинником вносить то, что слышало ухо. Следовательно, не наша вина, если тот или другой вариант утратил свою полноту или искажен певцами, не наш грех также, если

он попал в народ в измененной редакции. Разобраться в этом этнографу не всегда легко.

Некоторым из песен мы дали объяснения на основании исторических справок, к другим приложили поясняющие смысл предания. Насколько удачно сведен наш труд, – пусть судят другие, но мы сделали все, что могли и будем счастливы, если наша скромная лепта найдет место в области трудов о словесных памятниках народа.

Александровск, 6 декабря 1893 года.

**Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине .
1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908 г.**

ПРЕДИСЛОВИЕ

Из многочисленного песенного материала, собранного в Екатеринославщине, в настоящий сборник выделены нами песни исторические. По содержанию они обнимают следующие отделы: I) песни времен борьбы с мусульманским миром и поляками; II) песни, связанные со временем падения Сечи и дальнейшей судьбой Запорожья; III) запорожские вирши, сатира и аллегория; и IV) песни времен крепостного права. Распределяя материал, на строгость системы мы не претендовали. Основываясь на исторических источниках, некоторым песням 1 отд. мы дали пояснения в тексте сборника, другим уделяем место ниже сего. Такое отступление от принятых правил позволяем себе сделать в виду условий службы, лишивших нас возможности составить объяснение ко времени сдачи рукописи в печать.

Касаясь мест записей, должны заметить, что, за малым исключением, песни собраны в старожитных селах Поднепровья, основанных запорожскими казаками. Обильный и богатый по содержанию материал дали местечки и села правого берега Днепра: Никополь (бывшая Никитинская Сечь), Капиловка или Капулировка – Чертомлыцкая Сечь, Покровское – последняя Сечь на р. Пидпильной и с. Языково (Федорово) – Екатеринославского уезда; левого берега: Кушугумовка (Больше – Екатериновка) и Краснокутовка (М.-Екатериновка) – у Великого Луга, Вознесенка на Днепре, Новогупаловка на балке Вербовой, Покровское на р. Волчьей и немногие др. села Александровского уезда и село Ольгинское, на р. Волновахе, – Мариупольского уезда.

Запечатленные в народной памяти песни борьбы с татарами и турками в поэтических красках рисуют прошлое Малороссии, её исторический быт, её бессмертных героев. Вот несколько сюжетов, одинаково интересных и для историка и для художника: а) сторожевого козака одолевает сон, и он склоняется на могиле. Девушка будит его и указывает в поле орду (стр. 5 и 6); б) козак выбивается из турецкой неволи,

он попал в народ в измененной редакции. Разобраться в этом этнографу не всегда легко.

Некоторым из песен мы дали объяснения на основании исторических справок, к другим приложили поясняющие смысл предания. Насколько удачно сведен наш труд, – пусть судят другие, но мы сделали все, что могли и будем счастливы, если наша скромная лепта найдет место в области трудов о словесных памятниках народа.

Александровск, 6 декабря 1893 года.

**Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине .
1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908 г.**

ПРЕДИСЛОВИЕ

Из многочисленного песенного материала, собранного в Екатеринославщине, в настоящий сборник выделены нами песни исторические. По содержанию они обнимают следующие отделы: I) песни времен борьбы с мусульманским миром и поляками; II) песни, связанные со временем падения Сечи и дальнейшей судьбой Запорожья; III) запорожские вирши, сатира и аллегория; и IV) песни времен крепостного права. Распределяя материал, на строгость системы мы не претендовали. Основываясь на исторических источниках, некоторым песням 1 отд. мы дали пояснения в тексте сборника, другим уделяем место ниже сего. Такое отступление от принятых правил позволяем себе сделать в виду условий службы, лишивших нас возможности составить объяснение ко времени сдачи рукописи в печать.

Касаясь мест записей, должны заметить, что, за малым исключением, песни собраны в старожитных селах Поднепровья, основанных запорожскими казаками. Обильный и богатый по содержанию материал дали местечки и села правого берега Днепра: Никополь (бывшая Никитинская Сечь), Капиловка или Капулировка – Чертомлыцкая Сечь, Покровское – последняя Сечь на р. Пидпильной и с. Языково (Федорово) – Екатеринославского уезда; левого берега: Кушугумовка (Больше – Екатериновка) и Краснокутовка (М.-Екатериновка) – у Великого Луга, Вознесенка на Днепре, Новогупаловка на балке Вербовой, Покровское на р. Волчьей и немногие др. села Александровского уезда и село Ольгинское, на р. Волновахе, – Мариупольского уезда.

Запечатленные в народной памяти песни борьбы с татарами и турками в поэтических красках рисуют прошлое Малороссии, её исторический быт, её бессмертных героев. Вот несколько сюжетов, одинаково интересных и для историка и для художника: а) сторожевого козака одолевает сон, и он склоняется на могиле. Девушка будит его и указывает в поле орду (стр. 5 и 6); б) козак выбивается из турецкой неволи,

блуждает на усталом коне близ Дуная и просит зозулю (кукушку) указать дорогу на родину (стр. 8); в) в долине разложен огонь, а возле – пленная украинка плачет в объятиях турка и просит отпустить на волю (стр. 9); г) в зеленой диброве (дубраве) умирает козак. Конь «добывает копытом земли цилющою, воды живущою помазать раны порубани, постриляни». Чувствуя близкую кончину, козак просит коня известить родных (стр. 11); д) в темном лугу, под вербою, стоит козацкое знамя, под ним умирает кошевой атаман. В головах свеча горит, в ногах джура сидит, оплакивает своего пана кошевого (стр. 12); е) в степи умирает козак. К нему подлетает орел и начинает выклевывать глаза. Называя орла братом, козак просит оставить его в покое, пока он жив (стр. 13, Б); и ж) в поросшей травой степи лежит убитый козак. В виде трех ласточек к нему слетается родня и горько оплакивает (стр. 14, Г) и т. д., и т. д.

В дальнейших вариантах излагается скитальческая жизнь малороссийского народа во время владычества Польши.

Мрачными красками рисуют нам летописи эпоху Богдана Хмельницкого и последующих за ним гетьманов¹. В то время, когда неистовство Польши дошло до отдачи жидам православных церквей в аренду, когда козацких детей варили в котлах, а жен калечили, когда во всем остальном, по словам летописи, тиранство поляков превосходило мучительства Фараона, – народ правой стороны Днепра толпами разбежался в левобережную Украину. При таком повальном бегстве многие крестьянские семьи гибли от руки жолнеров, многие недосчитывали своих членов². Дети нередко попадали в татарскую неволю или неведомо росли на чужбине, а затем, случайно, встречаясь брат с сестрой в зрелом возрасте, вступали в брак. Такую судьбу рисует нам песня «Брат и сестра» (стр. 16 – 20). В первом варианте (стр. 17, А) братья встречаются с сестрой в лесу и вступают в кровный грех. После распоров, один из братьев говорит:

Зведім (сестру) на дорогу,
На зеленую діброву,
Та станемо рядочками,
Зацвітемо квіточками.
Ти зацвітеш синенько, –

¹ См.: монография *Костомарова* «Богдан Хмельницкий» и «Руина», *Владимирский-Буданов* – «Передвижение южно-русского населения в эпоху Хмельницкого»; *Антонович и Драгоманов*. Исторические песни малорусск. народа, т. 2. Думы – «Угнетение Украины жидами-рындарями и восстание», стр. 20 – 32.

² Некоторые подробности народного бедствия изложены нами на стр. 25 – 29, 40, 54 и 56 настоящего сборника.

Я зацвіту жовтенько:
Люди скажуть травиця,
Аж то братик, сестриця.

Во втором варианте (стр. 1, 8, Б) брат женится на сестре, но после обнаруженного родства, выражает отчаяние:

Який тепер свит настав,
Шо брат сестри не пізнав,
Які тепер попи стали, –
Сестру с братом обвінчали.
Іди сестро в монастирь, –
Нехай тебе Бог простить,
А я піду в темний ліс, –
Нехай мене звір із'їсть.

В подобном же роде изложены варианты на стр. 19 и 20.

Помимо песен, которым посвящены объяснения, к угнетению козачков поляками относятся также варианты «Виїзд козака» (стр. 22) и «Запорожцы в польській неволі» (стр. 61 и 62).

Из любимых народных героев воспеты: Морозенко, Супрун, Перебийнос, Нечай и Палий. Из множества вариантов, записанных о польском ватажке Савве, нами приведено два наиболее полных и к ним присоединены попутно собранные предания (стр. 65 – 74).

«Харцизник Савка», как называет его народ, был внук запорожского кошевого Якова Чалого (1696 г.). В 1730-х годах он занимал должность сотника на Украине, участвовал в гайдамакском движении против поляков, а в 1736 г., ради личных выгод, присягнув Речи Посполитой, сделался злейшим врагом запорожцев. В последующие 1738 – 1740 г.г. он не раз врывался в запорожские владения, разорял зимовники и, наконец, с надворными козаками Потоцкого напал на запорожский гард¹ (1740 г.) на Буге, разорил поселение и сжег церковь. Последнее обстоятельство довело запорожцев до крайнего озлобления, и изменник Савва поплатился головою². Достоинно внимания, что во всех вариантах песни взятие Саввы певцы приписывают характерству Гнатка Голого с участием братка Кравчина.

Ой ще не світ, ой ще не світ, ой ще не світає,
А вже Гнатко с Кравчиною коники сідлають. (стр. 65)

Или:

На тім боці на толоці – будто орел криче,
Коли глянув Гнатко-братко, аж Кравчина плаче. (стр. 74)

Однако в козацком смысле, под именем Кравчины следует разу-

¹ По Скальковскому – военный и рыболовный стан (Истор. Нов. Сечи, 1, 22).

² Костомаров. Истор. казач. “Русская Мысль”, 1886, июль, стр. 60 – 67.

меть запорожскую ватагу или отряд.

Редкая песня о Железняке и Гниде (стр. 75) относится ко времени насильного введения унии. Доведенный до крайнего ожесточения православный народ выразил свой протест в поголовном восстании, известном под именем гайдамацкого движения или Колиивщины. В 1768 году восстание это повлекло за собою разрушение богатых поместий Потоцкого, Любомирского и др. и, наконец, закончилось беспримерной в летописи Уманской резней¹.

Песни II отдела иллюстрируют замыслы московских вельмож против Сечи, её падение, бегство козаков за Дунай и последующую судьбу Запорожья, до переселения на Кубань включительно.

Настроение козаков и картинные подробности атаки Сечи изложены в вариантах «Разорение Сечи» и «Калнышевский, – последний кошевой» (стр. 84 – 89). В первой песне (вар. А, стр. 84, 85) запорожцы обращаются к царице с просьбой возвратить вольности, но получают отказ и упрек. Кошевой Калныш в свою очередь бросает упрек козакам, подчеркивая их поведение, навлекшее гнев царицы:

... Ой казав я, хлопці, удалі молодці, – не шаліте,
До церкви ідуче, – люлек не куріте,
В неділеньку, до схід сонця, горілки не пийте ...
Ой ви ж, хлопці, не слухали, й неділі не читили,
До церкви йшли, – пустовали та люльки курили,
В неділеньку, до схід сонця, горілочку пили ...

В этих же и дальнейших вариантах, покидая «Степи добрі, край веселій», запорожцы оплакивают свою шербатую долю.

В III отделе, после распространенной вирши «Ой бандуро моя золотая», помещена песня «Кошевой Хрыстя», а в пояснении приведен забавный рассказ певца, как «ченці-козаки» избрали в кошевые «бабу». Песня сшивная, набранная из других вариантов, но при помощи пояснения рассказчика представляет интересное целое. Затем песня «Иваненко, Василенко и козак Павло» (стр. 104) – является оригинальной и редкою в материале устного народного творчества.

Аллегорическая песня «Сокол і орел» (стр. 107) представляет судьбу Малороссии, присягнувшей московскому царю при Богдане Хмельницком.

В отделе IV, характеризующем быт крепостного права, помещено всего 6 песен, при чем первые пять записаны в Екатеринославщине, а последняя «После панщины» доставлена нам в рукописи из Волынской губернии. Судя по сходству с вариантами, разобранными Косто-

¹ Скальковский. История Новой Сечи, изд.3, 11, 305 – 358; Кребс – Уманская резня.

маровым¹, песни, за исключением первой «Самосуд турбаївців» (стр. 113), представляют наследие крепостного быта Польши с некоторыми изменениями местного характера. Что касается песни «Самосуд турбаївців», то она занесена с места катастрофы – Хорольского уезда, Полтавской губ. козаками, высланными по повелению Потемкина в «степные места», а в том числе и на Великолужские дачи племянницы его графини Екатерины Скавронской, к числу которых принадлежала и д. Кушугумовка, – место записи песни.

Событие, изложенное в песне, в коротких словах таково. Ещё в 1711 году гетман Апостол закрепостил козаков села Турбаи. За смертью его в 1733 г., Турбаями владела его вдова. В 1738 году в судьбе турбаевцев принял участие миргородский полковник Капнист, и они внесены были в козацкие компуты (родовые списки). С течением времени населенное имение переходило из рук в руки и, наконец, в 1767 г. перешло по купчей помещику Базилевскому, потомку козацких старшин. После смерти последнего, богатые и занимавшие видное положение сыновья его, – к слову сказать, получившие высшее образование в Пруссии, – безмерно начали эксплуатировать крестьян своего обширного поместья, а турбаевцев, отобрав у них документы на козацкие права, заставили отбывать барщину. Это обстоятельство сначала дало повод к побегам турбаевцев, а затем 8 июня 1789 г. дело разыгралось катастрофой, жертвой которой и были два брата и сестра Базилевские. После длинного процесса это повело к поголовному выселению турбаевцев и уничтожению самого названия села².

В памятниках живого поэтического слова малорусский народ оставил нам драгоценный материал, дополняющий летопись. В думе и песне, как в зеркале, мы видим отражение его души и мыслей, его истории, его геройских подвигов. Однако, с вымиранием старых людей, уносится в могилу и старая память. Собираателями первой половины XIX стол. кн. Цертелевым, Максимовичем, Срезневским, Кулишем, Костомаровым и друг. из уст народа записаны превосходные думы: а) плач невольников на турецкой каторге (галере); б) о побеге трех братьев из Азова; в) о Байде (Вишневецком); г) о поединке козака Голоты с татаринцом; д) об Алексее Поповиче; е) бегство Самуила Кишки из турецкой неволи; ж) о Марусе Богуславке; з) о смерти куренного атамана Федора Безродного; и) о Богдане Хмельницком; к) об угнетении Украины жидами-риндарями и проч. Думы эти тогда распевали в славной Украине и Новороссии Братица, Никоненко, Романенко, Григоренко, Колыбаба, Дуб, Вересай и многое множество других бандуристов и лирников.

¹ История Козач. «Русск. Мысль» 1880 г., июль.

² Ефименко. – «Южная Русь», 2, 144.

Этнографы начала 1870-х годов, отмечая факт исчезновения бандуристов в центральной Малороссии, называли имена последних из могикиан¹. С 1874 г., собирая остатки старины в Екатеринославщине, бандуристов мы уже вовсе не встречали, не слышали и дум. Правда, по ярмаркам Новороссии встречались лирники, – не перевелись они и теперь, – но репертур их беден и не идет далее исполнения песен и псалмов о пятницах, о страшном суде, Варваре, Николае, Лазаре и мн. др. апокрифического характера.

Исторические песни, как и думы, также близки к забвению. Их поют старики, но вовсе не интересуется ими молодежь. Вот почему, при записях, мы дорожили не только полными песнями, но и фрагментами их.

По содержанию и полноте лучшие песни козацкого века записаны на запорожских пепелищах. Певцами и повествователями нашими были по преимуществу старики. Домоседы и печкуры зимою, – в летнюю пору деда эти не засиживались в хатах; пристанищем их служили рыбачьи коши в Великом Лугу, на островах и косах Днепра, у берегов Хортицы и на порогах. В качестве караульчиков много стекалось дедов и на бакши о-ва Хортицы. Бакшевный курень с сытными харчами менонита, степное раздолье влекли не только местных хлеборобов, но и захожих под разными кличками².

Ровно 30 лет в кругу этих носителей исторической поэзии, в кругу заправских спивак, кашеваров, нюхарей и курильщиков нам пришлось коротать дни и ночи! В настоящее время все эти деды сошли в могилу, но память свежа, и сколько приятных воспоминаний оставило общение с ними, сколько запечатлено поэтических картин! Днем под тенью верб и скал, ночью под звездным небом у пылающего костра, окруженного седыми, с смуглыми лицами дедами, – вот обстановка, при которой велись наши беседы и записи. Плодом таких экскурсий и является настоящий сборник.

К слову заметим, что часть песен настоящего сборника, записанных до 1894г., напечатана в VI т. «сборника Харьковского историко-филологического Общества», но многие из вариантов, в виду ограниченных средств Общества, подвергнуты большому сокращению и не избегли типографических погрешностей.

Александровск.

Я. Новицкий
24 марта 1908 года.

¹ Записки Ю.О.Р.Г. Об-ва, Киев, 1874 г., т.1, реферат А.А.Русова, стр.309 и т. 2, 1875., реферат П.С.Ивашенко, стр. 109.

² Местные старики всегда отличали захожих земляков прозвищами. В роде бурлак, бродяг, забродчиков и пройдисвитов (бывалых) и друг., судя по впечатлению, какое производила на слушателей биография пришельца.

ПРИМІТКИ

КОЛИСКОВІ ПІСНІ ТА ЗАБАВЛЯНКИ

1.Гойда, гойда. Записав Я.П. Новицький 1876 р. в с. Аули Катеринославського пов. Катеринославської губ. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 7, № 1, копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 2.

2.Ой ну люлі, люлі. Записав Я.П. Новицький 1889 в с. Краснокутківка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від няньки Пелагеї Самарської, 14 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 7, № 2, копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 2.

3.Ой ну люлі, люлі. Записав Я.П. Новицький 1887 р. в с. Нескучне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від няньки Марійки Литвиної. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 7, 7 зв., № 3, копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 2, 2 зв.

4.Ой ну люлі, люлечки. Записав Я.П. Новицький 1887 р. в с. Нескучне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від няньки Марійки Литвиної. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 7 зв., № 4, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 2 зв.

5.Ой ну люлі, люлечки. Записав Я.П. Новицький 1889 р. в с. Краснокутківка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від няньки Пелагеї Самарської, 14 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 8, № 5, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 3.

6.Ой ну люлі, люлечки. Записав Я.П. Новицький 1887 р. в с. Нескучне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від няньки Марійки Литвиної. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 8, № 6, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 3.

7.Ой ти коте, коте наш. Записав Я.П. Новицький 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Касьяненко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 8 зв., № 7, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 3 зв.

8.Ой ну люлі, коточок. Записав Я.П. Новицький 9 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Фе-

кли Лісової, 13 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 8 зв., № 8, копія: ф. 4-3 од. зб. 144, арк. 3 зв.

9. Ой ти коте, коточок. Записав Я.П. Новицький 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Касьяненко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 9, № 9, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 4.

10. Ой ти коте, котино. Записав Я.П. Новицький 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Касьяненко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 9, № 10, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 4.

11. Ой ти коту сірий. Записав Я.П. Новицький 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Касьяненко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 9, 9 зв. № 11, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 4, 4 зв.

12. 15. Ой ну люлі, котів два. Записав Я.П. Новицький 1887 р. в с. Нескучне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Марійки Литвинової. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 9 зв. № 12, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 4 зв.

13. Ой ну люлі, котів два. Записав Я.П. Новицький 9 січня 1880 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Уляни Графської, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 9 зв., 10, № 13, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 4 зв., 5. У примітках Я.П. Новицького прізвище виконавиці варіюється: Графська (найчастіше), Грапська, Габська.

14. Ой ти коте, котіку. Записав Я.П. Новицький 1889 р. в с. Краснокутівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від няньки Палажки Самарської, 14 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 10, 10 зв. № 14, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 5, 5 зв.

15. Було у баби котів два. Записав Я.П. Новицький 26 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопчика Назарія Мусіяка. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 11. № 15, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 14.

16. Ой ти коте, котку. Записав Я.П. Новицький 28 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопчика Антона Калюжного. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 12, № 16, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 15.

17. Ой ну коте, котку. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопця Петра Рудницького. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 13, № 17.

18. Ой ну люлі, коточок. Записав Я.П. Новицький в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Уляни Графської, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 14, № 18, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 8.

19. Ой ну люлі, коточок. Записав Я.П. Новицький 19 грудня 1913 р. в с. Миколаївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Катерини Маказаненко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 15, № 19, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 12.

20. Ой ти коте, коточок. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопчика Петра Рудницького. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 16, № 20, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 9.

21. Піди, кицю, по водицю. Записав Я.П. Новицький 19 грудня 1913 р. в с. Миколаївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчинки Пелагеї Маказаненко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 17, № 21, копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 6.

22. Ой ну люлі, дитя, спати. Записав школяр Петро Рудницький 29 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від бабусі. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 18, № 22.

23. Ой ти коту сірій. Записав Я.П. Новицький 23 грудня 1913 в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопчика Петра Авдієнка. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 19, № 23. Копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 10.

24. Ой на горі слобода. Записав Я.П. Новицький 23 червня 1888 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнко, 52 роки. Подаємо за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 189 «Татари убивают вдову и забирают детей». Машинопис тексту зберігається в ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 20, він ідентичний до першої публікації, здійсненої в збірнику: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни. – 1908. – С. 7-8. І в першому, і в другому випадку опущено коментар співачки, який подано 1894 р. у збірнику «Малорусские песни, преимущественно исторические». С. 3.

– № 3 (колыбельная), після 1 рядка пісні. Текст коментаря тут ідентичний до рукописного.

*В машинопису і в публікації: «слізочками».

** В машинопису і в публікації: «Де не взялись татари».

*** В публікації: (с. Соколки Кобелякск. у. Полтавськ. губ.).

25. Забавлять дитину, щоб не плакала. Записав Я.П. Новицький 1913 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Олександри Савченко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 21, № 25. Копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 7.

26. Полсказки, приказка. Записав Я.П. Новицький 16 березня 1885 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 164, арк. 3.

КОЛЯДКИ, ЩЕДРІВКИ І ПОСИПАЛЬНІ ПІСНІ

27. Колялочка, колядниця. Записав Я.П. Новицький 1889 р. в с. Краснокутівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчат Явдохи і Палажки Самарських. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3 од. зб. 143, арк. 228, № 215. («Для малих дітей»). Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 287. Нумерація рукою Новицького. Попередня буквена нумерація (А, Б, В,) згодом закреслена, замінена цифровою, відповідно 215, 216, 217.

28. Колядин-дин. Записав Я.П. Новицький 27 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопця Петра Гузенка. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143 арк. 228, № 216.

29. Коляд, коляд, колядниця. Записав Я.П. Новицький 30 грудня 1912 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Олександри Савченко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3 од. зб. 143, арк. 229, № 217.

30. А у пана, пана. Записав Я.П. Новицький 1885 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Данила Феня. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 230, № 218, («Для малих дітей»), Копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 288.

31. А у дядька, дядька. Записав Я.П. Новицький 23 листопада 1915 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Олександри Савченко, 22 роки. Публікується вперше за машино-

писом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 231, № 219, А. Копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 259.

32. А у дядька, дядька. Записав Я.П. Новицький 21 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчинки Феодосії Деркачівни. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 231, № 219, Б. Копія: ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 264.

33. Сидить дід на стільці. Записав Я.П. Новицький 25 грудня 1878 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Афанасія Світлишного, 40 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 232, № 220. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3 од. зб. 144, арк. 39.

34. Чи дома-дома дядько Хома? Записав Я.П. Новицький 3 грудня 1913 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Олександри Савченко 20 р. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 233, № 221. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 289.

35. Горобчик летить. Записав Я.П. Новицький 23 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопця Степана Штанковича. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 234, № 222.

36. А у нашого пана золоті ворота. Записав Я.П. Новицький 27 грудня 1913 р. в с. Горки Павлоградського пов. Катеринославської губ. від хлопця Кирила Новиченка. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 252, 252 зв., № 239. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 297, 297 зв.

37. Шо у цього хазяїна та на його дворі. Записав Я.П. Новицький 19 грудня 1913 р. в с. Миколаївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчинки Пелагеї Маказаненко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 292. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 295. Ще дві машинописні копії (ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 250, № 237; ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 277.) мають деякі відмінності в тексті. Це – свідчення того, що пісні, як і фольклорну прозу, Я.П. Новицький міг записувати з пам'яті. Подаємо цей варіант під № 38.

38. Шо у цього хазяїна та на його дворі. Див. коментар до № 37.

39. А у нашого пана пані молодая. Записав Я.П. Новицький 22 вересня 1913 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославсь-

кої губ. від Василя Остаповича Білоуса. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 249, № 236. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 265.

40. Що у цього пана та на його дворі. Записав Я.П. Новицький 18 грудня 1913 р. в с. Миколаївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Клавдії Матвієнкової, 12 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 251, № 238. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 268.

41. Пану господарю, та застилай столи. Записав Я.П. Новицький 19 грудня 1913 р. в с. Миколаївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Катерини Маказаненко, 13 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 248, № 235. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 280.

42. Ой гула, гула крутая гора. Записав Я.П. Новицький 25 грудня 1889 р. в с. Краснокутівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Самарської, 14 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 244, 244 зв., № 232. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 273, 273 зв.

43. Ой рясна, красна в лузі калина. Записав Я.П. Новицький 1913 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Олександрів Савченко, 20 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 245, № 232. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 270.

44. Чи дома-дома бідная вдова? Записав Я.П. Новицький 8 січня 1881 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Марії Графської, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 246, № 233. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 296.

45. Нова рада стала. Записав Я.П. Новицький 30 листопада 1913 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Василя Остаповича Білоуса, 30 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 235, № 223. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 282.

46. Новее літо, новее літо, нова новина. Записав Я.П. Новицький 3 грудня 1913 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Василя Остаповича Білоуса, 30 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 236, № 224. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 283.

47. Новее літо, новее літо. Записав Я.П. Новицький 25 грудня 1885 р. в с. Слобідка, передмісті м. Олександрівська від дівчатколядників Явдохи і Палажки. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 271, 271 зв.

48. Ой дивное народженіє Божого Сина. Записав Я.П. Новицький 8 січня 1881 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Марії Графської, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 237, № 226. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 260.

49. А в Києві на Лимані чоловіча рада. Записав Я.П. Новицький 23 листопада 1915 р. в м. Олександрівську Катеринославської губ. від Віри Шевцівни-Бицюріної, 55 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 253, № 240. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 42

50. Ой у пана Ільї та на його дворі. Записав Я.П. Новицький 19 грудня 1913 р. в с. Миколаївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Димитрія Бойченка, 13 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 238, № 226. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 278, 279. Оскільки ці два тексти також мають розбіжності, публікуємо їх поруч відповідно під № № 50,51. Ще одна копія – ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 293 – тут фактично дублюється арк. 279, але рукою Новицького внесено коректурні правки: «На лавку їх посажала», виправлено «сажала», рядки «Пресвятого Ілїї» та «Пресвятого Петра» закреслені і друковані поруч з попередніми відповідно: «Святого Петра», «Святого Ілїї».

51. Ой у пана Ілїї та на його дворі. Див коментар до № 50.

52. Ішов Христос дорогою. Записав Я.П. Новицький 28 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопця Івана Гулого. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 254, 254 зв.

53. Йшла Марія лужком-бережком. Записав Я.П. Новицький 25 грудня 1913 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Олександри Савченко, 20 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 239, № 227, А. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 290.

54. Йшла Марія лужком-бережком. Записав Я.П. Новицький 25 грудня 1881 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчат Уляни і Марусі Графських. Публікується впе-

рше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 240, № 227, Б. Рукою Новицького подано посилання на Чубинського.

55. А у четвер пізенько. Записав Я.П. Новицький 25 грудня 1913р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Олександри Савченко, 20 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 241, № 228.

56. А в неділю рано-пораненько. Записав Я.П. Новицький 25 грудня 1913 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Олександри Савченко, 20 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 294.

57. А сьому дому як у раю. Записав Я.П. Новицький 30 грудня 1912 р. в м. Олександрівську від Пелагеї Біцуріної, 14 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 242, № 229. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 281.

58. Ой на горі, на роспутті. Записав Я.П. Новицький 8 січня 1881 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Уляни Графської, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 243, № 230, А. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 276. Рукою Новицького подано посилання на збірник Чубинського.

59. Щедрик-ведрик. Записав Я.П. Новицький 31 грудня 1885 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Данила Феня. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 255, № 242, А. («Для малих дітей») Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 285.

60. Щедрик, ведрик. Записав Я.П. Новицький 30 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопців Степана Тоцького і Антона Калюжного. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 255, № 230, Б. Рукою Новицького подано посилання на збірник Чубинського та дописано прізвище Антона Калюжного.

61. Щедрик-ведрик. Записав Я.П. Новицький 28 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопця Антона Калюжного. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 284.

62. Щедрівочка щедрувала. Записав Я.П. Новицький 2 грудня 1912 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Олександри Савченко, 19 років. Публікується вперше за машино-

писом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 256, № 243 Рукою Новицького дописано: « с. Тарасовка, Екатер у.». Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 286.

63. Ой на річці, на Орлані. Записав Я.П. Новицький 27 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопця Петра Гузенка. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 257, № 244. Рукою Новицького подано посилання на збірник Чубинського.

64. Миланка ходила. Записав Я.П. Новицький 31 грудня 1885 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопця Данила Феня. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 258, № 245. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 272.

65. А у цього пана та у його дворі. Записав Я.П. Новицький 8 січня 1881 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Уляни Графської, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 291, 291 зв.

66. А у нашого пана та на його дворі. Записав Я.П. Новицький 8 січня 1881 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Уляни Графської, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 264, 264 зв, № 249. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 269, 269 зв.

67. Що у нашого пана береза стояла. Записав Я.П. Новицький 23 грудня 1913р. в с. Миколаївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Катерини Маказаненко, 14 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 259, № 246. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 261 а.

68. Ой на горі та на камняній. Записав Я.П. Новицький 19 грудня 1913 р. в с. Миколаївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Тетяни Матвієнко, 13 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 260 № 247.

69. Ой сів Христос та вечеряти. А. Записав Я.П. Новицький 30 грудня 1912 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Олександри Савченко, 22 роки. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 261, № 248, А. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 267.

70. Ой сів Христос та вечеряти. Б. Записав Я.П. Новицький 21 вересня 1912 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Василя Остаповича Білоуса. Публікується вперше за ма-

шинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 262, № 248, Б. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 266.

71. Ой сів Христос та вечеряти. В. Записав Я.П. Новицький 31 грудня 1889 р. в с. Краснокутівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Самарської, 14 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 263, 263 зв. № 248. В. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 274, 274 зв.

72. На новеє літо. Записав Я.П. Новицький 27 грудня 1913 р. в с. Горки Павлоградського пов. Катеринославської губ. від хлопчика Кирила Новиченка. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 265, № 250. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 258.

73. А в полі-полі Сам Господь ходив. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопчика Петра Рудницького. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 266, № 251, А. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 262.

74. Що в полі-полі сам Господь ходив. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від хлопця Івана Гулого. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 266, № 251, Б.

75. А в полі-полі Сам Господь ходе. Записав Я.П. Новицький 1 січня 1883 р. в с. Свистунове Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Параски Слобожанської, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. № 251, В.

ВЕЛИКОДНІ ПІСНІ

76. Я маленький хлопчик. Записав Я.П. Новицький 1884 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Палажки Касьяненко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 268, № 252, А. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 275.

77. Я малий похолок. Записав Я.П. Новицький 1884 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Палажки Касьяненко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 268, № 212, Б. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 275.

78. Я маленький хлопчик. Записав Я.П. Новицький 25 грудня 1878 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Афанасія Світлишного, 40 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 269. Рукою Новицького дописано посилення на збірник. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 261.

ПСАЛЬМА

79. Ой Боже мій милостивий. Записав Я.П. Новицький 6 травня 1877 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від мандрівного лірника Михайла Безродного. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 270, № 253, «Псальма» . Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 310.

ВЕСНЯНКА

80. Король по вгороду ходе. Записав Я.П. Новицький у березні 1885 р. в с. Григорівка (Кінська) Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчат. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 164, арк. 5, в російській орфографії.

РУСАЛЬНІ

81. Дрибу, дрибу, дрибушечки. А. Записав Я.П. Новицький в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 164, арк. 1, в російській орфографії.

82. Дрибу, дрибу, дрибушечки. Б. Записав Я.П. Новицький 18 лютого 1887 р. в с. Андріївка на Дніпрі Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Харитини Чучі. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 164, арк. 1, 1 зв., російська орфографія. Безперечно, ця дитяча гра має обрядове походження: за повір'ями, поширеними в Центральній Україні, так грають на Троїцькому тижні русалки, крутяться і приспівують. Майже ідентичний варіант записав М.О. Максимович: (Див.: Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року / Упор. О.І. Дей. К.: В-во АН УРСР, 1963. – С. 326, 618). Згідно із записом М. Максимовича, значно повнішим, довершеношим, можна припустити, що два записані Я.П. Новицьким тексти могли також становити дві частини однієї гри.

83. Їхав козак битим шляхом. Записав Я.П. Новицький 8 січня 1881 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Уляни Графської, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 62, № 66, . Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 300. Ця балада також має генетичний зв'язок з русальними піснями. Як правило, в піснях цього циклу дівчині-семилітці загадує загадки русалка, і якщо та не відгадує, залоскочує її. Подібні варіанти записували П. Куліш, П. Чубинський у Центральній Україні (Див. : Ігри та пісні. С. 309-310; 616).

ПЕТРІВЧАНІ ТА КУПАЛЬСЬКІ ПІСНІ

84. Купалочка, Петрівочка. Записав Я.П. Новицький в с. Нескучне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від дівчини Марії Литвиненко, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 63, № 67 («Петривочная»).

85. Купався Іван. Записав Я.П. Новицький 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Оксани Забарної. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 301.

ЖНИВАРСЬКІ, КОСАРСЬКІ, ГРЕБОВЕЦЬКІ ТА ПОЛІЛЬНИЦЬКІ ПІСНІ

86. Уже сонце на тину. Записав Я.П. Новицький 3 травня 1885 р. в с. Санжарівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Параски Калимової. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 140, № 141. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 108.

87. Ой косарі, косарі. Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Микити Джигіря. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 144, № 144. («Гребці косарям»). Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 118.

88. Наші гребці як гребці. Записав Я.П. Новицький 3 листопада 1888 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Оксани Забарної, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 145, № 145. («Гребці гребцям, одна слобода другій»). Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 114.

89. Ой дай, Боже, дощ. Записав Я.П. Новицький 1 травня 1886 р. в с. Санжарівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Килимової. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 143, № 143. («Гребці пану хазяїну»).

90. Наші пани пугачі. Записав Я.П. Новицький 1887 р. в м. Олександрівську від Віри Шевцової. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 152, № 152, А. («Пану хазяїну») Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 102.

91. У чужого пана. Записав Я.П. Новицький 1887 в м. Олександрівську від Віри Шевцівни, 18 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 153, № 153, Б. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 104.

92. Уже сонце котиться. Записав Я.П. Новицький 21 жовтня 1885 р. в м. Олександрівську від дівчини Віри Шевцівни, 18 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 154, № 154, В. («Перед вечером»). Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 103.

93. Одчиняй, пане, погріби. Записав Я.П. Новицький 12 травня 1885 р. в с. Веселе Мелітопольського пов. Катеринославської губ. від Палажки Онищенкої (Смолівни), 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 155, № 155. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 115.

94. Що ж то їде – віз, віз. Записав Я.П. Новицький 3 травня 1885 р. в с. Санжарівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Килимової. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 146, № 146, А. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 106. («Приказчику. Приспівують, коли побачуть, що їде приказчик»).

95. А у нашого приказчика. Записав Я.П. Новицький 6 листопада 1876 р. в с. Григорівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Параски Діденкової, 46 р. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 147, № 147, Б. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 109.

96. А у нашого приказчика рябий лошачок. Записав Я.П. Новицький 25 листопада 1913 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від дівчини Олександри Савченко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 148, № 148, В. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 116.

97. Наш десятник нешкреба. Записав Я.П. Новицький 3 серпня 1888 р. в с. Краснокутівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчат Явдохи та Палажки Самарських. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 141, № 142, А. («Десятнику»). Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 110.

98. А в нашого десятника. Записав Я.П.Новицький 12 травня 1885 р. в с. Григорівка на річці Конці Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчат-полільниць. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 142, № 142, Б. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 112.

99. Уже сонце в очерет. Записав Я.П. Новицький 12 травня 1885 р. в с. Веселе Мелітопольського пов. Катеринославської губ. від Палажки Онищенко, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 156, № 156, А. «Кухарю или стряпухе» (Перед вечерей). Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 119.

100. Ой здорово, тетеря. Записав Я.П. Новицький 3 травня 1885 р. в с. Санжарівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Клименко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 157, № 157, Б. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 113.

101. Балабанські парубки. Записав Я.П. Новицький 1885 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від гурту хлопців-косарів. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 158, № 158, «Парням другого села». Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 105.

102. У нас польці як польці. Записав Я.П. Новицький 21 жовтня 1885 р. в м. Олександрівську від Віри Шевцівни, 18 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 149, № 149, А («Полінники полінникам»). Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 111.

103. А у нас польці як польці. Записав Я.П. Новицький 1889 р. в с. Аули Катеринославського пов. Катеринославської губ. від дівчат-полінниць Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 150, № 150, Б. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 107.

104. Ой чії то полінники. Записав Я.П. Новицький 14 листопада 1887 р. в с. Розумовка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від. Оришки Похильної, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 151, № 151, В. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3,

од. зб. 144, арк. 117. Останній куплет пісні – це, власне, фрагмент веснянки.

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ ПІСНІ

КОЗАЦЬКІ ПІСНІ

105. Гомін, гомін по діброві. (Мать гонит сына из дому. А.). Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1888 р. в с. Язикове Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Федора Михайловича Книрика. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – ч. 11, С. 82.

106. Туман поле покриває. (Мать гонит сына из дому. Б.). Записав Я.П.Новицький 15 вересня 1891 р. у с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Несторівни Графської, 17 р. Публікується за текстом, що зберігається у бібліотеці ІМФЕ НАНУ. В тексті рукою Новицького прізвище “Графська” закреслене і написано “Даценко”.

107. Ой гай мати, та не гай мене (Сторожевой козак. А.) Записав Я.П.Новицький 6 квітня 1888 р. у с. Кушугумівка Олександрівського пов., від діда Овксентія Орла, 65 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 5.

108. Чогось спиться, дримається (Сторожевой козак А.) Записав Я.П.Новицький 14 березня 1888 р. у с. Григоровка на р. Конці, Олександрівського пов. від Захарька Вовка, 22 р., Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 6.

109. Ой їхав козак та через байрак. Записав Я.П. Новицький у с. Благодатне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від діда Неміхи. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 7 зв., № 7. Текст подано українським правописом.

110. Не жур мене, моя мати. (Козацкая служба (турок и туркена). Записав Я.П. Новицький 18 жовтня 1887 р. у с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Євфросинії Лісової, 15 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – Ч. I, С.3.

111. Ой зачув козак (Выезд козака). Записав Я.П. Новицький у 1871 р. у с. Аули Катеринославського повіту від Єлизавети Петрівни Новицької. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 22 – 23.

112. Ой хмариться, туманиться, – став дощ накрапать. (Козацкая голода и богачи-дуки. А). Записав Я.П. Новицький 11 липня 1894 р. у м. Нікополь Катеринославського повіту від Дмитра Степановича Биковського, 73 років. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 79 – 80.

113. Люба-мила бесідонька, де голода пьє. Записав Я.П. Новицький 4 серпня 1887 р. в с. Язикова Федорівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від дідів Трохима Ковбаси і Федора Книрика. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 218, № 206, А («Козацкая голода и богачи-дуки. Оказанный богачам прием»).

114. Ой хмариться, туманиться, дрібний дощик іде. Записав Я.П. Новицький 9 травня 1887 р. в с. Нові Кайдаки Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Мартина Власовича Кравця-Заїки, 78 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 219, № 206, Б («Козацкая голода»).

115. Ой бобре, бобре. Записав Я.П. Новицький 14 серпня 1894 р. в с. Варварівка Павлоградського пов. Катеринославської губ. від Олекси Хрисанфовича Якуби, 71 рік. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 213, № 203.

116. Ой не пугай, пугаченьку. (Козаки и Днепр. А). Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1887 р. у с. Кушугумівка Олександрівського пов. від діда Микити Джигиря, 88 р. Друкується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 76 – 77.

117. Ой не сам я йду слободою. (Козаки и Днепр. Б). Записав Я.П. Новицький 1875 р. у с. Вознесенка Олександрівського пов. від діда Василя Ганчаренка-Панасенка. Друкується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 77 – 78.

118. Я сам, молод, понад Дніпром хожу. (Днепр. Козак спрашиває у батька-Днепра правды). Записав Я.П. Новицький 4 серпня 1885 р. на остр. Хортиця, у курені на бакші від від Якова Леонтієвича Шутя, 65 р. з с. Вознесенки

Олександрівського пов. Катеринославської губ. Новицький Я.П. Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 79.

119. Горе мені на чужині (Казак и Днестр). Записав Я.П. Новицький 31 серпня 1903 р. на о-ві Хортиця на Дніпрі Катеринославського пов. від Антона Кухненка, 70 р., що зайшов з с. Григорівки, Попельнастовської вол., Верхньодніпровського пов. Друкується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 78 – 79.

120. Ой у полі козак блудить. (Козак выбивается из неволи). Записав Я.П. Новицький 31 серпня 1903р. на о-ві Хортиця на Дніпрі Катеринославської губ. від Антона Кухненка, 70 р., що зайшов з с. Григорівки Верхньодніпровського пов. Друкується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 8 – 9.

121. Ой літа, літа та соколенько. Записав Я.П. Новицький 28 грудня 1885 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Оксентія Федоровича Орла, 60 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 27.

122. Чорна хмара наступає. (Гибель турецького корабля. – Пожар в степи). Записав Я.П. Новицький 30 листопада 1887 р. у с. Вознесенка Олександрівського пов. від Аніфата Сидоровича Дейни, 50 р. Друкується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 15.

123. Із-за гори сніжок летить. (Смерть козака). Записав Я.П. Новицький 5 травня 1909 р. в с. Синьогубівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Степаниди Сергієнко, 17 років. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 196, 196 зв. («На ту ж тему») укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 221, № 208, А («Смерть козака»), машинопис. У машинопису пропущено 5 рядок («А рученьки китайкою»), в 14 рядку «Мати пита» опущено посилання на Максимовича.

124. Шумить, гуде дібровонька. (Козак умирает под явором). Записав Я.П. Новицький 26 вересня 1887р. у с. Андріївка Олександрівського пов., Катеринославської губ. від Івана Васильовича Штепи. Публікується за виданням: Новицький Я.П Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – Ч. II, С. 87.

125. Ой ремезе, ремезочку. Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1888 р. у с. Язикове, Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Федора Михайловича Книріка. Публікується за виданням: Новицький Я.П. - Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – Ч. II, С. 87-88.

126. Ой козаченько гуляв. Записав Я.П. Новицький 30 січня 1888 р. у с. Краснокутовка Олександрівського пов. від Тита Саєнка, 55 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – Ч. II, С. 88

127. Ой по морю, морю Синему. (Кровавая битва козаков с турками). Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1888 р. в с. Язикове Катеринославського пов. від Федора Михайловича Книріка. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – Ч. II, С. 89.

128. Ой ще козак, ой ще не вмер. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1887 р. у с. Кушугумівка Олександрівського пов. від баби Секлети Проценкової. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – ч. 2, С.89. Останній рядок у виданні 1908 р. подано так: “Поки ще не згинув”. – № 10. Б., С.13 – 14.

129. Та не пиль з поля запиляється. Записав Я.П. Новицький січень 1875 р. у с. Ольгинське Маріупольського пов. від Демида Медведського. Друкується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 14.

130. Ой там за яром. Записав Я.П. Новицький 22 листопада 1888 р. від Докії Бикової, 40 р. із с. Малої-Михайлівки Олександрівського пов. Друкується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 14.

131. Ой у Лузі у темному. (Смерть кошевого). Записав Я.П. Новицький 8 червня 1885 р. у с. Вознесенці Олександрівського пов. від Грицька Шутя, 72 р., Степана Власенка, 80 р. Друкується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – ч. 2, С. 90. Назва у виданні 1908 р.

КРІПАЦЬКІ ПІСНІ

132. Ой була Польша, була Польша, та стала Україна. (Русская панщина – после польской). Записав Я.П. Новицький 5 грудня 1887 року в с. Кушугумівка, Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Микити Джигіря, 88 р. Друкується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С.114 – 115. Пояснення Джигіря публікується за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 82, 83, 84, 85 («Русская панщина после польской»). Ще один автограф цього тексту зберігається у ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 164, арк. 9, 9 зв., 10, 10 зв. Обидва записи певною мірою відрізняються один від одного, але це той самий варіант: очевидно, тексти ці записав Я.П. Новицький в різний час по пам'яті, або вони перероблялись для друку в останньому збірнику.

133. В неділеньку пораненько усі дзвони дзвонять. (Помещичьи атамань и приказчики). Записав Я.П. Новицький 30 листопада 1888 р. у сел. Язикове (колишнє панське) Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Федора Михайловича Книрика. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 115. Пояснення виконавця публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 86, укр. правопис.

134. Молодая дівчинонька, чого з лица спала? Записав Я.П. Новицький 27 липня 1897 р. в с. Олександрополі (?) Павлоградського пов. Катеринославської губ. від Пилипа Омеляновича Грох-Гордієнка, 58 років. Публікується за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 88, 88 зв., укр. правопис. Друга примітка публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 117.

135. Наступила чорна хмара. (Тоже в сел. Недержино). Записав Я.П. Новицький 15 серпня 1894 р. у с. Варварівка Павлоградського повіту, від баби Палажки Соколихи, 67 років. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 117 – 118.

136. Життя наше, життя наше. Записав Я.П. Новицький 30 листопада 1888 р. в с. Язикова Федорівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Федора Михайловича Книрика. Публікується

вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 89, укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 135, № 137, троху поправлено.

137. В неділеньку рано-пораненько. Записав Я.П. Новицький 21 серпня 1894 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від баби Катерини Козлихи-Грабської. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 136, № 138. Внизу аркуша рукою Новицького написано посилання на варіанти: Чубинський і т.д. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 299

138. Ой летіла зозуленька через пусті села. (После панщини). Зходячого рукопису, 1884 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 118 – 119.

РЕКРУТСЬКІ ТА СОЛДАТСЬКІ ПІСНІ

139. Поза ярмом, ярмом. Записав Я.П. Новицький 12 вересня 1891 р. у с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Грабської, 17 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 61. – № 65.

140. Що вчора з вечера. Записав Я.П. Новицький у листопаді 1879 р. у Конських Роздорах Олександрівського пов. Катеринославської губ. від партії рекрутів. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 62. – № 66.

141. Ой зачула парня доля. Записав Я.П. Новицький 19 листопада 1887 р. у Олександрівську Катеринославської губ. від партії слобожан-рекрутів. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 62. – № 67.

142. Вийду я на могилу. Записав Я.П. Новицький 6 грудня 1887 р. у с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Овксентія Орла. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 62 – 63. – № 68.

143. Козак орлика питається. Записав Я.П. Новицький 3 червня 1886 р. у с. Письмачеве Катеринослав. пов. Катеринославської губ. від Ганни Уласов. Шевченко. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 63. – № 71.

144. Не жаль мені ні на кого. Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1888 р. у Федорівці (Язикове) Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Аксинії Максимівни Книрички, 50 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 64. – № 73.

145. Через гору шлях-дороженька. Записав Я.П. Новицький 1877 р. в с. Синельниково Павлоградського пов. Катеринославської губ. від Олександри Чепелівської. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 123, 123 зв., укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 185, № 175, машинопис. Тут пропущено 3 рядок, в 6-му: “Тіко пройшов государській набор”.

146. Ой ти зіма, ти зіма. Записав Я.П. Новицький 2 жовтня 1875 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Павла Назаренка, 30 років. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 124, 124 зв., укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 186, 186 зв., № 176. напис, має певні фонетичні відмінності. У 24 рядку: “Каріх очей не теряй”.

147. У зеленому гаю. Записав Я.П. Новицький в с. Ольгінському Маріупольського пов. Катеринославської губ. від поляка Маєвського. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 7, № 2, укр. правопис (кулішівка).

148. Із-під гаю, право, с-під Дунаю. Записав Я.П. Новицький в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Кузьми Марченка. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 8, № 8, укр. правопис.

149. С-під ліса-лісочка. Записав Я.П. Новицький в с. Михайлівка Маріупольського пов. Катеринославської губ. від учителя Д. Трухманова. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 8, № 9, укр. правопис.

150. Ой з-за гори виступає хмара. Записав Я.П. Новицький в селі Письмачеве Катеринославського повіту в червні 1887 року від Ганни Шевченко.

ЧУМАЦЬКІ ПІСНІ

151. Ішов чумак дорогою, думає, гадає. Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1887 р. у Вознесенці Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Аніфатія Дейни. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 54 – 55.

152. Казав, казав Довгоруц. Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1888 р. в с. Язикова Федорівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Федора Михайловича Книрика. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 126, 126 зв., А, укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 192, 192 зв. № 182, машинопис. Тут після тексту пісні подано посилання на варіанти: «Ср.: Рудченко, Чумацк. песни. 102-105; Чубинский V, 1052; «Основа» 1862, V, 98; Метлинский, «Народн. песни» 496».

153. Ой за гаєм зелененьким. Записав Я.П. Новицький у червні 1886 р. у с. Письмачеве, Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Ганни Уласовни Шевченко. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С.55 – 56.

154. Ой світ, мати, ясний. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1887 р. у Кушугумівці Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Микити Джигіря, 88 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 56.

155. Заснув чумак, заснув козак. Записав Я.П. Новицький 3 вересня 1894 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від баби Катерини Козлихи-Грабської. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 128, В, укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 191, № 181.

156. Збірالیся чумаки. Записав Я.П. Новицький 1884 р. в с. Васиновка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда

Вариводи. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 130, Д, («Разгул»), укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 195, № 185, машинопис – ідентична.

157. Ой ходив чумак сім год по Дону. Записав Я.П. Новицький 17 вересня 1894 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Машталяра і баби Грапихи. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 134, 134 зв., Г, укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 197, 197 зв., № 187, машинопис без суттєвих змін.

158. Ой у полі два явора. Записав Я.П. Новицький 18 серпня 1894 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Кузьми Лутая, 74 роки. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 131, А («Заболевание и смерть в дороге»), укр. правописом. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 198, № 188, машинопис. Копія має деякі відмінності в тексті: 5 рядок: «Нехай їдуть за гряницю»; 6 рядок: «Як приїхав отець-мати»; 9, 10, 11 рядки: «Мій синочку»; 12 рядок: «Не журися, моя мати, не вдавайся в тугу»; 14 рядок: «Велю собі, моя мати».

159. Ой у полі криниченька. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1884 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Кузьми Лутая, 73 роки. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 132, Б, укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 199, № 189, машинопис без змін.

160. Ой мати сина спородила. Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1887 р. у Вознесенці Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Аніфата Дейни-Сидоренка. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 58.

161. А. Вилетів пугач на могилу (Смерть чумака Макара в дороге. А.). Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1888 р. у с. Язикове Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Федора Михайловича Книріка. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 57 – 58.

Б. Злетів пугач на могилу (Смерть чумака Макара в дороге. Б.). Записав Я.П. Новицький 9 травня 1889 р. в с. Язикова Федорівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Трохима Ковбаси, 90 років і

Федора Михайловича Книрика, 62 роки. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 133, В, укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 196 № 186 («Смерть чумака Макара в дорозі»).

162. Ой горе тій чайці. Записав Я.П. Новицький 1 січня 1885 р. в с. Новогупалівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Юхима Півня, 55 років. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 136 («Чайка») український правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 201, № 191, машинопис без змін.

БУРЛАЦЬКІ ТА НАЙМИТСЬКІ ПІСНІ

163. Віють вітри все буйнії. (Бегство бурлак за Дунай). Записав Я.П. Новицький 12 січня 1886 р. у с. Покровському Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнкової, 46 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 9.

164. Летів орел по той бік моря. (Козак горює по родині). Записав Я.П. Новицький 26 грудня 1885 р. у Ново-Гупалівці Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Євлампія Собакаря. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 76.

165. Говорять пани, говорять ляхи. (Сироти-бурлаки). Записав Я.П. Новицький 12 січня 1886 р. у Покровському Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнкової. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 81 – 82.

166. Зелений дубочок на яр похилився. Записав Я.П. Новицький 12 січня 1886 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 33, № 37, Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 36.

167. Ішов козак з Дону. Записав Я.П. Новицький 26 грудня 1885 р. в с. Новогупалівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від

Євлампія Собакаря, 70 років. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 204 («Безпечный козак клянєт свою долю»), укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 68, № 72, машинопис без змін.

168. Колись була роскіш-воля. Записав Я.П. Новицький 21 січня 1881 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Катерини Графської, 70 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 64, № 68. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 41.

169. Що в полі могила. Записав Я.П. Новицький в с. Благодатне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Михайла Шевчука. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 6, 6 зв., укр. правопис. Внизу примітка: «Из рукописного сборника народ. учителя Я.П. Новицкого».

170. Летів орел через море. Записав Я.П. Новицький 13 червня 1894 р. в м. Нікополь Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Дмитра Степановича Биковського, 78 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 66, № 70. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 76.

171. Пусти мене, мати. Записав Я.П. Новицький 6 травня 1884 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Дарії Марченкової, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 101, 101 зв. № 103. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 61, 61 зв. Ця і наступна пісня мають генетичну спорідненість із строковими піснями, хоча Я.П. Новицький зарахував їх до сімейно-побутових.

172. Дала мати доньку. Записав Я.П. Новицький 8 травня 1885 р. в с. Новогупалівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Івана Легези. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 99, 99 зв., № 101. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 57, 57 зв.

ГАЙДАМАЦЬКІ ПІСНІ

173. Ой на горі-горі пшениченька яра. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Микити Джигіря, 88 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 206, № 196 А («Марусенька пани и пахолы. Пани узнает лошадей у пахолы и догадывается о

смерти мужа»).

174. Ой горе, горе, безщастная доле. Записав Я.П. Новицький 6 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Оксентія Федоровича Орла. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 163, 163 зв. («Марусенька-пани и гайдамаки. Пани узнает лошадей мужа и догадывается о его смерти»).

175. Ой сніг іде і зима буде. (Левенець). Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1888 р. в с. Язикове Катеринославськ. повіту від Федіра Мих. Книрик. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.29 – 30.

176. Ой сніг іде. (Янчур). Записав Я.П. Новицький 6 грудня 1887 р. в Кушугумівці Олександр. п. від Оксентія Федор. Орел, 65 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.30.

177. Ой з-за гори, із-за Кам'яної та чорная хмара. (А. Джарменко и Кумпаненко). Записав Я.П. Новицький 5 грудня 1887 г. в Кушугумівці Олександр. п. від Микити Джигіря, 88 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 35.

178. Ой понад яром, та понад Каланчаком, а чорная хмара. (Б. Тополенко и Жолденко). Записав Я.П. Новицький 18 вересня 1887 р. в Слобідці, передмістя м. Олександрівська від Івана Михайлов. Гетьман, 78 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 35 – 36.

179. Ой в Кієві на ринку. (Мережа)¹. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександр. п. від Микити Джигіря, 88 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского прав-

¹ Козак – гайдамака. Співак. (прим. у тексті).

лення, 1894. – С. 32 – 33.

180. В неділеньку рано-пораненько як сонечко сходить. (Желізняк и Гнида). Записав Я.П. Новицький 10 вересня 1887 р. в с. Язикове (Федорівка), Катер. п. Від Трохима Степановича Ковбаси, 95 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 38.

181. А хто хоче на світі зажитися. (Кармалюк. А). Записав Я.П. Новицький 18 березня 1887 року в Андріївці Олександр. повіту від Олени Вишневської. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 39.

182. Славний хлопець Кармалюга (Кармалюк. Б.) Записав Я.П. Новицький 11 листопада 1885 р. в с. Веселе Таврій. губ. Мелітоп. пов. від Палажки Онищенкої (Смолівна по-вуличному). Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 40.

183. Кармалюга гарний хлопець. Записав Я.П. Новицьк. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 164, арк. 13, російська орфографія. Зверху надпис: «Песня». Знизу: «Конец».

184. Ой поїхав та пан Лебеденко у млин за мукою. (Лебеденко). Записав Я.П. Новицький 19 лютого 1885 р. в с. Вознесенівка Олекс. п. на Дніпрі від Кузьми Лутай, 73 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 64.

185. Над нашими воротами чорна хмара наступала. Записав Я.П. Новицький в с. Благодатне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Карпа Ніщети. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 7 зв, № 5 («Лебеденко»), правопис український, зверху над текстом надписано: «Гайдам».

186. Ой чули ви, люди. (Вор Засорин. А). Записав Я.П. Новицький 15 вересня 1888 р. в с. Вознесенка Олекс. п. від Осипа Шуть. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 –

1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 40 – 41.

187. Ой у Хачевані Засорин гуляє. (Вор Засорин. Б). Записав Я.П. Новицький 23 червня 1888 р. в с. Покровське Олекс. п. від Агафії Саєнко. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 40 – 41.

188. Ой Дунай-Дунаю, Дунай глибоченький. Записав Я.П. Новицький 12 січня 1886 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнко. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 168, український правопис («Вдовин син»). Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 208, № 198 – машинопис без змін.

189. Пили, пили, чорноморці, пили та гуляли. Записав Я.П. Новицький 21 червня 1894 р. в с. Добровілля Павлоградського пов. Катеринославської губ. від Палажки Дмитрівни Соколихи, 60 років. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 169 («Чорноморцы отбивают добычу у разбойников»), правопис український. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 220 № 207 («Чорноморцы») – машинопис. Тут додано 4 рядок, якого не було.

190. Ой у лісі, в лісі, на прекраснім місті. Записав Я.П. Новицький в с. Володимирівка Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Володимира Соменка. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 8 зв, № 10, український правопис. Зверху надписано: «Гайдам». Додаток до розділу¹:

191. Ой бандуро моя, золотая (Козацкая вирша. А–Б–В.) Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 49 – 51.

192. Гайдамацкая вирша. Записав Я.П. Новицький з картини в м. Олександрівську. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 227 № 214.

¹ Різні варіанти твору називають то козацькою, то гайдамацькою віршею.

РОДИННО-ПОБУТОВІ ПІСНІ

ПІСНІ ПРО КОХАННЯ

193. Соловей маненький. Записав Я.П.Новицький 1885 року в с. Веселе на Конці від Палажки Смолівни. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.65.

194. А. Дуб на березу верхом похилився. (**Козак и конь. А**). Записав Я.П.Новицький 24 квітня 1885 р. у с. Андріївка на Дніпрі Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Василіси Біянтовської. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.65-66.

Б. Ой час пора, мати, сина оженити. (**Козак и конь. Б**). Записав Я.П.Новицький 12 січня 1886 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнкової. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.66-67.

В. Та добре ж тобі, пане, сидіть с чарочками. (**Козак и конь. В**). Записав Я.П.Новицький 29 грудня 1887 р в с.Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Микити Джигіря, 88 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.67.

195. Ой за гаєм, гаєм зелененькім. Записав Я.П.Новицький 22 листопада 1888 р. в с. Мала Михайлівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Авдоті Бикової, 40 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.67.

196. А у броду, броду. Записав Я.П.Новицький 29 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дідів Овксентія Орла і Микити Джигіря. Публікується за виданням:

Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.68.

197. Ой з-за гори-гори. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дідів Оксентія Федоровича Орла і Микити Джигіря. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 35, № 39. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 29.

198. Ой в городі, та в Катеринодарі, в великому замку. Записав Я. П. Новицький 1885 р. в с. Мало-Михайлівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палагеї Косьяненко. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.68.

199. Ой за яром, яром пшениченька ланом, в долині овес. Записав Я. П. Новицький 3 червня 1886 р. в с. Письмачевка, Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Ганни Шевченко, 17 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.68-69.

200. Ой посівав козак жито та й понад горами. Записав Я.П. Новицький 12 травня 1885 р. в с. Весела Мелітопольського пов. Тавричеської губ. від Палажки Онищенко, 18 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.70.

201. Ой в саду, в саду винограду. Записав Я.П. Новицький 16 вересня 1891 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Графської 17р. і Оксани Забарної, 18р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.85.

202. Коло млина калина. Записав Я.П. Новицький у 1885 р. в с. Покровськ Олександрівського пов. Катеринославської губ. Друкується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.94.

203. Ой ти, селезень. Записав Я.П. Новицький у 1874 р. в с. Ольгінське, Маріупольського пов. від баби Марчихи. Друкується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 94 – 95.

204. Ой гаю, мій гаю. Записав Я.П. Новицький у 1874 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. від Євфима Сошенка. Друкується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.96

205. Посіяла гречку над водою. Записав Я.П. Новицький у 1877 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Павла Назаренка. Друкується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.97.

206. Ой у полі дві тополі. Записав Я.П. Новицький у 1876 р. в с. Ольгінське, Маріупольського пов. від Гната Вергуна. Друкується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.97.

207. Ой підпалю куль соломи, горить – не палає... Записав Я.П. Новицький у червні 1887р. в с. Письмачове Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Ганни Шевченко. Друкується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.98 – 99.

208. Попід мостом, мостом. Записав Я.П. Новицький 25 квітня 1885 р. в с. Андріївка (Іваненково), Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Орини Фень. Друкується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 100.

209. Чом, соловей, не співаєш? Записав Я.П. Новицький 9 грудня 1887 р. в м. Олександрівськ Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Кушугумівської дівчини Пріськи Лісової. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 го-

дах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.101.

210. Як піду я до млина. Записав Я.П. Новицький 24 квітня 1885р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Орини Фень. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.101.

211. Та лечу, скачу, гірко плачу, Записав Я.П. Новицький у 1885р. в с. Петровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Пелагеї Саенко. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.101.

212. Ой у лузі, та й при лужечку, червона калина. Записав Я.П. Новицький 3 червня в с.Августинівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Василіси Курта Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.103 – 104.

213. А по той бік гора. Записав Я.П. Новицький [?] 25 липня 1921 р. в Олександрівській Слобідці, передмісті м. Олександрівська, від Віри Кузьминої, 18 років. Публікується вперше за рукописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. 164, арк. 11, 11 зв. Пісня записана фіолетовим чорнилом красивим жіночим почерком, українською сучасною орфографією.

214. По цей бік гора. Записав Я.П. Новицький 4 жовтня 1913 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від дівчини Олександри Савченко, 21 рік. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 34, № 38. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 17. Ще одна копія (од. зб.. 144, арк. 16, 16 зв.) має певні розбіжності в тексті: «По цей бік гора, по той бік крута»; «Ой напій коня з рубленої криниченьки»; «Серед двору три куці калини»; «Чого не цвіла»; «Есть у мене коріннячко».

215. Котилася зоря з неба. Записав Я.П. Новицький 31 серпня 1903 р. на острові Хортиця від Антона Кухненка, 70 років, захожого із с. Григорівка Верхньодніпровського пов. Катеринославської губ. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 42, № 46.

216. Ой не шуми, дуже. Записав Я.П. Новицький. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 164, арк. 6.

217. Ой добрая година була. Записав Я.П. Новицький 10 вересня 1896 р. в с. Покровське Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Назарія Федоровича Бутуза-Бондаренка, 76 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 72, № 76. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 37.

218. Ой дуб зелененький на воду схилився. Записав Я.П. Новицький 30 травня 1894 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Катерини Графської, 74 роки. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 80, № 82, В.

219. Ой дуб на березу верхом похилився. Записав Я.П. Новицький 31 серпня 1903 р. на острові Хортиця від Антона Кухненка, 70 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 79, № 82, Б.

220. Ой у полі криниченька. Записав Я.П. Новицький 4 жовтня 1909 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від дівчини Олександри Савченко, 21 рік. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 48, 48 зв., № 52. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 77, 77 зв.

221. Над моїми воротами чорна хмара стала. Записав Я.П. Новицький 30 листопада 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Пріськи Лісової. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 51, № 55. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 18.

222. Ой у полі в широкім роздолі. Записав Я.П. Новицький 1870 р. в м. Олександрівську від Килини Хотьківни, 18 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 32, № 36. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 35.

223. Ой під дубком, під дубком. Записав Я.П. Новицький 1886 р. в с. Гаврилівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Параски Найбородіної. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 164, арк. 2. Російська орфографія.

224. Ой не спиться не лежиться. Записав Я.П. Новицький 31 травня 1875 р. в с. Старі Койдаки Катеринославського пов. Катеринославської губ. від лоцмана Осипа Шевченка, 65 років. Публікується вперше

за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 22, № 26. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 27.

225. Червона калина, зелене деревце. Записав Я.П. Новицький 15 травня 1884 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Палажки Саєнко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 25, № 29. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 22.

226. Як у саду, так і в лісі. Записав Я.П. Новицький 12 травня 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Палажки Саєнкової. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 26, № 30. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 23.

227. Йшли корови із діброви, а бичечки с поля. Записав Я.П. Новицький 26 лютого 1885 р. в с. Балабино Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Федори Козовієвої. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 29, № 33. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 30.

228. За тучами, за хмарами сонечко не сходить. Записав Я.П. Новицький 1879 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Кузьми Лутая-Бойченка. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 30, № 34. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 31.

229. Зелена дібровонька назад подалася. Записав Я.П. Новицький 14 травня 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Саєнко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 31, № 35. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 32.

230. Ой час, мати, жито жати. Записав Я.П. Новицький 14 травня 1884 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Саєнкової, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 74, № 78. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 67.

231. Казав місяць, рано зійду. Записав Я.П. Новицький 30 листопада 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Пріськи Лісової, 16 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 23, № 27. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 19.

232. Ой стану я та погляну на чорну хмару. Записав Я.П. Новицький 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 27, № 31. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 26.

ПІСНІ ПРО ЖІНОЧУ ДОЛЮ

233. Ой сама-ж я не знаю. (Милая тоскует по милом). Записана Я.П. Новицьким 13 лютого 1892 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від баби Катрі Графської, 67 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.76 – 77.

234. За тучами, за хмарами. Записана Я.П. Новицьким у 1879 р. в с. Вознесенка, Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Кузьми Лутай–Бойченка. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.96

235. Як вийду я за ворота, – зажурюся. Записана Я.П. Новицьким у 1885 р. в с. Петровське–Балабине Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Євдокії Камниги М. С. Трудницькою. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.98.

236. Ой ти зірка та вечерня. Записана Я.П. Новицьким у 1885 р. в с. Петровське–Балабине, Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Євдокії Камниги М. С. Трудницькою. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.98.

237. Та ходила дівка понад бережечком. Записана Я.П. Новицьким в с. Ново–Гупалівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления,

1894. – С.101-102.

238. Ой на морі дощ іде. Записана Я.П. Новицьким у 1884 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. від Івана Кулібаби. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 102 – 103.

239. Журавко, журавко. Записана Я.П. Новицьким у 1874 р. в с. Благодатне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від баби Ганки Пелепихи. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 103.

240. Із-за гори, гори. Записана Я.П. Новицьким 24 березня 1885 р. в с. Нескучне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Євфії Новицької. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 103.

241. Через мої ворота. Записана Я.П. Новицьким у 1875 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Івана Домбровського. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.104.

242. Головонька моя бідная. Записана Я.П. Новицьким у 1875 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Євфіма Сошенка. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии, 1894. – С. 104.

243. Коло млина вся калина, не калина – свекла. Записана Я.П. Новицьким 30 листопада 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Пріськи Лісової. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии, 1894. – С.104 – 105.

244. Мати сина недоростком оженила. Записана Я.П. Новицьким у січні 1885 р. в с. Ново-Гупалівка (Вербове) Олександрівського пов.

Катеринославської губ. від Єфима Півня. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии, 1894. – С.105 – 106.

245. Чоловіче, що думаєш. Записав Я.П. Новицький у 1885 р. в с. Ново–Гупалівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Марії Дворецької, 72 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии, 1894. – С. 108.

246. Поза яром, поза лугом. Записав Я.П. Новицький 8 січня 1881 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Марії Графської, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 86, 86 зв., № 87. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 68, 68 зв.

247. Ой горе, горе, що чужая країна. Записав Я.П. Новицький 4 грудня 1913 р. в с. Розумівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Катерини Старченкової, 70 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 87, № 88. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 71.

248. Ой там за яром брала дівчина льон. Записав Я.П. Новицький 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Саєнко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 103, № 105. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 63.

249. Хоч би мені неділі діждати. Записав Я.П. Новицький 4 грудня 1913 р. в с. Розумівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Катерини Старченкової, 70 років Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 104, № 106.

250. Як вирву я з рожі квітку. Записав Я.П. Новицький 9 березня 1885 р. в с. Балабино Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Христини Самсикіної, 16 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 91, № 92. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 45.

251. Як приїхав брат до сестри в гості. Записав Я.П. Новицький 11 лютого 1916 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Насті Савченко, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 91 зв., № 93. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 38.

252. Ти соловей, ранняя пташка. Записав Я.П. Новицький 27 грудня 1880 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської

губ. від Аврама Бабича, 70 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 93 № 95. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 46.

253. Ой поїхав мій миленький у поле орати. Записав Я.П. Новицький 24 квітня 1885 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Ярини Фень. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 94, № 96. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 47.

254. Ще соничко не сходило. Записав Я.П. Новицький 1874 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від баби Домбровської. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 100, № 102. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 59.

255. Та спасибі Богу. Записав Я.П. Новицький 6 грудня 1915 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Олександри Савченко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 126, № 128.

256. Ой мала я журитися. Записав Я.П. Новицький 12 серпня 1894 р. в с. Варварівка Павлоградського пов. Катеринославської губ. від баби Палажки Соколихи, 65 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 84, № 85. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 48.

257. Мати сина колихала. Записав Я.П. Новицький 27 грудня 1913 р. в с. Воскресенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Григорія Дереди. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 82, № 83.

258. Ой іди, нене, геть від мене. Записав Я.П. Новицький 15 вересня 1887 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 83, № 84. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 44.

ПІСНІ ПРО ДОЛЮ МАТЕРІ, ВДОВИ, СИРІТ

259. Ой сину ж мій, Іване. Записав Я.П. Новицький 30 травня 1894 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від баби Катерини Козлихи (Грабської), 74 роки. Публікується вперше за

машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 71, № 75. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 72.

260. Сини ж мої, сини. Записав Я.П. Новицький 1 жовтня 1885 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Павла Назаренка, 28 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 85, № 86. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 51.

261. Ой з-за гори, з-за лиману. Записав Я.П. Новицький 3 вересня 1894 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. Від

баби Катерини Козлихи-Грабської. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 116, № 118. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 50.

262. Ішла вдова долиною. Записав Я.П. Новицький у 1874 р. в с. Ольгінське, Маріупольського пов. Катеринославської губ. від баби Мокрини Козловської. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 85, № 86. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк.

263. Ой з-за гори-гори та буйний вітер віє. Записав Я.П. Новицький 23 червня 1888 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 69, № 73. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 52.

264. Ой, соловейко молоденькій, Записав Я.П. Новицький у 1875 р. в с. Благодатне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Кузьми Коваленка. Друкується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.95 – 96.

265. Пийте люди горілочку, а ви, гуси, воду. Записав Я.П. Новицький 13 лютого 1892 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від баби Катерини Козлихи-Грабської. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 102, № 104. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 62.

266. Щось у лісі гукає. Записав Я.П. Новицький 15 травня 1885 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від хлопця Івана Кулібаби. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 90, № 91. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 55. Очевидно, цей твір має ознаки сирітської пісні.

267. Гуляйте, дівчата. Записав Я.П. Новицький 6 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Пріські Лісової. Друкується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.108.

П'ЯНИЦЬКІ ПІСНІ

268. Ой так не було. Записав Я.П.Новицький 6 січня 1894 р. в м. Олександрівську Катеринославської губ. від Андрія Дмитровича Кравченка, 62 років. Александровск. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 111.

269. Моя жінка не п'яниця. Записав Я.П.Новицький в 1871 р. в с. Іванівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від компанії жінок. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 111.

270. Через гребельку іду. Записав Я.П.Новицький у 1774 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від баби Марчихи. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 111.

271. Ой напиймося, як нам хочеться. Записав Я.П.Новицький 29 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від баби Секлети Проценко. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 110.

272. Ой хмелю ж мій, хмелю. (Козак в корчме). Записав Я.П.Новицький у 1885 р. в с. Балабине Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Христі Самсикіної. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.77 – 78.

273. Як був я богат. Записав Я.П.Новицький 5 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Микити Джигіря. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 78.

274. Ой бре, море, бре. Записав Я.П. Новицький 23 грудня 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 122, № 124. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 80.

275. Ой куме, куме, добра година. Записав Я.П. Новицький 24 квітня 1885 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дячихи Василюни Біянтовської, 60 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 127, 127 зв., № 129. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 80, 80 зв.

276. Сусідоньки, голубоньки. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від молодичь: Секлети Проценкової, Химки Кишкіної, Олександри Панасенкової і Марфи Забарної. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 128, № 130. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 81.

277. У неділю п'ю, п'ю. Записав учитель С. Потапенко 1884 р. в с. Ляхове Ананіївського пов. Херсонської губ. від парубка Василя. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 129, № 131. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 78.

ЖАРТІВЛИВІ ПІСНІ

278. Стала да теща, стала да рідна. Записана Я.П.Новицьким у 1876 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від діда Дуброви. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 90.

279. Марусенько, серденько. (Иваненко, Василенко и козак Павло сам Предыбайло). Записана Я.П.Новицьким 6 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Авксентія Федоровича Орла. Близький варіант у супроводженні переказу записав Я.П. Новицький 12 січня 1894 р. в с. Кушугумівка Олександрів-

ського пов. Катеринославської губ. від дідів Оксентія Федоровича Орла та Андрія Кравченка. Переказ публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 241, 241 зв., 242, 242 зв., 243, 243 зв.

280. Наїхали козаки. (Запорожці у шынкарьки Приськи). Записана Я.П.Новицьким 18 вересня 1887 р. в передмісті Олександрівська (Слобідка) Катеринославської губ. від Івана Михайловича Гетьмана, 78 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 90 – 91.

281. Ой гоп сюди, туди. Записана Я.П.Новицьким у 1887 р. в с.Язикове Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Трофима Ковбаси, 95 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 92.

282. Ой що ж то за Микита. Записана Я.П.Новицьким 7 березня 1885 р. в с. Андріївна Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Якова Рибалки. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 92.

283. Оттой мені не до душі. Записана Я.П.Новицьким 14 листопада 1891 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Секрети Клименкової. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 92.

284. Сидір, Прохор та Борис. Записана Я.П.Новицьким 23 червня 1888 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від баби Ганни Саєнкової. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 92.

285. Ой учора із вечора трубочка курилась. Записана Я.П.Новицьким в 1875 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Михайла Маєвського. Публікується за видан-

ням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 110 – 111.

286. Чогось мені не прядеться. Записана Я.П.Новицьким у 1875 р. в с. Юльївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Степаниди Коваленкової. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 111.

287. Іде Христа улицею. (“Кошовий” Христа). Записана Я.П.Новицьким 11 червня 1894 р. в м. Нікополі Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Дмитра Степановича Биковського, 78 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 102 – 104.

288. Ой був ляшок морков'яний. Записана Я.П.Новицьким 15 травня 1877 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Василя Панасенка, 68 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 106.

289. Ой кивнула молодиця бровами на мене. Записана Я.П.Новицьким у 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Марії Сайєнко. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 109.

290. На колоді стояла. Записана Я.П.Новицьким 11 лютого 1887 р. в с. Нескучне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Єфимії Новицької. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 109.

291. Ой дід мідний. Записана Я.П. Новицьким 29 грудня 1887 р. в с. Кушугувівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від баби Секлети. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского

го правління, 1894. – С. 109.

292. Полюбила коваля. Записана Я.П. Новицьким 5 Травня 1885 р. в с. Петрівка Козелецького пов. Чернігівської губ. від Н.П. Іванової. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 109.

293. Терен, терен та й не хміль. Записана Я.П.Новицьким 24 квітня 1885 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Орини Фень, 18 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 110.

294. На вгороді шовковиця. Записав Я.П. Новицький 24 квітня 1885 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Орини Фень, 18 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 110.

295. Як до мене Яків приходив. Записав Я.П. Новицький 1875 р. в с. Нескучне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Єфимії Степанівни Боченкової, 20 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 163, № 161. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 88.

296. Ой Боже мій милостивий, що я наробила. Записав Я.П. Новицький 20 квітня 1885 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Мокрини Берестенкової, 40 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 47, № 51. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 20.

297. Поки не женився, поти не журився. Записав Я.П. Новицький 9 березня 1885 р. в с. Балабино Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Марії Пипченко, 18 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 179, № 178. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 53.

298. Як задумав старий дід. Записав Я.П. Новицький 1 травня 1875 р. в с. Гуляй-Поле Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Нечетова, 68 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ,

ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 120, № 122. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 69.

299. Ой було у баби та чотири дочки. Записав Я.П. Новицький 16 березня 1885 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Данила Феня, 70 років. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3 од. зб. 144, арк. 249, «Зяти бабы по вибору дочерей», український правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 139, № 159, машинопис.

300. На вулиці скрипка, бас. Записав Я.П. Новицький 8 січня 1881 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Уляни Графської, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 178 зв., № 177. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 54.

301. Їхав хлопець за снопами. Записав Я.П. Новицький 1876 р. в с. Володимирівка Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Палажки Дяченкової. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 164, № 162, А. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 99.

302. Ой під мостом, мостом. Записав Я.П. Новицький 1876 р. в с. Благодатне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Карпа Ніщети. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 164, № 162, Б. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 99.

303. Ішла, ішла дівчина бережком. Записав Я.П. Новицький 2 грудня 1885 р. в с. Новогупалівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Костянтина Бормакова. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 165, № 164. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 101.

304. Ой поїхав Савродим у поле орати. Записав Я.П. Новицький 25 квітня 1885 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Насті Гирманової, 20 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 117, 117 зв, № 119. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 66, 66 зв.

305. Як мені не ходить – мене кличуть. Записав Я.П. Новицький 5 грудня 1913 р. в с. Розумівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Катерини Остапівни Старченкової, 70 років. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 251, український правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 162, № 160, машинопис.

306. Оце ж тії чоботи, що зять дав. Записав Я.П. Новицький 15 січня 1885 р. в с. Новогупалівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Юхима Півня, 57 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 118, № 120. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 30.

307. Як приїхав жовнір до жида в аренду. Записав Я.П. Новицький 1876 р. в с. Ольгінському Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Якова Михайловича Козловського. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 177, № 176. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 97.

308. Як попав наш засідатель. Записав учитель С. Потапенко на хуторі Козачий Яр Ананіївського пов. Херсонської губ. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 180, № 170, «Сатира. Посвящение становому» Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 100. Ще одна копія там само, арк. 309.

309. Ой як пити, та й пити (Товарищ пьет з товаришем). Записав Я.П. Новицький 18 вересня 1887 р. в передмісті Олександрівська (Слобідка) Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Івана Михайловича Гетьмана, 78 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 79.

БАЛАДИ

310. Ой чи чули ви, люди, а про того Петруню. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Секлети Проценкової, 45 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.59 – 60.

311. Як поїхав пан вельможний к Білому царю служити. Записав Я.П. Новицький 26 грудня 1885 р. в с. Ново-Гупалівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Євтіхія Дворецького, 90 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления,

1894. – С. 60 – 61.

312. Ой Боже, Боже, с такою годиною. Записав Я.П. Новицький 14 листопада 1891 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Федора Баличина, Секрети Клименкової, Катрі Костенкової, Самійла Кищенка і Федора Кужушного (заміжніх і жонатих). Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.69.

313. Ой ти дубе кучерявий. Записав Я.П. Новицький 2 червня 1886 р. в с. Ігнатіївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчат – Зіньки та Надії Столицівни. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.69 – 70.

314. Ой у лісі, у лісочку. Записав Я.П. Новицький 20 квітня 1885р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Мокрини Берестенкової, 40 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.71.

315. А чи моя недоленька, чи моє нещастя. Записав Я.П. Новицький 18 травня 1875р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Кузьми Лугай-Бойченка. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 71 – 72.

316. А. Ой ішов козак з Дону. Записав Я.П. Новицький 12 січня 1886 р. в с. Покровське, Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнкової. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.73.

317. Б. Ішов козак із Дону додому. Записав Я.П. Новицький у грудні 1885 р. в с. Вербове Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Єлизавети Лєгезіної. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типо-

графія губернського правління, 1894. – С.73.

318. А. Жила вдова на Подолі. Записав Я.П. Новицький 20 квітня 1885 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Арсенія Черновола, 97 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1903 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1908. – С.16 – 17.

319. Б. Шинкаренко молода. Записав Я.П. Новицький у 1884 р. в с. Мало-Михайлівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палагеї Касьяненко. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1903 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1908. – С. 18.

320. Ой ясенько сонечко сходє. Записав Я.П. Новицький 14 листопада 1891 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від челяді: Катрі Костенкової, Секрети Клименкової, Федори Баличина, Самійла Кищенка і Федора Кожушного (заміжніх та жонатих). Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1903 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1908. – С.75.

321. По бережку вітер хвилю гонє. Записав Я.П. Новицький 3 червня 1886 р. в с. Письмачівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Ганни Уласівни Шевченко, 17 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 75 – 76.

322. Сади мої, сади процвітають... Записав Я.П. Новицький 22 листопада 1888 р. в с. Мала Михайлівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від . Авдотї Бикової. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1903 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1908. – С. 85.

323. Як приїхав мій милєнкій з городочка. Записав Я.П. Новицький в січні 1876 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Андрія Ігнатєнка. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. –

Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 85 – 86.

324. Як приїхав мій миленькій с поля. Записав Я.П. Новицький в січні 1875 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Василя Сошенка. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.95.

325. Уляно, Уляно, чого в лузі блудиш. Записав Я.П. Новицький в 1874 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Аніфата Дейнеги–Сидоренка. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 97.

326. А при лужку, при крутому бережку. Записав Я.П. Новицький 30 листопада 1887р. в м. Олександрівську Катеринославської губ. від Кушугумівської дівчини Приськи Лісової. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.97 – 98.

327. Ой виїду я тай гукну. Записав Я.П. Новицький 25 лютого 1885 р. в передмісті м. Олександрівська (Слободці) Катеринославської губ. від дівчини Віри Шевцової, 19 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 89.

328. А сьогодні субота. Записав Я.П. Новицький у 1885 р. в с. Балабине Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Ївги Орлової М.С.Трудницькою. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 100.

329. Ой ти дубе, дубе. Записав Я.П. Новицький 26 лютого 1885 р. в с. Петрівське (Балабине) Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Федори Козевієвої. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 100.

330. Як посіяв козак гречку, Записав Я.П.Новицький 14 грудня

1887 р. в м. Олександрівську Катеринославського пов. від дівчаток: Ольги, Марії, Химочки, Марусі, Оксани і хлопчика Кості. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 107 – 108.

331. Жила, жила удова. Записав Я.П. Новицький 2 лютого 1885 р. в с. Вербове Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Полікарпа Перехреста, 70 років. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 213 («Вдова выдает дочь за сына»), український правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 73, 73 зв. № 77 («Брат и сестра». («Кровосмешение»)) – машинопис. Відмінності текстів незначні.

332. Не ходи, козаче, понад берегами. Записав Я.П. Новицький 6 вересня 1889 р. в с. Краснокутівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчат Явдохи і Палажки Самарських. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 24, № 28. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 21.

333. Пиля, пиля Немериха на меду. Записав Я.П. Новицький 28 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Оксентія Федоровича Орла, 65 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 97, 97 зв., № 99. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 307, 307 зв. Ще одна копія там само, арк. 65 – варіант неповний, пропущені 3, 4, 5, 6, 9 рядки та останні 6 рядків.

334. Ой сербине, сербиночку. А. Записав Я.П. Новицький 29 липня 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнко, 52 роки. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 52, 52 зв., № 56. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 73.

335. Ой сербине, сербиночку. Б. Записав Я.П. Новицький 7 липня 1875 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Павла Назаренка. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 1, 1 зв., українським правописом («драгоманівкою»). В правому нижньому кутку на звороті рукою Новицького зазначено: «Из рукоп. сборн. народн. учит. Я.П. Новицкого».

336. Ой чий ж то сірі воли по горі ходили. А. Записав Я.П. Новицький 25 лютого 1885 р. в м. Олександрівську Катеринославської губ. від

Віри Шевцівни, 18 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 53, 53 зв., № 57. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 74. Ще одна – арк. 304.

337. Ой чиї ж то сірі воли по горі ходили. Б. Записав Я.П. Новицький 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від дівчини Палажки Саєнко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 75.

338. Та туман яром, та туман яром. Записав Я.П. Новицький 1 жовтня 1874 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Павла Назаренка, 30 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 53, № 59. Копія: там само, од. зб. 143, арк. 93; од. зб. 144, арк. 298.

339. Тихо, тихо Дунай воду несе. Записав Я.П. Новицький 20 квітня 1885 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Мокрини Берестенкової, 19 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 60, 60 зв., № 64, Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 34, 34 зв.

340. Ой у полі три доріжки різно. Записав Я.П. Новицький 16 березня 1885 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Ярини Фень, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 57, № 61. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 33.

341. Питалася дівчина молодого козака. Записав Я.П. Новицький 5 листопада 1895 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Катерини Графської, 75 років. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 250 («Мандрівка»), укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 61, № 65, машинопис.

342. Ой у полі на Подолі. Записав Я.П. Новицький в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Василя Сошенка. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 7, № 1, український правопис. Зверху над текстом примітка: «Баллада». Цей текст відкриває своєрідну добірку, яка озаглавлена таким чином: «Из рукописного сборника песен, собранных в Екатеринославской губернии народным учителем Я.П. Новицким» (арк. 7-10).

343. Ой при лужку та при крутому бережку. Записав Я.П. Новицький 15 вересня 1889 р. в с. Краснокутівка Олександрівського пов. Ка-

теринославської губ. від Палажки Самарської, 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 59, № 63. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 309.

344. Ой ковалю-коваленко. Записав Я.П. Новицький 13 вересня 1894 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від баби Катерини Козлихи (Грабської). Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 70 № 74. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 60.

345. Задумали рибалочки рибоньку ловить. Записав Я.П. Новицький 9 травня 1895 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Секлети Проценкової, 62 роки. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 75, № 79. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 40.

346. Ой сьогодні тута, а завтра поїду. Записав Я.П. Новицький 24 квітня 1884 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Ярини Фень. 17 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 115, 115 зв., № 117. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 56, 56 зв.

347. Ой поїхав милий у ліс. Записав Я.П. Новицький 6 квітня 1888 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Оксентія Федоровича Орла. 65 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 112, 112 зв., № 114. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 43, 43 зв.

348. Чом, соловейку, рано не щебечеш. Записав Я.П. Новицький 1886 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Агафії Саєнко. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 37, 37 зв., № 41. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 25, 25 зв.

349. Сподобила Василика в густім очереті. Записав Я.П. Новицький 13 вересня 1894 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від баби Катерини Козлихи-Грабської. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 38, № 42. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 24.

350. Сади мої, сади зеленіють. Записав Я.П. Новицький в м. Нікополь Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Дмитра Степановича Биковського, 79 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 106, № 108. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 58.

351. І дощ іде, і метіль мете. Записав Я.П. Новицький 18 травня 1885 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Палажки Саєнко, 18 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 36, 36 зв, № 40. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 28, 28 зв.

352. Ой у саду калинонька похилилась. Записав Я.П. Новицький 2 грудня 1915 р. в с. Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Олександрі Савченко, 23 роки. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 110, № 112 Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 308.

353. Як приїхав мій миленький з моря. Записав Я.П. Новицький 12 травня 1885 р. в с. Веселе Мелітопольського пов. Таврійської губ. від дівчини Палажки Смолівни. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 114, 114 зв, № 116. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 64, 64 зв.

354. Ой ясенько сонце сходе. Записав Я.П. Новицький 5 грудня 1915 р. в с. Верхне-Тарасівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від дівчини Олександрі Савченко, 23 роки. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 95, 95 зв, № 97. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 306.

ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

355. Ой вийду я на могилу. (Украинка – турецкая пленница). Записана Я.П.Новицьким 19 жовтня 1887 р. у с. Нескучне Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Єфимії Степанівни Новицької. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 4.

356. Та не спав я нічку не одну. (Бегство народа правобережной Украины в левобережную во времена руины). Записана Я.П.Новицьким 5 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Микити Джигіря, 88 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 5-8.

357. Оврамиха стара мати. (Овраменко). Записана Я.П.Новицьким 4 серпня 1887 р. в с. Федорівка (Язикове) Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Федора Михайловича Книріка, 60 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 9.

358. Ой Лимане, Лимане (Гетман Богданко (Рожинський) (1575 – 1576 рр.)). Записана Я.П.Новицьким у 1876 р. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Андрія Іващенко, 60 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 10 – 11.

359. Ой на горі та женці жнуть. Записав Я.П. Новицький 28 жовтня 1888 р. в с. Михайлівка-Лукашева Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Наума Григоровича Бабця, 70 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 211, 211 зв., № 201.

360. Ой Морозе, Морозенку, – ти славний козаче. (Морозенко, А). Записав Я.П. Новицький 15 червня 1884 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Степана Власенка, 80 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 11 – 12.

361. Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаче. (Морозенко, Б). Записав Я.П. Новицький 22 лютого 1891 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Івана Машталіра, 78 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 12.

362. Ой Морозе, Морозенку (Морозенко, В). Записав Я.П. Новицький в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Анатолія Дейни-Сидоренка. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 2, 2 зв., український правопис. Внизу на звороті рукою Новицького напис: «Из рукописного сборника народ. учит. Я.П. Новицкого».

363. Ой не знав козак, ой не знав Супрун, де б слави зажити. (**Супрун**). Записав Я.П. Новицький 31 січня 1888 р. в с. Краснокутівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Семена Ткаченка-Палія, 45 років. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С.35 – 36.

364. Ой понад дугами, понад берегами похилилися лози. (**Перебийнос, А**). Записав Я.П. Новицький 21 січня 1881 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Овксентія Орла і баби Катерини Козлихи. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С.

365. Ой ще ж я не встав. (**Перебийнос, Б**). Записав Я.П. Новицький 14 червня 1894 р. в с. Покровське Олександрівського пов. Катеринославської губ. (місце останньої Січі Запорозької). Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С.38 – 39.

366. В темному лісі, в зеленому гаї. (**Нечай, А**). Записав Я.П. Новицький в с. Язикове (на Дніпрі) Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Федора Михайловича Книрика, 60 років.

367. Ой з-за гаю, гаю, глибокого яру. (**Нечай, А**). Записав Я.П. Новицький 27 липня 1894 р. в с. Добровілля Павлоградського пов. Катеринославської губ. від діда Омеляна Остаповича Кашука, 84 років. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908.

368. Ой з-за гори, із-за кряжу. Записав Я.П. Новицький 10 вересня 1896 р. в с. Капулівка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Кіндрата Калиновича Дем'яченка, 75 років. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 148, 148 зв. («Нечай»), правопис український. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 209, 209 зв. («Нечай Варіант Б»), машинопис.

369. Із-за гори, й а з-за зеленого гаю. Записав Я.П. Новицький в с. Ольгінському Маріупольського пов. Катеринославської губ. від селянина Андрія Іваценка. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 7, № 3 а («Нечай»), український правопис Зверху надписана помітка «Хмельн.».

370. Із-за гори та із-за лободи. Записав учитель Д. Трухманов у селі Михайлівка Маріупольського пов. Катеринославської губ. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 7, 7 зв. № 4 б, український правопис. Пісня має деякі ознаки думи, можливо, це стиль виконавця.

371. А в Полтаві, на Шведській могилі. (Мазепа і Палій). А. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1887 р. в с. Кушугумівка, поблизу Великого Лугу, Олександрівського. пов. від Микити Джигіря (Слесарь), 88 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 16 – 17.

372. Ой у полі, в широкім, роздолі. (Мазепа и Палій). Б. Записав Я.П. Новицький 31 січня 1888 р. в с. Краснокутівка біля Великого Лугу, Олександрівського. пов. від Семена Ткаченка, по вуличному Палій. Переказ записав Я.П. Новицький 17 січня 1888 р. у с. Краснокутівка Олександрівського пов. від діда Євдокима Каплія, 70 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 17 – 20.

373. По тим боці огні горять, – нікому тушити. (Бедствіє України). А. Записав Я.П. Новицький 27 січня 1886 р. в с. Язикова, Катеринославського пов. від Федіра Михайловича Книрика, 60 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С.51 – 52.

374. Наварили ляхи пива, та не зшумували. (Бедствіє України). Б. Записав Я.П. Новицький 1 серпня 1887 р. в с. Вознесенка, острів Хортиця на Дніпрі, від діда Фоки Горянця, 73 р., і Кузьми Лутая, 75 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 52 – 53.

375. Зажурилась Україна, що нігде прожити. (Бедствіє України). В. Записав Я.П. Новицький 28 січня 1880 р. у с. Краснокутівка Олександрівського пов. Від діда Микити Самарського. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С.53.

376. Годі, годі, Понятовський, з Москвою воювати. (Понятовський). Записав Я.П. Новицький 6 січня 1894 р. в Олександрівську Катерино-

славської губ. від діда Андрія Кравченка. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 56 – 57.

377. Ой збиралися пани-генерали. (Набег Белгородской орды на Донщину). Записав Я.П. Новицький 5 грудня 1887 р. у с. Кушугумівка, Олександрівського пов. від Микити Джигіря, 88 років. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 57 – 58.

378. Збиралися славні козаченьки всі один в одного. Записав Я.П. Новицький 10 вересня 1896 р. в с. Покровське Катеринославського пов. Катеринославської губ., на річці Підпільній, від Федора Бутуза-Бондаренка, 76 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 223. № 210 («Набег орды на Донщину»).

379. Ой як крикнув, та гукнув сам отаман полковою. (Взятие Азова). Петро Васильов. Стогній, 70 років. Краснокутівка, поблизу Великого Лугу, Олександр. п., 17 січня 1888 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С.25 – 26.

380. Ой пише, пише сотник Поволоцький. (Взятие Измайлова). Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1888 р. у с. Язикова-Федорівка Катеринославського пов. від Федора Книрика. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С.26 – 27.

381. В неділеньку, як сонечко сходє. (Запорожцы в польской неволе). А. Записав Я.П. Новицький 13 червня 1894 р. у м. Нікополь від діда Дмитра Биковського. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 61 – 62.

382. Ой, пане наш, пане лементарю. (Тоже и запорожській ватажок Корж). Б. Записав Я.П. Новицький 5 грудня 1887 р. у с. Кушугумівка Олександрівського пов. від Микити Джигіря, 88 р. Переказ записав Я.П. Новицький 27 вересня 1887 р. с. Язикове, Катеринославського пов. від Трофима Семеновича Ковбаси, 89 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 62 – 63.

383. В неділеньку, як сонечко сходе. Записав Я.П. Новицький в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від діда Микити Снісаря-Джигуна. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 3, 3 зв., український правопис. У кутку сторінки дописано: «Из рукописного сборника народ. учителя Я.П. Новицкого». У збірнику 1908 р. (с. 62) подано уривок з цієї пісні (кінцівка).

384. Ой був в Січі старий козак на прозвіще Чалий. (Савва Чалый). А. (Песня и преданіе). Записав Я.П. Новицький 12 червня 1894 року у м. Нікополь Катеринославського пов. від діда Дмитра Степановича Биковського, 78 р. Публікується за виданням: Новицкий Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 65 – 68.

385. Запорожці-пани в Січі все п'ють та гуляють Б. Записав Я.П. Новицький 27 січня 1886 року в с. Язикове Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Федора Михайловича Книрика. Публікується за виданням: Новицкий Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 68 – 70.

Савва в народній пам'яті. Преданіе I. Записав Я.П. Новицький від діда Орла. Публікується за виданням: Новицкий Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. **Преданіе (II).** Записав Я.П. Новицький 14 січня 1885 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Андрія Халепи, 60 років. Публікується за виданням: Новицкий Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. **Преданіе (III).** Записав Я.П. Новицький 27 жовтня 1888 р. в с. Михайлівка (Лукашеве) Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Наума Григоровича Бабця, 62 років. Публікується за виданням: Новицкий Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908.

386. Був у Січі старий козак. Записав Я.П. Новицький у травні 1875 р. в с. Лоцманська Кам'янка Катеринославського пов. Катеринославської губ. від лоцмана Йосипа Омельченка. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 4, 4 зв, 5, український правопис. Додаток до пісні «Сава Чалий» IV. Записав Я.П. Новицький 1 липня 1894 р. в м. Олександрівську від Лавріна Прищепи, 67 років. Публікується вперше за автографом Я.П. Новиць-

кого: ІМФЕ ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 178, 178 зв., орфографія українська. У підготовленому в останні роки збірнику пісень Я.П. Новицький вклеїв фрагмент збірника 1908 р., де йдеться про Саву Чалого, з трьома додатками до пісні. Крім них, рукою ще дописав цей, четвертий переказ.

387. Лита, лита сызокрылый орел по широких долинах... Записав Я.П. Новицький 20 квітня 1885 р. в с. Юльївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Варнави Ереська, 50 років. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 47 – 48.

388. Та летив ворон та из чужих сторон, та летяче кряче. Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1889 р. в с. Краснокутївка від Микити Самарського, 61 року. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 48.

389. А. Ой під городом, та під Яласоветом. (Замыслы противъ запорожцевъ въ Москве). Записав Я.П. Новицький 12 січня 1886 р. у с. Покровске Олександрівського пов. від баби Агафії Саєнкової. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 83.

390. Б. Під городом Лебедином, гави, ворони літали. Записав Я.П. Новицький у 1884 р. в с. Мало-Михайлівка Олександрівського пов. Повідомив у рукопису вчитель Спиридон. Потапов. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 83 – 84.

391. Ой преслухайтесь, хлопці (Предчувствие запорожцев). Записав Я.П. Новицький 27 лютого 1891 р. у с. Кушугумівка Олександрівського пов. від діда Івана Машталяра, 78 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 84.

392. Ой Боже наш, милостівій, помілуй нас з неба. (Раззореніе Сечи). Записав Я.П. Новицький 12 червня 1894 р. у м. Нікополь, Катеринославського пов. від 78-літнього діда Дмитра Степановича Биковського. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исто-

рические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 84 – 85.

393. Ой чого, чого, славні запорожці. Записав Я.П. Новицький 13 червня 1894 р. у м. Нікополь Катеринославського пов. від діда Дмитра Степановича Биковського, 78 років. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 85 – 86.

394. По той бічок Базавлука лагері стояли. Записав Я.П. Новицький у 1885 р. в с. Ново-Гупалівка Олександрівського пов. від Логвина Несват. Додатки як коментар до тексту: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 224, 224 зв. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 86 – 87.

395. Ой Боже наш, милостивий, – помилуй нас з неба. Записав Я.П. Новицький 14 червня 1894 р. у с. Покровське, на р. Підпільній (колиш. Січ), Катеринославського пов. від діда Назара Федоровича Бутуз (Бондаренко), 74 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 87.

396. Ой пише, пише пан кошовий, з великого жалю. (Затруднительное положеніе Запорожцев. - Просьба о возвращеніи вольностей. Отказ царицы). Записав Я.П. Новицький у 1886 р. в с. Рождественка Олександрівського пов. від діда Волоха, 74 р. Повідомив у рукопису вчитель М.О. Назаренко. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 88.

397. Калнышевскій, последній кошової войска Запорожскаго. А. Записав Я.П. Новицький 15 червня 1884 р. на рибній ловлі на Дніпрі, поблизу острова Хортиці, від компанії дідів с. Вознесенки Олександрівського пов. Степана Власенка, 80 років, Кузьми Лугая, 74 років і Фоки Брянця 70 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 88. – 89.

398. Устань батьку, Калнишевскій, просять тебе люди.... Записав Я.П. Новицький у 1877 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. від Василя Панасенко (Гончаренко), 68 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 89.

399. Насіяли, наорали. (После раззоренія Сечи). Записав Я.П. Новицький 23 травня 1894 р. у с. Добровілля Павлоградського повіту від Палагеї Дмитрівни Соколихи, 67 років. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С.89 – 90.

400. Чорна хмара наступає, дробен дощик з неба. (После “руйновання” Сечи). Записав Я.П. Новицький 29 грудня 1884 р. у с. Вознесенка Олександрівського пов. від Кузьми Лугая, 74 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 90.

401. Ой Боже наш, милостивий! (Бегство запорожцевъ въ Турцію (1775 г.). А. Записав Я.П. Новицький 14 червня 1894 р. у с. Покровське Катеринославського пов. від 74-х річн. діда Назарія Федоровича Бутузя (Бондаренка). Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 91 –92.

402. Ой Боже наш, милостивий! Записав Я.П. Новицький у липні 1888 р. в с. Капулівка Катеринославського пов. від Микити Явтушенко, років 40. Варіант цей повідомлений Левом Васильовичем Падалкою. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 92 – 93.

403. Ой тепер же ми, славні запорожці, в великому жалю. Записав Я.П. Новицький. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 9, 10, № 4 («Тоже. Ист. Січі»), текст продано українським правописом (драгоманівкою).

404. Хвалилися запорожці Очаків достати. (После взятія Очакова). Записав Я.П. Новицький 27 вересня 1887 р. у с. Язикове Катеринославського пов. від Трофима Семеновича Ковбаси, 89 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 93 – 94.

405. Ой Боже наш, Боже милостивий. (Жалобы запорожцев). Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1888 р. у с. Язикове Катеринославського повіту від Федора Книрика. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатери-

нославщині. 1874 – 1903 г. – Катеринослав, 1908. – С. 94.

406. Ой запорожці, ви славі молодці. Записав Я.П. Новицький 14 червня 1894 р. в с. Покровське Катеринославського пов. Катеринославської губ. на р. Підпільній від Назара Федоровича Бутуза, 74 роки. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 224, № 211 («Запорожці в Турції»).

407. Ой Боже наш, Боже милостивий. Записав Я.П. Новицький 12 червня 1894 р. в м. Нікополь Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Дмитра Степановича Биковського, 78 років. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 225, № 212 («После падення Сечи»).

408. Ой тисяча, а ще й сімсот. (Переселеніе запорожцевъ на Кубань). Записав Я.П. Новицький на о-ві Хортиця на Дніпрі Катеринославської губ. від Антона Кухненка, 70 р. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Катеринославщине. 1874 – 1903 г. – Катеринослав, 1908. – С. 94 – 95.

409. Скурви сыны запорожци не добре зробили. Записав Я.П. Новицький 5 грудня 1887 р. у с. Кушугумівка Олександрівського пов. від Микити Джигіря, 88 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Катеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 46 – 47.

410. Ой крикнула біла лебедонька Дунай перепливше ... Записав Я.П. Новицький у січні 1885 р. в с. Ново-Гупалівка Олександрівського пов. від Логвін Несвата, 70 р. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Катеринославской губернии в 1874 – 1894 гг. – Харьков, 1894. – С. 47.

411. Самосуд Турбаевцев Записав Я.П. Новицький 13 лютого 1892 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. від баби Катерини Графської, 72 років. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Катеринославщине. 1874 – 1903 г. – Катеринослав, 1908. – С. 113.

412. Ой хотіли Базелівці весь світ пережити. Записав Я.П. Новицький 17 жовтня 1913 р. в с. Вознесенка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Аніфата Костянтиновича Дейни-Сидоренка, 73 роки. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 144, арк. 90, 91, 92, укр. правопис. Копія: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 139, 139 зв. № 140.

413. То не пил с поля летить. (Лопухин, А). Записав Я.П. Новицький в 1885 р. в с. Петровське-Балабине Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Івана Пелиха. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.51.

414. При долині, при лужку (Б). Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1887 р. в с. Вознесенка на Дніпрі Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Аніфата Дейни (Сидоренка). Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 51-52.

415. Ти Рассея, ти Рассея (Платов А), Про Платова казака). Записав Я.П. Новицький 15 червня 1882 р. в с. Вознесенка (остров Хортиця) Олександрівського пов. Катеринославської губ. від рибака Степана Власенка. Пісня передана українцем ламаною російською мовою. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 52 53.

416. Олександр І і Наполеон. Ой пише, пише король хранцузській аж до Білого царя. Записав Я.П. Новицький 26 вересня 1887 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Івана Васильовича Штепи, 43 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 53.

417. Смерть Олександра І., Ой поїхав Олександра (А) Записав Я.П. Новицький 26 вересня 1887 р. в с. Андріївка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Івана Васильовича Штепи, 43 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 53.

418. Щось у нашім Петербурсі, про щось не здорови, Б). Записав Я.П. Новицький 29 листопада 1887р. в с. Вознесенка (на Дніпрі) Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Аніфата Дейни (Сидоренка). Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущест-

венно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.54.

419. Світи, світи, місяцю (на смерть Александра І). Записав Я.П. Новицький 31 серпня 1903 р. на острові Хортиця від Антона Кухненка, 70 років, захожого із с. Григорівка Верхньодніпровського пов. Катеринославської губ. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 226, 226 зв., № 213 («На смерть Александра І»).

420. Ой ночка да темная. Записав Я.П. Новицький в с. Михайлівка Маріупольського пов. Катеринославської губ. від селянина Якова Рибалки. Публікується вперше за автографом Я.П. Новицького: ІМФЕ, ф. 29-3, од. зб. 91, арк. 7 зв., № 6, український правопис.

421. Ночкі темні, тучі громні. Записана Я.П. Новицьким в с. Вознесенці. Публікується за виданням: Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи (1764-1880) – Женева. – 1881. – С. 108.

АЛЕГОРИЧНІ ПІСНІ

422. Не пугай ти пугаченьку. Записав Я.П. Новицький 6 листопада 1885 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Авксентія Федоровича Орла, 60 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 80.

423. Ой не пугай пугаченьку.... Записав Я.П. Новицький 23 лютого 1881 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Івана Машталяра (Самарського), 78 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 80.

424. Ой бобре, бобре. Записав Я.П. Новицький 14 серпня 1894 р. в с. Варварівка Павлоградського пов. Катеринославської губ. від Олекси Хрисанфовича Якуби, 71 рік. Публікується вперше за машинописом: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 213, № 203.

425. У синему морі (Сокол и орел. Алгоритія, А). Записав Я.П. Новицький 31 травня 1894 р. в с. Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від баби Катерини Грабської. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собран-

ные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 107 – 108.

426. Побратався сокіл з сизокрилим орлом. (Сокол и орел. Аллегорія, Б). Записав Я.П. Новицький від учня Івана Дубровського, 16 років, с. Ольгінське, Маріупольського пов. Катеринославської губ. 9 травня 1876 р. У машинописі: ІМФЕ, ф. 4-3, од. зб. 143, арк. 214, № 204 13 та 14 рядки такі: - “Нема сокола літо, нема і другеє” та є примітка: Ср.: Чубинский, Труды, V. 851, а Друкується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С.109 – 110.

427. Складімось, братці, по таляру (Конь и орел). Записав Я.П. Новицький 28 грудня 1887 р. в с.Кушугумівка Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Авксентія Орла, 65 років. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С. 84.

428. Та не пыль с поля запыляється. Записав Я.П. Новицький у січні 1875 г. в с. Ольгінське Маріупольського пов. Катеринославської губ. від Демида Медведського. Публікується за виданням: Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я.П.Новицким в Екатеринославской губернии в 1874 – 1894 годах. – Харьков: Типография губернского правления, 1894. – С.86.

РОЖДЕСТВЕНСКАЯ ВІРША

429. Христос народився. Записав Я.П. Новицький 5 травня 1882 р. в Ново-Миколаївці Олександрівського повіту від Корнія Афанасійовича Шкребетань. Публікується за виданням: Новицький Я.П. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине. 1874 – 1903 г. – Екатеринослав, 1908. – С. 123 – 127.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абазин** 274
Авдієнко П. 50, 361
Антепович О. 8, 9
Антонович В. 7-10, 25, 29, 71,
89, 90, 113, 162, 244, 254, 272,
274, 276, 277, 283, 284, 286,
288, 296, 354
Апостол Данило 124, 334, 357
Бабєць Н.Г. 278, 314, 412, 416
Бабич А. 197, 395
Багалій Д. І. 124
Базилевські 335
Базилевський 335, 357
Байда (Вишневецький) 357
Баличин (Баличина) Ф. 237,
245, 404, 406
Балліна 87, 89, 116, 240, 246,
256, 264
Бантиш-Каменський Д. 124,
152, 272-274, 277, 297
Баторій Стефан 277
Безродний (Бездольний) І. 33
Безродний М. 77, 369
Безродний Ф. 357
Березовський І.П. 29
Берестєнкова М. 226, 239, 259,
402, 405, 409
Бельський, історик 277
Бец 272
Бикова А. 106, 162, 246, 387, 406
Бикова Д. 376
Биковський Д. 33, 92, 126, 139,
221, 266, 304, 308, 320, 321,
331, 374, 383, 400, 410, 415,
417, 419
Біднов В.О. 18, 19
Білий В.В. 8-10
Білий С. 322
Білозерський 124, 277
Білоус В. 59, 60, 71, 73, 363, 364,
368
Білоус Є. 56
Біцуріна П. 67, 366
Біянковська 39
Біянтовська В. 161, 211, 386,
398
Бобров Г.С. 156
Богуславка М. 357
Бойко А.В. 8
Бойченко Д. 62, 63, 365
Бормаков К. 230, 403
Бочєнкова Є.С. 225, 402
Братиця, бандурист 357
Бровко А. 8
Бровко Б. 8
Брюховецький І. 272
Брянець Ф. 324, 418
Булавін 126
Бутуз-Бондаренко Н.Ф. 32, 33,
175, 284, 301, 323, 327, 330,
390, 414, 417-419
Варивода 129, 380
Варнава Е. 317, 416
Васильченко К.Б. 36
Величко С. 274
Вергун Г. 169, 389
Вересай, бандурист 357
Вєтухов О. 13, 30, 351
Вишневецька О. 39, 149, 284
Владимирський-Буданов 354
Власєнко С. 107, 279, 324, 338,
412, 418, 420
Вовк З. 40, 88, 373
Волох 323, 418
Гатцук 150, 154, 223, 278

- Гетьман І.М. 147, 218, 233, 284, 399, 404
- Гірманова А. 231, 403
- Гладкий О. 277
- Гнатюк В.М. 11, 13, 16-18, 20
- Гнида 32, 38, 148, 356, 284
- Голіцин, граф 112, 294
- Голіцин В.В. 298
- Голий Г. 38, 308-312, 315, 355
- Головатий А. 322, 330, 331
- Головацький 87, 136, 143, 236, 304, 314, 317
- Голота, козак 357
- Горленко В.П. 8, 9
- Горянець (Горяпнец) Ф. 296, 414
- Грапиха 129, 380
- Графська А. 40, 87, 114, 166, 373, 378, 388
- Графська К.** 36, 138, 176, 184, 261, 333, 345, 382, 390, 392, 409, 420, 422
- Графська М. 59, 61, 65, 194, 364, 365, 394
- Графська У. 46, 48, 65, 67, 70, 71, 79, 229, 360, 361, 365-367, 370, 402
- Грінченко 333
- Грінченко Б.Д. 7, 20, 282
- Григоренко, бандурист 357
- Грох-Гордієнко Ф.О. 110, 377
- Гузенко П. 52, 69, 362, 367
- Гулий І. 64, 75, 365, 368
- Даниленко (Фершаленко)** 157
- Дворецька М. 193, 394
- Дворецький Є. 236, 404
- Дворяненко 321
- Дей О.І. 30, 31, 40, 369
- Дейна (Дейна-Сидоренко) А.С. 101, 125, 131, 248, 281, 334, 337, 340, 375, 379, 381, 406, 412, 420, 421
- Дем'янченко К.К. 288, 413
- Дерега Г. 200, 396
- Держачівна Ф. 53, 363
- Джарменко А. (Джамаренко, Жолденко) Р. 145, 146, 284,
- Джигірь М. 15, 37, 80, 95, 108, 109, 127, 142-144, 146, 147, 162-164, 210, 271, 291, 295, 300, 304, 332, 352, 370, 377, 380, 383, 284, 387, 398, 411, 413-415, 419
- Джанеєв М.В. 156
- Діденкова П. 83, 371
- Довбуш О. 29
- Довгун Ф. 33
- Долгорукі 126
- Долгорукий В.В. 126
- Долгорукий-Кримський В.М. 126
- Домборвская 199
- Домбровський І. 191, 394
- Дорогобід К. 38, 123
- Дорошенко Д. 272, 273, 278
- Драгоманов М. 7, 8, 10, 11, 13, 14, 20, 25, 26, 29, 30, 32, 34, 71, 89, 90, 93, 113, 162, 244, 254, 276, 277, 283, 284, 286, 288, 296, 320, 323, 354, 421
- Дуб, бандурист 357
- Дуброва 214
- Дубровський І. 346, 422
- Дука І. 274
- Дьяченкова П. 229, 402, 403
- Єфименко О.Я.** 333, 335, 357
- Жмуть** 33
- Жолденко 145, 146, 284
- Забарна М.** 212
- Забарна О. 79, 80, 166, 370, 388

Залізняк М. 32, 38, 148, 356,
284, 399
Закревський 101, 135, 202, 264,
278, 286, 314, 317
Залюбовський Г.А. 12, 18, 25
Засорін 153, 154, 385
Іваннікова Л. 8, 24, 35
Іванова М.П. 224, 401
Івашенко А. 277, 289, 358, 411,
413
Ігнатенко А. 247, 406
Ірод 349, 350
Іскра 274
Казимір, польський король 296,
297
Калимова П. 80, 370
Каллаш 294
Калнишевський П. 27, 320, 321,
322, 324, 356
Калюжний А. 47, 68, 69, 360,
366
Камнига Є. 186, 393
Канкрін 108, 109
Каплій Є. 294, 413
Капніст 334, 357
Кармалюк У. 29, 30, 148-151,
284, 385
Касьяненко П. 44, 76, 244, 360,
387, 405
Катерина II, імператриця 35,
318, 323, 325, 327, 328, 330, 331
Катилін А. 25
Кашук О.О. 287, 413
Кішка С. 357
Кішкина Х. 212, 398
Кищенко С. 237, 245, 404, 406
Клименко (Килимова) П. 81,
83, 84, 370, 371, 372
Клименкова С. 219, 237, 245,
400, 404, 406
Книрик М. 15, 352
Книрик Ф.М. 86, 93, 103, 105,
110, 112, 126, 133, 134, 144,
276, 286, 295, 303, 311, 330,
373-377, 380, 381, 383, 411-
415, 419
Книричка А.М. 118, 379
Коваленко 112, 113
Коваленко К. 204, 397
Коваленкова С. 220, 400
Ковбаса Т. 37, 93, 134, 148, 218,
305, 329, 374, 381, 284, 399,
415, 419
Козевиєва Ф. 251, 391
Козлиха-Грабська (Козлиха,
Козлиха-Графська) К. 113,
128, 202, 203, 205, 262, 266,
283, 378, 380, 396, 397, 409,
410, 412
Козловська М. 203, 396
Козловський Я.М. 232
Козовієва Ф. 181, 407
Колесса Ф.М. 15-18, 30, 31, 40
Колибаба, бандурист 357
Комаров М. 314, 317
Константин 318
Корж 34, 36, 304, 305, 415
Косач О.П. 10
Коскула 110
Костенкова К. 237, 245, 404, 406
Костомаров М.І. 7, 29, 94, 101,
108, 143, 158, 183, 236, 272-
274, 277, 280, 285, 291, 296-
298, 303, 314, 317, 319, 324,
326, 354, 355-357
Косьяненко П. 164, 359, 368
Кошевський (Косовський) 297
Кравець-Заїка М.В. 93, 374
Кравченко А. 299, 397, 399, 414
Кравченко Д. 207
Кравчина 38, 313-315, 355
Кребс 256

Креслина А. 112
Креслина Є. 112
Кривоніс 285
Крохмаль С. 35, 317
Кужушний (Кожушний) Ф.
237, 245, 404, 406
Кузьміна В. 173, 390
Кулібаба І. 189, 205, 393, 397
Куліш П. 74, 158, 272, 277, 280,
284, 326, 357, 370
Кумпаненко (Тополенко) 145-
147, 284
Курта В. 172, 390
Кухненко А. 32, 98, 99, 174, 175,
177, 331, 341, 375, 390, 419, 421
Лебеденко 38, 151-153, 385
Лебединцев Ф. 8, 9
Левенець, полковник 152
Легеза І. 142, 383
Легезіна Є. 241, 405
Легкоступ 322
Літта Ю, граф 108, 109
Лисенко 93
Лисова Є. (Пріська) 90, 123,
171, 178, 183, 191, 206, 249,
373, 389-392, 394, 397, 407
Лисова Ф. 44, 359
Листовський 108
Литвинова М. 42, 43, 45, 359
Литвиненко М. 79, 370
Лободовський, інспектор 11
Лоначевський О. 8, 10, 11
Лопухін 30, 335-337, 420
Лук'янов, священник-
стярообрядник 273
Лутай К. 130, 131, 152, 296, 324,
326, 381, 385, 414, 418
Лутай-Бойченко К. 182, 185,
240, 392, 405
Любомирський 356
Мазепа І. 17, 32, 290, 291, 293,
294, 298
Маєвський 121, 379
Маєвський М. 220, 400
Маказаненко К. 48, 56, 72, 361,
364, 367
Маказаненко П. 49, 55, 361, 363
Максимович М.А. 8, 25, 29, 51,
87, 101, 107, 116, 125, 130, 133-
135, 138, 143, 144, 148, 162,
202, 271, 273, 278, 280, 283,
286, 291, 296, 303, 314, 317,
322, 357, 369, 375
Мамай 157
Манджура 8
Манжура М.М. 7, 25, 30, 32, 34
Манжура І.І. 110, 236, 319
Манштейн 124
Маркевич А.В. 8
Маркович 158
Марченко К. 121, 379
Марченкова Д. 141, 383
Марчиха 168, 207, 388, 398
Матвієнко Т. 72, 367
Матвієнкова К. 56, 364
Машталяр 129, 380
Машталяр І. 34, 37, 280, 283,
319, 343, 412, 417, 422
Медведський Д. 105, 347, 376,
423
Метлинський А. 25, 29, 92-94,
107, 136, 138, 139, 150, 154,
163, 164, 183, 195, 197, 240,
255, 267, 280, 282-284, 286,
303, 333, 380
Міллер 272
Мінін 329
Мініх 124
Михайловська Є. 187
Многогрішний Д. 272
Мордовец 158

- Мордовцев Д. 89, 101, 139, 154, 160, 183, 225, 236, 255, 256, 258, 260, 280, 303, 314, 317
- Морозенко (Мороз) 32, 279-281, 355, 412
- Мусейка (Мусіяк) Н. 46, 360
- Назаренко М.О.** 323, 418
- Назаренко П. 120, 169, 202, 257, 259, 388, 396, 408
- Найбородина П. 179, 391
- Наполеон Б. 30, 338
- Некрасов 126
- Немниха 90, 373
- Несват Л. 322, 333, 417, 420
- Нечай 32, 37, 286-290, 355
- Нечетов 227
- Ніконенко, бандурист 357
- Нищета К. 153, 229, 385, 403
- Новиков Н. 25
- Новицька Є. 190, 224, 270, 374, 393, 401, 411
- Новицька К.П. 91
- Новицький Я.П. (Я.Н.) 7-31, 34-40, 94, 159, 220, 288, 301, 329, 341, 351, 358-423
- Новиченко К. 55, 75, 363
- Нос Д.С. 8
- Овраменко** 275, 411
- Омельченко Й. 316, 416
- Онищенко (Онищенкова, Смолівна) П. 39, 82, 84, 150, 160, 166, 269, 371, 372, 385, 386, 388, 410
- Орел О. 37, 88, 100, 117, 143, 145, 163, 164, 215, 217, 255, 265, 283, 311, 342, 346, 373, 375, 378, 383, 284, 387, 399, 408, 410, 416, 422
- Оржельський, польський літописець 277
- Орлова І. 250, 407
- Павленко І.** 41
- Падалка Л.В. 328, 419
- Палій С. 17, 27, 32, 274, 290-294, 355
- Панасенко (Ганчаренко-Панасенко, Гончаренко) В. 97, 223, 324, 374, 401, 418
- Панасенкова О. 212, 398
- Паскевич 341
- Пелєпиха Г. 189, 393
- Пелих І. 336, 420
- Перебийніс М. 33, 37, 282-285, 355
- Перехрест П. 254, 407
- Петрикін В.І. 36
- Петро І, імператор 124, 126, 293, 294
- Півень Є. 135, 192, 232, 381, 394, 403
- Пипченко М. 226, 402
- Письменський 110, 111
- Платов М. 30, 337, 338
- Поволоцький 302, 415
- Позюк М. 276
- Поль М. 219
- Понятовський С. 296, 299, 414
- Попович О. 357
- Потапенко С. 213, 233, 399, 403
- Потапов С. 319, 417
- Потебня О. 346
- Потоцький 287, 355, 356
- Потурай 33
- Потьомкін Г. 108, 322, 329, 334, 336, 337
- Похильна О. 86, 372
- Прищеп Л. 316, 416
- Пройда 42
- Прокопенко 285
- Проценка С. 105, 208, 212, 235, 263, 376, 398, 404, 409
- Пчілка Олена 8

- Репнін** 126
Рігельман О. 124, 273, 297, 298
Рибалка 341
Рибалка Я. 219, 400, 421
Рильський М.Т. 11, 14, 21, 24
Романенко, бандурист 357
(Романова) Софія Олексіївна 298
Рубан 124
Рудавський, історик 297
Рудницький П. 47, 49, 50, 75, 361, 368
Рудченко 126, 130, 131, 133, 135, 380
Ружинський Б. (Рожинський Б.М., Богданко) 32, 276, 277, 411
Русов О. 12, 13, 29, 351, 358
Савченко А. 197, 392, 395,
Савченко О. 52, 53, 58, 61, 64, 66, 69, 73, 83, 174, 178, 199, 258, 268, 270, 362-364, 366, 367, 371, 390, 391, 395, 410, 411
Саєнко М. 223, 401
Саєнко Т. 104, 376
Саєнко П. 172, 180-183, 195, 258, 389-392, 395, 408, 410
Саєнкова (Саєнко) А. 36, 50, 99, 135-137, 154, 162, 184, 201, 204, 211, 241, 255, 266, 267, 318, 361, 382, 385, 387, 396, 398, 405, 408, 410, 416
Саєнкова Г. 219, 400
Самарская П. 42, 43, 46, 51, 57, 74, 83, 238, 254, 262, 359, 360, 362, 364, 368, 371, 408, 409
Самарская А. (Явдоха) 51, 83, 238, 254, 362, 371, 408
Самарський М. 296, 318, 414
Самовидець 124, 273
Самойлович І. 272, 274, 298
Самсикіна Х. 197, 209, 395, 398
Самусь 274
Світлишний А. 53, 77, 363
Секлета 224
Сергієнко С. 101, 375
Сердюк І. 157
Сірко І. 27, 33, 273
Синявський А.С. 18, 21
Скавронська К.М. 108, 334, 357
Скальковський А. 314, 317, 322, 355, 356
Скоропадський І. 124
Слобожанська П. 76
Снісарь-Джигун М. 306, 415
Собакар Є. 136, 138, 382
Соколіха П. 32, 111, 155, 200, 325, 377, 386, 395, 396, 418
Сокур І. 33
Соменко В. 386
Соменко Ф. 155
Сошенко В. 247, 261, 406, 409
Сошенко Є. 168, 191, 388, 394
Срезневський І.І. 7, 25, 357
Старченкова К. 195, 196, 231, 394, 395
Стогній П. В. 302, 414
Століцивна З. 238, 404
Століцивна Н. 238, 404
Сумцов М.Ф. 7, 12, 13, 20, 30, 87, 158, 271, 276, 277, 280, 283, 300, 346, 351
Супрун 281, 282, 355
Твардовський 304
Тищенко В.І. 29
Ткаченко-Палій С. 40, 282, 292, 412, 413
Тоцький С. 68, 366
Трихвиленко Ф. 33
Трудницька М.С. 186, 250, 393, 407
Трухманов Д. 122, 290, 379, 413

Ушаков 110
Фень Д. 52, 68, 70, 228, 362, 366, 367, 402
Фень О. (Ярина) 170, 171, 198, 225, 260, 264, 389, 395, 401, 402, 409, 410
Халепа А. 38, 312, 416,
 Харько, сотник 302, 303, 321, 322, 332
 Хмельницький Б. 277, 284, 285, 287, 288, 296-298, 354, 356, 357
 Хотьківна К. 179, 391
Цертелєв 357
Чабаненко В.А. 16, 17
 Чалий Сава 17, 29, 32, 33, 38, 306-316, 355, 415, 416
 Чепелівська О. 119, 379
 Чернявська 314, 317, 319
 Чернявський Д.Ф. 7, 21
 Черняк 124
 Чорновол А. 15, 243, 352, 405
 Чубинський П.П. 7, 13, 14, 29, 51, 59, 65, 67-69, 74, 77, 87, 89, 90, 92-94, 97, 101, 113, 116, 118, 126, 128, 130, 131, 133, 134, 136-139, 141-144, 147, 150, 152, 160, 162, 163, 166, 174, 178-184, 189, 195, 199, 200, 202, 205, 219, 223, 225, 227, 236, 238, 240, 246, 247, 251, 254-256, 259, 260, 262, 266, 269, 278, 314, 317, 330, 346, 365-367, 370, 378, 380, 422
 Чуча Х. 78, 369
Шевцова (Щевцивна, Шевцивна-Бицюріна) В. 62, 81, 82, 85, 150, 250, 257, 365, 371, 372, 407, 408
 Шевченко А.У. 118
 Шевченко Г. 123, 127, 150, 165, 170, 246, 379, 380, 388, 389, 406
 Шевченко О. 180, 391
 Шевченко Т.Г. 11, 24
 Шевчук М. 139, 382
 Шкрєбтань К.А. 351, 423
 Шляховий Є. 15, 352
 Штанкович С. 54, 363
 Штепа І.В. 102, 339, 375, 421
 Шут Я.Л. 98, 374
 Шуть Г. 107, 376
 Шуть О. 153, 385
Щербатов 110, 111
Юзвенко В.А. 30, 31, 40
Яворницький (Еварницький, Эварницький) Д.І. 25, 33, 92, 94, 319, 320, 322, 324
 Явтушенко М. 33, 328
 Язиков 110
 Якуба О.Х. 94, 343, 374, 422

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Августинівка 172, 390,
 Азов 301, 357, 414
 Ананївський повіт 213, 233, 399, 403
 Андріївка 51, 52, 68, 70, 78, 102, 149, 161, 170, 171, 198, 211, 219, 225, 228, 231, 264, 312, 339, 362, 366, 367, 369,

Ушаков 110
Фень Д. 52, 68, 70, 228, 362, 366, 367, 402
Фень О. (Ярина) 170, 171, 198, 225, 260, 264, 389, 395, 401, 402, 409, 410
Халепа А. 38, 312, 416,
 Харько, сотник 302, 303, 321, 322, 332
 Хмельницький Б. 277, 284, 285, 287, 288, 296-298, 354, 356, 357
 Хотьківна К. 179, 391
Цертелєв 357
Чабаненко В.А. 16, 17
 Чалий Сава 17, 29, 32, 33, 38, 306-316, 355, 415, 416
 Чепелівська О. 119, 379
 Чернявська 314, 317, 319
 Чернявський Д.Ф. 7, 21
 Черняк 124
 Чорновол А. 15, 243, 352, 405
 Чубинський П.П. 7, 13, 14, 29, 51, 59, 65, 67-69, 74, 77, 87, 89, 90, 92-94, 97, 101, 113, 116, 118, 126, 128, 130, 131, 133, 134, 136-139, 141-144, 147, 150, 152, 160, 162, 163, 166, 174, 178-184, 189, 195, 199, 200, 202, 205, 219, 223, 225, 227, 236, 238, 240, 246, 247, 251, 254-256, 259, 260, 262, 266, 269, 278, 314, 317, 330, 346, 365-367, 370, 378, 380, 422
 Чуча Х. 78, 369
Шевцова (Щевцивна, Шевцивна-Бицюріна) В. 62, 81, 82, 85, 150, 250, 257, 365, 371, 372, 407, 408
 Шевченко А.У. 118
 Шевченко Г. 123, 127, 150, 165, 170, 246, 379, 380, 388, 389, 406
 Шевченко О. 180, 391
 Шевченко Т.Г. 11, 24
 Шевчук М. 139, 382
 Шкрєбтань К.А. 351, 423
 Шляховий Є. 15, 352
 Штанкович С. 54, 363
 Штепа І.В. 102, 339, 375, 421
 Шут Я.Л. 98, 374
 Шуть Г. 107, 376
 Шуть О. 153, 385
Щербатов 110, 111
Юзвенко В.А. 30, 31, 40
Яворницький (Еварницький, Эварницький) Д.І. 25, 33, 92, 94, 319, 320, 322, 324
 Явтушенко М. 33, 328
 Язиков 110
 Якуба О.Х. 94, 343, 374, 422

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Августинівка 172, 390,
 Азов 301, 357, 414
 Ананївський повіт 213, 233, 399, 403
 Андріївка 51, 52, 68, 70, 78, 102, 149, 161, 170, 171, 198, 211, 219, 225, 228, 231, 264, 312, 339, 362, 366, 367, 369,

375, 284, 386, 389, 395, 398,
400-403, 409, 410, 416, 421
Аслан 277
Астраханське царство 298,
Аули, село 7, 42, 85, 91, 359,
372-374
Базавлук 33, 321
Балабине 35, 181, 197, 209,
226, 250, 251, 317, 391, 395,
398, 402
Бендерська дорога 329, 331
Берислав 298
Біла Стайня 296
Біла Церква 274
Благодатне, село 90, 139, 153,
189, 204, 229, 373, 382, 385,
393, 397, 403
Брацлавське воєводство 297,
Буг 272, 285, 355
Варварівка, село 94, 111, 200,
343, 374, 377, 395, 422
Варшава (Аршава) 222, 296,
299
Васинівка, село 129, 380
Великий Луг 15, 95, 215, 217,
291, 292, 302, 311, 352, 353,
358, 413, 414
Вербова, село 241, 254, 405,
407
Вербова, балка 353
Верхньо-Тарасівка, село 270,
411
Верхньодніпровський повіт
98, 99, 174, 175, 341, 375,
390, 421
Веселе, село 82, 84, 109, 150,
160, 166, 269, 371, 372, 385,
386, 410
Вільно 296, 338
Віфлеєм 349
Вовча, річка 352, 353
Вознесенка, село 7, 15, 56, 59,
60, 71, 73, 77, 97, 98, 101,
107, 120, 125, 130, 131, 152,
153, 169, 182, 185, 197, 202,
223, 240, 248, 257, 259, 281,
296, 324, 326, 334, 337, 338,
340, 341, 353, 363, 364, 367,
369, 374-376, 379, 381, 385,
388, 392, 395, 396, 401, 405,
406, 408, 412, 414, 418, 420,
421
Волга, ріка 38, 124
Волинська губернія 356
Волинь 274
Волноваха, річка 353
Володимирівка, село 155, 229,
386, 402
Воскресенка, село 46, 47, 49-
50, 52-54, 64, 68, 69, 75, 200,
360-363, 365-368, 396
Гаврилівка, село 179, 391
Галичина 34, 295, 298
Гетьманщина 215
Горки, село 55, 75, 363, 368
Григорівка (Кінська), село 78,
369
Григорівка. 83, 84, 88, 98, 99,
109, 174, 175, 341, 352, 371-
373, 375, 390, 421
Гродно 296
Грушівський лиман 326
Гуляй Поле, село 227, 402
Гурінове, село 159
Десна, ріка 102, 338
Дніпро, ріка 15, 38, 78, 94-99,
124, 152, 161, 174, 177, 257,
271-274, 277, 281, 285, 286,

296, 298, 306, 316, 324, 331,
337, 340-343, 352-354, 358,
369, 374, 375, 385, 386, 413,
414, 418-420, 421
Дніпровські пороги 124
Дністер, ріка 32, 98, 221, 222,
272, 326, 329, 331, 375
Добровілля (Добровольє, Не-
держино), село 111, 112,
155, 287, 325, 386, 413
Дон, ріка 34, 38, 124, 129, 137,
154, 240, 241, 252, 380, 382,
405
Донець 38, 124
Донщина 299, 300
Дубно 297
Дунай, ріка 34, 36, 99, 121, 135,
138, 139, 144, 154, 160, 162-
164, 183, 184, 212, 217, 236,
238, 248, 249, 253, 258, 259,
262-264, 295, 325-328, 332,
354, 356, 382, 385, 409, 420
Єгипет 349
Єлизаветград (Ялосовет) 36,
318
Жаботин 303
Жванець 296, 297
Женева 26, 30, 34, 421
Житомир 317
Запорізька область 36
Запорожжя (Запоріжжя) 15,
17, 18, 21, 22, 26, 31-35, 37,
38, 40, 41, 92, 94, 95, 148,
163, 164, 215-217, 222, 271-
273, 311-313, 316, 318-320,
322-325, 352, 353, 356
Запорозькі вольності 40
Ігнатєвка, село 238, 404
Іванівка, село 7, 207, 229, 397
Ізмаїл 302, 303
Ізмайлове, село 104
Інгул, річка 221, 222
Йордан, ріка 69, 367
Кайдаки Нові (Кодак Новий),
село 93, 374
Кайдаки Старі (Кодак Ста-
рий), село 180, 391
Кальчик (Нікольське, Запо-
рожье), село 277
Кальчик, ріка 277
Каменецький лиман 326,
Камишенка, річка 124
Кам'янка Лоцманська, село
316, 416
Кам'янець 272
Кам'янець-Подільський 296
Капулівка (Чортомлицька
Січ), село 33, 288, 328, 353,
413, 418
Катеринослав 21, 25, 26, 33-38,
353, 373-375, 377, 378, 385,
412-420, 422
Катеринославська губернія
25, 26, 28, 36, 51, 78, 79, 90,
99, 102, 121, 122, 137, 139,
155, 167, 169-172, 175, 177,
179-183, 185, 190, 192, 193,
197, 198, 200, 202, 207, 211,
212, 220, 223-225, 227, 231,
247, 248, 250, 251, 255, 256,
258, 259, 261, 280, 281, 289,
290, 298, 299, 306, 314, 331,
339, 351, 359-423
Катеринославський повіт 7,
15, 42, 51-53, 58, 61, 64, 66,
69, 73, 83, 85, 86, 91-93, 98,
103, 105, 110, 112, 118, 123,
126, 127, 133, 139, 144, 148,

- 150, 157, 165, 170, 172, 174,
175, 178, 180, 195-197, 199,
218, 221, 231, 238, 246, 258,
266, 268, 270, 276, 284, 286,
288, 295, 301, 303, 305, 308,
311, 316, 320, 321, 323, 327-
331, 352, 353, 359, 362, 364-
367, 371-373, 375-381, 383,
390, 391, 395, 403, 410, 411,
413, 415, 417-419
- Катеринославщина 15, 18, 19,
21, 25, 26, 30, 34-39, 353,
356, 358, 373-375, 377, 378,
385, 412-420, 422
- Келеберда, слобода 215, 275,
279
- Кінські Роздори, село 115, 378
- Київ 7, 9, 130, 144, 147, 243,
253, 281, 365, 284
- Київське намісництво 36
- Кобеляцький повіт 36, 51, 362
- Ковно 338
- Козачий Яр, хутір 233, 403
- Козелецький повіт 224, 401
- Конка, ріка 84, 88, 160, 298,
372, 373, 386
- Корсунь 274
- Кострін, місто 120
- Краків 296
- Краснокутівка (Мала Катери-
нівка) 42, 43, 51, 57, 74, 83,
104, 109, 238, 254, 262, 282,
292, 294, 296, 302, 318, 334,
353, 359, 360, 362, 364, 368,
371, 376, 408, 409, 412-414,
416
- Крим 90, 125, 126, 129, 134,
272-274, 277, 297, 298
- Кубань 124, 331, 356, 419
- Куцоволівка, слобода 215, 216
- Кушугумівка (Кушугум, Ка-
теринівка Велика), село 15,
34, 36, 37, 44, 46, 48, 59, 65,
67, 70, 71, 79, 80, 85, 87-90,
95, 100, 105, 108, 109, 113,
114, 117, 123, 127-129, 138,
142, 143, 145, 147, 162-164,
166, 171, 176, 178, 183, 184,
191, 194, 203, 205, 206, 208,
210, 212, 215, 219, 224, 226,
229, 235, 237, 239, 240, 243,
245, 249, 255, 259, 261-263,
265, 266, 271, 280, 283, 291,
295, 300, 304, 306, 319, 332-
334, 342, 343, 345, 346, 352,
353, 357, 359, 361, 364-367,
370, 372-378, 380, 382-284,
387-392, 394, 396-402, 405-
413, 415, 417, 420, 422
- Ладога** 124
- Ладозький канал 38, 124
- Лебедин 318, 417
- Листівка, слобода 108, 109
- Львів 11, 297
- Люблін 297
- Ляхове, село 213, 399
- Малоросія** 272, 298, 353, 356,
358
- Маріупольський повіт 11, 15,
42, 43, 45, 77, 79, 90, 105,
121, 122, 139, 141, 153, 155,
168, 169, 189-191, 199, 203-
205, 207, 214, 220, 224, 225,
229, 232, 247, 261, 269, 270,
277, 289, 290, 341, 346, 347,
352, 353, 359, 360, 369, 370,
373, 376, 379, 382, 383, 385,
386, 388, 389, 393-399, 401-

403, 406, 409, 411, 413, 421-423
 Маркусовка, село 15
 Мелітопольський повіт 83, 84, 150, 166, 371, 372, 385, 410
 Микитинська Січ 353
 Микитинський перевіз 126
 Миколаївка, село 48, 55, 56, 62, 63, 72, 361, 363-365, 367
 Михайлівка, село 122, 290, 341, 379, 413, 421
 Михайлівка-Лукашева 278, 411, 416
 Михайлівка Мала 7, 106, 162, 164, 244, 246, 319, 376, 387, 405, 406, 417
 Мишурін Ріг, слобода 215
 Москва 295, 296, 298, 299, 318, 322, 336, 338, 414, 416
 Мотроновський монастир 148
Наддніпрянина 25, 34, 36, 37
 Нікополь 33, 92, 126, 139, 157, 221, 266, 304, 308, 320, 321, 331, 353, 374, 383, 400, 410, 415, 417, 419
 Недригайлівка, слобода 215
 Немирів 273, 310, 312, 316,
 Нескучне, село 42, 43, 45, 79, 190, 224, 225, 270, 359, 360, 370, 393, 401, 402, 411
 Новогупалівка (Вербове), село 135, 136, 138, 142, 187, 192, 193, 230, 232, 236, 321, 322, 333, 381-383, 393, 394, 403, 404, 417, 420
 Новомиколаївка 38, 123, 351, 423
 Новомосковськ 159
 Новомосковський повіт 157
 Новоросія 357, 358
Олександрівськ 33, 60, 62, 67, 81, 82, 85, 116, 147, 150, 156, 159, 171, 179, 206, 207, 218, 233, 249, 250, 253, 257, 299, 316, 353, 358, 364-366, 371, 372, 378, 284, 386, 389-391, 397, 399, 404, 407, 408, 414, 416
 Олександрівський повіт 7, 11, 15, 33, 42-44, 46-57, 59, 60, 62-65, 67-81, 83-85, 87, 88, 90, 95, 97-102, 104-108, 113-115, 117, 120, 123, 125, 127-131, 135-138, 142, 143, 145, 147, 149, 152-154, 156, 157, 161-164, 166, 167, 169-172, 176, 179-187, 191-195, 197, 198, 200-205, 207, 209-212, 215, 219, 220, 223, 225-232, 235, 236, 238, 239, 241, 243, 246, 248, 250, 251, 254-259, 261-267, 271, 278, 280-283, 285, 291, 292, 294, 296, 298, 300, 302, 304, 306, 312, 314, 317-319, 322-324, 326, 332-334, 336, 337, 339, 340, 342, 345, 346, 351-353, 359-423
 Олександрополь 110, 377
 Ольгинське, село 77, 105, 121, 141, 168, 169, 189, 191, 199, 203, 205, 207, 214, 220, 232, 247, 261, 277, 289, 346, 347, 353, 369, 376, 379, 383, 388, 389, 393-400, 403, 406, 409, 411, 413, 422, 423
 Очаків 34, 322, 329, 419
Павлоград 346

Павлоградський повіт 55, 75,
 94, 110, 111, 119, 155, 200,
 287, 325, 343, 363, 368, 374,
 377, 379, 386, 395, 413, 422
 Паволота 273
 Перекоп 125, 146, 272
 Перещепіно, село 157
 Переяслав, місто 9, 285
 Петрівка, село 224, 401
 Петровське, село 172, 389
 Петровське-Балабино, село
 186, 251, 336, 393, 407, 420
 Письмачівка (Письмачеве),
 село 118, 123, 127, 165, 170,
 246, 378-380, 388, 389, 406
 Південь (України) 19,
 Підпільна, річка 301, 323, 330,
 353, 414, 417, 419
 Подол (Подолія) 242, 272,
 273, 285, 405, 409
 Подільське воєводство 297
 Подніпров'я 16, 17, 353
 Покровське, село 15, 33, 36,
 44, 50, 76, 78, 99, 135-137,
 154, 162, 167, 175, 180-184,
 195, 201, 204, 211, 219, 223,
 241, 256, 258, 266, 267, 284,
 285, 301, 318, 323, 327, 330,
 353, 359, 368, 369, 382, 385,
 387, 388, 390-392, 395, 396,
 398, 400, 401, 408, 410, 412,
 414, 416, 417, 419
 Полтава 221, 222, 290, 292,
 360, 361, 413, 418
 Полтавська губернія 334, 357,
 362
 Полтавщина 9, 36
 Польща (Річ Посполита) 24,
 107, 131, 222, 272, 274, 295-
 299, 303, 305, 308, 354, 355,
 357, 376
 Попельнястовська волость 98
 Превольна, слобода 215
 Прип'ять 297
 Прусія 120, 335, 357
Рождественка, село 323, 418
 Розумовка, село 86, 195, 196,
 231, 372, 394, 403
 Росія 124, 272, 274, 298, 337,
 420
Савур-могила 279, 311, 345
 Салгирь, річка 125
 Самара 130, 326
 Самара, річка 152, 298, 343
 Санжарівка, село 80, 81, 83, 84,
 370-372
 Санкт-Петербург (Петербург)
 331, 339
 Саратов 236
 Свистунове, село 76, 368
 Сибір 149
 Синявка (Синявочка) 96, 97
 Синельниково 119, 379
 Синоп 277
 Синьогубівка, село 101, 375
 Синявка 332
 Січ Запорізька (Січ) 18, 23,
 30-36, 96, 98, 217, 221, 222,
 284, 308, 309, 311-314, 316,
 319, 320, 322-327, 329, 352,
 353, 355, 356, 416, 417, 419
 Слободка, село 147, 173, 218,
 233, 250, 364, 390, 399, 404,
 407
 Соколки 51, 362
 Сулимський лиман 326
Таврійська губернія 150, 166,
 269, 385, 410

Тамань 330, 332
Тарасівка 51-53, 58, 61, 64, 66,
69, 73, 83, 174, 178, 197, 199,
258, 268, 362-367, 371, 390,
391, 395, 410
Трапезунд 277
Турбаї, село 36, 334, 357
Туреччина 33, 126, 241, 274,
298, 303, 322, 326, 330, 418
Туркеновка 157
Україна (Вкраїна) 12, 21, 22,
32, 34, 36-38, 107, 124, 133,
146, 148, 166, 175, 180, 270,
272-274, 279-281, 283-285,
294-298, 317, 332, 354, 357,
369, 370, 376, 414
Українська лінія 38, 124
Умань 318
Уманщина 216
Харків 12, 15, 25, 26, 28, 36,
130, 351, 373-376, 378-390,
392-394, 397-402, 404-407,
411-416, 420-423
Хачевань 154
Херсонська губернія 213, 233,
298, 399, 403
Хорольський повіт 334, 357
Хороше, село 110
Хортиця, острів 31, 98, 99, 174,
177, 296, 324, 331, 338, 341,
358, 374, 375, 390, 414, 418-
421
Хотин 296
Цареград 273, 277,
Царицин Кут, село 109
Царицинська лінія 124
Чернігів 11
Чернігівська губернія 224, 401
Чорноморія 217
Чортомлицька Січ (Капулів-
ка) 33, 288, 321, 328, 353,
413, 418
Юл'ївка, село 109, 220, 317,
400, 416
Язиково (Язикова Федорівка,
Федорівка) 15, 37, 86, 93,
103, 105, 110, 112, 118, 126,
133, 144, 148, 218, 276, 286,
295, 303, 305, 311, 329, 330,
352, 353, 373-377, 379-381,
383, 284, 399, 411, 413-415,
419